

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ГОРЛІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКА ФІЛОЛОГІЯ

*Збірник наукових праць
Випуск 24
Мовознавство*

Горлівка
2013

УДК 81+801+882+82
ББК Ш81.0+82.0
С92

Рецензенти: д. філол. н. А.С. Зеленько,
д. філол. н. В.І. Мацапура

Редколегія: д. філол. н. М.М. Гіршман, д. філол. н. В.А. Глущенко,
д. філол. н. В.А. Гусев, д. філол. н. А.П. Загнітко, д. філол. н. В.М. Калінкін,
д. філол. н. М.О. Луценко, д. філол. н. Є.С. Отін, д. філол. н. П.В. Михед,
д. філол. н. О.С. Киченко, д. філол. н. С.О. Кочетова (відповідальний редактор),
д. філол. н. Л.Г. Фрізман, д. філол. н. В.В. Федоров, д. філол. н. Г.Ю. Мережинська,
д. філол. н. В.І. Теркулов, А.Р. Габдулліна.

*Друкується за рішенням вченої ради ГІМ ДВНЗ «ДДПУ».
Протокол № 9 від 27.03.2013р.*

Постановою президії ВАК України від 26.01.2011 р. № 1-05/1 збірник «Східнослов'янська філологія» внесено до переліку фахових наукових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 16869-5632ПР.

Східнослов'янська філологія: зб. наук. пр. / Горлівський ін-т інозем. мов; Донецький нац. ун-т. Редкол. : С.О. Кочетова та ін. – Вип. 24. Мовознавство. – Горлівка : Вид-во ГІМ ДВНЗ «ДДПУ», 2013. – 262 с.

ISSN 1992-9196

Збірник присвячено дослідженню актуальних проблем східнослов'янської філології.

Для наукових робітників, спеціалістів-філологів, аспірантів, студентів-філологів, викладачів української та російської літератур і мов у школі.

УДК 81+801+882+82
ББК Ш81.0+82.0

Восточнославянская филология: сб. науч. тр. / Горловский ин-т иностр. языков; Донецкий нац. ун-т. Редкол. : С.А. Кочетова и др. – Вип. 24. Языкознание. – Горловка : Изд-во ГИИЯ ГВУЗ «ДГПУ», 2013. – 262 с.

ISSN 1992-9196

Сборник посвящен исследованию актуальных проблем восточнославянской филологии.

Для научных работников, специалистов-филологов, аспирантов, студентов-филологов, преподавателей украинской и русской литературы и языков в школе.

УДК 81+801+882+82
ББК Ш81.0+82.0

ISSN 1992-9196

© Видавництво ГІМ ДВНЗ «ДДПУ», 2013

УДК 811.161.1'42

ВЕКТОРЫ МОДИФИКАЦИИ СОВРЕМЕННОГО ТЕКСТА

Данная статья написана в русле важнейших лингвистических исследований, поскольку можно смело сказать, что понятие текста является неисчерпаемым и продолжает привлекать к себе внимание ряда ученых, в том числе не только филологов и лингвистов. Существует огромное количество разнообразных определений этого понятия в широком и узком плане.

Тексты издавна привлекали внимание как особый объект изучения. Изначально это касалось сакральных текстов, играющих центральную роль во всех крупнейших религиях. Позже объектом изучения стали тексты других типов, в частности юридические и литературные. С конца XIX века тексты стали объектом пристального внимания этнологов. Однако текст как структура становится предметом специального интереса лишь в XIX-XX в.

Особенно активно исследования текста проходили в 1970-1980-е годы в работах таких авторов, как Т. М. Николаева, С. И. Гиндин, И. И. Ревзин, И. Р. Гальперин, М. Б. Гаспаров и др. Круг вопросов, рассматривавшихся в этих работах, очень широк. Для исследования текста необходимо опереться на одно из определений, и мы выбираем одно из наиболее всеобъемлющих, которым является определение, предложенное И. Р. Гальпериным: «Текст – произведение речетворческого процесса, обладающее завершённостью, объективированное в виде письменного документа, литературно обработанное в соответствии с типом этого документа, произведение, состоящее из названия (заголовка) и ряда особых единиц (сверхфразовых единств), объединенных разными типами лексической, грамматической, логической, стилистической связи, имеющей определенную целенаправленность и прагматическую установку» [1].

Современным исследованиям текста присущ междисциплинарный подход. Если в 1960-1970-е годы в лингвистике текста преобладали структуральные методы и в центре внимания исследователей были категории связности и целостности, а текст рассматривался как линейная структура, созданная последовательностью языковых знаков, то постепенно под влиянием

идей языковой прагматики осуществилась переориентация на анализ коммуникативных признаков текста.

Несмотря на значительный интерес к проблеме текста, объемность этой проблемы позволяет выделить и ряд нерешенных элементов, в частности, варианты и направления модификации текста после его создания. Таким образом, целью данной статьи является исследование основных потенциальных векторов изменения существующего текста.

Наличие письменного варианта текста, необходимого по определению, дает возможность пользователю текста производить определенные модификации. По нашему мнению, целесообразно выделить следующие векторы возможных модификаций существующего текста.

1. Изменения объема текста:

- а) сокращение материального выражения, сжатие текста;
- б) расширение, развертывание текста, добавление новых материальных элементов.

2. Содержательные вариации:

- а) использование формальных и/или содержательных текстовых блоков в других текстах, редупликация, «тиражирование»;
- б) устранение или изменение определенных содержательных элементов того или иного речевого произведения;
- в) соединение в одном тексте различных текстов или негомогенных элементов (гипертекст, креолизованный текст).

Рассмотрим подробнее варианты осуществления указанных изменений. При необходимости передачи одного и того же содержания меньшими средствами происходит процесс сокращения речевого произведения и при этом возникает сжатый текст – сообщение, объективированное подобно любому иному тексту в письменной форме, построенное путем сокращения полного текста либо созданное как изначально краткое, предназначенное при необходимости для дальнейшего развертывания в более объемный текст. Примером сжатого текста может являться словарная дефиниция, реферат, аннотация, СМС:

Poslednuu sms 4ital uzhe vo sne. Ni 4erta ne pomnu. Tak mne I nado. :- (menshe znaesh-krep4e spish?...

Nu vot. v Sofii byli. 4uvstvueb teplo sve4i v moih ladonjah?

Последний текст при прочтении (в полном варианте) воспринимается так:

Ну вот. В Софии были. Чувствуешь тепло свечи в моих ладонях?

В ряде случаев возникает необходимость использовать полный или расширенный вариант сжатого речевого произведения, то есть имеет место обратный процесс развертывания текста, процесс переформирования той речевой единицы в более крупное, объемное лингвистическое произведение.

Получение выводных данных в процессе обработки информации и/или языка сообщения является важной когнитивной операцией человеческого мышления, в ходе которой, опираясь на непосредственно содержащиеся в тексте сведения, человек выходит за пределы данного и получает новую информацию. Такие тексты требуют достраивания ситуации на основе знания мира и восполнения нужных логических связей, понимания того, что имплицитно содержится в тексте. В художественной литературе можно найти любопытные примеры этого процесса:

Прочтя в черноморской вечерке объявление: «Сд.пр. ком. в. уд. в. н. м. од. ин. хол.» и мигом сообразив, что объявление это означает – «Сдается прекрасная комната со всеми удобствами и видом на море одинокому интеллигентному холостяку»... [2, с. 132].

Третий вектор модификации речевого произведения связан с повторением, дублированием, повторным использованием его частей, формальных или смысловых блоков. Здесь можно говорить о так называемых прецедентных текстах или «вечных», повторяющихся сюжетах. Прецедентные тексты с определенной трансформацией широко используются, в частности, в текстах КВН. Среди текстов, подвергающихся подобным трансформациям, можно назвать фразеологические источники (твоими устами да окна мыть), паремнологические (Центральное телевидение работает пот девизом – «делу – время, потехе – все прочие передачи!»), литературно-художественные (Я верю, придет добрый редактор КВН Робин Гуд, отберет шутки у богатых команд и отдаст нам...), фольклорные (30 лет и 3 года лежал на печи Илья Муромец... Такого бодуна Русь еще не знала!), песенные и песенно-кинематографические (Бабушка рядышком с дедушкой грустно висят на подножке. Ножки у бабушки с дедушкой быстро бегут по дорожке!), рекламные (Что мы делаем, когда собираемся вместе? – Я не помню, я уже пьяный прихожу) и другие.

Еще одно названное нами направление модификации текста – изменение определенных содержательных элементов того

или иного речевого произведения можно проиллюстрировать ссылкой на ряд произведений современной массовой литературы – детективы, женские романы и т.п., где зачастую варьируется один и тот же сюжет. Примером такой литературы можно считать романы Т. Устиновой. Это своеобразное сочетание детектива и женского романа, в каждом из которых так или иначе воплощается „вечный сюжет” о Золушке, суть которого в том, что главная героиня, ничем особо не примечательная внешне, с проблемами в личной жизни или при полной отсутствии таковой, встречает мужчину, значительно выше ее по общественному и имущественному положению, который, несмотря на обычный набор преград, добивается их счастливой семейной жизни.

Можно привести несколько примеров соотношения общественного положения героя и героини: он – один из самых крупных российских олигархов, она – работник агентства по общественным отношениям («Персональный ангел»); она – медсестра, он – владелец крупнейшей процветающей компьютерной фирмы („Пороки и их поклонники”); она – секретарь у самодура-шефа, он – министр по делам печати и информации („Большое зло и мелкие пакости»), она – журналистка, он – французский граф («Мой личный враг»). Варьируя имена и социальный статус героев, автор остается верным определенной лексике, которая характеризует героев и их действия.

В современной реальности важное место занимают новые виды текстового построения – гипертекст и креолизованный текст. В «Словаре культуры XX века» Вадим Руднев определяет гипертекст как «текст, устроенный таким образом, что он превращается в систему, иерархию текстов, одновременно составляя единство и множество текстов» [3, с. 69]. Исходя из этого определения, простейшим примером гипертекста В. Руднев считает любой словарь или энциклопедию, каждая статья которого имеет отсылки к другим статьям этого же словаря и читать которые можно по-разному: все статьи подряд, игнорируя ссылки, путешествовать от одной ссылки к другой или подробно изучать каждую статью и все указанные в ней ссылки.

Креолизованный текст – это «текст, фактура которого состоит из двух негомогенных частей: вербальной (языковой и речевой) и невербальной (принадлежащей к другим знаковым системам, нежели естественный язык)» [4, с. 180-181]. Части креолизованного текста, сложного семиотически, разнона-

правлены по своим функциям и могут включать в себя звук, рисунок, видео и т.п.

Проведенное нами исследование позволяет прийти к выводу о том, что значительное количество текстов, будучи одинажды созданы, становятся основой для построения новых речевых произведений, связанных с ними формально или содержательно. Данный вывод предполагает в перспективе исследование новых вариантов с лингвистической и, более узко, стилистической точки зрения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М., 1981.
2. Ильф И. / И. Ильф, Е. Петров. – М., 1971.
3. Руднев В. Словарь культуры XX века / В. Руднев. – М.: Аграф, 1999. – 384 с.
4. Сорокин Ю. А. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. – М.: Наука, 1990. – С. 180-186.

АНОТАЦІЯ

О. Панченко. Вектори модифікації сучасного тексту

У статті розглядається поняття тексту, обирається визначення тексту і на його основі пропонуються вектори зміни початкового тексту. До цих векторів відносяться зміни обсягу тексту (скорочення матеріального вираження, стиснення або розгортання тексту, додавання нових матеріальних елементів), змістовні варіації (використання формальних і/або змістовних текстових блоків в інших текстах; з'єднання в одному тексті різних текстів або негомогенних елементів (гіпертекст, креолизований текст)).

Ключові слова: текст, стислий текст, вектор, модифікація, креолизований текст, гіпертекст.

АННОТАЦИЯ

Е. Панченко. Векторы модификации современного текста

В статье рассматривается понятие текста, выбирается определение текста и на его основе предлагаются векторы изменения исходного текста. К этим векторам относятся изменения объема текста (сокращение материального выражения, сжатие

или развертывание текста, добавление новых материальных элементов), содержательные вариации (использование формальных и/или содержательных текстовых блоков в других текстах; соединение в одном тексте различных текстов или неомогенных элементов (гипертекст, креолизованный текст)).

Ключевые слова: текст, сжатый текст, вектор, модификация, креолизованный текст, гипертекст.

SUMMARY

Автор, название

The concept of text is examined in the article, determination of the text is suggested and on its basis the vectors of change of the original text are offered. The changes of text volume (reduction of material expression, compression or development of text, addition of new material elements) content variations (the use of formal and/or content text blocks in other texts; connection in one text of different texts or inhomogeneous elements (hypertext, creolized text)).

Key words: text, compressed text, vector, modification, creolized text, hypertext.

*В.И. Теркулов
(Донецк)*

УДК 81'27

СОБЫТИЕ КАК ПОРОЖДЕНИЕ ЛИНГВАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ

Цель предлагаемой работы – определить сущность понятия «событие лингвального мира» и установить возможные базовые типы таких событий. Во избежание недоразумений напомним о том, что в основе моего видения реальности лежит тезис «о репрезентации в семантической структуре языка двух миров – **онтологического**, референтного, то есть мира внеязыковых сущностей и событий, протоколируемых в языке, и **лингвального**, то есть мира, созданного языком. Другими словами, в моей концепции не язык определяет мышление, а мир, созданный языком, является миром нашего **человеческого** существования. Наше поведение обусловлено законами этого мира, хотя и имеет, в то же время, онтологические рамки» [5, с. 22]. Человек всегда существует в двух событийных

пластах. Во-первых, это пласт физического (онтологического) события, который существует для нас как мир воспринимаемых органами чувств предметов. Во-вторых, это пласт языкового (лингвального) события, в котором человек и реализуется как социальное существо и который представляет собой созданный языком мир как интерпретацию общественного бытия. Важно то, что на пересечении этих миров и существует человек как личность, с одной стороны, определяющая формы существования онтологического и лингвального бытия, а с другой, определяемая, формируемая этими мирами. Как пишет Б.М. Гаспаров, «языковое существование личности представляет собой продолжающийся на протяжении всей жизни этой личности процесс ее взаимодействия с языком. В этом процессе язык выступает одновременно и как объект, над которым говорящий постоянно работает, приспособлявая его к задачам, возникающим в его текущем жизненном опыте, и как среда, в которую этот опыт оказывается погружен и в окружении которой он совершается» [1, с. 6].

Возникает вполне резонный вопрос: как же осуществляется бытие человека на пересечении указанных миров? Что представляет собой лингвальное событие?

Без сомнения, оно непосредственно связано с процессом коммуникации. Причем связь эта двупланова. Мы можем говорить, с одной стороны, о событии говорения и слушания. В этом случае перед нами **событие общения** – акт передачи информации. Это то, что происходит в физическом мире и имеет своей задачей формирование оболочки другого «присущества» – сотворения ситуации лингвальной реальности, то есть **события лингвального мира**. В последнем случае коммуникация становится «основным социальным процессом сотворения, сохранения-поддержания и преобразования социальных реальностей» [7]. Справедливо в этой связи мнение М.В. Пименовой о том, что «при таком подходе язык может рассматриваться как определенная концептуальная система» [4, с. 20-21].

Опираясь на теории Л. Витгенштейна, Э. Сепира и др., признавая убедительным интерпретацию языка как «мира, лежащего между миром внешних явлений и внутренним миром человека» [2, с. 304], я все же позволю сделать некоторые уточнения, очень важные для понимания лингвальной событийности.

Э. Сепир утверждает: «Люди живут не только в объективном мире вещей и не только в мире общественной деятельности, как это обычно полагают; они в значительной мере находятся под влиянием того конкретного языка, который является средством общения для данного общества. Было бы ошибочным полагать, что мы можем полностью осознать действительность, не прибегая к помощи языка, или что язык является побочным средством разрешения некоторых частных проблем общения и мышления. На самом же деле “реальный мир” в значительной степени бессознательно строится на основе языковых норм данной группы... Мы видим, слышим и воспринимаем так или иначе те или другие явления главным образом благодаря тому, что языковые нормы нашего общества предполагают данную форму выражения» [Цит. по: 6. С. 135]. Это утверждение, на первый взгляд, должно согласоваться с предложенной мной выше интерпретацией языка. Но это не так – приведенная фраза требует корректировки: я считаю, что “реальный мир” не просто «в значительной степени бессознательно строится на основе языковых норм данной группы». По моему мнению, человек только и может существовать в том социальном мире, который установлен его языком.

Поясню это на нескольких примерах, которые одновременно трактуют сказанное как событие.

Лингвальная интерпретация онтологического мира – лингвальный мир бытия человека. Обычно для пояснения сущности лингвального мира я привожу фразу *За окном весь день идет дождь*. На первый взгляд, она отражает, в случае, если действительно описывает реальное состояние природы, физическое внеязыковое событие. Однако даже она несет в себе «ложь» онтологического бытия, которая, собственно, и становится «правдой» сотворенной языком реальности.

(1) В этой фразе *дождь* становится «существом» – он *идет*. Однако в реальности он не просто не умеет ходить – ходит человек, – но даже не имеет внешних признаков «хождения»: его движение осуществляется не в горизонтальной, а в вертикальной плоскости. Дождь, следовательно, здесь не просто осадки, но одушевленное, введенное в систему человеческих ценностей событие.

(2) Слово сочетание *целый день*, в случае, если оно является только номинантом ситуации онтологического мира, долж-

но обозначать дождь, который идет либо двадцать четыре часа (день как сутки), либо светлое время суток (день как противоположность ночи). В реальности же мы говорим так о любом затяжном дожде, даже если он начался, например, в 8 часов утра и закончился в 11 часов ночи. День, следовательно, в данном случае – это тот промежуток времени, который назван номинатом *день*, а не реальная астрономическая сущность.

(3) В-третьих, нет четкости и в локативном определении дождя. Приведенная фраза констатирует то, что мир разделен в языке на две части – перед окном (в комнате) и за окном (на улице). Дождь в этом предложении идет во всем мире «за окном». Однако в реальности он «происходит» только в той местности, где нахожусь я.

Однако наше восприятие событие мотивировано, по крайней мере, для пунктов (2)-(3), именно языковой интерпретацией события. Но дождь **идет за окном весь день** только в лингвальном мире. В реальности он **падает в определенной местности только некоторое время**.

Еще четче идея лингвальности события отмечается после введения в него так называемых ментальных концептов типа «любовь», «дружба» «удовольствие» и т.п. Мне представляется, что все концепты, которые кажутся нам отражением объективной реальности, являются все же сотворениями языка, то есть выступают как лингвальные концепты. Фраза *Я получил удовольствие от этого* с точки зрения онтологического мира туманна хотя бы потому, что номинатема **удовольствие** полностью растворяется в лингвальном бытии человека и не имеет релевантного состояния в онтологической действительности. Действительно, мы обозначаем указанным словом психофизически разные состояния человека – удовольствие от любви, еды, физических нагрузок и т.д. (физические), от общения, успехов, побед и т.д. (социальные), от книг, музыки, созерцания красивых людей (эстетические) и т.д. Даже в пределах каждого из указанных классов удовольствий зачастую нет сходств – удовольствие от любви абсолютно отличается от удовольствия от еды. Что же тогда говорить об удовольствиях, имеющих разноклассовые источники? Можно ли найти что-то общее у удовольствия от еды и у удовольствия от музыки? В сущности, удовольствие – **это только то, что названо номинатом *удовольствие***. А это значит, что концепт «удоволь-

ствие» привязан не столько к реальности, сколько к знаку, то есть является знакообразуемым концептом. Впрочем, на мой взгляд, все концепты знакообразуемы – они лингвальны.

Я распределяю лингвальные концепты между двумя классами по соотношению их с внеязыковой реальностью:

(1) **номинационные**, то есть концепты, возникшие в результате осознания определенных реалий во внеязыковом мире; функцией таких образований является помещение фактов онтологического мира в лингвальную реальность и вследствие этого переводение их из физической в лингвальную форму (из физической фактуры в знаковую), например, «дерево», «волк», «небо» и т.д.;

(2) **интерпретационные**, то есть концепты, которые создают реалии только языкового мира человека, например, «любовь», «закуска», «день» и под.

Номинационные концепты дейктивны – на их воплощения в реальности можно указать жестом. Так, например, указания достаточно для того, чтобы показать камень, человека, снег и т.д. Интерпретационные же концепты всегда описательны – их нельзя заменить простым указанием. Они возникают именно как явления лингвального мира и могут существовать только в нем и нигде больше. Например, концепт «ужинать» явно лингвален. Номинационный концепт здесь – «есть». Когда мы указываем на ужинающего, по нашему мнению, человека, в реальности мы можем только утверждать то, что этот человек ест. Не существует видимых отличий ужина от процесса приема пищи вообще. Явление «ужин» возможно только в лингвальном мире, поскольку его выделение базируется не на указании на событие, а на соотношении онтологического события принятия пищи с закрепленными в языке и только в нем правилами интерпретации факта. При этом данные правила условны и могут легко нарушаться, в то время как процесс «есть» физически и физиологически строг: мы не можем есть как-то по-особому. Ужин же выделяется по социально обусловленным параметрам: время, состав блюд, напитки, участники и т.д. Из этих параметров только «время» может быть признано более или менее строгой характеристикой ужина. Однако и она лабильна: человек может ужинать и в 3 часа дня и в 11 часов ночи. Указывая на «ужинающего» человека, мы не можем быть уверены, ужинает он или обедает, и только

сам этот человек может определить сущность своего действия, назвав его словом, и, следовательно, поместив его в систему ценностей лингвального мира. Но и номинационные концепты становятся реальностью только тогда, когда они помещены в язык. Мы различаем только те реалии физического мира, которые словесно обозначены. Следовательно, онтологическая реальность становится фактом человеческого бытия только тогда, когда она ословлена.

Когнитивная метафора. Мы привыкли в «антропоцентрической парадигме» утверждать то, что когнитивные механизмы сначала возникают в сознании, а затем отражаются в языке. Но ведь это не так: именно язык включает, создает и шлифует наши когнитивные способности и восприятия. Дж. Лакофф утверждает, что «в повседневной деятельности мы чаще всего думаем и действуем более или менее автоматически, в соответствии с определенными схемами. Что представляют собой эти схемы, для нас совсем не очевидно. Один из способов их выявления состоит в обращении к естественному языку. Поскольку естественноречевое общение базируется на той же понятийной системе, которую мы используем в мышлении и деятельности, язык выступает как важный источник данных о том, что эта система понятий собой представляет» [3, с. 387]. Однако на самом деле эти схемы являются не порождениями нашей индивидуальной ментальности, а навязанными нам языком стереотипами. Мне кажется неубедительным утверждение о том, что сначала возникает ментальная метафора, отождествляющая спор с войной, которая затем воплощается в языке. Возможно, так было в момент создания этой метафоры, хотя мне трудно согласиться и с этим. Мне представляется, что на первом этапе это было не интерпретация нашим сознанием события, а **языковая игра**, попытка найти словесный эквивалент этому событию, обусловленная желанием его объективировать в лингвальном мире. Причем эта попытка была референтной, а не смысловой: мы попросту некий конкретный спор, ставший событием нашей жизни, отождествили с войной в слове, поскольку этот конкретный спор нами был трактован в слове как война. Второе использование данной метафоры уже сформировало концептуальное отождествление в слове спора и войны. Последующие ее употребления действительно автоматичны, но **эта автоматичность навязана языком.**

Мы не создаем каждый раз в сознании перед ословливанием метафору «спор – война», а воспроизводим ее, поскольку она закреплена в языке. Поэтому можно утверждать, что язык, в который первый номинатор выпустил как джина из лампы метафору «спор – война», подхватил ее, сделал фактом сотворенного им мира, заставил себя рефлексировать, формируя домен «спор – война», а затем – навязал эту рефлексии нам. Те, кто использует имена войны для обозначения спора, повторяю, не создают эту связь, а только объективируют ее в словоупотреблении. Следовательно, наша когнитивная рефлексия, наши когнитивные способности навязаны нам языком, «хранятся» в языке, шлифуются в языке.

Процесс коммуникации в моем представлении – это процесс создания в момент передачи информации **события лингвального мира**. Я различаю два типа лингвальных событий:

(1) Номинационное событие (НС) – то событие, которое предполагает релевантность онтологической и лингвальной реальностей. Например, когда я говорю о вчерашнем снегопаде «*вчера выпал снег*», и это действительно имело место, я формирую в слове номинационное событие лингвального мира.

(2) Перформативное событие – то событие, которое является приписыванием онтологическому миру порождений лингвальной реальности. Например, когда я говорю, что «*вчера ко мне приходили инопланетяне*», я нечто желаемое делаю фактом лингвального бытия, который приписывается мною онтологической реальности. Это событие произошло только в слове, но представлено оно в слове как нечто свершившееся в моем физическом бытии.

В акте коммуникации участвуют адресант и адресат. В зависимости от того, как каждый из них интерпретирует ословленное событие, различаются следующие ситуации.

(1) Адресант (НС) – адресат (НС): ситуация, когда событие лингвального мира осознается как событие онтологического мира. Здесь возможны два случая. Во-первых, ословленное событие действительно имело место в реальности. В этом случае перед нами онтологически оправданная ситуация лингвального мира, которая отмечается, например, когда адресант говорит: *В Лесосибирске есть филиал Сибирского федерального университета*, а адресат принимает это утверждение как

правду. Во-вторых, ословленное событие не имело места в реальности. В этом случае перед нами ситуация коллективного лингвального заблуждения, отмечаемого, например, в случае слепой веры участников разговора в конец света, что часто бывало в конце 2012 года.

(2) Адресант (ПС) – адресат (НС): ситуация манипулятивного воздействия адресанта на адресата. В этом случае событие, существующее только в слове, убедительно представляется знающим о его лингвальности адресантом как реальное. Адресат при этом именно так и воспринимает данное событие. Такого, например, политическое воздействие политиков, утверждающих, что вся их жизнь – это неусыпная забота о благе страны, на граждан этой страны. То, что граждане искренне верят политикам, подтверждается результатами их голосования во время выборов.

(3) Адресант (НС) – адресат (ПС). Это случай, когда адресат повествует о событии, которое он считает реально произошедшим, человеку, знающему о том, что этого события не происходило в онтологическом мире. Например, рассказ приходившего ко мне недавно человека о том, что все языки мира происходят из русского языка, для этого человека – НС, а для меня – ПС.

(4) Адресант (ПС) – адресат (ПС). Это ситуация, когда оба участника акта коммуникации интерпретируют некоторые факты как перформативное событие лингвального мира. Есть несколько причин возникновения такой ситуации. Во-первых, перед нами может быть ситуация декламации поэтического, в широком смысле этого слова, произведения. Во-вторых, участники акта коммуникации могут развлекать себя языковой игрой. В-третьих, они могут обсуждать аргументацию будущего спора и т.д.

Итак, событие лингвального мира представляет собой явление, мотивированное физическим событием коммуникации – общения между адресатом и адресантом. В сущности, это событие является абсолютизированной языковой интерпретацией онтологической реальности. Коммуниканты, создавая событие, могут по-разному соотносить его с действительностью, объективируя свое знание или представление об объективности. Конечно же, приведенная выше классификация типов таких представлений является предварительной и требует

уточнений. Необходимо установить все возможные разновидности каждого из указанных типов коммуникативных ситуаций, что и станет предметом наших дальнейших изысканий.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гаспаров Б.М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования. – М.: Новое литературное обозрение, 1996. – 352 с.
2. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию; [пер. с нем. Г. В. Рамишвили]. – М.: Прогресс, 1984. – 398 с.
3. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 387-415.
4. Пименова М. В. Концепты внутреннего мира (русско-английские соответствия): дис. ... докт. филол. наук. – С-Петербург, 2001. – 497 с.
5. Теркулов В. И. Номинатема : опыт определения и описания / науч. редактор М. В. Пименова. – Горловка: Изд-во ГГПИИЯ, 2010. – 228 с. – (Серия «Знак – Сознание – Знание» – Вып. 1).
6. Уорф Б. Л. Отношение норм поведения и мышления к языку // Новое в лингвистике. – М.: Изд-во иностр. лит., 1960. – Вып. 1. – С. 135-169.
7. Pearce, W. B. and Pearce, K. A. (2000). Extending the Theory of Coordinated Management of Meaning (CMM) Through a Community Dialogue Process. *Communication Theory*, 10, 405-423.

АНОТАЦІЯ

В. І. Теркулов. Подія як створення лінгвальної реальності

У пропонованій статті комунікація розглядається як процес створення події локального лінгвального світу співрозмовників. Кожний з учасників акту спілкування перебуває одночасно у двох шарах цього світу – об'єктивно-лінгвальному і перформативно-лінгвальному. У роботі вибудовується типологія балансу цих світів для адресата й адресанта.

Ключові слова: лінгвальний світ, перформативний баланс, онтологічний баланс.

АННОТАЦИЯ

В. И. Теркулов. Событие как порождение лингвальной реальности

В предлагаемой статье коммуникация рассматривается как процесс создания события локального лингвального мира собеседников. Каждый из участников акта общения пребывает одновременно в двух слоях этого мира – объективно-лингвальном и перформативно-лингвальном. В работе выстраивается типология баланса этих миров для адресата и адресанта.

Ключевые слова: лингвальный мир, перформативный баланс, онтологический баланс.

SUMMARY

В. И. Теркулов. Событие как порождение лингвальной реальности

In the suggested article communication is considered as the creation process of the event in the local lingual world of interlocutors. Each participant of communication exists simultaneously in two layers of this world – objective-lingual and performative-lingual. The typology of balance of these two worlds for addressee and addresser is built in this study.

Key words: lingual world, performative balance, ontological balance.

*А.М. Эмирова
(Симферополь)*

УДК 811.512.19'373.7

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ГНЁЗДА, СЕРИИ И ПОЛЯ КАК СИСТЕМНЫЕ КАТЕГОРИИ КРЫМСКОТАТАРСКОГО ЯЗЫКА

Крымскотатарский язык, более полувека функционирующий в условиях лингвоцида, сегодня делает первые шаги по пути реанимации всех участков своей системы и возрождения своей витальности. Фразеология – устойчивые обороты разного типа – один из важнейших участков системы языка, его душа, без которой язык не может полноценно функционировать, выполнять все необходимые социальные функции.

Как и языковые единицы других уровней, фразеологические единицы также образуют систему, структурируемую тре-

мя видами отношений – парадигматическими, эпидигматическими и синтагматическими. Цель данной работы – выявить системные отношения во фразеологии крымскотатарского языка на материале некоторых парадигматических категорий. Объектом анализа являются фразеологические гнезда, фразеологические серии и фразеологические поля.

Парадигматические отношения – это отношения между единицами одного или разных уровней, сгруппированными в мозге человека на основе различных ассоциаций. Например, тождество или сходство формы проявляется в таких категориях, как полисемия, омонимия и паронимия. Соотносительная противоположность значений языковых единиц формирует антонимию и конверсию. Сходство или смежность значений служит основой синонимии, гиперо-гипонимии, эквонимии, тематических и семантических полей. Фразеологические единицы, находящиеся между собой в указанных парадигматических отношениях, представлены в крымскотатарском языке группами разного объёма.

Фразеологические гнезда, серии и поля как парадигматические категории находятся между собой в отношениях смежности и комплементарности. Под фразеологическим гнездом понимается совокупность разноструктурных фразеологических единиц, в составе которых имеется одно и то же слово в разных парадигматических формах и, в случае многозначности данного слова, в разных его значениях. В составе фразеологического гнезда можно выделить т.н. фразеологические серии – одноструктурные фразеологические единицы, которые могут обладать тематической или понятийной соотнесённостью, обусловленной семантическим ореолом, т.е. содержательными ассоциациями, стержневого слова.

Структурными центрами **фразеологических гнезд** в разных языках являются обычно лексемы, входящие в наиболее древние тематические пласты (соматизмы, номенклатура родства, названия явлений природы и др.), а также обозначающие онтологически значимые для человека процессы (*жить, умирать, брать, давать* и др.) и некоторые этнокультурные феномены. Анализ лишь одного источника [Куркчи 2011] позволил сформировать фразеологические гнезда: со стержневыми лексемами: *козь* 'глаз' – 227 единиц, *баш* 'голова' – 178, *кьол* (*эль*) 'рука' – 142, *агъыз* 'рот' – 120, *юрек* 'сердце' – 119, *аякъ*

'нога' – 66, *тиль* 'язык' – 44, *бурун* 'нос' – 23, *къара* 'чёрный' – 20, *эки* 'два' – 41, *еди* 'семь' – 13, *дёрт* 'четыре' – 11, *кьыркъ* 'сорок' – 7 фразеологических единиц и др.

Примеры с буквальным переводом обнаруживают специфику внутренней формы данных фразеологических единиц, коррелирующую с этнической картиной мира: *козь боямакъ* (букв. закрашивать глаз) 'вводить в заблуждение'; *козьге чарпмакъ* (букв. ударять в глаз) 'привлекать внимание'; *козьге чён олмакъ* (букв. быть соринкой в глазу) 'надоедать, досаждать постоянным присутствием'; *козьлерине юкю тюшмек* (букв. сон сошёл на глаза к.-л.) 'засыпать'; *козьлери ёлда къалмакъ* (букв. глаза к.-л. остались на дороге) 'напряженно ожидать к.-л.';

баш котермек (букв. поднимать голову) 'начинать активно действовать'; *баш сокъмакъ* (букв. всовывать голову) 'вмешиваться во ч.-л.'; *баш язысы* (букв. запись на голове к.-л.) 'судьба, рок';

кьол къавуштырып отурмакъ (букв. сидеть скрестив руки) 'бездельничать'; *кьолда [эльде] тутмакъ* (букв. держать в руке) 'владеть'; *кьолу чебер* (букв. рука ловкая у к.-л.) 'умелый, искусный в к.-л. деле'; *кьолуна тюшмек* (букв. попадать в руку к.-л.) 'попадать в зависимость от к.-л.'; *кьолу узун* (букв. рука длинная у к.-л.) 'склонный к воровству';

агъзы ачылып къалмакъ (букв. рот открылся у к.-л.) 'очень удивляться'; *агъзына чайнап къаптырмакъ* (букв. прожевав, положить в рот к.-л.) 'подробно объяснять к.-л.';

юреги агъырмакъ (букв. сердце болит ч.-л.) 'обижаться'; *юреги къан агъламакъ* ъ (букв. сердце плачет кровью у к.-л.) 'страдать, переживать'; *юрегини ачмакъ* (букв. сердце открывать к.-л.) 'делиться с к.-л. самым сокровенным'; *юреги сыкъылмакъ* (букв. сердце сжалось у к.-л.) 'испытывать беспокойство, тревогу, душевные страдания';

аякъ чалмакъ (букв. подставлять ногу) 'намеренно мешать к.-л.'; *аякъкъа турмакъ* (букв. вставить на ноги) 1) 'выздоровливать', 2) 'улучшать своё материальное состояние'; *аякътан кесильмек* (букв. лишаться ног) 'очень уставать' и др.

Многозначная лексема *къара* 'чёрный', являющаяся стержневым центром фразеологического гнезда (20 единиц), актуализирует во фразеологических значениях следующие семы: 1) 'тёмный, лишённый света': *къара ерге кирмек* (букв. входить в чёрную землю) 'умирать', *къара ерге къоймакъ* (букв.

класть в черную землю к.-л.) 'хоронить', *къара ерде ятмакъ* (букв. лежать в чёрной земле) 'умереть, быть похороненным', *къара ер ютмакъ* (букв. глотать чёрную землю) 'умереть'; 2) 'относящийся к простонародью, свойственный простому люду': *къара сюек* (букв. чёрная кость) 'простонародье', *къара халкъ* (букв. чёрный народ) 'простонародье'; 3) 'трагический, трудный': *къара кунь* (букв. чёрный день) 'время трагедии', *къара булут* (букв. чёрная туча) 'несчастье, трагедия'; 4) 'высокая степень признака, очень': *къара джаиль* (букв. чёрный невежда) 'абсолютно безграмотный человек', *къара къыш* (букв. чёрная зима) 'самое холодное зимнее время' и др.

Таким образом, фразеологические гнёзда как системные парадигматические категории формируются на базе ассоциаций по сходству формы (наличие общего стержневого слова), однако при дальнейшем анализе в их составе можно выявить группы, в том числе и т.н. **фразеологические серии**, члены которых, не будучи синонимами, могут иметь в своём содержании общую сему – дифференциальную или потенциальную. Ср.: *козьден къачырмакъ* (букв. упускать из глаз) 'упускать из виду, переставать видеть', *козьден джоюлмакъ* (букв. теряться из глаз) 'исчезать из поля зрения', *козьден кечирмек* (букв. пропускать через глаза) 'пристально, как бы оценивая, оглядывать к.-л., ч.-л.'; *къара кунь* (букв. чёрный день) 'время трагедии', *къара булут* (букв. чёрная туча) 'несчастье, трагедия' и др.

Фразеологические гнёзда и фразеологические серии могут входить в состав системных категорий более высокого уровня – т.н. **фразеологических (фразеосемантических) полей**, которые представляют собой разновидности языковых полей. Как известно, языковое поле – это «совокупность языковых (главным образом лексических) единиц, объединённых общностью содержания (иногда также общностью формальных показателей) и отражающих понятийное, предметное или функциональное сходство обозначаемых явлений» [Кузнецов 1990, с. 380]. Как следует из данного определения, фразеологические единицы разных структурных и семантических типов, как устойчивые сочетания слов, также могут быть компонентами языкового поля. Однако в работах, посвящённых проблемам общей и частной фразеологии, принято выделять языковые поля, состоящие лишь из фразеологизмов разного типа, т.н. фразеологические, или фразеосемантические, поля,

которые представлены двумя типами: семантическими и тематическими полями.

Семантическое поле во фразеологии – это иерархически организованное множество фразеологических единиц, имеющих общий семантический признак – общую архисему. Фразеологические единицы идиоматического характера, например, во всех развитых языках входят в состав фразеологических полей, характеризующих познавательную (когнитивную) деятельность человека, его эмоции и др. См. анализ таких полей на материале русской идиоматики в работах [Эмирова 1978; 1982; 1988 и др.]. В крымскотатарской фразеологии также можно выделить названные фразеосемантические поля.

Семантическое поле когнитивной деятельности человека, например, состоит из микрополей, называющих и характеризующих различные ощущения, восприятия, представления, память, воображение, мышление и речь [Эмирова 1988, с. 58-79; 2009]. Каждое из названных микрополей может члениться на семантические группы. Микрополе «память», например, представлено фразеологизмами, характеризующими процессы запоминания: *акълына синип къалмакъ* (букв. впитываться в разум к.-л.) 'прочно, крепко запоминаться', *къулагъына купе этип асмакъ* (букв. вешать, как серьгу, на ухо к.-л.) 'запоминать крепко-накрепко, навсегда'; забывания: *акълындан чыкъмакъ* (букв. выходить из ума к.-л.) 'забывать', *акъшам ашагъаныны унутмакъ* (букв. забывать о том, что ел вчера вечером) 'становиться забывчивым от старости'; припоминания: *акълына кельмек* (букв. приходить на ум к.-л.) 'возникать, появляться в сознании, памяти' и др.

Микрополе «мышление» состоит из семантических групп фразеологических единиц, характеризующих: а) целенаправленное мышление: *акълыны башына топламакъ* (букв. собирать разум в голову) 'сосредоточиваться на ч.-л., пытаться обдумать, решить что-либо', *инджеден элемек* (букв. тонко просеивать) 'подробно, до мелочей продумывать, разбирать ч.-л.', в том числе и направленное на к.-л. – *акъыл огретмек* (букв. учить уму) 'наставлять, давать советы', *агъзына чайнап къаптырмакъ* (букв. прожёвывать и класть в рот к.-л. ч.-л.) 'подробно объяснять что-либо'; б) умственные способности человека с положительной стороны: *агъзынен къуш тутмакъ* (букв. ловить ртом птиц) 'очень умный, выдающийся', *башы*

чакъа (голова высекает искру у к.-л.) 'сообразительный, догадливый, понятливый' – и с отрицательной стороны: *бир так-тасы* *эксик олмакъ* (букв. не хватает одной доски у к.-л.) 'глуповатый, придурковатый', *эки аякълы тувар* (букв. двуногая скотина) 'очень глупый человек, тупица, болван' и др.

Фразеосемантическое поле «эмоции человека» включает в себя фразеологические единицы, характеризующие положительные и отрицательные эмоции и эмоциональные состояния: *дердини ачмакъ* (букв. открывать свои страдания к.-л.) 'откровенно рассказывать к.-л. о том, что волнует'; *дёрт кознен беклемек* (букв. ожидать четырьмя глазами) 'с нетерпением ожидать появления к.-л.'; *джаныны агъыртмакъ* (букв. сделать больно душе ч.-л.) 'обидеть'; *башыны-мийини ашамакъ* (букв. проедать голову-мозги к.-л.) 'приставать с замечаниями, напоминаниями'; *джаныны якъмакъ* (букв. сжигать душу к.-л.) 'мучить, всячески изводить к.-л.'; *башыны джоймакъ* (букв. терять голову) 1. 'безрассудно влюбляться', 2. 'попав в затруднительное положение, приходиться в растерянность'; *башыны таштан ташкъа урмакъ* (букв. биться головой о камни) 1. 'испытывать страдания', 2. 'сожалеть о непоправимом, упущенном'; *дели дамарына басмакъ* (букв. наступать на дурную жилу к.-л.) 'доводить кого-либо до неуравновешенного состояния, до проявлений упрямства, самодурства' и др.

При формировании фразеологических полей следует обращать внимание на семантику словных компонентов фразеологизмов. Так, наличие в составе фразеологических единиц соматизмов *акъыл* 'ум, разум', *баш* 'голова' может свидетельствовать об их отнесённости к семантическому полю когнитивной деятельности человека: *акълы еринде олмакъ* (букв. голова на месте у к.-л.) 'умный, сообразительный'; *акълына кельмек* (букв. прийти на ум к.-л.) 'вспоминать'; *акълыны ойнатмакъ* (букв. тронуться разумом) 'сходить с ума'; *акълындан [башындан] чыкъмамакъ* (букв. не выходить из ума [головы] к.-л.) 'постоянно помнить о к.-л., ч.-л.'; *башы [къафасы, мийи] ишлемек* (букв. голова [башка] работает у к.-л.) 'умный, сообразительный'; *башына бир шей кирмемек* (букв. ничего в голову к.-л. не входит) 'не в состоянии воспринимать ч.-л.' и др.

Фразеологизмы с компонентом *баш* могут характеризовать также эмоциональное и / или физическое состояние человека: *башына беля ачмакъ* (букв. открывать беду на голову

ч.-л.) 'попадать в бедственное, затруднительное положение'; *башына юген кечирмек* (букв. надевать узду на голову к.-л.) 'держаться в строгости к.-л.'; *башына [елькесине] минмек* (букв. взбираться на голову [загривок] к.-л.) 'подчинять своей воле к.-л.'; *башындан аткъармакъ* (букв. избавлять голову от ч.-л.) 'освобождаться от ч.-л. обременительного, трудного, доставляющего много хлопот'. Характерен в свете сказанного двузначный фразеологизм *башыны кутъмек* (букв. морочить голову к.-л.), первое значение которого 'дурачить, намеренно вводить в заблуждение к.-л.' имеет отношение к когнитивной деятельности человека, второе – 'раздражать, пристаивая с глупостями, с пустяками' – к эмоциональной.

Фразеологизмы с компонентами *агъыз* 'рот', *тиль* 'язык' обычно характеризуют и оценивают речевую деятельность человека: *агъзындан тюшмемек* (букв. не сходить с языка к.-л.) 'беспрестанно произноситься, упоминаться в разговоре'; *агъыз патлатмакъ* (букв. взрывать воздух ртом) 'безответственно говорить, обещать ч.-л.'; *агъзы бармамакъ* (букв. рот не двигается у к.-л.) 'к.-л. не решается, боится, стесняется (сказать, спросить)'; *тили бир къарыш* (букв. язык с пядь у к.-л.) 'очень болтливый'; *тили кескин* (букв. язык острый у к.-л.) 'остроумный, язвительный'; *тили къашынмакъ* (букв. язык чешется у к.-л.) 'к.-л. не может удержаться, чтобы не заговорить'; *тилине [агъзына] тюшмек* (букв. попадать на язык [в рот] к.-л.) 'становиться предметом разговоров, обсуждений'; *тилини тишлемек* (букв. прикусить язык) 'замолкать'; *тилининъ ольчюсини бильмемек* (букв. не знать меру, размер своего языка) 'позволять себе говорить лишнее'; *тиль тапышмакъ* (букв. подыскивать язык) 'добиваться полного взаимопонимания' и др.

Тематическое поле во фразеологии – это иерархически организованное множество номинативных фразеологических единиц (по классификации Н. М. Шанского – фразеологических выражений номинативного характера), имеющих общий семантический признак – общую архисему и называющих предметы (объекты познания). Например, сверхсловные наименования структурных подразделений Верховной Рады Украины (*Украина Джумхуриетининъ Юкъары Шурасы*): *Бюджет меселелери боюнджа комитет* – 'Комитет по вопросам бюджета', *Девлет къуруджылыгы ве ерли идаре меселелери*

боюнджа комитет – 'Комитет по вопросам государственного строительства и местного самоуправления' и др.

Сверхсловные наименования структурных подразделений Верховной Рады Автономной Республики Крым (*Къырым Мухтар Джумхуриетининъ Юкъары Шурасы*): *Къырым Мухтар Джумхуриети Юкъары Шурасынынъ миллетлера мунасебетлер ве сюрюн олунган гражданларнынъ меселелери боюнджа даимий комиссиясы* – 'Постоянная комиссия Верховного Совета АРК по межнациональным отношениям и проблемам депортированных граждан', *Къырым Мухтар Джумхуриети Юкъары Шурасынынъ медениет боюнджа даимий комиссиясы* – 'Постоянная комиссия Верховного Совета АРК по культуре' и др.

Тематическое поле наименований вузов Украины и Крыма: *Т. Шевченко адына Киев миллий университети* – 'Киевский национальный университет им. Т. Шевченко', *В. Каразин адына Харьков миллий университети* – 'Харьковский национальный университет им. В. Каразина', *Табиат къорув ве курорт къурджылыгы миллий академиясы* – 'Национальная академия природоохранного и курортного строительства', *В. И. Вернадский адына Таврия миллий университети* – 'Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского' и др.

Тематическое поле «Республиканское высшее учебное заведение "Крымский инженерно-педагогический университет" – *Джумхуриет алий окъув юрту «Къырым муэндислик ве педагогика университети»*: *Информатика факультети* – 'Факультет информатики', *Икътисадият факультети* – 'Экономический факультет', *Къырымтатар ве тюрк филологиясы факультети* – 'Факультет крымскотатарской и турецкой филологии', *Тарих ве филология факультети* – 'Историко-филологический факультет', *Муэндислик-технологик факультети* – 'Инженерно-технологический факультет', *Психология ве педагогика факультети* – 'Психолого-педагогический факультет', *Санаатлар факультети* – 'Факультет искусств' и др.

Приведённые выше фразеологические выражения номинативного характера являются неологизмами, образованными путём калькирования русских номинаций. Они иллюстрируют активные деривационные процессы, которые происходят в книжных функциональных стилях крымскотатарского языка в последние два десятилетия.

Анализ некоторых системных категорий крымскотатарской фразеологии позволяет характеризовать её как частную языковую систему, подсистему, занимающую особое положение в структуре языка – на пересечении лексического, морфологического и синтаксического уровней, – и отражает некоторые характерные явления и процессы, происходящие в крымскотатарском языке на современном этапе его развития.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кузнецов А. М. Поле / А. М. Кузнецов // Лингвистический энциклопедический словарь; гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энцикл., 1990. – С. 380.
2. Куркчи У. Къырымтатарджа-русча фразеологик уйгундашлар лугъаты. – Акъмесджит: Къырымдевокъувпеднешир, 2011. – 296 с.
3. Эмирова А. М. Фразеология сферы интеллектуальной деятельности / А. М. Эмирова // Вопросы русской и славянской фразеологии: XIII. – Самарканд, 1978. – С. 17-26.
4. Эмирова А. М. К основам фразеологической идеографии / А. М. Эмирова // Теоретические проблемы семантики и её отражения в словарях. – Кишинёв, 1982. – С. 190-193.
5. Эмирова А. М. Русская фразеология в коммуникативном аспекте / А. М. Эмирова. – Ташкент: Фан, 1988. – 92 с.
6. Эмирова А. М. Основы крымскотатарской фразеологии / А. М. Эмирова // Учёные записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Том 22 (61), № 4 (2). Филология. Социальные коммуникации. – Симферополь, 2009. – С. 93-100.
7. Эмирова А. М. Русско-крымскотатарский учебный фразеологический словарь / А. М. Эмирова. – Симферополь: Доля, 2004. – 176 с.

АННОТАЦИЯ

А. М. Эмирова. Фразеологические гнёзда, серии и поля как системные категории крымскотатарского языка

В работе охарактеризованы некоторые системные парадигматические категории, представленные во фразеологии крымскотатарского языка, – фразеологические гнёзда, серии и поля.

Ключевые слова: крымскотатарский язык, фразеологическая система, фразеологические гнёзда, фразеологические серии, фразеологические поля.

АНОТАЦІЯ

А. М. Емірова. Фразеологічні гнізда, серії та поля як системні категорії кримськотатарської мови

У роботі охарактеризовано деякі системні парадигматичні категорії, представлені у фразеології кримськотатарської мови, – фразеологічні гнізда, серії та поля.

Ключові слова: кримськотатарська мова, фразеологічна система, фразеологічні гнізда, фразеологічні серії, фразеологічні поля.

SUMMARY

A. M. Emirova. Phraseological nest, series and field as system categories of the Crimean Tatar language

The research describes some of the system paradigmatic categories presented in the phraseology of the Crimean Tatar language – phraseological nests, series and fields.

Key words: the Crimean Tatar language, phraseological system, phraseological nest, phraseological series, phraseological fields.

*Е. Ветрова
(Макіївка)*

УДК 811.161.2+811.351.32

ФУНКЦІОНАЛЬНО- ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОБАЖАНЬ У МОВЛЕННЄВОМУ ЕТИКЕТІ УКРАЇНЦІВ І ЛЕЗГІНІВ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ

У системі соціальної поведінки, ритуально-магічних практик і світоглядних уявлень багатьох народів світу особливе місце посідають побажання – увічливі стійкі формули, що відповідають прийнятим у суспільстві правилам мовленнєвого етикету і використовуються мовцем з метою висловити увагу й симпатію до адресата, надію на благополуччя в його житті в майбутньому [4].

Побажання як універсальний соціокультурний феномен, у якому задовано досвід етносу, його ментальність, особливості пізнання світу й первісного мислення, не раз привертала увагу дослідників (див., наприклад, роботи М. Сумцова, Н. Формановської, Б. Бгажнокова, Т. Агапкіної, Л. Виноградової, Н. Баландіної, К. Вдовіної, М. Шахбієвої, Д. Коморової, Г. Кузь, Н. Головіної, Н. Павловської та ін.). Однак, незважа-

ючи на значну кількість праць, ця проблема й сьогодні залишається однією з найбільш актуальних і дискусійних. Так, до цього часу вчені не можуть дійти спільної думки щодо лінгвістичного статусу побажань, їх семантики та прагматичних функцій, особливостей функціонування в різних лінгвокультурних традиціях. Розв'язання цих питань ускладнюється тим, що в мовознавстві сформувалися різні підходи до тлумачення побажань: одні дослідники розглядають їх у лінгвокультурологічному аспекті, кваліфікуючи як елементи народної фразеології, сакралізовані тексти, генетично пов'язані з ритуальними обрядодіями (Т. Агапкіна, Л. Виноградова, М. Жуйкова, М. Толстой, Г. Кузь, А. Баранов, В. Жайворонко), інші – досліджують ці мовні одиниці в контексті прагматики, визначаючи як стереотипи мовленнєвої поведінки (Н. Формановська), прагматичні кліше (Н. Баландіна) тощо. На наш погляд, жоден із зазначених вище аспектів не сприяє повному осмисленню побажань як специфічного лінгвокультурного явища, що зумовлює необхідність застосування комплексного підходу до його розгляду.

Мета запропонованої статті – зіставний аналіз функціонально-прагматичних особливостей побажань у мовленнєвому етикеті українців і лезгинів.

При зіставленні схожих етикетних ситуацій у народів, які віддалені один від одного в часі та просторі, мають різні культурно-побутові уклади життя й релігійні традиції, особливого значення набуває вивчення не тільки розбіжностей, наявність яких є і так очевидним фактом, а й спільних рис, зумовлених загальними закономірностями формування й розвитку етикету як універсального явища. Як відзначають дослідники, спільні риси у традиціях, ритуалах представників різних культур не можна вважати випадковістю, «вони свідчать про стійкість деяких глибинних структур ритуалу, його семантичних мотивацій» [2]. Як засвідчує проведений аналіз, у психології й техніці комунікативної поведінки українців і лезгинів у ситуації побажання спостерігаються цікаві аналогії.

Так, спільною в першу чергу є комунікативно-прагматична природа побажань, яка в обох культурах ґрунтується на передбачуваності їх вживання з метою формування між співрозмовниками атмосфери ввічливості та взаєморозуміння, підтримання сподівань людини на краще. З комунікативно-

прагматичного погляду побажання характеризуються внутрішньою неоднорідністю: в українській і лезгинській мовах вони представлені двома основними типами, відмінності між якими полягають у різних комунікативних статусах мовця й адресата, що визначаються такими диференційними ознаками, як стать, вік, соціальний стан, ступінь знайомства, національна й конфесійна приналежність, ситуація спілкування (буденна чи святкова), а також місце в комунікативному просторі (учасники діалогу спілкуються на «нейтральній» території, чи для когось із них вона є «чужою»). У зв'язку з цим ситуації побажання можна поділити на симетричні (співрозмовники рівні за соціальними ознаками і спілкуються на «нейтральній території») й асиметричні (адресант і адресат виконують неоднакові комунікативні ролі). Чим більше ознак, за якими учасники спілкування «не збігаються», тим вищий ступінь етикетності ситуації та обов'язковості дотримання правил [2, с. 8]. Слід відзначити, що в українській і лезгинській лінгвокультурах учасники ситуації побажання, як правило, наділені різними комунікативними статусами, у результаті чого вона набуває характеру діалогу «чужих» і передбачає меншу свободу у виборі етикетних висловів, ніж у випадку рівності співрозмовників. І це не є випадковим, оскільки етикет якраз і покликаний забезпечити спілкування нерівних (за тими чи іншими параметрами) партнерів, виконуючи роль своєрідного механізму регулювання комунікативного процесу.

Опис специфіки функціонування побажань у різних лінгвокультурних традиціях передбачає вивчення ситуацій, у яких вони використовуються. За ситуативним принципом усі українські й лезгинські побажання можна поділити на два типи: 1) власне побажання – вислови, що виголошуються з нагоди якоїсь події в житті адресата чи суспільства; 2) побажання, що супроводжують інші етикетні ситуації (привітання, прощання, подяка, співчуття та ін.). Така класифікація, на наш погляд, є досить логічною і прийнятною як для української, так і для лезгинської мов. Однак слід зауважити, що провести чітку межу між зазначеними типами в обох мовах доволі важко, що зумовлюється багатозначністю й багатофункціональністю самого акту побажання: той самий вислів залежно від конкретної ситуації спілкування можна віднести до різних груп.

Власне побажання використовуються з нагоди певної події, яка має комунікативну цінність для співрозмовників. Це може

бути подія загальнонародного характеру, що стосується всього суспільства (державне чи релігійне свято), або подія, що має важливе значення для окремої людини чи родини. Побажання, що стосуються суспільства, держави в цілому, у комунікативному плані характеризуються певними особливостями, оскільки передбачають обмін побажальними текстами. В українській і лезгинській культурах такі конструкції відзначаються багатством і різноманітністю форм, що зумовлено значною кількістю свят у житті обох народів. Так, наприклад, українці на Святий Вечір чи Різдво використовують значну кількість етикетних висловів, в основі яких – побажання співрозмовнику міцного здоров'я, довгих років життя, багатства, гарного врожаю та всіляких гараздів: *На щастя на здоров'я з Святвечором!*; *Благослови, Боже, ще й цей Новий рік, Щоби був щасливий кожний чоловік!*; *Будьмо здорові з Колядою, з ясним-красним сонцем, з медовою кутюю, із живлющою водою!*; *Нехай Бог дасть вам багато пшениці, багато жита, багато дітей!* та ін.

У лезгинській лінгвокультурній традиції специфіка святкових побажань визначається характером події (світська чи релігійна) та її місцем у житті суспільства. Лезгини з давніх часів займалися землеробством, тому найбільш яскравими є побажання до свят весняного циклу: *Квез Яран сувар мубаракрай! Куь тІалар, чандин сагъсузвелер вири квахърай!*; *Квез шадвилер хъурай!*; *Куь кІвалера берекат хъурай!* (Зі святом весни! Ваші нещастя, Ваші хвороби з приходом цього свята хай зникнуть!; Багато радощів і веселощів Вам!; Хай у Ваш дім приходить удача!) та ін. З особливою повагою лезгини ставилися до релігійних мусульманських свят, під час яких можна було в кілька разів примножити добрі діяння: *Куь сив хуьнуьн сувар мубаракрай! Куьне хвейи сивер Аллагъди къабулрай!*; *Куьн виш суваррихъ агакърай!* (Зі святом Ураза Байрам! Хай Аллах прийме Ваші чесні пости, Ваші жертвоприношення!; Хай Аллах помилує Вас за Ваші гріхи!); *Квез Къурбанд сувар мубаракрай! И куьне авунвай къурбандар, садакъаяр Аллагъди къабулрай!*; *Куь сувабар гзаф хъурай!* (Зі святом Курбанда! Ваші жертвоприношення хай Аллах прийме!; Хай Аллах Вас береже від різних бід!) та ін.

Святкові побажання в обох культурах відзначаються високим ступенем стереотипності, ритуалізованості, переслідуючи переважно символічні, а не прагматичні цілі.

Побажання, адресовані конкретному адресату, у комунікативно-прагматичному плані мають однобічну спрямованість: вони не передбачають обміну доброзичливими словами (благами), оскільки виголошуються з приводу події, яка стосується безпосередньо слухача. Однак це не означає, що за таких умов ситуація побажання позбавлена діалогічності: репліка адресанта, що являє собою розгорнуте побажання добра, обов'язково передбачає відповідь-подяку, яка засвідчує: адресат помітив і оцінив етикетний намір свого співрозмовника.

Комунікативно цінна для адресата подія, з нагоди якої виголошується побажання, може мати святковий чи побутовий характер. Побажання, пов'язані зі святковими подіями в житті людини (наприклад, народження дитини, весілля, хрестини, входуни та ін.), є більш ритуалізованими.

Великим розмаїттям в українській і лезгинській культурах відзначаються побажання з нагоди родинних свят. Українці й лезгини найчастіше використовують їх під час таких важливих подій у житті кожної родини, як весілля, народження дитини, входуни та ін.

Так, з приводу народження дитини українці виголошують побажання: *Хай Господь годує і добру долю готує, батькові й матері на послугу, а людям – на потіху!; Най буде донечка як сонечко!; Сонця у душу, мир у господу!; Най Бог несе щастя, а сонце – красу!; Най буде дорога красна!; Щоб був сильним, як дуб!; Щоб вона здорова росла на радість батькам!; Дай їй, Боже, добру долю, довгий вік рясн топтати!; Щоб весело жило і щасливе було!; Хай росте – світ великий! Хай росте велике на зріст, хороше на вроду!; Хай росте велике, хай здорове буде!; Дай Боже, щоб росло Вам на потіху, на послугу!; Хай же великий росте та щасливий буде, много літ йому!* та ін.

Лезгини в цій ситуації послуговуються висловами: *Квез куь бала мубаракрай! Ам куь тухумдин дестег хьурай!; Диде-бубадиз мукьвабуруз гьурмет авай хва хьурай!; Адакай квез анжах шадвилер акурай!; Ам чан сагь ва бахтлу аял хьурай!* (Вітаємо! Хай він буде опорою Вашого роду!; Батькам і старшим вдячним сином!; Хай Аллах дасть побачити від нього тільки радість!; Хай він буде здоровою і щасливою дитиною!); *Бахтлу бала хьурай!; Диде-бубадин кьадир авай бала хьурай!; Акьуллу, зирек, Ватан кІандай велед хьурай!* (Хай він буде щасливою ди-

тиною!; Щоб він цінував, поважав працю своїх батьків!; Щоб був розумною людиною, любив свою Батьківщину) та ін.

На весіллі українці користуються, як правило, давніми за походженням традиційними побажаннями, багато з яких мають віршовану форму: *Щоб ви міряли гроші мискою, а діти колискою!; Хай дім ваш біди минають, а вороги не знають!; На щастя, на здоров'я, на вічну злуку!; Дай Вам Боже і щастя, і сили!; Дай, Боже, діждати онуків!; Жити вам, поживати та добра наживати!; Живіть з Богом!; Живіть мирно!; Живіть в добрі та здоров'ї!; Живіть у добрі та злагоді!; Дай же Боже!; Пошли Боже!; Даруй Боже (Господи)!; Поможі, Боже!* та ін.

Лезгини звертаються до молодих із висловами: *Куь кІвал кьени хьурай!* (Хай буде міцний Ваш дім!); *Мехьерардай кІвал хьурай!* (Хай будуть весілля у цьому домі!); *Хтулар, итулар акурай квез!* (Бачити вам онуків і правнуків!); *Шад йикьар кьисмет хьурай квез!* (Щасливих Вам днів!); *Чехь уьмуьрлук юлдашар хьурай!* (Щоб усе життя були друзями!); *Чтихь кІвал ацІай рухварни рушар хьурай!* (Щоб були сини і дочки!); *Арада гьурмет, кІанивал аваз яшамши хьурай!* (Щоб жили у повазі, любові між собою!); *Гьурметлу хзан арадал атурай!* (Щоб у родині була повага!). Дівчині, яка виходить заміж, адресуються спеціальні побажання: *Вун бахтлу хьурай, чан руш!* (Будь щаслива, моя донечко!); *Вун феїи кІвале ислягьвал, бахт хьурай!* (Щоб було щастя, спокій у домі, до якого ти ввідеш!); *КІвалин кьайда яхь!* (Бережи домашнє вогнище!); *Чехибуруз гьурмет ая!* (Поважай старших!); *Жува незвай са кьас фу баркаладахди неь! КІвале авай ихтилат масабуруз лугьумир!* (рос. Не вноси сор из избы!); *Инсанвилелди жуван балаярни галаз яшамши хьухь!* (Живи зі своїми дітьми по-людськи!) та ін.

Споконвіку українці й лезгини виявляли надзвичайну делікатність і ввічливість до гостей. В українському середовищі традиції гостинності формувалися, з одного боку, на основі міфологічних уявлень, з іншого – згідно з моральними принципами доброзичливого ставлення до ближнього, що знайшло яскраве відображення в побажаннях: *Гість в дім, Бог з ним!; Дай Боже добро у Вашу хату!; Щастя, здоров'я Вам у хаті!* та ін.

У лезгинській культурі звичай гостинності – один із найяскравіших проявів культури поведінки й етикету. У багатьох

народів Кавказу це давній за походженням ритуал, який згодом перетворився на норму звичаєвого права. Те, що гостинність у лезгинській культурі є найвищою морально-етичною цінністю, підтверджують численні побажання, вибір яких, як і виконання самого ритуалу, строго регламентовано. Так, гостю, який приїхав здалеку, лезгини адресують побажання: *Ви атул хийирлуди хьуй!*; *Ви кІвачихъ галаз бахтни атурай, берекатни галаз мадни хьша!* (Хай на добре буде Ваш приїзд!; Хай на щастя буде Ваш приїзд!; Із добром побачити Вас знову!), які передбачають побажання-відповідь: *Кьунни сагъвилелди яшамии хьурай!* (Дай Вам Аллах жити здоровим!); гостю, який від'їжджає, прийнято говорити: *Хьсан, саламат рехъ хьурай!* *Куьн Аллагдадал аманат хьурай!*; *Куьн сагъ-саламатдиз кІваллиз агакьрай!* (Щасливої дороги! Хай приведе Вас Аллах до кращого!; Щастя і благополуччя Вам у дорозі!; Хай поверне благополучно Вас Аллах у Ваш дім!), на що відповідають: *Баркалла! Квез Аллагдади сагъвилер, хьсанвилер гурай!* (Дякую! Бути Вам у здоров'ї та благополуччі!) та ін.

Виголошення побажань під час застілля характерно як для українського, так і для лезгинського мовленнєвого етикету. В обох культурах це один із центральних моментів усіх родинних свят. Основна частина таких висловів, як правило, стосується здоров'я та благополуччя господарів. Однак зустрічаються й побажання, що адресуються всім присутнім на святі гостям. В українській культурній традиції цю ситуацію обслуговують вислови: *Будьмо здорові!*; *Будьмо (будьте) здорові, пивши!*; *Нехай (хай) здоров (здорова, здорові) буде (будуть, живуть і т. ін.)* – побажання здоров'я при частуванні, при згадці про кого-небудь; *Ваше (твоє) здоров'я!* – побажання особі, за здоров'я якої п'ють; *Щоб нам ще сто літ зустрічатись!*; *Щоб нам добре жилося, щоб колосся велося!* та ін.

Лезгини за столом є надзвичайно красномовними, про що свідчать численні побажання-тости, які відзначаються вишуканістю та влучністю: *Куь стол гьамиша ачухди хьурай!*; *Куь кІваллиз берекат, девлет атурай!*; *Къазанмишзавай ксариз сагъвал гурай!*; *Куь столдал вири няметар хьурай!* та ін. (Хай Ваш стіл для всіх завжди буде відкритим!; Хай до Вашого дому прийде достаток та багатство!; Хто працює і заробляє, тому Аллах дасть здоров'я і сили!; Хай Ваш стіл від різних страв і частувань ломиться!).

З нагоди входу українці використовують побажання: *Дай вам, Боже, легкого прожитку в новій хаті!*; *Щастя, здоров'я, добробуту Вам у новому домі!* та ін. Значно більшою кількістю побажань у цій ситуації послуговуються лезгини: *Квез цІий кІвалер мубарак хьурай!* (Хай вам новий будинок подарунком буде!); *Ацукьдай сагъвал хьурай!* (Хай увійде в нього здоров'я!); *Куь цІийи кІвале гьуьрмет, берекат, девлет хьурай!* (Хай у новому домі повага, достаток, багатство будуть!); *Сусар гьана, хтулар хьана, рикІ динж хьана, яшамии жедай дарамат хьурай!* (Щоб у домі жили невістка, онуки, щоб серце було спокійне!); *Куь кІвал кьени хьурай!* (Хай міцним буде Ваш дім!); *Мехьерардай кІвал хьурай!* (Хай будуть весілля в цьому домі!); *Хтулар, итулар акурай квез!* (Бачити Вам онуків і правнуків!); *Шад йикъар кьисмет хьурай квез!* (Щасливих днів вам!) та ін.

Побажання, пов'язані з буденними подіями (хвороба, одужання, покупка, прийняття їжі та ін.), – форми з послабленим ритуалізованим характером. Це, як правило, нормативні вислови, що відповідають прийнятим у суспільстві етикетним нормам. Комунікативна структура таких побажань в обох мовах є максимально простою й універсальною. В українській і лезгинській культурах функціонують схожі конструкції, що мають лаконічний характер і використовуються в аналогічних ситуаціях спілкування. Наприклад:

1) перед прийомом їжі: укр.: *Смачного!*; *На здоров'я!*; *Їжте на здоров'я!*; лезг.: *Шитягъ ачух хьурай!* (Смачного!);

2) перед питтям води: укр.: *На здоров'я!*; *Пийте на здоров'я!*; лезг.: *Хьухъ гьалал хьурай, нуш хьурай!* (Пийте на здоров'я!);

3) перед сном: укр.: *Добраніч!*; *Приємних (гарних, солодких) снів!*; лезг.: *Геже хийирар!*; *Квез шишин ахвар атурай, хийирдин хабарар!* (Добраніч! Приємних, солодких снів тобі!; Гарних звісток Вам!);

4) перед від'їздом: укр.: *Щасливої дороги!*; *Дай боже час добрий!*; *У добрий час!*; лезг.: *Ваз физвай яргьал рехъ кьезил, регьятди хьурай!*; *Ви кІвалахар Аллагдади туькьуррай!*; *Вун сагъ-саламатдиз елкьвена хтурай!* (Хай твій далекий шлях буде легким та вдалим!; Твої справи хай підуть на користь із Божою допомогою!; Щоб ти благополучно повернувся!); *Квез хьсан рехъ хьурай, куь физвай рехъ куьруь, уьмуьр куь яргьи*

хъурай!; Квез Аллагъди хъсанвилер гурай!; Куънни Аллагъди хъсанвилехъ тухурай! (Хай буде доброю Ваша дорога!; Хай короткою буде Ваша дорога та довгим буде Ваше життя!; Хай приведе Аллах Вас до кращого!);

5) тим, хто працює: укр.: *Боже поможи (помагай)!; Бог на поміч! Хай (нехай) тобі (вам) щастить!; Нехай день святиться!; Разом з Божим розказом!; Дай, Боже, час і пору добру!; Щоб у вас руки не боліли!; Дай, Боже, щоб робилося, не псувалося!; Дай, Боже, на прожиток!*; лезг.: *Квез къуватлу!* (Бог у поміч!); *Куъ зегъметди хъсан бегъер гъурай!* (Хай Ваша праця принесе Вам прибуток!); *Куъ къуват цлудра артух хъурай!* (Хай Ваші сили збільшаться вдесятеро!);

6) перед початком якоїсь справи: укр.: *З богом!; Хай щастить!; Дай, Боже, в добрий час!*; лезг.: *Куъ кІвалахар Аллагъди вичи вилик кутурай!* (Дай, Аллах, щоб Ваші справи пішли вдало!);

7) людині в обновці: укр.: *Носи (носить) здоров (здорова, здорові)!; Носи (носить) на здоров'я!; Здоровий носи, скачучи порви!*; лезг.: *АлукІдай сагъвал хъурай, мад жедай затІар генани хъсанбур хъурай!* (Добром зносити, ще добрим змінити!); *Гъа шейнихъ галаз куъ кІвализ девлетар атурай!*; *Ам кІвачихъ бахт галайди хъурай!* (Щоб побачили Ви від неї добро!; Щастя великим хай буде для Вас!), на що відповідають: *Чухсагъул!* (Дякую!);

8) хворому: укр.: *Одужуй (-те)!; Найскорішого одуження (Вам) тобі!; Дай (Вам) тобі Бог здоров'я!*; лезг.: *Квез Аллагъ куъмек хъурай!; Дарман авачир тІал авач!; Вуна сабур ая!; Вири кІвалахар хъсан жеда!; Ваз Аллагъди къуват гурай!* (Хай Аллах допоможе тобі!; Немає такого болю, від якого немає ліків!; Терпіння тобі!; Усе буде нормально!; Найскорішого одужання тобі!); *Аллагъди вичи ганвай тІал, фад алатдайди хъурай!; Вичи вегъей тІал вичи алудрай!; Аллагъдиз вичиз язух атурай!; Квез Аллагъ куъмек хъурай!* (Хай Аллах зробить, щоб Ваша хвороба швидко минула!; Хай полегшить (забере) Аллах Вашу хворобу!; Хай проявить Аллах до Вас співчуття!; Щоб одужали Ви!), на що відповідають: *Баркалла! Квезни Аллагъди куъмек гурай!* (Дякую! Будьте і Ви у здоров'ї та радості!).

Однією з важливих особливостей побажань є їх здатність до прагматичного варіювання, що зумовлено потенційною багатозначністю цих мовних одиниць. В обох мовах поба-

жання можуть розвивати вторинні значення, супроводжуючи або заміщаючи етикетні одиниці інших тематичних груп. Усі побажання із вторинними семантичними функціями в українській і лезгинській мовах можна поділити на чотири основних типи: а) побажання під час зустрічі; б) побажання під час прощання; в) побажання під час подяки; г) побажання під час висловлення співчуття. Вимова побажань у рамках кожного з цих просторово-часових контекстів має системний характер. Відсутність побажань у будь-якій із названих ситуацій пояснюється, як правило, винятковими обставинами і свідчить про порушення етикетних норм [6].

В українській і лезгинській культурних традиціях побажання найчастіше використовуються під **час зустрічі**, супроводжуючи основне привітання або заміщаючи його.

У ситуації привітання побажання виконують контактовстановлювану функцію, що сприяє формуванню в адресата позитивної установки на взаємодію. Специфіка побажань цієї групи визначається тим, що у процесі спілкування комуніканти послуговуються ідентичними висловами, переслідуючи спільну комунікативну мету – встановлення контакту, створення доброзичливої атмосфери спілкування, у результаті чого діалог набуває симетричного характеру. Наприклад, у мовленнєвому етикеті українців при зустрічі часто говорять: *Здоров був!*, на що відповідають: *Здорові будьте й Ви!*; у мовленнєвому етикеті лезгинів у цій же ситуації вживають форми: *Салам алейкум!* *Ви атун хийирлуди хъуй!*; *Ви кІвачихъ галаз бахтни атурай берекатни галаз мадни хъша!* (Мир Вам! Хай добрим буде Ваш приїзд!; Хай буде щасливим Ваш приїзд!; З добром побачити Вас знову!), на що традиційно відповідають: *Квез Аллагъди сагъвал ва шадвал гурай!* (Хай дасть Аллах Вам здоров'я і радість на все життя!).

Як бачимо, розбіжності між репліками комунікантів є формальними: привітання-відповідь фактично дублює першу репліку й переадресує вміщений у ній позитивний зміст співрозмовнику. Протилежна ситуація спостерігається, коли обмін привітаннями-побажаннями відбувається в умовах асиметричного спілкування. У таких випадках вибір цих етикетних одиниць детермінується соціальними ознаками комунікантів або обставинами зустрічі. Диференціація та спеціалізація побажань під час привітання особливо помітна, коли адресат

зайнятий на момент зустрічі якоюсь роботою. У такій ситуації, як правило, використовуються вислови, безпосередньо пов'язані з трудовою діяльністю людини. Наприклад, українці жінцям при зустрічі традиційно бажали: *Благослови, Боже, в щасливу дорогу на лицарське жниво, і дай, Боже, щасливо повернутися!*; *Господи-Боже, помози легенько, добренько, щоб вижати хутенько!*; *Дай, Боже, час добрий і пору в доброму здоров'ї пожать та й на той рік дождать!*; лезгини в цій же ситуації послуговувалися такими висловами: *Къуй техилдикай Квез шаддиз недай ризкъи хъурай!*; *Къуй Квевай ам кІ-усни хкат тавуна кІватІиз хъурай!* (Хай буде врожай для Вас радісною їжею!; Щоб зібрали Ви його без втрат!), на що чули у відповідь: *Аферин! Чухсагъул! Къуй Аллагъдиз ван хъурай ви гафар!*; *Къуй куь крарни (кІвалахарни) дуъзмиш хъурай!*; *Къуй Аллагъди Квез сагъ-саламатвал ва рагъым гурай!*; *Къуй Аллагъди Куь берекатарни артухаррай!* (Щоб почув Аллах Ваші слова!; Хай підуть і Ваші справи благополучно!; Хай Аллах дасть Вам здоров'я і добра!).

В українській культурній традиції під час зустрічі найчастіше використовуються традиційні форми: *Будь здоров!*; *Доброго здоров'я (здоров'ячка!)*; *Дай, Боже, здоров'я!*, що за семантикою являють собою побажання людині різних благ. Вони відзначаються багатofункціональністю, оскільки можуть обслуговувати й інші ситуації спілкування: застілля, величання, прощання та ін. Поширеними формами побажання під час зустрічі є також: *Здрастуйте!*; *Здоров (здорова, здорові) [був (була, були, будь, будьте і т. ін.)] з неділею (з понеділком, у хату й т. ін.)*; *Доброго дня (ранку, вечора!)*; *Добрий день (Вам) у хату!*; *Добрий день у Вашій хаті!* та ін. Усталені конструкції *Боже помози (помагай!)*; *Бог на поміч!* уживаються як вітання з побажанням успіхів тому, хто виконує якусь роботу.

Побажальний характер мають і лезгинські традиційні привітання. Так, один із найчастіше вживаних висловів під час зустрічі *Салам алейкум!* у перекладі з арабської мови означає «Мир Вам!». Побажаннями добра, щастя, благополуччя є також усталені форми: *Хийир!* (Будь здоровий!); *Абатхийир!* (Будь щасливий! – привітання-відповідь при зустрічі й розставанні); *Я абатхийир хъайиди!* (Хай буде в тебе благополуччя! – привітання-відповідь); *Пакаман хийирар хъуй!* *Сабагъ хийирар!* (Доброго ранку!), *Нисин хийирар хъуй!* (Доброго дня!),

Няни хъийирар хъуй! *Ахшам хийирар!* (Доброго вечора!), *Йифен хъийирар хъуй!* (Доброї ночі!) та ін.

Як бачимо, привітальні побажання в обох мовах мають стійку форму: стереотипна тематика доповнюється досить жорсткою структурою. Це здебільшого стандартні фрази, які з часом втратили первинну семантику й перетворилися на традиційні стійкі вислови.

Загальноприйнятим і високочастотним в обох лінгвокультурних традиціях є використання побажань під час **прощання**. Своїм змістом такі етикетні вислови можуть експлікувати зацікавленість мовцем справами слухача, бажання продовжити спілкування в майбутньому. В українській культурній традиції до найчастіше вживаних прощальних побажань належать: *Будь (-те) здоров (-ий, -а, -і)!*; *Бувай (-те) здоров (-ий, -а, -і)!*; *Щасливої дороги!*; *Усіх благ!*; *Усього найкращого!*; *На все добре!* Як ввічливі форми побажання щастя на знак прощання з ким-небудь звучать фрази: *Бувай (-те) щаслив (-ий, -а, -і)!* Вислови *Будь (-те) щаслив (-ий, -а, -і)!* та *Щаслив (-ий, -а, -і) будь (-те)!* багатозначні й можуть уживатися не лише як увічливі побажання щастя, добра на знак прощання з ким-небудь, але й як побажання кому-небудь щастя в житті.

Традиційними українськими прощаннями-побажаннями є форми: *Усього доброго (найкращого)!*; *На все добре!* – прощання з побажанням добра; *Иди здоров!* – прощання з побажанням здоров'я; *Иди з миром!* – прощання з побажанням спокою, злагоди та всього доброго; *Усіх благ!* – усталена форма прощання з добрими побажаннями та ін.

Побажальний характер мають і лезгинські традиційні прощання: *Геже хийирар!*; *Квез ширин ахвар атурай, хийирдин хабарар!* (Спокійної ночі!; Солодких, приємних снів тобі!; Гарних звісток Вам!); *Сагърай!* (Усього найкращого!; Бажаю здоров'я, благополуччя!); *Сагъсаламат хъуй / хъурай!* (Залишайся здоровим / щасливим!; Усього найкращого!); *Хъсан рехъ хъуй / хъурай!* (Щасливої дороги!); *Хийир!* (Будьте здорові!); *Хийирдин хабарар хъуй!* (Добрих звісток!) та ін.

Прощальні побажання нерідко породжують побажання-відповіді. В умовах симетричного спілкування семантичні відмінності між репліками адресанта й адресата практично повністю нівелюються. Так, наприклад, в українській культурній традиції фрази: *Прощайте!*; *Зоставайтеся здорові!*

передбачають відповідь: *Прощайте!*; *Ідіть здорові!*, а на репліку *Здорові були!*, як правило, відповідають: *Здорові будьте й Ви!* Аналогічна ситуація спостерігається і в лезгинському мовленнєвому етикеті, де на фразу *Сагърай! Хъсан саламат рехъ хъурай!* (Щасливої дороги! Хай приведе Аллах Вас до кращого!) слід відповісти: *Баркалла! Квез Аллагъди сагъвилер, хъсанвилер гурай!* (Дякую! Дай Аллах Вам здоров'я і благополуччя!) або *Сагълугъ хъуй!* (Залишайся здоровим!).

До побажань в обох мовах звертаються і в ситуації **подяки**. В українській мові це, як правило, стереотипні побажання здоров'я, виражені за допомогою традиційних конструкцій релігійного змісту: *Дай Боже!*; *Дай Вам (тобі) Бог здоров'я (благополуччя)*! та ін., що можуть уживатися самостійно або супроводжувати традиційні вислови-подяки *Дякую!*; *Спасибі!*

У лезгинському мовленнєвому етикеті в ситуації подяки до традиційних лаконічних фраз: *Чужсагъл!*; *Баркалла!* (Спасибі!) додаються широко вживані і в інших ситуаціях спілкування побажання: *Квез (ваз) бахтар гурай!* (Щастя тобі / Вам!); *Бахтар гурай!* (Удачі в усьому!); *Мурадар кылиз акъатрай!* (Хай здійсняться мрії!); *Яргъл уьмуьрар гурай (хъурай)!* (Довгих років життя!); *Ваз шадвилер хъурай!* (Радості тобі!); *Вазни Аллагъди сагъвал гурай!*; *Балаяр бахтсузвилер вавай яргъа хъурай!* (Дай Аллах і тобі здоров'я!; Щоб біда й нещастя обходили тебе стороною!; Щоб ти ніколи не побачив горя!). Крім того, вислови подяки в лезгинській мові можуть супроводжуватися ситуативними побажаннями, наприклад, людині похилого віку: *Яргъл уьмуьрар хъурай!* (Хай продовжаться Ваші дні / роки); чоловікові чи жінці: *Хъсанвилер хъурай!* (Хай буде з вами благополуччя!); хворому: *Квез Аллагъ куьмек хъурай!* (Хай Аллах допоможе тобі!) та ін.

В обох культурах часто використовуються побажання і в ситуації **співчуття**. Українці при цьому послуговуються такими висловами: *Царство йому небесне!*; *Нехай царствує!*; *Царство небесне його душі!*; *Померлому царство небесне, вічний покій!*; *Нехай над ним земля пером!*; *Нехай з богом спочиває!*; *Нехай легко згадається, а нам пошли, Боже, вік і здоров'я!*

У лезгинському мовленнєвому етикеті частовживаними в цій ситуації є побажання: *Рагъметлу касдин яшар, куь аялрин яшарихъ агал хъувурай Аллагъди!*; *Къейидаз женнет къисмет хъурай!*; *Им куь эхиримжи фикир, хажалат хъурай!*; *Квез мад*

къведайбур шад, хъсан хабарар хъурай! (Хай додасть Аллах Вам / Вашим дітям не дожиті ним роки!; Рай місцем спокою йому хай буде!; Хай буде горе Ваше останнім!; Хай буде поріг Ваш освітлений добрими звістками!; Хай відвідає Вас тільки радість!) та ін., на які, як правило, відповідають: *Куь къейибурузни рагъметар гурай!* (Хай помилує Аллах і Ваших покійників!).

Слід відзначити, що в обох мовах зустрічаються багатофункціональні, не закріплені за певними ситуаціями спілкування, побажання. Так, наприклад, традиційні українські вислови: *Дай Боже!*; *Щастя тобі (Вам) Боже (доле)!*; *Щастя Вам, Боже, на все добре!* та лезгинські: *Сагърай!* (Усього найкращого! Бажаю здоров'я, благополуччя!) *Хийирдихъ хъуй!* (Хай все буде на добре!); *Ви эхир хийир хъуй!* (Бажаю тобі добра!) можуть виступати в ролі привітання, прощання, подяки, побажання з нагоди якоїсь події або входити до складу більш розгорнутих побажань, що виголошуються під час сімейних чи календарних обрядів. Спільними для цих побажань характеристиками є: семантика добра, адресна спрямованість тексту. Специалізація значень відбувається в контексті.

Як бачимо, у комунікативно-прагматичній організації побажань та умовах їх функціонування в мовленнєвому етикеті українців і лезгинів спостерігаються цікаві аналогії, зумовлені універсальністю людського мислення, схильністю обох народів до образного сприйняття світу, спільною магічною функцією досліджуваних етикетних знаків у минулому. Разом з тим, як засвідчує проведений аналіз, побажання – це національно специфічні етикетні форми, які відображають своєрідне бачення речей представниками різних культур, а отже, й особливу стратегію і тактику їх мовленнєвої поведінки.

Вивчення спільних і відмінних рис у функціонуванні побажань у різних культурних традиціях є перспективним, оскільки сприятиме уникненню конфліктів, досягненню необхідної ефективності в умовах міжкультурної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баландіна Н.Ф. Функціонально-прагматичний і лінгвоментальний аналіз чеських прагматичних кліше: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.03. – К., 2003. – 38 с.
2. Байбуурин А., Топорков А. У истоков этикета: Этнографические очерки. – Л.: Наука, 1990. – 168 с.

3. Бгажноков Б.Х. Адыгский этикет. – Нальчик: Эльбрус, 1978. – 161 с.
4. Вдовина Е.В. Поздравление и пожелание в речевом этикете: концептуальный и коммуникативный анализ: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 2007. – 24 с.
5. Добрушина Н.Р. Семантическая зона опатива в нахско-дагестанских языках // Вопросы языкознания. – 2009. – № 5. – С. 48-75.
6. Славянский и балканский фольклор: Верования. Текст. Ритуал. – М.: Наука, 1994. – 270 с.
7. Шахбиева М. Х. Структура формулы пожелания (на материале нахских языков) // Фразеология в контексте культуры. – М., 1999. – С. 318-327.

АНОТАЦІЯ

Е.С. Ветрова. Функціонально-прагматичні особливості побажань у мовленнєвому етикеті українців і лезгинів: зіставний аспект

У статті здійснено зіставний аналіз побажань у різних лінгвокультурних традиціях. Доведено, що в комунікативно-прагматичній організації побажань та умовах їх функціонування в мовленнєвому етикеті українців і лезгинів спостерігаються цікаві аналогії, зумовлені універсальністю людського мислення, схильністю обох народів до образного сприйняття світу, спільною магичною функцією досліджуваних етикетних знаків у минулому. Разом з тим, проведений аналіз засвідчив, що побажання – це національно специфічні етикетні форми, які відображають своєрідне бачення речей представниками різних культур, а отже, й особливу стратегію і тактику їх мовленнєвої поведінки.

Ключові слова: мовленнєвий етикет, ситуація спілкування, побажання, функціонально-прагматичні функції, універсальність, національна специфіка.

АННОТАЦИЯ

Э.С. Ветрова. Функционально-прагматические особенности пожеланий в речевом этикете украинцев и лезгинов: сопоставительный аспект

В статье осуществляется сопоставительный анализ пожеланий в разных лингвокультурных традициях. Доказано, что

в коммуникативно-прагматической организации пожеланий, условиях их функционирования в речевом этикете украинцев и лезгинов наблюдаются интересные аналогии, обусловленные универсальностью человеческого мышления, склонностью обоих народов к образному восприятию мира, общей магической функцией исследуемых этикетных знаков в прошлом. Вместе с тем, проведенный анализ свидетельствует о том, что пожелания – это национально-специфические этикетные формы, которые отражают своеобразное видение вещей представителями разных культур, а следовательно, и особую стратегию и тактику их речевого поведения.

Ключевые слова: речевой этикет, ситуация общения, пожелания, функционально-прагматические функции, универсальность, национальная специфика.

SUMMARY

E.S. Vetrova. Functional and pragmatic features of wishes in vocal etiquette of Ukrainians and Lezgyns: comparable aspect

The comparable analysis of wishes in different linguistic and cultural traditions is carried out in the article. It is well-proven that in communicative and pragmatic organization of wishes, their operating conditions in vocal etiquette of Ukrainians and Lezgyns there are interesting analogies, conditioned by universality of human thought, inclination of both people to vivid perception of the world, by the public magic function of the investigated label signs in the past. At the same time, the conducted analysis testifies that wishes are national specific etiquette forms which reflect original vision of things the representatives of different cultures, and, consequently, the special strategy and tactic of their vocal conduct.

Key words: vocal etiquette, situation of intercourse, wishes, functional and pragmatic functions, universality, national specific.

И.В. Ганеева
(*Мариуполь*)

УДК 811.111!255.2:34 (045)

**О ТИПОЛОГИИ ОШИБОЧНЫХ ПЕРЕВОДОВ
АНГЛИЙСКИХ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ
В СВЯЗИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СОМАТИЗМОВ
И АНИМАЛИЗМОВ**

Постановка проблемы. Человеческое познание отличается динамичный и многосторонний характер. Когнитивная деятельность членов социума свидетельствует о том, что их возможности освоения объективной реальности практически не имеют предела.

В то же время результаты мыслительных операций по фиксации научных понятий оформляются в уже существующих языковых знаках. Язык как инструмент познания стремится к конечности числа своих элементарных и конструктивных знаковых единиц. Поэтому в процессе научного познания концептуализация и вербализация научных понятий осуществляется уже готовыми языковыми формами. Поэтому в процессе интерпретации иноязычных специальных терминов важно учитывать потенциальную многозначность соответствующих языковых единиц, их способность вступать в отношения синонимии, антонимии и т.д., а также прагматический потенциал языковых единиц, особенности которого проявляются в условиях дискурсивного (экстралингвистического и собственно лингвистического) контекста [1; 2; 4].

Необходимостью разработки адекватных методик учета естественной многозначности языка при переводе специальной литературы обусловлена **актуальность** данной работы.

Цель настоящей статьи – определение причин ошибок в интерпретации английских юридических терминов русскоязычными студентами юридических специальностей. В данном случае мы анализируем ошибки, связанные с использованием соматизмов и анимализмов. Выводы сделаны на основе наблюдений над работами различного содержания студентов III-IV курса.

Анализ исследований и публикаций. А.А. Атабекова отмечает, что референция специального концепта посредством языковых единиц осуществляет этнокультурную идентификацию говорящего в историческом контексте, характеризует профессиональную принадлежность говорящего, указывает

на узкоспециальную сферу обсуждения, акцентирует внимание на личной точке зрения субъекта речи относительно предмета специального обсуждения [1].

В работах указанного автора выдвигается и исследуется гипотеза о том, что интерпретация английских специальных терминов правовой сферы должна опираться на анализ семантического и прагматического потенциала языковых единиц, обеспечивающих вербальную презентацию юридических терминов в сфере профессионально ориентированного общения [1, с. 4-8].

Исследователи отмечают, что в процессе образования новых понятий отражается видение человеком себя и его изобретений. Поэтому в окружающем нас мире наблюдается обилие антропоморфистских и анималистических названий [6, с. 460; 4, с. 27]. Не случайно П. Валтакари отмечает, что изучение процесса терминологической номинации с использованием соматизмов нуждается в комплексной научной и учебно-методической систематизации в историческом и современном осмыслении [3, с. 178-179], поскольку «соматизмы, как и собственно языковые единицы, состоят в сложных отношениях с культурой, фиксируя специфическое в национальном речевом поведении» [6, с. 75].

Изложение основного материала. Анализ механизмов языковой номинации специальных терминов сферы права свидетельствует о том, что в процессе их вербализации достаточно регулярно оказывается явление персонификации неодушевленных денотатов, основанное на ассоциативных связях с деятельностью человека, его физическими и психическими характеристиками. Данная персонификация может носить перцептивный характер (т.е. основываться на визуальном сходстве с человеком). В результате специальные концепты получают свое языковое оформление посредством сочетаний с соматизмами – компонентами, номилирующими части тела человека.

Анализ юридических текстов позволяет утверждать, что в данной разновидности профессионального дискурса парадигму оформления специальных терминов создают устойчивые сочетания с компонентами: *head, back, body, face, tongue, hand, arm, finger, throat, eye, hand, foot*. На разных этапах учебного процесса были использованы текстовые фрагменты, в которых присутствовали специальные концепты следующих типов:

Backdoor spending – закулисные (внебюджетные) расходы, производятся в обход Конгресса часто в виде кредита через Министерство финансов.

Body execution – legal authority to deprive a person of freedom and to jail the person – полномочия на арест.

Среди частеречной вариативности соматических компонентов активно используются имена и адъективные единицы антропоцентрического плана, характеризующие особенности правовой ситуации (субъект информации). К наиболее частотным относятся: *bare, naked, dead, pretty, baby, idle, blind, dumb, ill*. Приведем ряд примеров:

bare licensee – a person who uses or occupies land by permission of the owner but has no legal or equitable interest in it. Such permission is personal to him; thus he cannot transfer it. He cannot enforce it against a third party who acquires the land from the owner. His permission can be brought to an end at any time and he must leave the property with “all reasonable speed”. If he does not do so he becomes trespasser – лицензедержатель, занимающий землю по разрешению владельца, но лишенный прав собственности или аренды.

Dead man's acts – laws, now mostly abolished, that prevented a person from testifying in a civil lawsuit, against a dead person's representative, about things that the dead person might have testified to. The laws were meant to prevent fraud – dead man's acts – действия умершего как недопустимые в суде доказательства.

Факт регулярной актуализации конечного списка перечисленных компонентов значения моделей с соматизмами облегчает работу преподавателя по формированию навыков адекватной интерпретации иноязычных специальных терминов, в языковом оформлении которых используются данные единицы. Особое внимание при этом важно уделить варьирующейся семантике концепта в различном контекстном окружении.

Сравним:

parent body – вышестоящий орган,

parent patent – основной патент.

Концептуализация специальных знаний обнаруживает системное использование языковых единиц с семантикой родства, которые демонстрируют присутствующую в профессиональной культуре оппозицию «свой – чужой», например:

brother-sister corporation – филиалы одной и той же компании по отношению друг к другу.

Особое место в спектре терминов ассоциативной персонификации занимают сочетания с компонентами, содержащими характеристики социально-профессионального статуса человека, например:

Father of the Bar – старший барристер.

Для проверки гипотезы о том, что причиной ошибочной интерпретации английских правовых терминов может служить наличие метафоры в их языковом оформлении, студентам были предложены для русскоязычной интерпретации текстовые фрагменты, включающие приведенные выше концепты и подобные им примеры. При этом выяснилось, что неточности в интерпретации английских юридических терминов нередко связаны с использованием соматизмов в их языковом оформлении.

При этом возможны различные виды ошибок:

1. Ошибка в интерпретации из-за незнания роли соматизмов в определении социального статуса человека. Так, в процессе интерпретации концепта *Father of the bar* студентов возникали трудности с определением профессионального статуса человека.

2. Ошибка в интерпретации из-за неразличения оппозиции «свой-чужой». Например, интерпретация концепта *tramp corporation* (корпорация, ведущая дела не в штате регистрации) в ряде работ получила вариант «корпорация, основанная лицами без определенного места жительства/ корпорация по социальному обеспечению лиц без определенного места жительства».

3. Ошибка в интерпретации из-за неполного выведения скрытых сем. Так, концепт *head tax* интерпретировался как «основной налог», а не «налог на душу населения».

4. Ошибка в интерпретации из-за буквального понимания значения компонентов. Предлагаемый для интерпретации концепт *bare profit* в большинстве случаев переводился как «чистая прибыль» вместо адекватного варианта «ничтожная прибыль».

5. Ошибка в интерпретации переносного значения. Так, в интерпретации концепта *nude contract* студенты предлагали вариант «базовый договор» вместо «договор, лишенный исковой силы».

6. Ошибка в интерпретации из-за ошибочной трактовки семантических отношений между языковыми единицами, оформляющими специальный концепт. Например, в интерпре-

тации концепта *head note* преобладал вариант «заголовок, название дела» вместо «краткое изложение основных вопросов по решённому делу».

Наш анализ степени адекватности интерпретации иноязычных терминов, вербализованных с помощью подобных единиц в дискурсивном контексте, показал, что будущие специалисты, понимая суть иноязычного концепта благодаря совокупности уже имеющихся профессиональных знаний, могут испытывать трудности с подбором семантически адекватных языковых единиц, регулярно употребляемых в контексте родной профессиональной культуры, что связано с отсутствием однозначных соответствий в иностранном и родном языке.

Ошибки в связи с использованием анимализмов в их языковом оформлении. Человеку свойственно оценивать действительность [1, с. 182]. Для оценочной номинации в языке достаточно системно используются анималистические компоненты, которые отражают его этнокультурную специфику [5, с. 24; 6, с. 149-151].

Применительно к анимализмам в целом исследователи отмечают, что компоненты-зоонимы могут выполнять различные функции в общении, характеризуя качества характера человека, его действия, состояния, реализуя инвективную функцию. По данным А.А. Атабековой, в процессе языковой номинации специальных терминов правового дискурса наиболее частотными являются языковые единицы, передающие конкретно-личностные и социально-ролевые характеристики субъекта речи [2, с. 86]. Так, анимализмы в процессе вербализации юридических терминов актуализируют семы оценочно-экспрессивных характеристик животного, присущих человеку, например: *wolf* – *опытный, успешно ведущий дела биржевой игрок*. При этом в процентном отношении признаки животных чаще приобретают при переносе на человека отрицательные семы, указывающие на негативные характеристики личности в связи с профессиональной деятельностью, которые усилены употреблением зоонимов в функции метафоры: *loan shark* – *человек, дающий в долг под очень высокие проценты*.

Анималистический компонент может характеризовать профессиональную принадлежность человека (*beak* – *судья*), его социальный статус (*Goal/Jail-bird* – *арестант, уголовник*), род занятий (*bird dog* – *частное лицо, которое за определенную*

плату помогает предъявить обвинение в мошенничестве), результаты профессиональной деятельности (*Lame duck* – *банкрот; политический деятель, завершающий свое пребывание на посту; член конгресса, не избранный на новый срок, но заседающий до конца сессии*).

Особенность актуализации прагматического потенциала анимализмов в юридическом дискурсе заключается в возможности оценить ситуацию с правовой точки зрения, в аспекте ее взаимоотношений с законом. Так, сочетание *monkey business*, традиционно интерпретируемое как нечестное поведение, в правовом контексте трактуется как «противозаконная деятельность». Прагматический потенциал концепта усиливается за счет комбинации анимализмов и адъективных соматизмов в соответствующем языковом оформлении, например: *Blind pig, Blind tiger* – *бар, где незаконно торгуют спиртными напитками*.

В ряде случаев аксиологическая экспрессивность концепта, вербально выраженного анимализмом, усиливается за счет его сочетания с прилагательными цветообозначениями: *white elephant* – *собственность, содержание которой убыточно*.

Прагматика анимализма используется и в правовом дискурсе сугубо официального характера, что можно наблюдать в процессе номинации преступлений. Так, первичное значение лексемы *slaughter* – *массовый забой скота* – частично сохраняет свои компоненты («массовость», «жестокость», «телесные повреждения», «лишение жизни») при функционировании соответствующей терминологической единицы *slaughter*, которая передает следующие значения: *1. n, одновременное убийство множества людей; 2. v, убивать безжалостно или в больших масштабах*.

Для проверки гипотезы о том, что причиной ошибочной интерпретации английских правовых терминов может служить наличие метафоры в их языковом оформлении, студентам были предложены для русскоязычной интерпретации текстовые фрагменты, включающие приведенные выше концепты и подобные им примеры.

Результаты нашего анализа по определению причин ошибочной интерпретации в связи с использованием анимализмов позволяют определить виды ошибок в связи с актуализацией анимализма в языковом оформлении концепта:

1. Ошибка в связи с незнанием позитивной/негативной се-

мантической доминанты, присущей анимализму. Так, для интерпретации концепта *Dogs of the Dow* был предложен такой вариант, как «*работники биржи*». Однако адекватный интерпретативный перевод, зафиксированный в справочных источниках, – «*самые прибыльные компании по итогам года на основе индекса Доу-Джонса*».

2. Ошибка в связи с незнанием ассоциации между анимализмом и профессиональной принадлежностью/квалификацией человека. Так, для интерпретации концепта *cat burglar* был предложен теоретически возможный вариант «*вор, специализирующийся на краже элитных пород кошек*»: *The mansion was attacked by a cat burglar again*. Однако адекватная интерпретация рассматриваемого концепта – *вор-домушник, форточник*.

3. Ошибка в связи с незнанием хронологических/ этнокультурных рамок функционирования анимализма. Так, языковое оформление концепта *Blindpig* (*бар, где незаконно торгуют спиртными напитками*) вызвало затруднение при переводе текстового фрагмента «*The 1967 Detroit riot began after police tried to raid a blind pig*» и потребовало приемов интерпретативного комментария.

4. Ошибка в связи с незнанием ассоциации между анимализмом и характером действия субъектов. Например, представленная студентами интерпретация концепта *lobster trap* – «*ловушка для конкурента*» ошибочна, данное языковое оформление используется для вербализации концепта «*метод защиты от нежелательного поглощения*».

5. Трудности в связи с комбинацией анимализма и цветообозначения / соматизма. Так, подавляющее большинство студентов не предложило никаких вариантов интерпретации концепта *yellowdog contract*.

6. Трудности в связи с неумением выявить скрытые компоненты в содержательной структуре концепта, оформленного с использованием анимализма. Большинство студентов не смогло предложить адекватную интерпретацию концепта *leapfrog procedure* (процедура подачи апелляции, минуя установленные законом инстанции, непосредственно в Палату Лордов или в Апелляционный Суд), хотя семантика компонента *leapfrog* позволяет вынести предположение о пропуске некоторых процедурных шагов.

Выводы. Анализ причин ошибок в интерпретации англий-

ских правовых терминов в связи с особенностями потенциальной семантики языковых единиц свидетельствует о том, что для преодоления соответствующих трудностей специалистам-носителям языка необходимы навыки и умения: определять семантику многозначных языковых единиц в условиях регулярной сочетаемости с различным контекстным окружением; выбирать языковые единицы из синонимического ряда в условиях частичной синонимии последних; разграничивать употребление языковых единиц, оформляющих специальные концепты и возможные синонимы данных языковых единиц, функционирующих в рамках литературного языка; разграничивать значения многозначных и синонимичных языковых единиц при вербализации терминов, характеризующих узкоотраслевые знания; определять семантику языковых единиц в связи с синтагматическими особенностями их дискурсивной реализации; определять направление развития гипергипонимических отношений языковых единиц; выводить антонимическое значение для контекстной реализации многозначной единицы; подбирать русскоязычный эквивалент, соответствующий норме родного языка; идентифицировать конверсивный характер предметной ситуации; строить многокомпонентное словосочетание на родном языке в соответствии с его нормами для интерпретации антонимического значения контекстной реализации многозначной единицы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова, Н.Д. Язык и мир человека/ Н.Д. Арутюнова. – М.: Яз. рус. культуры, 1999. – 796 с.
2. Атабекова, А.А. Иноязычные специальные концепты в межкультурной профессионально ориентированной коммуникации / А.А. Атабекова. – М.: РУДН, 2008. – 210 с.
3. Берг, Е.Б. Основные инструменты профессиональной коммуникации в правовой сфере (терминология, оценочные понятия, дефиниции) / Е.Б. Берг // Языки профессиональной коммуникации: Материалы международной научной конференции. – Челябинск, 2003. – С. 15-17.
4. Валтакари, П. Метафорическое образование технических терминов из названий частей тела человека и животных / П. Валтакари // Проблемы технического перевода. – М.: Коллоквиум, 1995. – С. 178-179.
5. Гамзатов, М.Г. Техника и специфика юридического пере-

- вода / М.Г. Гамзатов. – С.Пб.: Изд-во филологического факультета СПбГУ, 2004. – 184 с.
6. Мильруд, Р.П. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранным языкам / Р.П. Мильруд, И.Р. Максимова // Иностранные языки в школе. – 2000. – №5. – С. 17-29.
 7. Миронова, И.В. Зоометафора в свете антропоцентричности языка (на материале английской лексики) / И.В. Миронова // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж, 2001. – С. 149-151.
 8. Смит, Л. Теория перевода. – М.: Прогресс, 1976. – 146 с.
 9. Сулькарнаева, А.Р. К вопросу о соматической номинации в технической терминологии (анализ материала исследования) / А.Р. Сулькарнаева // Русское слово в мировой культуре. Русский текст и русский дискурс сегодня. X Конгресс МАПРЯЛ. – СПб, 2003. – С. 461-470.
 10. Чжан, Ц. Коммуникативно-когнитивный подход к соматизмам / Ц. Чжан // Русское слово в мировой культуре. Концептосфера русского языка. Константы и динамика изменений. – X Конгресс МАПРЯЛ. – С.Пб., 2003. – С. 74-77.

АНОТАЦІЯ

І.В. Гапєєва. Про типологію помилкових перекладів англійських юридичних термінів у зв'язку з використанням соматизмів і анімалізмів

У статті здійснено спробу типології деяких розповсюджених помилок у перекладі і розумінні англомовних юридичних концептів студентами юридичних вишів. Встановлено обумовленість цих помилок об'єктивними особливостями актуалізації природної багатозначності слова у межах термінологічної системи.

Ключові слова: соматизм, анімалізм, терміносистема, полісемія, юридичний дискурс.

АННОТАЦИЯ

И.В. Гапеева. О типологии ошибочных переводов английских юридических терминов в связи с использованием соматизмов и анимализмов

В статье предпринята попытка типологизации некоторых распространенных ошибок в переводе и понимании английских юридических терминов студентами юридических спе-

циальностей. Установлена обусловленность этих ошибок объективными характеристиками актуализации естественной многозначности слова в пределах терминологической системы.

Ключевые слова: соматизм, анимализм, терминосистема, полисемия, юридический дискурс.

SUMMARY

I. Gapyeyeva. About the typology of mistaken translation of English law terms due to somatisms and animalisms.

The attempt for typologization of some common mistakes in translation and comprehension of English legal terms by the law students has been made. The conditionality of these mistakes by the objective features of actualization of the natural polysemy of the word within the terminological system has been ascertained.

Key words: animalism, somatism, terminological system, polysemy, law discourse.

*С.М. Григораш
(Івано-Франківськ)*

УДК 811.161.2'

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКИ ІНТИМНОЇ СФЕРИ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ ПРО КОХАННЯ

Постановка проблеми. Сучасний розвиток науки, суспільства дозволяє по-новому поглянути на завжди актуальну проблему кохання, інтимності, використовуючи арсенал багатьох наук, зокрема й лінгвістики. Як справедливо зазначає Г. Макарова, “у сучасну епоху дослідження любові необхідні як ніколи. “Охолодження любові” в суспільстві, що виявляється у зростанні насилля, злочинності, відчуженості, ненависті й суперечок між людьми, виводить принцип любові у ранг суспільно значимих” [9, с. 3].

Першу в людській культурі філософію кохання, яка згодом стала джерелом для більшості любовних теорій, створив Платон. Античний філософ висловив думку, що таїна будь-якого кохання – туга за вічністю, прагнення людини протистояти руйнівній дії часу [12].

Вагомий внесок у дослідження любові вніс Ф. Стендаль,

розробивши знамениту типологію кохання й теорію “кристалізації” [14, с. 345].

В Україні філософія кохання має свої специфічні національні риси. Сформований протягом століть етнічний емоційний психотип українця, в якому величезну роль відіграє почуттєвість і перевага надається духовності над тілесністю, визначає й переживання любові. Такий психотип виявляється насамперед у народних піснях, що є предметом нашого аналізу. Тому в центрі уваги дослідників українського кохання завжди було серце. Г. Сковорода був першим, хто обгрунтував “філософію серця”, а його вчення продовжив і розширив П. Юркевич [17]. Він переконаний, що таємниця людини знаходиться в її серці: “Серце є осередком душевного і духовного життя людини. Так, у серці зачинається і народжується рішучість людини до тих або інших вчинків; у ньому виникають різноманітні наміри і бажання; воно є седалище волі і її хотінь. Серце і сердечність як душевна діяльність – це внутрішня причина людського життя” [цит. за 13, с. 244].

Метою статті є розглянути лексику кохання у контексті народної пісні та вказати на функціональні особливості лексики інтимної сфери життя людини у різних типах пісень. Матеріалом дослідження послужили безсистемні вибіркові фіксації вживання даних лексем у текстах українських народних пісень.

Виклад основного матеріалу. Почуття кохання як одне з центральних у людській життєдіяльності також видається в цьому плані неоднорідним. Воно може бути щасливим чи нещасливим, глибоким чи поверховим, істинним (природним) чи штучним, миттєвим чи тривалим, вічним і т. д. Усі релевантні для соціуму різноманітні прояви кохання знаходять своє відображення в лексиці відповідної мови. Скажімо, словник епітетів української мови подає більше ста п'ятдесяти епітетів до слова кохання [Сл. епітетів: 15].

Усеохопне вивчення лексики інтимної лірики неможливе без детального дослідження її функціональних особливостей. Як справедливо стверджує В. Виноградов, “значення слова визначається не тільки відповідністю його тому поняттю, яке виражається за допомогою цього слова (наприклад, *рух, розвиток, мова, суспільство, закон* і т. д.); воно залежить від властивостей тієї частини мови, тієї граматичної категорії, до якої належить слово, від суспільно усвідомлених і усталених

контекстів його вживання, від конкретних лексичних зв'язків його з іншими словами, зумовлених властивими даній мові законами сполучуваності словесних значень, від семантичного співвіднесення слова з синонімами і загалом з близькими за значеннями й відтінками словами, від експресивного та стилістичного забарвлення слова” [4, с. 164]. Інакше кажучи, повністю значення слова розкривається тільки з урахуванням його валентних можливостей контекстуального сполучування в конкретних текстах, у нашому випадку – в народних піснях та коломийках про кохання.

При цьому поняття контексту не слід обмежувати поняттям безпосереднього текстуального оточення лексеми. Хоча й “зміст терміна контекст... на різний лад модифікується в лінгвістичній літературі: від безпосереднього оточення до суми всіх знань людини про світ” [8, с. 10], більшість лінгвістів схиляється до думки, що “розуміння контексту як безпосереднього оточення є однобічною точкою зору” [7, с. 23]. Саме тому, розглядаючи функціональні особливості інтимної лексики та фраземіки, слід брати до уваги не тільки безпосередній контекст української народної пісні, а й набагато ширший, т. зв. культурний контекст функціонування того чи іншого слова в мовній картині світу українців. “Слово – носій не лише актуальної інформації, що передається в ході повсякденної мовленнєвої комунікації; воно поряд із цим акумулює соціально-історичну інформацію, інтелектуальну й експресивно-емоційну, оцінну, загальногуманістичну й конкретно національного характеру” [1, с. 30]. Опис такого широкого контексту функціонування слова надзвичайно важливий для відтворення його семантики, а такий аспект лексичного дослідження активно пропагується в сучасній лінгвістиці. Так, Н. Шведова висунула й обгрунтувала думку про мовленнєво-культурні умови існування слова як про один із найважливіших (поряд із внутрішніми властивостями слова) факторів його багатоаспектного опису: “...лексична одиниця завжди існує одночасно в контексті класу, в контексті текстової послідовності й у смисловому (“ситуаційному”) контексті мовленнєвої ситуації” [16, с. 143-144].

При цьому варто зазначити, що контекст не створює нові значення слова, не генерує його різноманітні семантичні відтінки, а виступає тільки актуалізатором того чи іншого компонента складної семантичної структури лексеми, “контекст

лише реалізує те, що закладено в самому слові” [3, с. 18]. З погляду філософії слово та контекст можна інтерпретувати як субстанцію (реч) та відношення. Відомо, що не відношення породжують речі, а речі породжують відношення. Таким чином, приписування контекстові породжувальної функції не виправдане і з погляду філософії. Саме таку інтерпретацію слова та контексту підтримує тепер більшість учених. Детальний аналіз інтимної лексики в межах контексту народних пісень дає змогу виявити усю складну структуру її семантики, усі можливі та потенційні значення слів.

Поряд із цим в умовах художнього тексту слід вести мову про вплив тієї чи іншої лексичної одиниці на структуру та семантику всього тексту чи його складових частин, адже “роль слова в словесному художньому творі не тотожна з функцією слова в нехудожньому мовленні” [6, с. 18]. Ця роль насамперед полягає в тому, що слово в художньому творі служить для створення образів, асоціацій, тропів, стилістичних фігур аксіологічно-конотативного та прагматичного змісту і, зрештою, художнього тексту як такого, іманентними ознаками якого є експресивність та естетичність.

Слід зазначити, що лінгвіст повинен пояснити особливості функціонування слова в художньому мовленні. Очевидно, слово зазнає якихось зсувів і трансформацій, потрапляючи в художню структуру” [11, с. 11-12].

Обстоюючи “право лінгвіста аналізувати поетичні факти як факти мовні”, Г. Винокур писав: “Якщо заперечать, що поетичні навички визначаються не тільки конкретною мовною системою, а й загальними культурно-історичними умовами, то можна буде зауважити, що і мова є однією з таких культурно-історичних умов...” [5, с. 115]. Водночас текстові структури, крім загальномовних систем (підсистем) – фонетичних, морфологічних, синтаксичних, лексичних, – наповнені ієрархічністю образів і тем, що являють собою образно-поняттєві, смислові, композиційні рівні.

Художній текст як образна модель світу завжди передбачає творче, особистісне прочитання-декодування, в якому значну роль відіграє певний життєвий, культурно-естетичний досвід індивіда. Причому такий досвід нерідко стає визначальним в аксіологічному аспекті. “Щоб насолоджуватися мистецтвом, не досить лише задовольнитися зручним і дешевим спожи-

ванням результату художньої праці, необхідно самому брати участь у цьому процесі, самому бути певною мірою творцем, виявити певну фантазію, узагальнити чи протиставити власний досвід – досвіду художника” [2, с. 146], – писав Б. Брехт. Так само з погляду лінгвіста: “Сцени, які ми будуємо на основі текстів, частково зумовлені лексичним і граматичним матеріалом тексту, а частково – внеском самого інтерпретатора, причому останній ґрунтується на тому, що він знає про відповідний контекст, що він знає про світ взагалі і як він розуміє наміри мовця” [10, с. 21].

Отже, текст характеризується певною інформативністю, смисловою і структурно-граматичною єдністю. Аналізована лексика є важливим елементом текстів українських народних пісень про кохання, оскільки саме вона виступає системним маркером жанрової ознаки. Інакше кажучи, жанр інтимної лірики ідентифікується мовцями саме завдяки наявності в ній окресленої нами лексики.

Наприклад:

*Темна нічка, темна,
До самого ранку,
Любила-м та й буду
Лиш тебе, Іванку...*

Саме лексеми *любити, любитися, кохатися, побратися* виступають репрезентантами теми твору, його змісту: у пісні йдеться про щасливе кохання, про взаємостосунки юнака та дівчини. У зв'язку з цим варто говорити про визначальні функції інтимної лексики в текстах українських народних пісень про кохання. Ці функції полягають не тільки в жанротвірній ролі лексики, а й загалом у текстотвірній, адже слова на означення понять інтимної сфери служать для створення когерентного зв'язку тексту, тобто забезпечують зв'язність та цілісність практично будь-якої народної пісні про кохання.

Тематично українські народні пісні про кохання становлять неоднорідний пласт фольклорних творів. Тут можна виділити принаймні такі типи пісень: жартівливі (здебільшого стосуються флірту між юнаком та дівчиною, запрошення на побачення тощо), про розлуку закоханих і тугу за коханим чи коханою (здебільшого використовується мотив від'їзду козака на війну, коли дівчина тужить, з одного боку, або ж мотив віддання дівчини заміж за нелюба, коли тужить і козак, і дівчина),

про перешкоди в коханні (такими перешкодами виступають, як правило, *лихі люди* та соціальна нерівність закоханих), передвесільні романси (прощання дівчини зі своєю *косою*, відтинання якої уособлює одруження, чи прощання козака зі своєю шаблею), власне весільні пісні (пісні про побрання козака та дівчини), пісні про зраду в коханні (різноманітні мотиви, спрямовані здебільшого на те, щоб заподіяти собі смерть) тощо. В окрему групу слід виділити так звані сороміцькі пісні і коломийки, структура та лексика яких відзначається специфічними рисами. Як свідчить аналізований матеріал, різні за тематичною спрямованістю пісні по-різному актуалізують ті чи інші лексеми аналізованого нами поля, а тому варто розглянути специфіку текстотвірних та образотвірних функцій лексем у різних типах народних пісень про кохання.

Жартівливі пісні, як відомо, дуже поширені в українському фольклорі, що свідчить про менталітет українців. Багато з них торкаються теми родинно-побутових відносин, стосунків між закоханими тощо. Скажімо, темою жартівливої пісні може бути виманювання дівчини на побачення, змалювання хитрої жінки й недотепного чоловіка, який, проте, і сам нерідко вміє перехитрити жінку, або ж ледачої хазяйки, яка симулює хворобу, щоб не працювати чи щоб відправити подалі чоловіка, але рада погуляти з хлопцями та ін.

Наприклад:

Ой сиділа на камені,

Моргала на мене:

– *Прийди, прийди, гарний хлопче,*

Звечора до мене.

– *Як я маю приходити* –

Маєш чоловіка,

Як мня зловит в свої руки –

Вкоротит ми віка...

На початку наведеної пісні вжито лексему *моргала*, яка й виступає ключовою у цьому тексті пісні, адже йдеться про залицяння одруженої жінки до молодого парубка.

Як свідчить наведений матеріал, у піснях про кохання жартівливого характеру йдеться, власне, про флірт та залицяння, а тому тут використовуються й лексеми відповідної семантики, зокрема *женихатися*, *стояти (з кимось)*, *вийти (до когось)*, *ходити (до когось, з кимось, за кимось)*, *моргати (на когось)*, *ки-*

вати (на когось, комусь), *зустрічатися*, *здибатися (з кимсь)*, *діувати (з кимсь і без додатка)*, *кокетувати*, *фліртувати*, *парубкувати*, *залицятися*, *лицятися*, *упадати (коло когось)*, *припадати*, *увиватися (за кимсь)*, *волочитися (за кимсь)*, *витися (коло когось)*, *липнути (до когось)*, *підсипатися (до когось)*, *тулитися (до когось)* та ін.

Оскільки ситуація інтимних відносин завжди передбачає існування двох суб'єктів протилежної статі, закономірним видається те, що пісні про кохання можуть будуватися за кількома моделями. Більш узагальнено народні пісні про кохання поділяють на два типи: “пісні жінок та пісні чоловіків (лірика)” і “пісні-розповіді про подружнє життя (епіка)” [18, с. 121]. Додамо, що перший тип, беручи до уваги жанрово-структурні особливості, можна поділити на два підтипи. Безперечно, вони відрізнятимуться способами та засобами означення коханого чи коханої.

Так, одним із таких типів є пісня-діалог, що передає спілкування хлопця та дівчини на різноманітні теми, як-от: запрошення дівчини чи хлопця на побачення, флірт між закоханими, побачення закоханих після довгої розлуки і под.

Другий тип пісень, на нашу думку, становлять монологічні тексти-репліки хлопця чи дівчини до свого співрозмовника. Доволі часто темою таких пісень є нерозділене кохання, коли хлопець чи дівчина звертаються до недосяжного для них об'єкта інтимних стосунків. Наприклад:

Ой дівчино, дівчинонько,

Ти велика зрада,

Якби мене порубали,

Ти би тому рада...

Саме такий тип побудови тексту народної пісні використовується в тому випадку, коли йдеться про нещасливе кохання чи розлуку закоханих, наприклад:

Ой біда та жура!

Нема мого сокола.

Нема мого милого,

Гірко мені без нього...

Третій тип (епіка) охоплює народні пісні, оповідь у яких іде від третьої особи. Це може бути абстрактний наратор, що оповідає певну історію про кохання хлопця та дівчини, може бути і якась близька закоханим людина (мати, батько), що певним чином повчає їх. Така нейтральна оповідь від невідомого

автора-оповідача використовується й для того, щоб описати певний факт, встановити певну сентенцію тощо. Наприклад:

*Ой у полі вітер віє,
А жито половіє,
А козак дівчину та й вірненько любить,
А зайнять не посміє.
Ой тим її не займає,
А що сватати має...*

Висновок. Аналіз різноманітних груп аналізованої лексики дає змогу виявити їх функціональне навантаження в текстах українських народних пісень про кохання. При цьому виявляється типологічна та функціональна спорідненість різних груп інтимної лексики – ядерних дієслів *любити, кохати*.

Загалом характерною рисою народних пісень про кохання є емоційність та оцінність, що зумовлено насамперед тематикою та ідейною спрямованістю народних пісень і коломийок про кохання, в яких народ оспівував як прекрасне в інтимних стосунках, так і потворне, засуджуючи зраду, гультайство тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бельчиков Ю. А. О культурном коннотативном компоненте лексики // Язык: система и функционирование. – М.: Прогресс, 1988. – С. 30-35.
2. Брехт Б. Созерцание искусства и искусство созерцания // Брехт Б. О литературе. – М.: Искусство, 1988.
3. Будагов Р. А. К критике релятивистических теорий слова // Вопросы теории языка в современной зарубежной лингвистике. – М.: Наука, 1961.
4. Виноградов В. В. Основные типы лексических значений слова // Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М.: Наука, 1977. – С. 162-189.
5. Винокур Г. О. Об изучении языка литературных произведений // Винокур Г. О. Филологические исследования. – М., 1990. – 452 с.
6. Ковалик І. І. та ін. Методика лінгвістичного аналізу тексту. – К.: Вищ. шк., 1984. – 120 с.
7. Кодухов В. И. Контекст как лингвистическое понятие // Языковые единицы и контекст: Сб. науч. тр. – Л.: Наука, 1973.
8. Кочерган М. П. Слово і контекст (лексична сполучуваність

- і значення слова). – Львів: Вищ. шк., 1980. – 184 с.
9. Макарова Г. А. Концепт “любовь” в языках разных типов (на материале лингвокультурных текстов). – Йошкар-Ола: МарГТУ, 2001. – 211 с.
 10. Мойсієнко А. К. Текст як аперцепційна система // Мовознавство. – 1996. – №1. – С. 20-25.
 11. Одинцов В. В. О языке художественной прозы. – М.: Наука, 1973. – 104 с.
 12. Платон. Собр. соч.: В 4 т. – Т. 2 / Общ. ред. А.Ф. Лосев и др. – М.: Мысль, 1970. – 611 с.
 13. Філософія / За ред. І. Ф. Надольного. – К., 1998. – С. 244.
 14. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
 15. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. – М.: Высш. шк., 1985. – 160 с.
 16. Шведова Н. Ю. Однотомный толковый словарь (специфика жанра и некоторые перспективы дальнейшей работы) // Русский язык. Проблемы художественной речи. Лексикология и лексикография: Виноградовские чтения IX-X. – М., 1981. – С. 166-179.
 17. Юркевич П. Д. Серце та його значення у духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого // Юркевич П. Д. Вибране. – К.: Абрис, 1993. – 397 с.
 18. Węzowicz-Ziółkowska D. Miłość ludowa: Wzory miłości wieśniaczej w polskiej pieśni ludowej XVIII-XX wieku. – Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 1991. – 205 s.

АНОТАЦІЯ

С. М. Григораш. Функціональні особливості лексики інтимної сфери життя людини в контексті народних пісень про кохання

У статті розглядаються функціональні особливості інтимної лексики, контекст української народної пісні, функціонування того чи іншого слова в мовній картині світу українців. Виділено три типи пісень, у яких інтерпретація лексем здійснюється на основі особистісного прочитання-декодування.

Ключові слова: лексика кохання, текст, контекст, текстотвірні та образотвірні функції, типи народних пісень.

АННОТАЦІЯ

С. М. Григораш. Функциональные особенности лексики интимной сферы жизни человека в контексте народных песен про любовь

Статья рассматривает функциональные особенности интимной лексики, контекст украинской народной песни, функционирование того или иного слова в языковой картине мира украинцев. Отмечено три типа песен, у которых интерпретация лексем совершается на основе собственного прочтения-декодирования.

Ключевые слова: лексика любви, текст, контекст, текстотворные и образотворческие функции, типы народных песен.

SUMMARY

In the article the functional peculiarities of intimate vocabulary, the context of Ukrainian folk song, the functioning some or other word in the world language picture of Ukrainians are considered. There are distinguished three types of songs in which the interpretation of lexemes is made on the base of personal reading-decoding process.

Key words: the vocabulary of love, text, context, text and artistic image making functions, the types of folk songs.

*С.П. Грушко
(Горловка)*

УДК 811. 161. 1.= 25 (075)

ПЕРЕВОД НАУЧНОЙ СТАТЬИ КАК ЭЛЕМЕНТ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Одним из элементов обучения иностранному языку студентов является перевод научной литературы по специальности. Умение понять научную статью и правильно выразить результаты собственного научного исследования на иностранном языке вызывает интерес к исследованию общих принципов структурной организации научных текстов и правил их эффективного построения. Методика нашего анализа предполагала исследование синтаксических трансформаций при переводе с русского на английский язык, изменяющих синтаксическое построение предложений, участвующих в развертывании на-

учной статьи. Под трансформацией понимается закономерное изменение основной языковой модели, приводящее к созданию вторичной языковой структуры. Изменение формальных или семантических компонентов исходного текста при сохранении информации, предназначенной для передачи, как утверждает Л.Л. Нелюбин, является основой большинства приемов перевода [3, с. 193]. Синтаксическая трансформация – это преобразование синтаксической структуры предложения или одного синтаксического типа предложения в другой [3, с. 163].

Результаты проведенного исследования подтверждают зависимость употребления той или иной синтаксической структуры предложения от композиционной части научной статьи и показывают, что в статье перевода могут использоваться синтаксические структуры, связанные или не связанные со структурами исходного текста отношениями синтаксической трансформации. Прослеживается также зависимость типа синтаксических преобразований структуры предложения от композиционной части научной статьи при переводе.

В целом, научная статья рассматриваемого жанра (в нашем случае лингвострановедческого характера) состоит из простых осложненных предложений на 68% в исходных текстах на русском языке и на 65,5% в текстах перевода. Под простым осложненным предложением, вслед за А.Ф. Прияткиной, понимаем предложение, содержащее какое-либо из осложнений: вводные, вставные конструкции, обращения или обособления, а также синтаксические комплексы для английского предложения [4, с. 6]. Преобладание данного типа предложений наблюдается во всех композиционных частях научной статьи. Употребление сложноподчиненных и сложносочиненных предложений в среднем по статье составляет 20,5% и 11,5% предложений в исходных текстах, 19,9% и 14,6% в текстах перевода соответственно. Увеличение или уменьшение доли того или иного типа предложения в разных разделах статьи определяется, в первую очередь, коммуникативной целью раздела. Обратим внимание на структуру двух разделов научной статьи – «Введение» и «Заключение», составляющих своеобразную рамку любой научной статьи.

Коммуникативная цель раздела статьи «Введение» – изложить историю вопроса, наметить тему исследования, определить цель работы, то есть представить наиболее полную информацию по теме исследования. Раздел «Введение» требует

большого внимания со стороны автора, так как настраивает читателя на восприятие всего текста [2, с. 33]. Для того чтобы привлечь внимание читателя, введение должно быть кратким и ясным. Для характера изложения этой части текста свойственно описание и повествование, так как в этом разделе обычно дается определение главного понятия (или понятий) и терминов, необходимых для понимания принципов предлагаемых методов проведения исследования. Раздел «Введение», в исходном русском языке, состоит приблизительно из 71% простых предложений от общего количества предложений раздела. Количество сложноподчиненных предложений – 22% и количество сложносочиненных предложений составляет 7% от общего количества предложений раздела. В текстах перевода происходят изменения в сторону увеличения количества простых предложений до 74% и уменьшения доли сложноподчиненных предложений до 18%; количество сложносочиненных предложений составляет 8%.

Простые предложения русскоязычной статьи в своем большинстве – односоставные неопределенно-личные предложения, трансформирующиеся при переводе в простые двусоставные предложения с глаголом сказуемым в пассивном залоге. Следует отметить, что простые предложения по своей грамматической структуре отличаются сложностью синтаксиса [4, с. 11]. Это, как правило, в русском языке предложения с однородными членами, вводными сочетаниями слов, предложения с причастными оборотами, и, как правило, предложения с инфинитивными и герундиальными конструкциями в английском языке. Простое осложненное предложение характеризуется высокой информационной загруженностью за счет использования конструкций с неличными формами глагола и однородных членов предложения. Расширение отдельных членов простого предложения увеличивает его информативность. Простое предложение способно передать столько же информации, сколько бы ее передали несколько придаточных предложений в составе сложноподчиненного предложения. Замена придаточных предложений причастными оборотами придает тексту компактность, спаянность, позволяет представить содержание научного исследования как результат в статике, не разрывая его [1, с. 9]. Уменьшение доли сложноподчиненных предложений в текстах перевода по сравнению с количеством

предложений этого типа в исходных текстах (18% и 22%) объясняется переводческими трансформациями, при которых из исходных сложноподчиненных предложений образуются простые осложненные предложения. Трансформации такого рода могут быть как результатом членения (внутреннего и внешнего), так и результатом объединения (компрессии).

Введение, с точки зрения восприятия текста, настраивает читателя на определенную информацию, однако дольше всего в памяти остается заключение как последняя часть текста. «Заключение» («Результаты и обсуждение») – это раздел, в котором излагаются выводы научной работы. Коммуникативное задание заключительной части текста статьи – это подведение итогов. В заключительной части статьи все содержание собирается в одно целое. В этом разделе повторяется основная цель (тема, задача) научного исследования, изложенная во введении, производится краткий обзор исследования, формируются выводы, суммируя сказанное, указываются пути, приемы реализации полученных данных и намечаются новые задачи исследования в этой области науки.

В разделе «Результаты и обсуждение» число простых предложений значительно уменьшается и составляет 56% в русском тексте и 55% в английском от общего количества предложений этого раздела, но, по-прежнему, превышает число сложных предложений, как и в предыдущих разделах статьи. Высокий процент сложных предложений объясняется задачей раздела – это не просто описание результатов, а обсуждение проблемы исследования, логически развернутое доказательство какого-либо положения теории. Характеру изложения этого раздела свойственно рассуждение. Определяющими становятся причинно-следственные отношения.

Сопоставительный анализ исходных текстов и текстов перевода научной статьи показывает, что тексты перевода содержат предложения с синтаксическими трансформациями:

- а) внешне членение предложения (замена одного сложносочиненного или сложноподчиненного предложения двумя предложениями);
- б) внешнее объединение предложений (замена двух простых одним сложным предложением);
- в) внутреннее членение предложения (замена односоставного предложения двусоставным; замена простого осложнен-

ного предложения сложноподчиненным);

г) внутреннее объединение (замена сложного предложения простым осложненным; простого осложненного простым).

ЛИТЕРАТУРА

1. Барина Е.Э. Функционально синтаксическое построение общественно научного текста реферативного характера (на материале англ. яз.) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е.Э. Барина. – М., 1986. – 22 с.
2. Гринев С.В. Введение в лингвистику текста: учеб. пособие / С.В. Гринев. – М.: МПУ, 2000. – 60 с.
3. Нелюбин Л.Л. Толковый переводческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – М.: Нар. учитель, 2001. – 163 с.
4. Прияткина А.Ф. Русский язык: Синтаксис осложненного предложения: учеб. пособие для филол. спец. вузов / А.Ф. Прияткина. – М.: Высш. шк., 1990. – 176 с.

АНОТАЦІЯ

С.П. Грушко. Переклад наукової статті як елемент навчання іноземної мови

У статті розглядається один із елементів навчання іноземної мови студентів – переклад наукової статті зі спеціальності. Це завдання передбачає актуалізацію інтересу дослідження загальних принципів структурної організації наукових текстів і правил їх побудови. Аналіз вихідних текстів і текстів перекладів наукової статті показує, що текстам перекладу притаманні речення із синтаксичними трансформаціями (виділено чотири основні трансформації).

Ключові слова: наукова література, переклад, комунікативне завдання, зіставний аналіз, синтаксичні трансформації.

АННОТАЦИЯ

С.П. Грушко. Перевод научной статьи как элемент обучения иностранному языку

В статье рассматривается один из элементов обучения иностранному языку студентов – перевод научной литературы по специальности. Это задание предполагает актуализацию интереса к исследованию общих принципов структурной организации научных текстов и правил их построения. Сопостави-

тельный анализ исходных текстов и текстов перевода научной статьи показывает, что тексты перевода содержат предложения с синтаксическими трансформациями (выделено четыре основных трансформации).

Ключевые слова: научная литература, перевод, коммуникативное задание, сопоставительный анализ, синтаксические трансформации.

SUMMARY

S.P. Hrushko. Translation of a scientific article as an element of foreign language teaching

The article considers one of the elements of teaching students a foreign language – the translation of scientific professional literature. This task presupposes the actualization of students' interest to researching general principles of structural organization of scientific texts and the rules of their formation. Comparative analysis of a source text and a target text of a scientific article shows that target texts contain sentences with syntactic transformations (four main transformations have been distinguished).

Key words: scientific literature, translation, communicative task, comparative analysis, syntactic transformations

*Л.І. Дубовик
(Горлівка)*

УДК 81'367.335.1

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИЧИНОВОГО ЗНАЧЕННЯ У КОНСТРУКЦІЯХ З КІЛЬКОМА ПРИСУДКАМИ

Дослідження в галузі функційної граматики зорієнтовані насамперед на «розробку динамічного аспекту функціонування граматичних одиниць у взаємодії з елементами різних рівнів мови, які беруть участь у вираженні змісту висловлення» [1, с. 4]. Аналіз функційно-семантичних єдностей мови, що вміщують елементи різних рівнів, зважаючи на їх взаємодію на семантичній основі, дозволяє подати цілісний опис системи засобів мови, які використовуються в реальних фактах комунікації.

Для потрактування категорії причини в її лінгвістичному аспекті присутнім є з'ясування арсеналу конструктивних засобів вираження причинових відношень. Лінгвістична інтерпре-

тація каузативності передбачає й вияв різноманітних значень, які реалізуються складним комплексом форм.

У межах простого речення типовими засобами вираження категорії причини вважаються: лексема **причина**, оскільки передає інваріантне значення неускладненої додатковими відтінками причини; **прийменниково-іменникові конструкції**, які реалізують варіантні додаткові відтінки, що не відшарувались від інваріантного значення й пов'язані з ним видо-родовими відношеннями; **безприйменникові іменникові форми** у ролі додатка, найчастіше виражені іменником в орудному відмінку; **каузативними дієсловами** або такими, що здатні передавати імпліковану причину; **прислівники**, які передають практично завжди негативний стан, притаманний тільки людині; **дісприслівникові та дісприкметникові звороти**, які, характеризуючись прихованою, потенційною предикативністю, експліцитно передають ситуативну інформацію.

Для презентації каузативного змісту активно використовуються **складні поліпропозитивні утворення** з різними видами зв'язку між предикативними частинами: *Свої ніжки краще повозки: захотів і поїхав* (Нар. тв); *Ми мали кооперативну квартиру, тому розміняти її було важче, ніж жеківську* (В. Діброва); *Клапті туману маскували повороти і тупики, і вона* [Марушка – Л.Д.] *тримала руки витягнутими перед собою* (Л. Дубинянська); *Вчинивши зло, вона не є злочинна, бо тільки зрада є тому причина* (Л. Костенко).

Предметом нашого спостереження постають речення з кількома сурядно сполучуваними присудками при одному підметові, здатні до презентації причинового значення. Тема дослідження постає **актуальною**, оскільки зазначені конструкції потребують детального вивчення з огляду формально-синтаксичної організації, витворюваного змісту та особливостей функціонування. **Метою** статті є з'ясування статусу предикативних конструкцій з декількома присудками при одному підметові, а також вияв специфіки реалізації значення причини в межах досліджуваних структур. Проблемам синтаксичної організації речень з кількома присудками при одному підметові присвячено роботи Будько М. В., Кадомцевої Л. О., Кучеренка І. К., Загнітка А. П., Мірченка М. В., Мойсієнка А. К.

Сурядні структури з кількома присудками при одному під-

метові становлять окрему специфічну парадигму речень: *Він* [Сластьон – Л.Д.] *дуже у ту свою машину був улюблений і нічого й нікого не бачив* (В. Дрозд), які покваліфікуються дослідниками неодновимірно [4]. Традиційно такі утворення розглядаються як прості ускладнені речення з однорідними присудками, що вводяться до реченневої структури сурядним зв'язком. Сурядність як категорійна функція синтаксичного рангу, виявляючись у простому реченні на основі розташування однорівневих компонентів у єдиному лінійному просторі, інформативно розширює елементарність такого речення. Сурядність присудків, окрім зазначеного семантичного ускладнення, створює перспективу перетину структурної схеми простого та структурної схеми складного речень, що уможливує потрактування розглядуваних одиниць як перехідних явищ між моно- і поліпредикативними одиницями [7, с. 246].

Більшість учених поділяють думку про те, що «сурядно сполучені присудки у реченні функціонують незалежно один від одного в тому розумінні, що кожний з них виражає окремо якусь ознаку предмета у її предикативному відношенні до підмета, кожний з них разом з підметом утворює предикативну одиницю, тобто речення» [6, с. 56-66]. Таке твердження має вагомий підстави, оскільки ґрунтується на реченневотвірній функції присудка: якщо в реченні більше, ніж один присудок, то речення постає поліпредикативним. Як «складне ціле» визначав конструкції з однорідними присудками О. Пешковський [9, с. 424]. Наявність спільного підмета істотно відрізняє їх від «справжніх» складних речень як за конструктивними ознаками, так і за семантикою. Ці структури з повним правом можна покваліфікувати як перехідні [3, с. 236-237].

Аналіз функціонування речень з кількома присудками при одному підметові дозволяє визначити їх швидше за все як складні утворення, оскільки вони часто являють собою певного роду згорнутий текст, цілу оповідь зі своїм мінісюжетом, з різними модальними й часовими планами [5, с. 64].

Іншим фактором розмежування структур з кількома присудками при спільному підметові та покваліфікування їх як простих ускладнених чи як складних предикативних утворень постає наявність другорядних членів речення: «До речень з однорідними присудками слід відносити такі, що з'єднуються сурядним зв'язком або наближеним до нього безсполучни-

ковим типом зв'язку, при цьому весь склад присудків характеризується спільним набором другорядних членів речення. Наявність залежних компонентів при кожному з присудків є діагностичним показником складності реченнєвої структури» [3, с. 238].

Структури, що з формально-граматичного погляду вибудовують конструкції розглядуваного типу, тобто являють собою мовну одиницю з кількома присудками при одному підметові, за власне-семантичною організацією здатні поставати репрезентантами значення причини, напр.: *Парубки послухали старших і повернулися додому* (С. Женецький). У наведеному реченні кожен з присудків має залежний від нього другорядний член речення, причому ці другорядні синтаксеми є різнофункційними одиницями щодо реалізованого значення – *послухали* (кого?) *старших* і *повернулися* (куди?) *додому*. Семантичні відношення між предикатами визначаються як причиново-наслідкові, оскільки вони характеризуються основними кваліфікаційними ознаками причиновості, а саме: фактуальністю подій, часовою послідовністю (спочатку *послухали*, потім *повернулися*), генетичною залежністю, зумовленістю (*повернулися*, тому що *послухали*; *послухали* – і в результаті *повернулися*). На нашу думку, такі реченнєві утворення максимально наближаються до складносурядних бінарних конструкцій закритого типу, пор. ще: *Лісарі не побоялися вже і рубали немилосердно ліс далі* (С. Женецький); *Григорій бачив таке диво вперше і милувався, і дивувався* (І. Багрянний). Друге речення попри те, що має у своєму складі три присудки, виражені особовою формою дієслова, розглядається нами як складносурядна двокомпонентна структура з другою частиною, граматично ускладненою однорідними присудками, які у своїй сукупності репрезентують наслідковий конституент каузативної ситуації – *милувався і дивувався, тому що бачив вперше таке диво*. Див. також: *Жінка не поділяла чоловікових поглядів, і нарікала, сердилась* (В. Шовкошитний).

Окремі присудки чи залежні від них другорядні члени речення можуть поєднуватися з підрядними пропозиційними частинами або з елементами, які ускладнюють семантико-синтаксичну структуру конструкції, характеризуються напівпредикативністю і являють собою згорнуту пропозицію, напр.: *Всю дорогу в автобусі ми проговорили і незчулися, коли*

той в'їхав у межі Житомира (В. Шевчук); *Увесь ліс уже звик до того і шумів собі, як завжди, не передчуваючи нічого лихого для себе* (С. Женецький).

Найчастотнішими є бінарні конструкції із сполучником *і*, дієслівна семантика яких набуває причиново-наслідкового значення: *Федько взору не мав і все робив на око, навгадь* (С. Женецький); *Труби не витримують напору води і, зрозуміло, протікають* (Вечірній Київ. – 2003. – 20.08.).

Значення причини-умотивування, пояснення реалізують одиниці, де при єднальному сполучникові *і* (*й*), а можливе використання граматикизованого елемента висновкового характеру, який експлікує певні відношення між предикатами: *Послухалася її [Анни – Л.Д.] запрошення й тому зайшла у перші ж двері, які побачила* (Л. Демська); *Реліквія була покрита кількома шарами фарби і відтак стала «анонімною»* (Вечірній Київ. – 2003. – 20.08.); *Тільки нещадні нотки у тихому голосі Стена були справжніми і тому звучали чужорідно, безглуздо* (Я. Дубинянська); *Вона ще ніколи не бачила вогню, а тому й не боялася* (О. Ірванець). Вербалізація темпорального конкретизатора не тільки увиразнює часовий поступ події-причини й події-наслідку, а й актуалізує відповідний значеннєвий відтінок: *Звичайні чоловіки давно зрозуміли, що сила не на їхньому боці, і тепер роблять ставку на красу* (Я. Дубинянська).

При розмежуванні конструкцій з кількома сурядно сполучуваними присудками при одному підметові на прості та складні реченнєві утворення іноді враховують характер реалізатора предикатної синтаксеми. Наприклад, чеські лінгвісти вважають речення з кількома дієслівними присудками складними, а речення з кількома іменними – простими [5, с. 65], оскільки перші суттєво впливають на організацію й перебіг сюжету тексту, а речення з іменними присудками, завдяки меншій акціональності й більшій описовості, характеризуються незначними потенціями щодо акту текстотворення. Складений іменний присудок більше пристосований для презентації авторських роздумів, оцінок тощо.

Аналізуючи причинові конструкції з двома присудками при одному підметові, можемо спостерігати різнотипність: *Іваниця вловив недвозначно-осудливий погляд Дулібів і вимушений був відмовитися від заповзятого наміру* (П. Загребельний) або однотипність вираження компонентів: *Вона здавалася трохи*

безпорадною, а тому ще сердечнішою (А. Любченко).

Щодо власне-семантичної організації аналізованих причинних конструкцій, то варто виокремити ті, у яких «причинний компонент являє собою «модус знання», тобто коли знання певних фактів постає причиною, поштовхом до з'яви певних дій, станів суб'єкта каузації: *Я знав про це і почувався в Мрині кепсько* (В. Дрозд); *Але Юрко цього не знав і тому сміливо постукав у двері* (Ю. Андрухович).

Проаналізувавши речення з кількома сурядно сполучуваними присудками при одному підметові, залучаємо такі конструкції до структур паратаксисту поруч зі складносурядними реченнями закритої структури і доходимо висновку, що як мовні репрезентанти логіко-граматичної категорії причини вони характеризуються неодновимірністю, передають складний, часто прихований зв'язок внутрішнього характеру. Паратаксистичні конструкції причинної семантики потребують подальшого вивчення з огляду структурно-семантичної організації, витворюваного змісту та засобів реалізації значення причини, що і визначає перспективу досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарко А. В. Функциональная грамматика / Александр Владимирович Бондарко. – Л.: Наука, 1984. – 136 с.
2. Будько М. В. Проблема простого ускладненого речення у вітчизняному мовознавстві / Марина Василівна Будько // Мовознавство. – 1991. – №5. – С. 63-68.
3. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
4. Кадомцева Л.О. Функціональні різновиди речень з однорідними присудками / Л. О. Кадомцева // Мовознавство. – 1987. – №3. – С. 17-21.
5. Костанди Е. И. К вопросу о функциональных особенностях сочинительной связи / Е. И. Костанди // Языковые функции: семантика, синтаксис, прагматика: Труды по русской и славянской филологии. Лингвистика. – Новая серия. – Вып. VIII. – Тарту, 2003. – С. 62-75.
6. Кучеренко І. К. Речення з кількома присудками / Ілля Корнійович Кучеренко // Мовознавство. – 1975. – №5. – С. 56-66.

7. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій / Микола Васильович Мірченко. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – 340 с.
8. Мойсієнко А. К. Структурно-семантична організація простого ускладненого речення / Анатолій Кирилович Мойсієнко. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 167 с.
9. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / Александр Матвеевич Пешковский. – 8 изд.: Серия «Лингвистическое наследие XX века». – М.: Яз. слав. культуры, 2001. – 544 с.

АНОТАЦІЯ

Л.І. Дубовик. Особливості реалізації причинного значення у конструкціях з кількома присудками

Статтю присвячено особливостям реалізації логіко-граматичної категорії причини в межах реченнєвих структур з кількома сурядно сполучуваними присудками при одному підметові, а також проаналізовано формально-синтаксичну організацію таких конструкцій.

Ключові слова: категорія причини, причинове значення, присудок, просте ускладнене речення, складносурядне речення.

АННОТАЦІЯ

Л.І. Дубовик. Особенности реализации семантики причины в конструкциях с несколькими сказуемыми

Статья посвящена проблемам формально-синтаксической организации предложений с несколькими сказуемыми при одном подлежащем и особенностям реализации логико-грамматической категории причины в названных предикативных структурах.

Ключевые слова: категория причины, семантика причины, сказуемое, простое осложненное предложение, сложносочиненное предложение.

SUMMARY

Л.И. Дубовик. Особенности реализации семантики причин в конструкциях с несколькими сказуемыми

The article investigates the problems of the formal-syntactical organization of the sentences with more than one predicates and one subject and the peculiarities of the realization of the logical grammatical category of the cause in the mentioned predicative constructions.

Key words: predicate, the category of cause, predicative structures, compound sentence, simple expanded sentence.

*Н.А. Жихарева
(Горлівка)*

УДК 81'367.32

ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕПРЯМИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У ДРАМІ ХІХ-ХХ СТОЛІТЬ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Становлення антропоцентричної парадигми на сучасному етапі розвитку наукової думки робить пріоритетним всебічне вивчення мовної особистості та фокусує увагу лінгвістів на дослідженні параметрів, які визначають характер протікання, структуру та зміст комунікативної взаємодії, як то: культура, національність, вік, суспільний статус, фізичний та психічний стан, характер взаємовідносин комунікантів. Велику роль у соціальній ідентифікації особистості відіграє гендерний параметр як «комплекс соціальних і психологічних процесів, а також культурних настанов, які породжуються суспільством і впливають на поведінку індивіда, вибір соціальних стратегій і т.п.» [9, с. 180].

Сучасні дослідження у галузі комунікативної лінгвістики та психолінгвістики, присвячені вивченню гендерного аспекту комунікації, надають детальний аналіз соціолінгвістичних, соціокультурних і прагматичних особливостей мовленнєвої поведінки чоловіка і жінки [1, 4, 5, 10, 11], розглядають методологічні питання лінгвістичної гендерології [7], проблему побудови параметричної моделі опису гендерної комунікативної поведінки на матеріалі російської мови [3, 6], засоби виявлення комунікативної ініціативи залежно від статі комуніканта у сучасній англійській мові [2].

На думку представників московської школи [7-9], в комунікації гендер відіграє роль рухомого фактору, який має нео-

днакову інтенсивність і може навіть нівелюватися повністю у деяких комунікативних ситуаціях. А. В. Кириліна [8] зазначає, що сучасні теорії соціальної ідентичності розглядають гендер як феномен, який розігрується або конструюється в процесі комунікативної взаємодії. Згідно з теорією комунікативної адаптації індивіди вибірково варіюють мовний реєстр залежно від їхніх соціальних ролей, «..мовець може проакцентувати або «затушувати» певні параметри своєї особистості з метою солідаризації із співрозмовником або дистанціювання від нього» (переклад мій. Н. Ж.) [8].

У даній статті з метою подальшої розробки загальної теорії мовленнєвого впливу ми спробуємо розглянути інтерактивну природу конструювання ідентичності засобами непрямих мовленнєвих актів різних типів, які використовуються у мовленні персонажів різної статі в драматичних текстах англійською та українською мовами ХІХ-ХХ століття. Загальний обсяг фактичного матеріалу – 2000 висловлень з прямою і непрямую ілюстрацією різних типів (обидва століття представлені 4 суцільними вибірками у 100 висловлень з 4 творів кожною з досліджуваних мов).

Аналіз мовного матеріалу дозволив виявити характерну для обох мов тенденцію до зростання частотності непрямих способів оформлення висловлення, використаних у мовленні як чоловічих, так і жіночих персонажів драматичних текстів, а також значно помітнішу інтенсивність використання непрямих мовленнєвих актів в українській драмі: у мовленні персонажів-чоловіків їхня частотність збільшується вдвічі, а в мовленні жіночих персонажів – у 3,3 рази (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Частотність непрямих мовленнєвих актів, використаних у мовленні чоловічих та жіночих персонажів драматичних текстів, %

Стать мовця	Англomовна драма		Українська драма	
	XIX ст.	XX ст.	XIX ст.	XX ст.
Чоловіки	7,25	10,50	5,25	10,50
Жінки	11,75	14,75	2,50	8,25

Загальноприйняті гендерні стереотипи мовленнєвої поведінки, які базуються на основних гендерних асиметриях су-

часного європейського суспільства (*емоційність vs емпатія, домінування vs підкорення, агресія vs конформність, прямолінійність vs делікатність, суперництво vs співпраця*) [2, с. 11], дають підстави з певним ступенем ймовірності прогнозувати як типове для мовців-чоловіків спілкування, спрямоване на досягнення і збереження власної незалежності й високого статусу через мовленнєву агресію, суперництво, емоційність, прямолінійне і відкрите надання наказів та оцінок дій співрозмовника на протигагу поступливості й гнучкості мовлення жінок, в якому задля досягнення мети часто використовується вербалізація мотивації, підсилення позитивних оцінок і завуальованість негативного ставлення в багатослівних іронічних зауваженнях. Якщо такий прогноз для англомовного спілкування в цілому підтверджується даними нашого аналізу (у мовленні жіночих персонажів частка непрямих висловлень традиційно вища у текстах обох століть), то в спілкуванні персонажів українських драматичних текстів, як свідчать показники Таблиці 1, чоловіки звертаються до непрямих висловлень частіше за жінок. Пошук аргументованих пояснень виявлених розбіжностей у зіставлених мовах спонукав нас до встановлення частотності різних типів непрямих мовленнєвих актів залежно від статі мовця в кожному угрупованні аналізованих текстів.

Як показав аналіз англомовних текстів, для чоловічого мовлення за загальної меншої частотності характерною є більша різноманітність типів непрямих мовленнєвих актів, при цьому на окрему увагу заслуговує факт зростання кількості непрямих експресивів на тлі зменшення частки непрямих директивів та синкретичних (полілокутивних) висловлень (див. табл. 2). У текстах ХХ століття гендерні розбіжності рейтингу частотності непрямих мовленнєвих актів вищезазначених типів в англомовному матеріалі нівелюються: на першому місці за частотністю використання у мовленні персонажів обох статей знаходяться непрямі експресиви (чоловіки – 35,71%, жінки – 55,93%), за ними йдуть непрямі директиви, що становлять близько однієї третини всіх непрямих висловлень, і синкретичні акти із поєднанням у непрямому висловленні обох вищезазначених ілокуцій, коли задля висловлення погрози надається негативна оцінка дій співрозмовника (непрямий експресив) одночасно з вимогою припинити ці дії (непрямий директив).

Частотність різних типів непрямих мовленнєвих актів, використаних у мовленні чоловічих та жіночих персонажів англомовних драматичних текстів, %

Стать мовця	Чоловіки		Жінки	
	XIX ст.	XX ст.	XIX ст.	XX ст.
Директив	48,27	28,57	31,92	33,90
Експресив	27,59	35,71	42,55	55,93
Квеситив	-	9,52	6,38	1,70
Констатив	-	2,38	-	-
Комісив	-	7,14	-	-
Синкретичний	24,14	16,67	19,15	8,47
Разом	100	100	100	100

Отримані дані, на наш погляд, дозволяють певною мірою характеризувати сучасне англомовне спілкування як таке, що особливо в конфліктній ситуації є орієнтованим на врахування інтересів співрозмовника незалежно від його статі, в тому числі й за рахунок непрямих висловлень вказівок до дії та оцінки (здебільшого негативної) вчинків або слів партнера по комунікації, наприклад (виділено непрямий директив, решта висловлень обох мовців – непрямі експресиви):

DYSART. I must ask you never to come here again.

DORA. Do you think I want to? Do you think I want to?

DYSART. Mrs Strang, what on earth has got into you? Can't you see the boy is highly distressed?

DORA [ironic]. Really? [16, с. 981].

В українських драматичних текстах тенденції у використанні непрямих директивів та експресивів для чоловічих і жіночих персонажів взагалі є спільними: частотність перших помітно зростає, тоді як кількість останніх знижується (див. табл. 3).

Отже, в цілому спілкування персонажів сучасної української драми відбувається із настановою до паритетних статусних відносин комунікантів різної статі за вербалізації мотиваційної складової непрямих директивної ілокуції і відкритості та прямолінійності оцінок дій один одного, наприклад (виділено непрямі директиви):

Таблиця 3.

Частотність різних типів непрямих мовленнєвих актів, використаних у мовленні чоловічих та жіночих персонажів українських драматичних текстів, %

Стать мовця	Чоловіки		Жінки	
	XIX ст.	XX ст.	XIX ст.	XX ст.
Директив	23,81	45,24	40	51,52
Експресив	47,62	45,24	30	24,24
Квеситив	-	2,38	-	-
Констатив	-	-	20	-
Комісив	4,76	-	-	12,12
Синкретичний	23,81	7,14	10	12,12
Разом	100	100	100	100

Тр о я н а т а. Діє Атаманове, скільки разів я тебе просила не бавитися вдома дротиками. Ти ж дорослий мужчина, а пустуєш, ніби мале дитя. О Боги, прийде хоча б коли-небудь той час, коли я зможу спокійно ходити у власному домі?

Д і ї А т а м а н о в. Троянато, даремно ти гніваєшся на мене, дарма ганьбиш перед нашою дружною сім'єю. Не ради забави я підняв цей спис, а задля захисту вітчизни від посягань ахейських варварів, що в ці хвилини темною хмарою насувають на наші береги. (Кидає в куток списа). Я уб'ю їх, я знищу цей свіжоструганий грецький флот, я покажу їм, на решті, де краби зимують.

Тр о я н а т а. Без патетизму, Діє Атаманове, тільки без патетизму. І не треба свої патріотичні почуття переносити на ґрунт наших сімейних взаємостосунків. Така дешева спекуляція нікому не робить честі, а, тим паче, членам нашої родини [14, с.181].

При зіставленні мовлення персонажів однієї статі у текстах обома мовами звертає на себе увагу абсолютна протилежність тенденцій використання непрямих директивів та експресивів мовцями-чоловіками (в англomовному матеріалі директиви все більше поступаються місцем експресивам, а в українських драмах їхня частотність зрівнюється саме за рахунок зростання частотності непрямих висловлень директивного типу), а мовлення жінок різниться інтенсивністю зростання кількості непрямих директивів і протилежністю характеру використання непрямих експресивів по-

дібно до мовлення чоловіків тією ж мовою. Отже, мовленнєві стратегії комунікантів мають чітко виражену національно-культурну обумовленість, а роль урахування гендерного аспекту стає вагомішою в діахронічному дослідженні кожної із зіставлених мов як показник фіксації у мові змін рольових функцій чоловіка й жінки на різних етапах розвитку тієї чи іншої мовної спільноти.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє дійти висновку про відносну релевантність урахування гендерного аспекту комунікації в дослідженні специфіки функціонування непрямих мовленнєвих актів у мовленні представників різних культур з метою оптимізації спілкування між ними і робить необхідним більш масштабний розгляд даної проблематики на матеріалі реальних комунікативних процесів у різних галузях суспільної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакушева Е. М. Социолінгвістический анализ речевого поведения мужчины и женщины (на материале французского языка): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 "Романские языки" / Е. М. Бакушева. – М., 1995. – 16 с.
2. Величко Е. В. Способы выражения коммуникативной инициативы: гендерный аспект (на материале современного английского языка): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Е.В. Величко – Ростов н/Д, 2008. – 18 с.
3. Гетте Е. Ю. Речевое поведение в гендерном аспекте (Проблемы теории и методики описания): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 "Теория языка" / Елена Юрьевна Гетте. – Воронеж, 2004. – 248 с.
4. Горошко Е. И. Гендерные исследования в языкознании (к проблеме становления метода) [Электронный ресурс] / Е. И. Горошко // Культура народов Причерноморья. – 2004. – № 49, т. 1. – С. 128-130. – Режим доступа: <http://textology.ru/article.aspx>.
5. Гриценко Е.С. Язык. Гендер. Дискурс: моногр. / Е.С. Гриценко. – Нижний Новгород: Изд-во ННГУ им. Н.И. Лобачевского, 2005. – 267 с.
6. Йокояма О. Т. Когнитивный статус гендерных различий в языке и их прагматическое моделирование [Электрон-

- ний ресурс] / О. Т. Йокояма // Известия Уральского государственного университета. – 2003. – №25. – Режим доступа к статье: <http://proceedings.usu.ru/?base=mag>.
7. Кирилина А. В. Гендер: лингвистические аспекты / А. В. Кирилина. – М., 1999. – 189 с.
 8. Кирилина А. В. Возможности гендерного подхода в антропоориентированном изучении языка и коммуникации [Электронный ресурс] / А. В. Кирилина // Кавказоведение / Caucasology. – 2002. – №2. – С. 134-141. – Режим доступа к статье: www.gender-cent.ryazan.ru/kirilinal.htm.
 9. Малишевская Д. Ч. Базовые концепты культуры в свете гендерного подхода (на примере оппозиции Мужчина / Женщина) / Д. Ч. Малишевская // Фразеология в контексте культуры. – М., 1999. – С. 180-184.
 10. Coats J. Women, men and language. A sociolinguistic account of sex differences in language / J.Coats. – New York, 1986. – 389 p.
 11. Romaine S. Variation in Language and Gender / S. Romaine // A Handbook of Language and Gender. – Oxford, UK, 2003. – P. 98-119.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. Карпенко-Карий І. К. Драматичні твори / Іван Карпович Карпенко-Карий; [вступ. ст., упоряд. і приміт. Р. Я. Пилипчука; ред. С. Д. Зубков]. – К. : Наук. думка, 1989. – 608 с.: портр. – (Б-ка укр. літ. Дожовт. укр. літ.).
13. Старицький М. П. Поетичні твори; драматичні твори / М. П. Старицький; [ред. тому та авт. вступ. ст. С.Д. Зубков; упоряд. і приміт. М.Т. Максименко]. – К.: Наук. думка, 1987. – 576 с.: портр. – (Б-ка укр. літ. Дожовт. укр. літ.).
14. У чеканні театру. Антологія молоді драматургії / [упоряд. та післямова Н. Мірошніченко; переднє слово Я. Стельмаха; передм. Ю. Сидоренка]. – К.: Смолоскип, 1998. – 360 с.
15. Hall D. To Read Literature, Fiction, Poetry, Drama / Donald Hall. – Second edition. – New York, 1987. – 1281 p.
16. Masterpieces of the Drama / [composed by A. W. Allison, A. J. Carr, A. M. Eastman]. – New York: Macmillan Publishing Company, 1986. – Fifth edition. – 995 p.

АНОТАЦІЯ

Н. А. Жихарева. Функціонування непрямих висловлень у драмі XIX-XX століть: гендерний аспект

У статті розглядається залежність частотності використання непрямих мовленнєвих актів різного типу від гендерної приналежності мовця. На матеріалі мовлення чоловічих та жіночих персонажів драматичних текстів англійською та українською мовами XIX-XX століть встановлюються спільні та розбіжні тенденції у виборі стратегій гендерної комунікативної поведінки носіїв обох мов.

Ключові слова: гендер, непрямий мовленнєвий акт, директив, експресив, синкретичне висловлення.

АННОТАЦИЯ

Н.А. Жихарева. Функционирование косвенных высказываний в драме XIX-XX столетий: гендерный аспект

В статье рассматривается зависимость частотности употребления косвенных речевых актов разного типа от гендерной принадлежности говорящего. На материале речи мужских и женских персонажей драматических текстов на английском и украинском языках XIX-XX столетий устанавливаются общие и различные тенденции в выборе стратегий гендерного коммуникативного поведения носителей обоих языков.

Ключевые слова: гендер, косвенный речевой акт, директив, экспрессив, синкретическое высказывание.

SUMMARY

N.A. Zhikhareva. Indirect speech act usage in drama of the XIX-XXth centuries: gender aspect

The article presents an attempt to analyze the dependence of the frequency of different indirect speech acts upon the gender of the speaker. The author traces common and contrasting tendencies in the choice of gender communicative strategies in the speech of male and female characters in English and Ukrainian dramas of XIX-XXth centuries as written fixation of natural communication.

Key words: gender, indirect speech act, directive, expressive, syncretic utterance.

В.В. Корольова
(Дніпропетровськ)

УДК 811.161.2'38

СИНОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ОЦІННИХ ОСОБОВИХ НАЗВ

Розгляд системних зв'язків окремих лексико-семантичних полів є одним із необхідних етапів пізнання системної організації словникового запасу мови в цілому. Оцінні найменування осіб – це одне з багатьох семантичних угруповань у мові, це своєрідна польова структура, що має багаторівневий характер й елементи якої перетинаються з елементами інших мікросистем.

Спроби дослідження лексико-семантичної організації оцінних особових номінацій знаходимо у працях Т. П. Вільчинської, Н. І. Бойко, І. В. Онищенко. Однак фактом є те, що оцінні особові назви в сучасній українській мові залишаються поза детальною увагою мовознавців, хоча в лексиці останнім часом спостерігаються активні зрушення, що відображають зміни соціально-культурного й політико-економічного устрою життя суспільства. Це, безумовно, зумовлює актуальність наукових розвідок з проблем системних відношень оцінних особових назв, зокрема синонімії.

Метою нашої статті є дослідження синонімічних відношень оцінних найменувань осіб. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: виокремити поширені синонімічні ряди оцінних особових назв і дослідити їхню структуру; розглянути типи синонімів, представлені в аналізованих рядах; проаналізувати контекстуальні синоніми. Матеріалом дослідження стали сучасні лексикографічні праці та сатирично-гумористичні твори, у яких найяскравіше виявляється оцінний зміст емоційно-експресивної лексики.

Особливістю оцінних особових найменувань є наявність між ними парадигматичних відношень на рівні окремих лексико-семантичних варіантів. За ознакою ступеня узагальнення в межах лексико-семантичних груп виокремлюють такі види парадигматичних відношень, як синонімічні, антонімічні, гіпонімічні [2, с. 140]. Найбільш поширеним видом вищезгаданих відношень серед оцінних назв осіб виступає синонімія, що визначається як вияв мовної парадигматики й асиметричного дуалізму мовного знака, наявність однакового чи близького змісту в кількох знаків одного статусу [3, с. 541].

Синонімічні зв'язки між членами лексико-семантичної групи є однією з обов'язкових умов її характеристики.

Синонімія між назвами осіб на структурному рівні відображається в досліджуваному мовному матеріалі в синонімічних рядах, що містять від двох до дев'яності одного компонента. До відмінностей між синонімічним рядом і лексико-семантичною групою належить: 1) ступінь узагальнення семантичного інваріанта (архісеми), диференційного компонента значення; 2) непостійність ознаки диференційного компонента для членів синонімічного ряду [2, с. 142].

Стаючи елементом організованої системи, елементом синонімічного ряду, кожне оцінне слово, на думку В. А. Чабаненка, здобуває своєрідний лінгвостилістичний ореол. Пропущене через свідомість і психіку людини, воно утримується лінгвально пам'яттю мовця не осібно, а в численних зв'язках (асоціаціях) із семантично й функціонально подібними одиницями. Ці зв'язки уможливають сприймання тієї чи тієї емоційно-оцінної лексеми контрастно, з певним суб'єктивним підтекстом, з проєкцією на близькі за значенням стилісеми [6, с. 153-154]. Із лексичною синонімією в межах лексико-семантичного поля оцінних особових найменувань тісно пов'язана словотвірна синонімія, що ґрунтується на лексичному значенні, яке передбачає семантичну тотожність і семантичну диференціацію. Оскільки лексико-семантичне поле є багаторівневою системою, вважаємо доцільним розглядати синонімічні зв'язки оцінних назв осіб у межах лексичної та словотвірної синонімії як засобів вираження оцінності.

Серед синонімічних оцінних угруповань значну частину становлять багатоконпонентні структури, між елементами яких спостерігаються частково й абсолютно синонімічні відношення. Центром синонімічного ряду виступає слово-домінанта, навколо якого розміщені ближчі за значенням до домінанти слова (ядро синонімічного ряду) та віддаленіші за значенням від домінанти слова (периферія синонімічного ряду). Домінантою виступає найуживаніше з-поміж синонімів слово, що найточніше виражає оцінне значення всього синонімічного ряду. Периферія синонімічного ряду представлена маловживаними оцінними лексемами, жаргонізмами та контекстуальними синонімами. У великих синонімічних рядах за ступенем семної спільності виокремлюють доміную, ядро, напівпериферію,

периферію та далеку периферію. Оцінні найменування осіб утворюють полікомпонентні синонімічні ряди, основою яких є найбільш нейтральне слово-домінанта, що містить у своєму значенні раціональну оцінку й не є експресивно маркованим.

Найширший синонімічний ряд (91 одиниця) утворюють лексеми на позначення *розумово обмеженої людини*, що відповідає загальній мовній тенденції. Так, «Словник синонімів української мови» подає тридцять вісім компонентів цього синонімічного ряду [4, с. 477], а «Короткий словник жаргонної лексики української мови» – сорок п'ять [5, с. 315].

Сформований нами синонімічний ряд має таку структуру: домінанта – *дурень*, ядро ряду – *тупиця*, *тупак*, *недопепа*, *нетяма*, *недоумок*, *недоум*, *дурило*, *дурник*, *дурнило*, *придурок*, навколядерний простір – *товкач*, *просторіка*, *йолоп*, *бевзень*, *бевзь*, *ідіот*, *кретин*, *бовдур*, *блазень*, *блазнюк*, *бовван*, *довбня*, *довбешка*, *довбежа*, *надолобень*, *дундук*, *баран*, *осел*, *телепень*, *глупак*, *шелеса*, *кеп*, *вахлак*, *вахлай*, *мазеса*, *пентюх*, *віслюк*, *шляпа*, а периферію складають діалектні, жаргонні назви та контекстуальні синоніми. Наприклад: «Написали «*дураки*» замість слова «*дурні*». Перегляньте словники» (П. Глазовий); «Кет, чого ти зі мною панькаєшся, як з *дауном*?» (С. Ушкалов); «От *йолоп*, ну чому, ну чому не одягнув сьогодні пальто, всі вже куртки не носять, один я, *ідіот*, на цілий трамвай» (Б. Жолдак). Серед периферії цього синонімічного ряду виокремлені одиниці, що мають соціальне або територіальне обмеження: діалектизми: *струць*, *туман*, *штурпак*; жаргонізми: *баняк*, *валет*, *йо*; термінолексика: *даун*, *ідіот*, *кретин*; інвектива: *йолоп*, *телепень*, *надолобень*; росіянізми: *дурак*, *напівдурак*, *охламон*. Контекстуальні синоніми цього ряду представлені назвами, у яких оцінний компонент виник внаслідок метафоричної номінації або оказіонального мовотворення, напр.: «Вчіться. Бо *дубів* ріжуть» (Є. Дудар); «Античні *товстолобики* занастали людство в обмін на пам'ять про себе» (Л. Дереш); «...він так із нею розмовляв, що і *тупенко* зрозумів би...» (Л. Денисенко).

Широким є синонімічний ряд на позначення *неповороткої, вайлуватої людини*. За ступенем семної спільності компоненти цього синонімічного ряду розподілені на домінанту (*вайло*), ядро (*тюхтій*, *незграба*, *бевзь*, *бевзень*), напівпериферію (*лантух*, *тюлень*, *ведмідь*, *бурмило*, *мамула*, *одоробло*, *кендюх*, *опудало*), периферію (*гевал*, *гергепа*, *макуха*, *кваша*, *розмазня*,

мачула, *м'яло*, *телепень*, *вахлак*, *вахлай*) та далеку периферію (*патица*, *нездара*, *маруда*, *марудник*, *бельбас*, *бабак*, *хом'як*, *муگیر*, *торона*, *шляпак*, *мацапура*, *хамула*, *гальмо*, *тормоз*, *тормозило*). Наприклад: «... а він усе спить, *лантух* нещасний, мішок з гімном, оракул...» (Ю. Андрухович); «Замислився, *гальмо* ти наше» (О. Ірванець); «*Бевзь* наш Пакулько» (П. Щегельський).

Один з найдовших рядів представлений синонімами на позначення *надзвичайно жорстокої людини, яка втратила свої найкращі риси*, а саме: *недолюдок* – *недолюд*, *нелюд*, *бузувір*, *потвора*, *виродок*, *дегенерат*, *покруч*, *вилупок*, *недоносок*, *гицель*, *ірод*, *песиголовець*, *звір*, *звірюка* (*звірюга*), *людоїд*, *людоджер*, *людомор*, *людоморець*, *канібал*, *тварина*, *тварюка*, *худоба*, *худобина*, *скотина*, *скотиняка*, *бидло*, *твар*, *антропофаг*, *кровожер*, *кровопивець*, *чудовисько*, *чудисько*, *шакал*, *шереса*. Наприклад: «В оранжереях цієї самої історії пишно розквітали тим часом *виродки*, випродуковані нашою кримінальною революцією» (П. Загребельний); «Куди, *іроди*! Не в той бік!» (Є. Дудар); «Але ж ти, Степане, *скотина*» (В. Слапчук). Наведений синонімічний ряд, представлений в основному лайливими назвами, відзначається граничним виявом негативної оцінки особи, що виступає об'єктом оцінювання. Тотожне значення мають синоніми: *людоджер*, *людоїд*, *антропофаг* зі значенням «надзвичайно жорстока, схильна до насильства людина» [1, с. 499].

Більшість синонімічних рядів демонструють градуальність вияву негативної оцінки особи. Так, у назвах *бешкетник*, *урвитель*, *дебошир* → *пробийголова*, *зірвиголова*, *урвиголова* перша група має значення *той, хто зчиняє, робить бешкет*, а інша група представлена лексемами з посиленням вираження негативного значення *відчайдушний бешкетник*. Градуальний зв'язок спостерігається й між компонентами *скнара* – *скнарюга*; *жлоб* – *жлобьяра*; *скупердя* – *скупердяка*. Синонімічні пари відображають різний ступінь наявності оцінної ознаки; так, вторинні елементи наведених пар, маючи семантичні ознаки «більш скупий», указують на посилену негативну оцінку суб'єктом висловлення об'єкта, підкреслюють негативність мотивуючої ознаки людини, яка оцінюється.

Наявністю значної кількості соціально-маркованої лексики відзначений синонімічний ряд на позначення дівчини, жінки

легкої поведінки: *амазонка, бікса, жаба, камбала, кішка, кліз-ма, курва, лахудра, лярва, мітла, мочалка, профура, прошиман-довка, сонце, хуна, шаболда, шалава, шкура, шмара*; напр.: «А я таких *шалав* нічним Києвом десятками зустрічаю» (О. Черногуз); «Якби не та бордулінська *лярва*, Тоні зараз проводжав би її до паспортного контролю...» (Є. Кононенко); «Наталя, досвідчена *профура*, була права» (Л. Денисенко).

Менш поширеним структурним типом синонімічних відношень між оцінними назвами осіб виступають синонімічні пари, що пов'язані між собою відношенням часткової або абсолютної синонімії. Така тенденція пояснюється, на нашу думку, наявністю в досліджуваних одиницях конотативних оцінних сем, що сприяють збільшенню кількості оцінних синонімів за рахунок колективної мовотворчості. Прикладом синонімічних пар можуть бути лексеми, які, у свою чергу, входять до ширших синонімічних угруповань, а саме: *лихвар – луній, сутяга – суціга, людинолюб – гуманіст, лисань – голомозько, пострах – полохало, людодід – людоджер, лиховод – лиходій, блюзнір – цинік*.

Семантичні відношення між членами синонімічних рядів визначаються обсягом лексико-семантичних варіантів у семантичних структурах оцінних особових назв. Так, деякі багатозначні найменування синонімізуються кількома лексико-семантичними варіантами. Наприклад, іменник *перебендя* вступає в синонімічні відношення з двома значеннями «1. Вередлива, капризна, перебірлива людина. 2. Людина, що вміє що-небудь весело, дотепно розказати» [1, с. 715]. У першому значенні оцінна назва входить до синонімічного ряду з домінантою *вередун*, а в другому значенні – із домінантою *жартівник*. Найменування *тімаха* зі значенням «той, хто щось добре знає, уміє» [1, с. 1249] вступає синонімом до *умілець, профі*, а зі значенням «нетяга, бідолаха» [1, с. 1249] є компонентом синонімічного ряду з домінантою *нещасливець*. Іменник *потвора* є компонентом синонімічних угруповань із домінантними семами *негарна людина* та з семою *жорстока людина*. Наприклад: «...мені як твоєму чоловікові безпечніше продати тебе *потворі*, ніж красеню» (Л. Денисенко) – «Костя – небезпечна *потвора*» (Л. Денисенко). Членами кількох синонімічних груп можуть бути також оцінні назви *гультай, ненажера, шкура, паразит, свиня, сухар* тощо.

У синонімічних рядах оцінних особових найменувань переважають різнокореневі синоніми. Спільнокореневі синоніми функціонують в основному як суфіксальні утворення, у значенні яких змінюється ступінь вияву оцінності, напр.: *жлоб – жлобяр, скупердя – скупердяка, скнара – скнарюга, мудак – мудацюга, брехун – брехуняка, бідолаха – бідолашечка, ледар – ледарюга, лобур – лобуряка, пройда – пройдоха, кат – катюга*. Поодинокими прикладами представлена префіксальна синонімія, характерна в українській мові для дієслівних синонімів: *пробишака – розбишака, прожера – обжера – ненажера – зажера, нелюд – недолуд*.

Зустрічаємо в синонімічних рядах й оцінні композити, що різняться лише однією з частин складного слова: *людоджер – людодід, пустобрех – скоробреха, блюдоліз – мисколіз, пустомолот – пустодзвін, урвиголова – пробийголова, легкодих – слабодих*. Наявні також оцінні назви-дублети, що виступають фонетичними варіантами одного слова: *вітрогон (вітрогін), розумака (розумаха), неборак (неборака), потіпаха (потіпака), бабак (байбак), доробло (одоробло, доробало)*.

Отже, синонімія оцінних особових назв представлена багатоконтактними різнокореневими рядами, поява яких спричинена наявністю оцінних компонентів у структурі лексичного значення. Менш поширеними виступають синонімічні пари, а також префіксальна синонімія та синоніми-композити зі спільною частиною. Семантичні відношення між членами синонімічних рядів визначаються обсягом лексико-семантичних варіантів у семантичних структурах оцінних особових назв. Інтерес для подальшого дослідження може представляти аналіз синонімічних відношень оцінних назв осіб у соціолінгвістичному та лінгвокультурологічному аспектах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
2. Кронгауз М. А. Семантика / М. А. Кронгауз. – М.: Издат. центр «Академия», 2005. – 352 с.
3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.

4. Словник синонімів української мови: У 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. – К.: Наук. думка, 1999-2000. – Т. 1. – 1040 с.
5. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови / Леся Ставицька. – К.: Критика, 2003. – 336 с.
6. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 351 с.

АНОТАЦІЯ

В. В. Корольова. Синонімічні відношення оцінних особових назв

Стаття присвячена дослідженню синонімічних відношень оцінних найменувань осіб. Виявлено найпоширеніші синонімічні ряди оцінних особових назв, розглянуто типи синонімів та структура синонімічних рядів, проаналізовано контекстуальні синоніми. Подано класифікацію синонімічних відношень за морфемними ознаками, виокремлено синонімічні пари й участь багатозначних слів у різних синонімічних рядах.

Ключові слова: синонімія, синонімічний ряд, домінанта, контекстуальні синоніми.

АННОТАЦИЯ

В. В. Корольова. Синонимические отношения оценочных личных наименований

Статья посвящена исследованию синонимических отношений оценочных названий лиц. Выявлены наиболее распространенные синонимические ряды оценочных наименований лиц, рассмотрены типы синонимов и структура синонимических рядов, проанализированы контекстуальные синонимы. Проиллюстрирована классификация синонимических отношений по морфемным признакам, выделены синонимические пары и участие многозначных слов в различных синонимических рядах.

Ключевые слова: синонимия, синонимический ряд, доминанта, контекстуальные синонимы.

SUMMARY

V. V. Koroliyova. Synonymic relations between evaluative proper names

The article researches synonymic relations between evaluative names of people. It detects the most common synonymic rows of

evaluative proper names, examines synonyms and types of structure of synonymic rows, analyzes contextual synonyms. It proposes a classification of synonymic relations by morphemic features, determines synonymic pairs and presence of polysemantic words in different synonymic rows.

Key words: synonyms, synonymous row, dominant, contextual synonyms.

*Т.А. Клименко
(Днепропетровск)*

УДК 811.161.1'37

ОДИН ИЗ АСПЕКТОВ ПРИКЛАДНОГО ХАРАКТЕРА ЦИКЛА КОГНИТИВНЫХ НАУК

В данной статье в общем виде затрагиваются проблемы преподавания украинского языка в иностранной аудитории с опорой на русский язык как язык-посредник. Проблематика, затронутая в статье, соотносится с научными исследованиями в достаточно новой сфере – цикле когнитивных наук, к которому относятся искусственный интеллект, когнитивная психология, когнитивная лингвистика, коммуникативно-когнитивная прагматика, когнитивная антропология, когнитивная социология, философия сознания. Такой подход является актуальным и рассматривается в ряде работ Е. С. Кубряковой, Р. Л. Солсо, В. В. Красных. Целью данной статьи является рассмотрение некоторых аспектов преподавания украинского языка, выяснение связи между методикой преподавания языка как иностранного и циклом когнитивных наук.

Цикл когнитивных наук связан с понятием когниции, которая представляет собой, по определению Н. Н. Болдырева, «восприятие мира, и категоризацию, и мышление, и речь, и воображение, и многие другие психические процессы или их совокупность» [2, с. 9]. Существует множество определений понятия когниции. Так, В. З. Демьянков определяет когницию как «предзнание», разновидность мыслительных операций, обслуживающих восприятие (в частности, обработку) и продуцирование как знаний, так и языковых выражений для этих знаний» [4, с. 9]. Исследователь различает когницию – интуитивный процесс и познание – сферу рассудка.

Е. С. Кубрякова относит к когниции «простое наблюдение за окружающим и переработку информации, поступающей к

человеку либо извне, либо уже реинтерпретируемой человеком» [5, с. 53].

Следует заметить, что исследования, учитывающие особенности отдельного человека, личности носят несколько субъективный характер. Индивидуальные пути познания и осмысления окружающей действительности, ее индивидуальная интерпретация позволяют судить о субъективности когнитивных процессов, что немаловажно для современных исследований, многие из которых направлены на изучение особенностей речевого проявления отдельной языковой личности. Человек «становится точкой отсчета в анализе тех или иных явлений» и «вовлечен в этот анализ, определяя его перспективы и конечные цели» [1, с. 303]; рассматриваются его способности к речевой деятельности и языковой коммуникации – «вербализованной совокупности соответствующих языковых знаний» [3, с. 34].

Когниция как нить связывает между собой лингвистику, психологию и методику преподавания языка. В общей психологии выделяют 10 областей, теории и методы которых заимствуются в когнитивную психологию и соотносятся с интересами когнитивистики в целом. По мнению Р.Л. Солсо, это восприятие, распознавание образов, внимание, память, воображение, психология развития, мышление и решение задач, человеческий интеллект и искусственный интеллект, языковые функции. Для когнитивной психологии в современном ее состоянии характерно разнообразие точек зрения, некоторые из них касаются связи когнитивной психологии и когнитивной лингвистики.

Языковые функции являются одними из важнейших тем когнитивной психологии, в ее рамках они рассматриваются как система знаний непосредственно о языке, о языковой норме относительно использования языка, об уровне языковых возможностей, то есть о порождении речи, ее восприятии и понимании. Для методики преподавания языка, названные пункты являются ключевыми, так как соотносятся с говорением, аудированием, письмом и чтением, от развития этих навыков зависит уровень владения языком в целом. С другой стороны, говорение, аудирование, чтение и письмо являются предметом изучения когнитивной лингвистики.

Существует ряд работ отечественных и иностранных исследователей по методике преподавания украинского/ русского языка как иностранного. Рассмотрим некоторые из них.

Методика преподавания языка всегда соотносится с культурными нормами, уровнем мышления и развития студентов, что отмечается в статье «К вопросу о норме в языке и культуре» Светланы Тер-Минасовой, работающей в области методики преподавания иностранных языков и когнитивной лингвистики; вопросы знания, познания, мышления и культуры, «составляют единое целое, ни один из компонентов не может функционировать (а, следовательно, и существовать) без двух других. Все вместе они соотносятся с реальным миром...» [6]. Понятия культуры и нормы также взаимосвязаны: нормы, как правило, зарождаются из традиций. Как свидетельствует наш опыт работы, нормы и традиции в достаточной степени влияют на отношение к обучению. В таких странах ближнего зарубежья, как Азербайджан, Узбекистан, Туркменистан, преобладают мусульманские традиции и нормы, однако, по нашим наблюдениям, непостоянство в учебе проявляют в большей степени студенты из Азербайджана. Более серьезный подход к учебе и высокая степень мотивации прослеживается у студентов, приехавших из Узбекистана. В данной аудитории наблюдается важность адаптированности к нормам нашего общества, причем неадаптированность к культурным нормам нарушает структуру учебного процесса настолько, что у студентов могут возникать серьезные проблемы с обучением. Мы провели опрос и выяснили, что прилежные студенты знакомы с нашей культурой, так как регулярно посещали Украину, или жили какое-то время здесь или в России, или один из родителей родился и вырос в Украине.

Мы затронули вопрос адаптированности как один из аспектов нашей проблемы, другим аспектом является непосредственно вопрос о методике преподавания украинского языка как иностранного с русским языком-посредником. Успех в обучении языку связан с факторами объективного и субъективного характера, научного и методического характера, национальными особенностями и степенью мотивации.

Сегодня первое место среди методов обучения русскому/ украинскому языку как иностранному принадлежит коммуникативному методу. Его целью является развитие у учащихся умений решать коммуникативные задачи средствами иностранного языка, свободно общаться с его носителями. Это направление методических исследований развивается под значи-

тельным влиянием коммуникативной лингвистики и рассматривает в качестве главных свойств изучаемого языка такие его качества, как:

- коммуникативность (так как назначение языка – быть орудием общения),
- системность (поскольку языковые средства взаимно организованы и должны изучаться в единстве),
- функциональность (языковые средства используются в целях осуществления коммуникаций, и по этой причине содержание высказывания определяет порядок подачи и овладения языковыми средствами).

Психологический фактор изучения языка также выдвигается на лидирующие позиции. Аутентичность общения, взвешенные требования и претензии, взаимовыгодность, уважение свободы других людей – эти факторы задействованы в построении конструктивных отношений в системе «преподаватель – студент».

Для преподавателя важно поддерживать высокий уровень мотивации к изучению языка, что достаточно сложно, так как ситуация постоянно изменяется, аудитория студентов разнородная и это только некоторые проблемы. В данной статье мы предлагаем различные интересные наработки, элементы и задания для построения успешных занятий по изучению украинского языка как иностранного с русским языком-посредником. Вслед за исследователем А. В. Черновой мы подчеркиваем такие принципы изучения украинского языка и инструменты педагогического взаимодействия, как полилог, диалог, межсубъектные отношения, свобода выбора, создание ситуации успеха, позитивность и оптимистичность оценивания, рефлексия.

При работе с проблемными группами целесообразно занятие формально делить на блоки, в каждом из которых отрабатывается определенное умение или навык. Для отработки различных умений можно предложить такие виды заданий, как «Незаконченные предложения», «Исключить лишнее», «Рассоедини слова», «Дешифровальщик», «Завершить фразу», «Алфавит», «Минута разговора», «Смена собеседника», «Крестик – нолик».

Из собственного опыта хочется отметить такой вид работы, как устный пересказ по заданному плану, такое задание мы выполняли со студентами 1 курса достаточно успешно.

При выборе текста преподавателю следует учитывать различные факторы: как выбор тематики текста, что мотивирует интерес к данному виду работы; объем текста, уровень синтаксической и семантической сложности, а также некоторые прагматические характеристики текста прикладного характера, как то, например, с какой легкостью или сложностью студенты могут трансформировать предложения при выполнении послетекстовых заданий.

Для такого вида работы сам текст должен обладать небольшим объемом, семантической и сюжетной простотой, а также, что немаловажно, тематика текста должна мотивировать студентов к работе, то есть быть достаточно интересной именно для этой аудитории. Если при подготовке к работе учесть данные факторы, то работа оказывается даже более, чем продуктивной. Исходя из нашего опыта, студенты достаточно хорошо выполняют пересказ, даже те студенты, которые обычно хуже усваивают материал на общем фоне. Можно отметить, что при этом виде работы текст воспринимается студентами на слух, на доске пишутся лишь новые слова и краткий план текста; затем предлагается написать сам текст или опорные фразы в тетради, и как результат предыдущей деятельности – студенты пересказывают текст. Таким образом, развиваются 4 умения: восприятие на слух, чтение, письмо и устная речь.

Что касается общих методических рекомендаций, то следует учитывать, что языком-посредником является русский язык, а украинский и русский языки имеют подобную грамматику, синтаксис, словообразование и т.д. Целью нашего обучения является не глубина знания языка как у филологов, а развитие умений и навыков. В связи с этим следует выделить некоторые опорные пункты: постоянно вызывать и стимулировать мотивацию студентов к изучению украинского языка; поскольку курс является практическим, ориентироваться на коммуникативный подход; проводить занятия в хорошем темпе, но так, чтобы были учтены разные уровни подготовки студентов; в подборе лексического материала придерживаться принципа связи обучения с жизнью.

Таким образом, особенную ценность для нашего исследования представляют некоторые аспекты когнитивной психологии и когнитивной лингвистики в связи с методическими наработками в изучении украинского языка как иностранного. Для успешного обучения в вузе студентам важно адаптироваться

к культурним нормам країни. Преподаватель должен постоянно вызывать и поддерживать интерес к изучению языка, а также изучение языка должно носить прикладной характер. Перспективы дальнейшего исследования мы видим в изучении слова, как коммуникативной, информационной единицы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бессонова Л. Е. Языковая личность как система в русском дискурсе / Л. Е. Бессонова // Русское слово в мировой культуре: материалы X Конгресса МАПРЯЛ / [сб. науч. работ / науч. ред. Н. О. Рогожина]. – Санкт-Петербург, 30 июня–4 июля 2003. – С. 303-306.
2. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии // Николай Николаевич Болдырев. – Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та., 2001. – 122 с.
3. Булатова А. П. Концептуализация знания в искусствоведческом дискурсе / А. П. Булатова // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология. – М., 1999. – № 4. – С. 34-49.
4. Демьянков В. З. Когниция и понимание текста [Электронный ресурс] / В. З. Демьянков // Вопросы когнитивной лингвистики. – М.: Институт языкознания; Тамбов: Тамбовский гос. университет им. Г. Р. Державина, 2005. – № 3. – С. 5-10. – Режим доступа: <http://www.infolex.ru/CogTeD.html>
5. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина; [под общ. ред. Е. С. Кубряковой]. – М.: Филол. фак-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996. – 468 с.
6. Тер-Минасова С. Г. К вопросу о норме в языке и культуре // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://homepages.tversu.ru/~ips/JubMinas.html>
7. Тер-Минасова С. Г. Монография: Война и мир языков и культур: вопросы теории и практики межъязыковой и межкультурной коммуникации. – 2008. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Ter/_Index.php
8. Чернова А. В. Інноваційні підходи у викладанні української мови як іноземної // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Том 24 (64). – № 1. – Часть № 2. – С. 318-322.

АНОТАЦІЯ

Т.А. Клименко. Один із аспектів прикладного характеру циклу когнітивних наук

У статті розглядається проблема співвідношення циклу когнітивних наук та методики викладання української мови як іноземної з опорою на російську мову-посередник. Наводяться деякі методичні спостереження щодо роботи в аудиторії студентів з країн СНД. Окреслюється коло проблем, що виникають у процесі набуття вмінь і навичок. Також наводяться деякі ідеї для вирішення проблемних ситуацій методичного та особистісного характеру.

Ключові слова:

АННОТАЦИЯ

Т.А. Клименко. Один из аспектов прикладного характера цикла когнитивных наук

В данной статье рассматривается проблема соотношения цикла когнитивных наук и методики преподавания украинского языка как иностранного с опорой на русский язык-посредник. Приводятся некоторые методические наблюдения относительно работы в аудитории студентов из стран СНГ. Очерчивается круг проблем, возникающих в процессе приобретения умений и навыков. Также приводятся некоторые идеи для решения проблемных ситуаций методического и личностного характера.

Ключевые слова:

SUMMARY

T.A. Klimenko. One aspect of the applied character of the cycle of cognitive sciences

This article discusses the problem of correlation of cognitive sciences cycle and methodology of teaching Ukrainian as a foreign language based on the Russian language-the mediator. Are some methodological observations on the work in the audience of students from the countries of the CIS are given. The problems, arising in the process of acquisition of speech skills. Are outlined some ideas for solving the problematic situations, methodological and personal character are provided as well.

Ключевые слова:

Р.А. Куцова
(Горлівка)

УДК 811.161.2+81'366

ПРИЙМЕНИКОВІ КОНСТРУКЦІЇ ДАВАЛЬНОГО ВІДМІНКА: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Семантико-синтаксичні функції безприйменникового давального відмінка стосуються передусім власне-відмінкового використання, передаючи зумовлені семантико-синтаксичною валентністю предиката різновиди значення субстанціальності (предметності). Вони досить ґрунтовно досліджувалися в українському мовознавстві (див. праці Є.К. Тимченка [3], І.Р. Вихованця [1, 2] та ін.).

Прийменникові форми давального відмінка вживаються найчастіше як обставинні (у синтаксичному плані прислівникові) компоненти речення, відтворюючи тим самим транспонування до синтаксичної сфери іншої частини мови.

Прийменникова сфера давального відмінка не була предметом окремого монографічного дослідження, тому вона потребує, з огляду на сучасний стан наукової думки щодо функціонування прийменників, поглибленого вивчення, певного переосмислення і постає актуальною на сьогодні. Мета статті – дослідити прийменникові конструкції давального відмінка у парадигматичному та синтагматичному вимірах.

Шляхом суцільного обстеження “Словника українських прийменників. Сучасна українська мова” А.П. Загнітка, І.Г. Данилюка, Г.В. Ситар, І.А. Щукіної (із залученням даних 11-томного “Словника української мови”, “Великого тлумачного словника сучасної української мови” і “Словаря української мови” за редакцією Б. Грінченка) були вибрані прийменники, що вживаються з давальним відмінком у сучасній мові. Залучення до розгляду зазначених лексикографічних джерел дозволило розглянути відносну динаміку словникового складу, а також парадигматичні та синтагматичні зв'язки в межах синонімічних та варіантних (еквівалентних) відношень досліджуваних прийменниково-відмінкових сполук.

Аналіз фактичного матеріалу показав, що з давальним відмінком функціонують вторинні прийменники переважно прислівникового походження. Усі вони, у більшості випадків, є амбівалентними. З цими функціональними прийменниками

прислівниками пов'язується їх релятивний статус у структурі речення [ЛД 2, с. 9].

Сфера адвербіального функціонування давального відмінка формується прийменниками способу дії, локативності, мети, порівняння, допустовості тощо.

З адвербіальною семантикою способу дії вживаються однокомпонентні амбівалентні прийменники **аналогічно, напереріз, пропорційно**.

Прийменник **аналогічно** в „Словнику української мови” (СУМ) та у „Великому тлумачному словнику української мови” (ВТСУМ) подається як прислівник, хоча наведений приклад (за СУМ) свідчить про прийменникове використання слова: *Цілком **аналогічно** функціям двох змінних визначаються будь-які числа незалежних змінних* (Курс мат. аналізу). Синонімами до цього прийменника, переважно вживаному в науковому стилі, виступають прийменники **аналогічно до, відповідно до, за аналогією до, подібно до** у сполучі з родовим відмінком, або **аналогічно з, відповідно з** у сполучі з орудним відмінком: *Будемо виробляти свою стратегію розвитку **відповідно до** сьогоднішніх реалій. Якою мірою **справдилися** ті надії, що їх покладав народ України на позитивний результат референдуму 1991 року, і як це вплине зараз на відсоток підтримки **аналогічно до** поставленого запитання?* (htth: // www.day.kiev.ua/2002/222/podrob.pod 2.htm). *Але загалом у нашому суспільстві немає громадянських механізмів доведення до виконання громадського осудження, немає “моральних виконавців” – **аналогічно з** судовими виконавцями* (htth: // www.day.kiev.ua/2003/23/notabene/hbl.htm)

Сферою використання вторинного прийменника **пропорційно** є, в основному, науковий та офіційно-діловий стилі: *Агрегати можуть частково руйнуватися під час дружних зіткнень один з одним, **пропорційно** їх кількості та ефективного перетину розсіювання* (В. П. Берест). Семантика способу дії відтворюється також вторинними прийменниками у **приклад, у лад** (синонімічний відповідник – у **лад з** + О.в.), сферою вживання яких виступає художній стиль: *Бо часто долю колгоспу у своїх руках тримаєш і майбутніх поколінь, ось хоч би з нашою сінажною баштою, яку будуємо **в приклад** усього району і ширше, а тебе зупиняють на трасі як рядового* (В. Дрозд). *У лад* ході погойдувалася накинута тонким ремін-

цем на мізинний палець чорна лакована сумочка (Ю. Мушкетик). *Охоче поети звертаються й до музи, музи подають свій голос в лад із хором сфер, що в глибокім небі...* (В. Литвинов).

Прийменники **напереріз**, **навстріч** подаються у “Словнику українських прийменників” під ред. А. П. Загнітка окремими прикладами як з семантикою способу дії, так і з семантикою локативності, хоча, на нашу думку, фактичний матеріал демонструє значеннєвий синкретизм локативності та способу дії. Характерним для цих сполук є їхня сполучуваність з дієсловами руху, що притаманне сполукам давального відмінка з цими прийменниками у власне-локативному значенні. Уживані іменники позначають істоти (головно особи), рідше – неживі предмети. Напр.: *Червоноармійці побачили, як напереріз утікачам кинувся Ковецький* (І. Ле). *Василик біг якраз навстріч Орлюкові* (О. Довженко).

Значеннєвий синкретизм (семантика способу дії та локативності) відтворює сполука **назустріч** + Д. в. Зауважимо, що ця конструкція вживається при дієсловах руху: *Назустріч Федору Несторовичу вибрела якась постать* (Г. Тютюнник). *Поїзд йде по паралелях із заходу на схід, назустріч сонцю* (І. Багрянний). У варіантних відношеннях до конструкції **назустріч** + Д. в. перебуває сполука **навстріч** + Д. в., у синонімічних – **навпаки**, **навпроти**, **навпаки**, **напроти**, **наспроти**, **проти**, **прямо проти**, **супроти** + Р. в. Пор.: *Вона вхопила обома руками ратище і... поставила його наспроти медведиці* (І. Франко). *Христя стояла напроти дверей* (П. Мирний). Нейтралізація основної семантичної функції може викликатися позиційним розташуванням прийменникової конструкції. Так, у реченнях *Шестикласники припали до металеві загорожі навпроти будинку учителів* (Ю. Збанацький). *Снав він на лаві проти-вікна* (А. Головка) опорними словами до аналізованих сполук виступають іменники, і тому вони чітко репрезентують означальні відношення.

Семантику локативності відтворюють сполуки давального відмінка з прийменниками **навздогін**, **навперейми**, **навстріч**, **напереріз**, **услід** тощо.

Слово **навздогін** (за СУМ та ВТСУМ) кваліфікується прислівником, проте один з прикладів (СУМ) фіксує прийменникове використання його: *Вже третій день, не сходячи з машини, а ворогам ми мчали навздогін* (Л. Первомайський). Звертаємо увагу на постпозиційне використання прийменника

у цій конструкції. Як правило, конструкція **навздогін** + Д. в. вживається у художньому стилі при дієсловах, що пов'язані з семантикою руху: *Торд пустив навздогін оленеві ще одну стрілу, але той і далі летів, неторканий і нестримний, гордо й зневажливо* (П. Загребельний).

Аналізована конструкція перебуває у варіантних відношеннях зі сполуками **навздогінці**, **наздогін**, **наздогінці** + Д. в., у синонімічних – зі сполуками **вслід за**, **навздогін за**, **навздогінці за** + О. в. Напр.: *І як тільки Рінкель виходить, Тіле зраз же підводиться й тихим, ніжним голосом прохає дозволу в товаришів послати наздогін товаришеві Рінкелеві одного з членів охорони Бюро* (В. Винниченко). *І москаль серед муштри до неї бровами моргає, і шевчик або кравчик посила їй навздогінці такі солодкомовні привіти, що в неї аж дух спирає в грудях...* (Панас Мирний). *Собаки знов загавкали, побігли навздогінці за кіньми* (І. Нечуй-Левицький). *Вона вскочила в човен і попливла наздогінці за лебедем* (О. Донченко).

Прийменникове і прислівникове використання слова **навперейми** фіксує СУМ, прислівникове (у прикладі прийменникове) подає СГ, лише прийменникове – ВТСУМ. Власне-локальний дистантний прийменник **навперейми** вживається при позначенні напрямку, що перетинає що-небудь, чийсь шлях: *Грицько присів, знайшов крижину й кинувся зразу навперейми собаці* (С. Васильченко). *Кармелюк схопив дерев'яні відра і пішов навперейми Діброві* (В. Кучер). – *Тікай, не підходь до нього! – гукали сіячі, поспішаючи навперейми й навздогін бомбометателю* (О. Довженко). Синонімом до прийменника **навперейми** виступає прийменник **напереріз** з власне-локативним значенням: *Хлопець непомітно ні для кого метнувся напереріз верхівцеві, з нещадною силою рванув коня за вудила, підняв його диби, і рудий Джурило з найбільшого маху обемберився на землю* (П. Загребельний). *Машина помчала напереріз німецькій колоні, одна – проти цілої колони* (Ю. Бедзик). Іменники в аналізованих локативних прийменникових конструкціях указують на назви осіб, значно рідше предметів, що перебувають у русі чи потенційно можуть здійснювати рух у просторі, і шлях, який вони долають, намагається пересікти суб'єкт дії. Опорні дієслова передають також динаміку руху, отже, спостерігаємо значеннєву відповідність прийменникових конструкцій і опорних дієслів.

Прийменник **навстріч** у «Словнику українських прийменників» подається також як власне локативний: *Ярослав сам щодень перелічував нові судна, знав-бо гаразд: іти на Київ, проти могутнього князя Володимира, треба з силою великою, а як зуміє своє військо посадити на корабельці, то вийде навстріч великому князеві неждано й негадано* (П. Загребельний). *Іду шляхом, – боюсь так, що й сказати не можна! Раденько вже, як хто навстріч мені береться* (М. Вовчок).

Носієм семантики локативності виступає вторинний прийменник **услід**: *А Ситник, переконавшись, що не зрушать його дурні з місці, поки триматимуть Сивоока, вихопив з піхов меч, вдарив художника зразу по шиї, коли той дивився услід Ярославові, гукнув відчаєно своїм: – Рубайте!* (П. Загребельний).

СУМ та ВТСУМ фіксують прийменникове використання слова **услід**, СГ – прислівникове вживання, хоча в останньому лексикографічному джерелі наведений приклад ілюструє прийменникове функціонування його. Загальне локативне значення конструкції **услід** + **Д. в.** СУМ конкретизує як напрям віддалення від кого-, чого-небудь: *З тугою, острахом і надією в очах дивилась вона [дівчина] вслід відступаючій частині...* (В. Козаченко). *Панна Хорунжівна їй [Явдосі] услід кричить: – І хустку, і весільну шишку тобі дам...* (Г. Квітка-Основ'яненко).

Локативна семантика відтворюється у синонімічних до прийменника **вслід** (**услід**) формах **за**, **після**, **слідом за**, **удогін**, **удогін за**, **удогонь**, **удогонь за**, прерогативою вживання яких є художній стиль.

Треба зазначити, що всі форми, які утворюють синонімічний ряд, окрім просторового значення, вміщують ще і чітко окреслене об'єктне значення, пор.: *Удогін товаришам Василь поїхав на будівництво. З грив на гриви стрибає вогонь – Сто пожеж чвалом скаче. Піщаницею їм удогонь, Понад степом хтось плаче* (І. Виговський). *Тихо, поважно чвалають і чумаки за своїми волами* (М. Коцюбинський). *Служниця, лізе вгору і присвічує ліхтарем в'язневі, що лізе слідом за нею* (Л. Українка).

Цей синонімічний ряд, вважаємо, можна ще доповнити прийменниками **позаду**, **позад** + **Р.в.**, оскільки вони також передають локалізацію динамічної дії позаду рухомого предмета, акцентуючи увагу і на цьому предметі (об'єкті). Напр.: *– Дивись, як тут глухо та страшно! – сказав він [Пвась], ідучи*

позаду Карпа (П. Мирний). *Їхав [Шрам] позад усіх, не хотів ні з ким розмовляти* (П. Куліш).

Семантику допустовості реалізують форми давального відмінка у сполученні з прийменниками **наперекір**, **противно**, домінують сферою вживання яких є художній стиль мовлення. Ці прийменники уживаються при назвах осіб, предметів, явищ, процесів, усупереч яким що-небудь здійснюється, відбувається: *Наперекір суховіям та чорним бурям повсюди йде вона [біла акація] за людиною, заходячи аж сюди, до самого мертвого моря, де, крім солі, вже ніщо не росте...* (О.Гончар). *Я тільки твердо вирішила наперекір цим багатіям і собі бути щасливою* (І. Вільде). *Якщо були б ви письменні й знали закони, ніякі лавники й радці не могли б вас покарати без права і противно праву* (З. Тулуб).

У синонімічних відношеннях до цих конструкцій виступають форми типу **всупереч**, **навкір**, **навкірки**, **навпак**, **навпаки**, **навспак**, **укір**, уживані з давальним відмінком, **на-супротив**, **проти**, **проти**, **супроти**, **попри**, що вживаються з родовим відмінком (останній може вживатися зі знахідним відмінком), напр.: *Всупереч зовнішній легковажності, Люба напрочуд чесно вміла зберігати таємниці* (О.Гончар). *Якщо судом встановлено, що один із подружжя відчужив, приховав, знищив чи пошкодив спільне майно або використав його на свій розсуд усупереч волі другого з них і не в інтересах сім'ї, то при поділі враховується це майно або його вартість* (Сімейний кодекс України). *Попри всі злигодні і турботи переднього краю, Хома навіть погладишав, щоки мав як налиті* (О.Гончар). *Хоч деякі буржуазні писаки заперечували його існування, попри їх волі, український пролетар жив* (І.Цюпа). Зауважимо, що прийменник **усупереч** є найпродуктивніший серед цих синонімічних відповідників і рівномірно розподіляється в межах художнього, наукового й офіційно-ділового стилів.

Цільова семантика давального відмінка репрезентується вторинними прийменниками, співвідносними з аналітичними прислівниками: **на поміч** (синонімічні відповідники – **на допомогу**, **на підкріплення**, **на/у підтримку**), **на славу**, **на честь**, **на пожиток**, **на шкоду** (синоніми – **на біду**, **горе**, **зло**), напр.: *Тут добра Клара спішить на поміч справжньому пуделеві: треба ж принаймні хоч поспідати* (В. Винниченко). *Сі-ільний державний, царствуй на славу нам!* (У. Самчук). *Славний родився будз,*

ватагові на втіху і на пожиток людям... (М. Коцюбинський). Землю було розділено на шкоду селянам (А. Яна).

Прийменникові конструкції давального відмінка цільового значення використовуються, головню, в художньому стилі, хоча прийменник **на шкоду** є уживаним у науковому та найпродуктивнішим в офіційно-діловому стилі.

Значеннєвий синкретизм (цілі і причини) спостерігаємо в конструкціях давального відмінка з прийменниками **на вгду, на втіху, на догоду, на радість**: *Він розумів вагу цього єдиного храму, єдиного Бога, і будував його на вгду своїм жінкам* ([http:// oriana. fromru. com / polonyinka. html](http://oriana.fromru.com/polonyinka.html)). *Його завели до вартівки, обстригли буйну русяву шевелюру й повернули назад до камери, на втіху всім арештантам, цілого й не пошкодженого більше ніде* (І. Багрянний). *Але все буде понищено й попалено на догоду новому Богу, як спалено перед очима в Сивоока Радогость з його небаченим храмом, з провіщалкою Звениславою, з Ягодою, людьми, які не покорилися* (П. Загребельний).

В антонімічних відношеннях з наведеними прийменниковими конструкціями перебувають сполуки прийменників **на горе, на зло, на шкоду, наперекір**: *На спалених "фабриках" не було вже жодного тютюну на горе тильному дослідникові й шукачеві курецького щастя – Краснояружському...* (І. Багрянний). *Зате багато дачників тепер купається в трусах, на зло робочим людям, в гарячий літній час і, очевидно, на досаду, бо чого ж мені й досі так соромно відпочивати там, де працюють люди?* (О. Довженко).

Поєднання трьох значень – цілі, причини і наслідку – може передаватися сполукою **на радість** + Д.в.: *Господи! Продовж віку нашій царіці на радість усім і на щастя знедолених братів, – у пориві екстазу промовила Дарина* (М. Старицький).

Вторинні прийменники у **контраст** (синонімічні відповідники **на відміну, на противагу, у контраст до + Р.в., у/в контрасті з /із/зі + О.в.**), у **приклад** у поєднанні з давальним відмінком можуть передавати семантику порівняння, напр.: *У контраст попередньому випуску у програмі від 30 серпня було багато мінорних нот. У контраст до висловленого прозвучала думка про необхідність реформування місцевої адміністрації. У контраст із загальним тлом яскраві штори вносили в інтер'єр елемент грайливості. У контраст із чорними смугами життя гостріше відчувається його сонячний присмак*

(А. Подлужна). *Не в приклад Криворучкові, він не вжився в камеру, не вріс у неї, не акліматизувався, – не було для нього ґрунту* (І. Багрянний).

Як показує фактичний матеріал, прийменник у **приклад** поєднується тільки з іменниками на означення особи, рідше – персоніфікованої істоти, і притаманний, у першу чергу, художньому стилю.

Певна частина прийменникових конструкцій давального відмінка передає не адвербіальну, а об'єктну семантику. Гадаємо, що цьому сприяє інваріантне значення об'єктності давального відмінка у первинному функціонуванні (у його ранговій напівцентральної) та спеціалізованість окремих вторинних прийменників у відтворенні цього значення.

Маркерами об'єктного значення виступають вторинні прийменники **на заваді, на перешкоді, на службі, на службу, навпаки, навспак, супротиву, у відповідність** у поєднанні з давальним відмінком, напр.: *Роз'єднаність колишня ставала на заваді великим ділам* (П. Загребельний). *1961 року в США українська громада відзначила піввіковий ювілей музичної діяльності славного бандуриста, вийшло пам'ятне видання "Василь Ємець: У золоте 50-річчя на службі України"* (<http://www.heritage.com.ua/mistectvo/mitci/MartynYemec.htm>). *В оптимальній державі суспільство здійснює контроль за діяльністю найважливіших державних органів на основі закону й права, ставлячи на службу людині весь потенціал держави. Контральто Антоніни Павлівни і слабенький, але в саму душу проникаючий Костів тенор – сплелися в чудному, може, й навпаки всяким музичним законам дуєті, де партію козака вела контральто, а дівчини тенор* (Дн. Чайка). *Важко пливти навспак течії. І став Христафій усемогутнім ворогом йому явним, оскаженівши по такому дарункові, й повів рать невидиму супротиву патріархові Флавіану* (І. Билик).

У синонімічних відношеннях до останнього перебувають прийменники у **відповідність до + Р.в., у відповідність з + О.в.**, домінують сферою використання яких є офіційно-діловий стиль: *Класифікацію групи повністю приведено у відповідність до сучасної класифікації рецептних гастропод* (3 журналу). *В разі перевищення граничної величини, визначеної пунктом 2 цієї статті, Кабінет Міністрів України зобов'язаний вжити заходів для приведення цієї величини у*

відповідність з положенням цього Кодексу (Бюджетний кодекс України).

Семантику адресатності може передавати амбівалентний прийменник **услід** у сполученні з давальним відмінком іменників на означення осіб. Характерною ознакою таких конструкцій є вживання опорних дієслів зі значенням мовлення: *Часом по дорозі на луг, коли хто питає у нього дорогу на Борзну чи на Батурин, він стояв посеред шляху і, махаючи пужалном, гукав услід подорожньому...* (О. Довженко) (= гукав подорожньому).

Отже, прийменникове функціонування давального відмінка пов'язане з використанням вторинних, у першу чергу амбівалентних, прийменників, що репрезентують широкий спектр семантики, мають досить розгалужені парадигматичні (в межах синонімічних та варіантних відношень) і синтагматичні (в межах лексичної наповненості і сполучувальних можливостей) зв'язки і які потребують подальшого дослідження на ширшому фактичному матеріалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. Система відмінків української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1987. – 351 с.
2. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; За ред. І.Вихованця. – К.: Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. – 400 с.
3. Тимченко Є.К. Номінатив і датив в українській мові / Є. К. Тимченко. – К.: Вид-во Української АН, 1925. – 64 с.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2001. – 1440 с.
2. Загнітко А.П., Данилюк І.Г., Ситар Г.В., Щукіна І.А. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова. – Донецьк: ТОВ ВКФ „БАО”, 2007. – 416 с.
3. Словарь української мови: Упорядкував з додатком власного матеріалу Б.Грінченко: В 4-х т. – К.: Наук. думка, 1996.
4. Словник української мови: В 11-ти томах. – К.: Наук. думка, 1970-1980.

АНОТАЦІЯ

Р.А. Куцова. Предложные конструкции дательного падежа: структурно-семантический аспект

АННОТАЦІЯ

Р.А. Куцова. Прийменникові конструкції давального відмінка: структурно-семантичний аспект

Статья посвящена функционированию предложных конструкций дательного падежа в современном украинском языке. Исследуются особенности семантической и формальной структуры, стилиевой распространенности этих единиц.

Ключевые слова:

SUMMARY

Р.А. Куцова. Прийменникові конструкції давального відмінка: структурно-семантичний аспект

The article deal with the function of the prepositional constructions of the Dative Case in the modern Ukrainian language. A investigates the peculiarities of semantic and formal structure, style distribution of these units.

Ключевые слова:

*О.В. Горлова
(Горлівка)*

УДК 821:14

ЛАТИНСЬКА МОВА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО БАРОКО

Новітнє літературознавство є полівимірним універсумом, у центрі уваги якого дедалі частіше з'являються літературні явища, естетичні категорії, а також окремі персоналії митців минулих століть. Доба літературознавчого постмодернізму не випадково, а цілком закономірно привертає увагу дослідників

до вивчення специфіки художньої літератури минулих століть, адже у відповіді на це питання приховується багато сутнісних доміант, які з вичерпною ясністю можуть виявити не лише «білі плями» в тривалому процесі становлення української літератури, а й цілі *terrae incognitae* вітчизняного мистецтва слова, що були забутими або й умисне забороненими до вивчення тривалий період у національній культурній історії.

Українське бароко вже давно є об'єктом наукового дослідження, але зацікавлення аспектами цього стилю були спрямовані переважно в матеріальну і соціальну сфери: твори періоду Бароко розглядали насамперед як явища культури, освіти, суспільного життя, звичаїв і побуту українського народу, рідше вивчали зміст і форму цих творів.

Поза увагою українських і зарубіжних науковців тривалий час залишалася мова літератури доби Бароко, зокрема поезії (лише у спеціальних етико-естетичних, літературо- і мистецтвознавчих працях можна було натрапити на принагідні характеристики мовних барокових засобів художнього відображення дійсності). Але саме мова як матеріал і основа словесного мистецтва забезпечує підтвердження багатьох літературознавчих положень.

Уперше питання слов'янського бароко, і зокрема українського, було порушено вченими на IV Міжнародному з'їзді славистів у 1958 році. Після цього з'їзду дослідження стилю бароко набуло активного розвитку. У 70-і роки до проблеми українського літературного бароко зверталися І. Іванько, Д. Наливайко, В. Крекотень, Л. Софронова, О. Морозов та ін. Останнім часом в Україні з'явилися ґрунтовні праці як про окремі аспекти стилістики бароко, так і про його літературну специфіку: О. Гнатюк, У. Добосевич, М. Іванека, Б. Криси, Р. Лужного, О. Матушек, В. Мокрого, Д. Наливайка, Б. Парахонського, М. Сороки, В. Шевченка, Л. Ушкалова та ін. Ці та інші дослідники підтвердили й доповнили висновки, зроблені раніше ними ж або їх попередниками.

Метою даного дослідження є спроба аналізу специфіки латинської мови в контексті українського літературного Бароко.

Аналізуючи генезу уявлення про те, що світ, який оточує людину, розмовляє багатьма мовами і що здатність мудрості – в тому, щоб навчитися їх розуміти.

Мова – це не лише система комунікації між людьми, це вза-

галі система комунікації між людиною й дійсністю, що оточує її. Тому культура постає як система відношень між людиною й світом. Ця система регламентує поведінку людини і визначає, як їй слід діяти в тих чи інших ситуаціях. Разом із тим вона визначає й те, як людина моделює світ і саму себе. Адже відомо, що мова моделює світ, але одночасно вона моделює і самого користувача цією мовою (тобто того, хто говорить).

Впродовж багатьох віків, простір, який сьогодні є територією України, членували постійно змішувані внутрішні кордони: між мовними та етнічними групами, державами, релігіями, політичними та культурними системами, ареалами кардинально відмінних економічних укладів. Це зробило його яскраво вираженою контактною зоною з вельми строкатим спектром соціокультурних феноменів.

У науково-популярному есе «Релігія і Церква в історії України» В'ячеслав Липинський вперше окреслив Україну як «терен між Сходом і Заходом». За його висловом, це є «суттю України, її душею, даною їй в день народин до Бога, історичним покликанням, символом і ознакою її національної індивідуальності» [1, с. 58]. Двоїстий образ України був закладений в самій її історії, починаючи від коливання між Римом і Візантією у виборі християнського обряду й закінчуючи різноспрямованими політичними і культурними тяжіннями в бік Польщі та Москви «двох різних культур, світоглядів, понять і цивілізацій» [1, с. 64]. Оскільки ця різновекторність є невіддільною частиною буття української нації, то умовою, без якої нема успішного життя – з'єднання цих наріжних місцевих частин України в одну національно-політичну та духовну цілісність» [1, с. 65-69].

Дуальність українського світу, який упродовж всієї своєї історії розривався між Сходом і Заходом і прагнув «поєднати ці дві традиції», сьогодні стала свого роду аксіомою для дослідників. Це переплетення «Сходу і Заходу», тобто власних і «латинських» культурних навичок, у свідомості українського письменства на самому початку шляху, котрим рушить Україна, реалізувалося саме в її мові, якою воно прагнуло користуватися за взірцем «латинської вченості».

Однією з найбільш вагомих серед мов була латина. Важко переоцінити роль латини в історії духовного життя Європи, що не в останню чергу обумовлена її поліфункціональністю:

будучи мовою розвиненої цивілізації, вона не лише не втрачає своїх позицій з розпадом римської імперії – вона зміцнює їх, стаючи мовою церкви, правосуддя, освіти і науки у християнській Європі, досягаючи свого апогею у Середні віки та Відродження і лягаючи в основу усіх національних мов романогерманської групи.

Латинська мова і католицька віра відкривали на той момент блискучі можливості: навчання в університетах Європи, знайомство з культурним спадком античності, науковими здобутками того часу, риторикою, філософією та богослів'ям, а також з літературною традицією, розвитком жанрової системи, новими стилістичними прийомами та мовними засобами. Для українських земель латина є ключем до духовних, культурних, наукових та освітніх цінностей Європи, стаючи із заснуванням у 1632 році Києво-Могилянської школи мовою навчання.

1632 р., рік заснування КМА, викладання у якій велося латиною, ознаменував початок нового періоду розвитку латинської творчості в Україні. Латинська мова функціонує паралельно з народно-розмовними діалектами – засобом щоденного спілкування, книжно-українською нормою літературного вжитку та польською – офіційною мовою Речі Посполитої, до складу якої на той час входила більшість українських земель.

Існує точка зору, за якою латина як посередниця цілковито залежала від того, що і як нею писалось. Не слід забувати, що для ренесансних і барокових поетів суть творчості полягала в *imitatio* – наслідуванні природи, стилю, фразеології, версифікаційних форм античної літератури.

На думку дослідників, саме латинська мова постає тим комунікативним засобом, який уможлилював діалог з рештою Європи постренесансної доби. А оскільки європейська ідентичність, як слушно зазначає О. Пахльовська, відповідає території поширення латинської мови та культури, та латиномовна творчість українців є невід'ємним складником культурної ментальності України [3, с. 127].

Усі твори, продуковані добою Бароко (і «художні», і «нехудожні», хоча межа між ними в Бароко не проводилася) – завжди втілення певного способу витлумачення знань. Виникають тексти-зведення (за О. Михайловим), які являють собою компендіум знань доби, тобто таку форму упорядкування знання, яка відповідала б знанням епохи. Причому знань як сус-

пільних та природничих, так і окультних, де обов'язково має місце і непізнане, тобто таємниця. Це зумовлено особливостями сприйняття людиною Бароко процесу пізнання: межі пізнаного постійно «розсуваються» і непізнане відсувається від людини все далі – таємне входить до складу її знання, однак входить саме як таємне. Книга як відтворення певного способу інтерпретації знань, репрезентуючи їх енциклопедичне зведення доби Бароко, обов'язково має містити в собі таємницю, – не ту, про яку говоритиметься, що вона існує в світі, а ту, про яку читачеві нічого не повідомлятиметься і яка буде наявною як певна неясність. Книга, яка містить у собі певну таємницю чи незрозумілість, тим самим уподібнюється, по-перше, знанню, як витлумачується воно даною культурою, по-друге, самому Всесвіту, як інтерпретується він цим знанням, а отже, містить в собі таємне і непізнане. Енциклопедизм і універсальність – характерні риси творів цієї доби, а всебічна обізнаність і ерудованість – їх творців і реципієнтів. Так, А. Марков відзначає, що поезія XVII ст. – це «філологічна поезія», тобто творчість глибоко освічених («книжних») людей, вишукана «гра розуму» інтелектуалів та ерудитів [2, с. 49]. З цим пов'язана і поява значної кількості поетик та риторик, що не лише регламентували творчий процес, але й містили матеріал з тогочасного «люднознавства». Автори шкільних поетик XVII-XVIII ст., вважаючи основними властивостями художньої мови, крім поетичного вимислу та ритмічної структури, образність, емоційність, гостроту вислову, вирізняли два види поезії: природну та штучну. Природна твориться завдяки природженому таланту і бажанню, знання теоретичних настанов обов'язкове лише для авторів штучної поезії. Йдучи за арістотелівським вченням про мистецтво як наслідування, тогочасні філологи серед визначальних формантів поетичної мови називають художній вимисел і ритміко-метричну організацію у поєднанні з образністю та словесною орнаментальністю – все це не лише можна, але й треба наслідувати. Зрозуміло, що такі твердження походять не тільки від традиційних античних та ренесансних поглядів (праці Л. Корвіна, К. Цельтіса, Г. Бебеля, Й. Вадіана) на *ars poetica*. Озираючись на творчість своїх попередників та сучасників (XVI-XVIII ст.), українські укладачі поетик спостерігали те саме. Варто підкреслити, що критерієм оцінки поетичної майстерності на той час були версифікацій-

на майстерність і точність у наслідуванні античних зразків.

У Бароко процес породження текстів має «вчений», свідомий характер. Правила тут активно включені в сам текст не лише на метарівні, але й на рівні безпосередньої текстової структури. Для текстів Бароко характерно введення прямо до корпусу літературного твору вказівки на те, як він створювався: код переходив із розряду даностей, які осягаються розумом, до розряду тих, що безпосередньо спостерігаються. Якщо в мистецтві класичного типу техніка самого мистецтва маскувалася, то тут вона стає об'єктом зображення, а викриття прийому і його «обігрування» – одним із провідних способів організації твору. На фоні попередньої літературної традиції цей процес можна вбачати і в появі спеціального типу текстів – дедикацій, передмов та післямов. Відбувається зміна домінування установки на повідомлення домінуванням установки на код.

Даючи оцінку української латиномовної поезії як культурного феномену, В.Шевчук наголошував, що «це була добре вироблена література, зі своїми питомими рисами, яка значно вплинула на культурну переорієнтацію України на Європу і сприяла її виходу з консервативної ізольованості» [4, с. 23].

ЛІТЕРАТУРА

1. Липинський В. К. Релігія і церква в історії України / В. К. Липинський. – К.: ПБП «Фотовідеосервіс», 1993. – 128 с.
2. Макаров А. Світло українського Бароко / А. Макаров. – К.: Мистецтво, 1994. – 398 с.
3. Пахльовська О. Є. Українська літературна цивілізація: автореферат дис. на здобуття ступеня доктора філол. наук : спец. 10.01.01 «українська література»/О. Є. Пахльовська. – К., 2000. – 96 с.
4. Шевчук В. Муза роксоланська / Валерій Шевчук. – Кіровоград, 1994. – 93 с.

АНОТАЦІЯ

О. В. Горлова. Латинська мова в контексті українського літературного бароко

Українське бароко характеризується явно вираженою просвітницькою тенденцією, яка дозволяла в рамках християнського світогляду визнавати авторитет науки та виховну роль знання. Розвиток культури бароко в Україні виявився чутливим до цих

особливостей національного менталітету. В окресленому вище контексті дослідження такого універсального і специфічного за характером шару української літератури, як література латинською мовою, набуває особливого значення й ваги.

Ключові слова: латинська мова, українське бароко, контекст, мова.

АННОТАЦІЯ

Е. В. Горлова. Латинський язык в контексте українського літературного бароко

Українське бароко характеризується явно вираженою просвітницькою тенденцією, которая в рамках християнського мировоззрення позволяла признавать авторитет науки и воспитательную роль знания. Развитие культуры бароко в Украине оказалось восприимчивым к этим особенностям национального менталитета. В обозначенном выше контексте исследование такого универсального специфического слоя украинской литературы, как латиноязычная литература приобретает особое значение.

Ключевые слова: латинский язык, украинское бароко, контекст, язык.

SUMMARY

E. V. Gorlova. Latin language in a context of the Ukrainian literary baroque

The Ukrainian baroque is characterized by obviously expressed educational tendency which allows to recognize authority of a science and an educational role of knowledge within the limits of Christian outlook. Development of culture of baroque in Ukraine has appeared sensitive to these features of national mentality. In the context designated above on character of the Ukrainian literature as the Latin literature gets research of such universal and specific layer of the special importance.

Key words: Latin language, Ukrainian baroque, context, language.

Л.І. Пац
(Горлівка)

УДК 811.161.2

**КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА
РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ 'ЖІНКА' В МОВНІЙ
КАРТИНІ СВІТУ ЛЮКО ДАШВАР**

Попри посилену увагу до концепту з боку представників різних галузей знань, сам термін «концепт» ще не набув однозначного трактування, так само як не є чітко окресленою співмірність поняття й концепту. Ми поділяємо позицію О. Селіванової, яка обстоює концепт як інформаційну когнітивну структуру свідомості, певним чином організовану та вбудовану до колективної чи індивідуальної концептосистеми, і визначальними ознаками концепту називає їхню неізольованість, відкритість змісту, цілісність і нежорстку структурованість, динамізм і креативність як здатність змінюватися, поповнюватися новим знанням, уточнюватися [5, с. 297].

У мовознавстві зроблено чимало спроб аналізу як концептуально-мовної картини світу загалом, так і окремих концептів (див. праці Ю. Степанова, О. Кубрякової, О. Селіванової, А. Вежбицької, В. Карасика, Ю. Стерніна та багатьох інших), що позитивно позначається на розвитку концептології, але не вичерпує всіх проблем комплексного функціонування концепту в мові, свідомості й культурі.

Об'єктом нашого дослідження обрано концепт 'жінка' та особливості його мовленнєвої реалізації в художній прозі Люко Дашвар. Ми маємо на меті проаналізувати структуру зазначеного концепту із визначенням його ядерного компонента, простежити лексико-семантичну сполучуваність репрезентантів концепту 'жінка' та визначити співмірність національно-культурних ознак української жінки і її місця в соціумі з авторською позицією письменниці.

В авторській картині світу Люко Дашвар жінка постає в усіх її іпостасях:

- 1) Особа жіночої статі; прот. чоловік;
- 2) Доросла, на відміну від маленької дівчинки;
- 3) Заміжня особа стосовно до свого чоловіка. // Взагалі заміжня особа жіночої статі [1, с. 276].

Усі зазначені позиції знаходять свою мовну репрезентацію, засоби реалізації якої визначаються не лише авторським

розумінням статусу особи жіночої статі, а й тими змінами в колективній свідомості носіїв української мови, що спричинені соціальними, економічними, культурними та іншими параметрами існування людини як представника соціуму.

Ядерну позицію з-поміж складників концепту 'жінка' посідає розуміння жінки як особи жіночої статі на противагу чоловіку, що в межах ідіостилю Люко Дашвар окреслюється через такі параметри, як фізіологічні, психологічні, інтелектуальні, соціально-статусні та інші.

Так, давня українська ментальність наділяла українку чорними бровами, червоними щоками, фізичною міццю, але у Люко Дашвар природно-фізичні дані залежать від соціального статусу жінки, що розширює діапазон реквізитів зовнішності. Порівняймо портрети жінок, соціальні позиції яких є діаметрально протилежними. Так, Маруся із роману «Молоко з кров'ю» наділена типовими національними рисами: *Маруся здавалася недоречною якравною плямою без півтонів і компромісів. Чорні очі не світлішали при дні, не темнішали від гніву, пекли чорним вогнем з-під чорних вій, чорні коси лоскотали литки, а червоні вуста без помад квітли на білому личку* (3, с. 33). Сучасні ж ділові жінки, надмірно амбітна Іветта Вербицька чи Олена Ординська, дружина бізнесмена, – це новий тип жінки, що сформувався у зв'язку зі зміною соціальної свідомості та пріоритетів: *В оксамитовому, схожому на царський трон кріслі біля столу сиділа красива доглянута пані за шістдесят. Очі гоноровиті, холодні, вуста тонкі, спина пряма, як шляхи героїв* (3, с. 9); [...] *не змінюючи виразу обличчя, аби не зіпсувати результатів пластичної операції, спробувала пожартувати дружина Ординського Олена* (4, с. 5). Зовсім іншу зовнішність мають жінки, що знаходяться на нижчому соціальному щаблі й не переймаються своїм виглядом: *У вітальню ввалилася нянька Ангеліна – кругла, як гарбуз, сорокап'ятирічна стара діва з тонкою кіскою, закрученою на потилиці, добра, як свіже тісто* [...] (3, с. 12-13). Як бачимо, природно-фізичні дані сучасної жінки не віддільні від її соціально-статусної ролі: на сьогодні жінка постає не стільки хатньою господинею, берегинею родинного вогнища, а й ставить себе в один ряд із чоловіком щодо реалізації себе в професійному плані, де виявляє так звані чоловічі риси характеру: *–Я [Руслана – Л. П.] прагну самотійно добитися всього, чого забажаю* (4, с. 6).

У всі часи вважалося, що найважливішим покликанням жінки є продовження роду. Виконати цю важливу місію прагнуть і більшість героїнь Люко Дашвар, але для одних – це глибока потреба мати дитину, а для інших – спосіб розв'язати свої проблеми. Так, Іветта Вербицька змітає на своєму шляху всі перешкоди задля народження дитини: *Дитину хотіла! А ніяк. Усіх професорів обігали, по закордонах шастали. Що тільки не робили – не виходило* (3, с. 278). Для доньки Іветти Ліди – це лише забаганка, яка, ставши реальністю, доводить дівчину до відчаю й розчарування: – *Дитина! У мене буде моя дитина! Вона збере докупти наші серця – моє, мамине, Стасове... Вони тільки побачать її і розтануть. І любитимуть... мене!* (3, с. 28); *Ліда раптом подумала про те, у чому боялася зізнатися собі: «Рано... – промайнуло. – Рано мені бути матір'ю... [...] Чому я вигадала, що любов до моєї дитини примирить їх? Адже любов до мене їх не примиряє. Чому я не зрозуміла цього раніше? Пізно... щось міняти...»* (3, с. 28).

Гендерні особливості жінки виявляються й на рівні психології. Вільнолюбство українського жіноцтва відзначали дослідники ще в XIX столітті, зауважуючи, що слов'янські жінки мали більше свобод і значно меншу залежність від чоловіків, що дозволяло їм відігравати непересічну роль не лише у своїй родині, а й залишити незглибимі сліди у світовій історії. Жінки у Люко Дашвар горді й незалежні: *Маруся і справді на материному плечі сльозами не вмивалася. Небалакуча, та вже як щось скаже – то по її й буде* (4, с. 33); *працьовиті: У сімдесятому Орісі виповнилося сорок шість. Сива стала. Важка. Пальці на руках покручені. Лікар у місті знизав плечима, поставив діагноз «натруджені руки» і велів берегтися* (4, с. 32); *наділені глибоким розумом: Дочка бізнесмена Руслана – красуня, розумниця (IQ зашкалює!) і взагалі надзвичайно вишукана панянка* (4, с. 5). На жаль, зміна соціальних орієнтирів привнесла в психологічний портрет жінки риси, що споконвіку піддавалися осуду з боку народної моралі, і вже виявляються пристосовництво: *Марта напевно знає: на життя треба генерала шукати, а що ти собі для серця і здоров'я маєш – при собі й тримай* (2, с. 19); *багатослів'я, заздрість і навіть найжахливіше – пияцтво: На далекому хуторці Нінуха пропивала останні копійки, а потім у пошуках грошей перевернула хату догори дригом* (3, с. 122).

З-поміж ядерних компонентів концепту 'жінка' важливим постає складник 'заміжня особа жіночої статі стосовно до свого чоловіка', оскільки така позиція визначає успішність реалізації жінки в більшості її іпостасей. Жінки у Люко Дашвар по-різному підходять до вибору чоловіка. Так, амбітна пані Вербицька висуває до майбутнього зятя зависокі, але, як на неї, цілком умотивовані вимоги: – *Ти не можеш бути Скакун! Ти – Вербицька! Твоїм чоловіком має стати лікар, а цей... Дезінфікатор... Ні!* (3, с. 12). А для її доньки Ліди наріжним каменем стосунків є любов до чоловіка, що переважає собою все: *Бо я кохаю його. Люблю і нічого не можу з цим удіяти, мамо. Можливо, ти маси рацію, і Стас – зовсім не та людина, яка мені потрібна, але я нічого не можу з собою вдіяти. Люблю* (3, с. 26). Нам видається, що стосунки жінки з чоловіком у статусі його дружини не є визначальними у сфері реалізації досліджуваного концепту в творах Люко Дашвар, яка віддає перевагу іншим іпостасям жінки.

З-поміж опозицій, що репрезентують концепт 'жінка', письменниця чи не найбільше послуговується такими рольовими складовими, як донька – мати. Причому мати для доньки є здебільшого беззаперечним авторитетом, як, наприклад, у романі «Мати все», де вже заголовок уміщує основну ідею твору, є його змістовою домінантою, бо все життя, навіть доросле, Ліда підпорядковує Іветті Андріївні: – *Матусю, рідна! Клянуся найдорожчим! Тобою! Клянуся тобою, матусю!* (3, с. 14); *Маму не втратить – ось головне. Мати – все. Як її любов зберегти, щоб Стас не дізнався? Як переконати маму, що Стас – то інше? То не заважає Ліді увесь трепет своєї душі віддавати мамі* (3, с. 84). Любов до матері набирає хворобливих форм, а тому компоненти аналізованої опозиції тут виявляються як протилежні точки умовної осі.

Зупинившись лише на окремих компонентах концепту 'жінка', що знайшли свою репрезентацію в прозі Люко Дашвар, ми доходимо висновку, що цей концепт, як і будь-який інший, є відкритою динамічною системою, що зазнає постійних змін. Як засвідчує проведений аналіз, своєрідність реалізації концепту 'жінка' в текстовому просторі Люко Дашвар визначається ядерною позицією в ньому іпостасі жінки як особи жіночої статі з її гендерними особливостями. Зміни соціальних орієнтирів і статусу жінки в суспільстві виразно позначаються

на знаковому змісті досліджуваного концепту в межах текстових величин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Дашвар Люко. Биті є. Макар / Люко Дашвар. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2011. – 285 с.
3. Дашвар Люко. Мати все / Люко Дашвар. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2011. – 333 с.
4. Дашвар Люко. Молоко з кров'ю / Люко Дашвар. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2008. – 271 с.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Дозвілля – К, 2010. – 843 с.

АНОТАЦІЯ

Л. І. Пац. Культурно-національна специфіка реалізації концепту 'жінка' в мовній картині світу Люко Дашвар

У статті проаналізовано особливості реалізації концепту 'жінка' у творах сучасного прозаїка Люко Дашвар; з'ясовано складники досліджуваного концепту з огляду наявності в ньому універсальних, загальнолюдських, та специфічних культурно-національних елементів; визначено концептуально значущі компоненти концепту.

Ключові слова: концепт 'жінка'; складники концепту; опозиція; природно-фізіологічні, психологічні, інтелектуальні іпостасі.

АННОТАЦІЯ

Л. И. Пац. Культурно-национальная специфика реализации концепта 'жінка' в языковой картине мире Люко Дашвар

В статье анализируются особенности реализации концепта 'жінка' в произведениях современного прозаика Люко Дашвар; определяются составляющие исследуемого концепта относительно наличия в нём универсальных, общечеловеческих, и специфических культурно-национальных элементов; определяются концептуально значимые компоненты концепта.

Ключевые слова: концепт 'жінка', составляющие концеп-

та, оппозиция, естественно-физиологические, психологические, интеллектуальные ипостаси.

SUMMARY

L. I. Pats. Culturally-national peculiarity of the realization of concept 'woman' in Luko Dashvar's language world picture

The article is devoted to the analysis of the peculiarity of the concept 'woman' in modern writer Luko Dashvar's literary works; the components of the researched concept are determined respective to the existence of the universal, panhuman and specific culturally-national elements; the conceptually-significant parts of the concept are identified.

Key words: concept 'woman'; the concept components; opposition; naturally-physiological, psychological, intellectual role.

*О.В. Семенова,
І.В. Фірсова
(Горлівка)*

УДК 81-11

ЛОКАТИВНІ ДІЄСЛОВА У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Найбільш важливим досягненням людини є мовне спілкування. Мовлення – це мова у дії, а мова – це система знаків, що включає слова з їх значенням та правила, за якими будуються речення. Слово – це різновид знака. Об'єктивною властивістю слова є його значення (відношення знака (слова) до об'єкта в реальній дійсності, що визначається незалежно від того, як він репрезентований в індивідуальній свідомості).

Останнім часом лінгвісти приділяють увагу функціональному аспекту мови, безпосередньо семантиці словесних знаків. У словесному знаці відображаються не тільки денотативно-сигніфікативні, але й культурні відносини. Мовні процеси в сучасній лінгвістиці досліджуються як у логіко-прагматичному напрямі, так і в культурному контексті. Один із постулатів когнітивної лінгвістики свідчить про те, що не тільки свідоме, а й підсвідоме структуроване як мова. Під час вербалізації думки кожна людина в своїй свідомості зазнає ментальної процедури узагальнення, що є безперечним актом мислення. «Мисль не виражається в слові, но совершается в слові» [2, с. 281]. Помилково вважати, що людина розуміє тільки те, що дозволяє

мова. Навпаки, мова допомагає людині репрезентувати ту чи іншу ситуацію, вона є результатом пізнання й систематизації реалій навколишнього світу. Думка, яку відобразив словесний знак, матеріалізується словом та розгорнута у комунікативній ситуації. У слові поєднується матеріальне та ідеальне: від думки до слова та від слова до думки; від матерії до ідеї (концепту) та від ідеї до матерії.

«Слова можно рассматривать как своего рода инструменты, каждый из которых предназначен для выполнения определённой задачи» [4, с. 323].

Простір – одна з головних категорій людського буття, основна форма існування матерії. Категорія простору завжди цікавила як філософів, так і лінгвістів. Простір – це те, що оточує людину з самого народження. Його вважають універсальним та трьохвимірним. Як людина сприймає той чи інший простір, як вона його категоризує, так він знаходить свій відбиток у семантиці будь-якої частини мови. Кожна мова має достатньо засобів, за допомогою яких вона описує просторові відносини. Кожна нація має свою модель простору. Ця уява про простір носіїв мови має мовні відображення. Мовна модель простору проявляється у засобах та способах відображення просторових відношень, в тому числі й правилах вибору та вживання дієслів.

Дієслово може виступати засобом функціональної категоризації простору. Дієслово належить до граматичних універсалій. За своєю сукупністю форм і значень воно володіє різноманітними семантичними, граматичними й стилістичними можливостями, які здавна привертають увагу лінгвістів. Це повнозначна частина мови, що означає поняття дії як процесу та виражає її за допомогою граматичних форм часу, особи, способу, стану, виду, роду, числа. Дія, яку описує дієслово, має динамічну ознаку. Вона властива предмету в процесі його становлення й розгортання у часі. Саме ця динамічна ознака відрізняє дієслово від інших частин мови. Іменник може означати дію, але не виражає її перебігу. Прикметник та прислівник мають лише статичну ознаку. Поняття дії, що визначає дієслово, досить широке. Дієслова, які описують просторові відносини між двома (або більше) об'єктами, заслуговують на увагу як через частотність їх вживання, так і через функціональне навантаження.

Існує декілька семантичних груп дієслів з просторовим зна-

ченням: дієслова руху, положення у просторі, місцезнаходження.

У даній статті було зроблено спробу проаналізувати семантичні класифікації дієслів з просторовим значенням, які займають центральне місце у вираженні просторових відносин у французькій мові. В основі кожної класифікації лежать різні принципи: не тільки лексичні значення, але й синтаксичні характеристики дієслів, їхні валентнісні властивості. Оскільки принципи класифікацій різні, вони служать різним цілям і пояснюють різні аспекти граматичного поведіння дієслів з просторовим значенням.

Перш за все треба зазначити, що вищезазначені дієслова розподіляються на динамічні та статичні. Статичні дієслова позначають стан, процес, впродовж якого суб'єкт або об'єкт не змінюється. Список статичних дієслів у французькій мові великий, але найбільш вживаними вважаються наступні: *être, y avoir, se trouver, se placer, se situer, être placé, être situé*. Наприклад, *Le magasin se trouve dans un nouveau quartier. Ils étaient dans la chambre*.

Статичні дієслова поділяються на:

– перехідні, які потребують після себе прямого додатка: *couvrir, entourer, remplir, parsemer, encombrer*. Прямий додаток буде локальним іменником. Він не відповідатиме на питання «Де?», а відповідатиме на питання «Що?», та може бути заміненим займенниками *le, la, les*, а не *y, là*. Ті самі дієслова можуть мати пасивну форму, але в цьому випадку саме підмет буде локальним. Наприклад, *Les meubles encombraient la chambre. Le bureau était couvert de papiers*.

– перехідні, які потребують після себе непрямого додатка: *se trouver, être, se placer, se situer*. Наприклад, *Le jardin se situe à la périphérie de la ville*.

Треба зазначити, що останні вживаються з просторовими прийменниками та відповідають на питання «Де?».

Серед статичних дієслів є такі, що самі слугують локальним орієнтиром та вказують на вертикальне чи горизонтальне розташування: *s'étendre, s'élever, se dresser, pendre, être accroché, être déployé, être fixé, être pendu*. Наприклад, *La ville s'étale sur la colline*.

Динамічні дієслова позначають процес, що розгортається в часі, в результаті якого суб'єкт або об'єкт пересувається. Наприклад, *La moindre action, comme d'aller dans la salle de bains*.

Динамічні дієслова складають «кадр, вихоплений з кінострічки життя», який сприймається на фоні зміни ситуацій в контексті. Значення дієслів формується шляхом членування потоку подій на окремі динамічні фрагменти різного фазисного охоплення [1, с. 3].

Динамічні дієслова, у свою чергу, поділяються на дві групи: дієслова руху: *traverser, aller, venir, arriver, partir*; каузативні дієслова руху (виражають дію, яка не тільки переходить на об'єкт, але й примушує останній виконати дію або перейти у новий стан). Зазвичай, вони мають два додатки (перший – прямий, другий – непрямий): *introduire qch dans qch, couvrir qch de qch, mettre qch dans, sur qch, poser qch sur qch, jeter qch dans qch*. Другий додаток – локальний. Він має семантичний зв'язок з першим прямим додатком та граматично з'єднаний з ним просторовим прийменником. Наприклад, *Elle a posé le vase sur la table*.

Під дієсловом руху розуміється дієслово, що виражає переміщення об'єкта, але не призводить до зміни якісної природи цього об'єкта, і виявляє низку функціональних особливостей [10, с. 1021]. Таке визначення дозволяє виокремити умовно дієслова руху від дієслів дії і зміни стану.

Є дієслова руху, які потребують після себе вживання обставини місця, іншими словами, позначають напрямок (*aller, descendre, partir, venir*). Наприклад, *Tout au plus pouvait-on, en prenant soin de n'éveiller personne, descendre sans le regarder l'escalier sombre et mort, et avancer modestement le long des trottoirs, le long des murs, juste pour respirer un peu, sans savoir où l'on va, sans désirer aller nulle part, et puis revenir chez soi, s'asseoir au bord du lit...*

Інші дієслова вказують лише на пересування в просторі без визначення напрямку (*marcher, nager, ramer, errer, rôder, rouler*). Наприклад, *Ils marchaient sans rien dire*.

Серед дієслів динамічної просторової локалізації суб'єкта / об'єкта особливе місце відведено дієсловом руху, які характеризуються різноманітністю семантичної структури, істотною варіативністю форм. Основний показник пересування об'єкта / суб'єкта у просторі, що обумовлює наявність категорії «руху» в смисловій структурі дієслів, пов'язаний зі значенням активності, яка передбачає здатність до дії, переміщення, впливу [11, с. 47], а також наявність октантів руху, тобто суб'єкта, який ви-

конує рух і об'єкта, на який даний рух спрямовано [4, с. 75].

Значення активності руху обумовлює розподіл дієслів на об'єктивні й суб'єктивні. Воно пов'язане або з орієнтованістю значення на об'єкт дії, або з детермінованістю значення смисловими зв'язками з суб'єктом [8, с. 61].

Об'єктивні дієслова виражають дію суб'єкта, спрямовану на об'єкт, і викликають (або не викликають) в ньому певні зміни [5, с. 43]. На думку В. Гака, можливі чотири види об'єктивних конструкцій, які виражають: створення або знищення об'єкта, його зміну, переміщення, афіцирування (дія зачіпає об'єкт) [3, с. 22].

Проаналізувавши тлумачні словники, такі як Larousse та Robert, з'ясовано, що у французькій мові існує група об'єктивних дієслів руху, які ми поділили, в свою чергу, на підгрупи за принципом впливу руху на зміну об'єкта: рух-дія, спрямована на зміну розміру, форми, обсягу об'єкта: *allonger, arrondir, augmenter, contracter, déchirer, diminuer, dissiper, étirer, fendre, grossir, gonfler, imprimer, presser, trancher*; каузатив руху – переміщення або зміни, що описують ситуації, в яких суб'єкт змушує об'єкт переміщатися, прийняти певне положення в просторі або змінити початкове: *aplatir, baisser, changer, coucher, déplacer, écarter, emporter, jeter, mener, pousser, renverser, tirer, lancer*; рух-переміщення в просторі: *dépasser, franchir, passer, ramener, rapprocher, reculer, retirer, retourner, surmonter, sursauter, surpasser, transmettre*.

Більша частина суб'єктивних дієслів представлена дієсловами руху, що містять компонент активності в своїй смисловій структурі. Вони часто об'єктивують рух-зміну і рух-процес. До них відносяться: дієслова руху-переміщення в просторі: *aller, accoster, arriver, atteindre, avancer, cheminer, circuler, courir, fuir, flâner, grimper, sauter*; дієслова, які здійснюють рух на місці: *bouilloner, frémir, frétiler, frissonner, grelloter, palpiter, papilloter, pivoter, trembler, vibrer*.

Динамічні дієслова руху, як і статичні дієслова, можуть бути перехідними (*quitter, longer, traverser, envahir*) та неперехідними (*aller à, se diriger à*). Французький лінгвіст Андре Борілло розподіляє перехідні дієслова руху, в свою чергу, за ступенем полярності [9, с. 134]. Дієслова ініціальної полярності (дієслова, які розпочинають дію) – *quitter, évacuer, désertir, abandonner*. Наприклад, *Marie quitte la ville*. Для більшості дієслів цієї категорії додаток-локус є відправною (ініціаль-

ною) точкою. Але є дієслова, поряд з якими наявність локусу-додатка не є обов'язковою. Іноді контекст допомагає визначити, і в деяких випадках ідентифікувати, походження локусу, запропонованого самим дієсловом або підметом. Наприклад, *L'avion décolle. Le train déraille. Le grimpeur dévisse*. Дієслова кінцевої полярності – *atteindre, regagner, rejoindre*. Наприклад, *L'oiseau regagne son nid*. Дієслова цієї групи потребують пояснення та наявності локусу-прямого додатка, який є кінцевою точкою (метою) пересування. Дієслова проміжної (середньої) полярності – *grimper, parcourir, traverser*. Наприклад, *Le chat traverse le jardin*.

Ми бачимо, що дієслова даної групи не мають ні відправної точки, ні кінцевої точки (локус-додаток не є метою досягнення). Вони описують сам рух.

Класифікація Н. Коваленка стосується російських дієслів руху, які він розподілив на три групи: дієслова, що позначають спрямований рух як процес; дієслова, що позначають віддалення від точки відліку; дієслова, що позначають прихід, прибуття до точки призначення [6, с. 27].

Проаналізовано французькі дієслова та зроблено висновок, що їх також можна розподілити за пропонуваними категоріями: *aller, se rendre, se diriger* вказують на спрямований рух як процес; *s'en aller, partir* – віддалення; *venir, arriver* – прибуття.

Дієслова руху мають у мові те саме призначення, вони є підґрунтям опису фізичних дій людини. Вони займають особливе місце в системі французького дієслова і характеризуються різноманітністю семантичної структури, суттєвою варіантністю форм.

Отже, дієслова з просторовим значенням (локативні дієслова) донині не мають однозначної характеристики, та й не існує однієї думки стосовно їх класифікації. У статті проаналізовано класифікації локативних дієслів та зроблено висновок, що вони розподіляються за наступними характеристиками: динаміка / статика; переміщення у просторі (вертикальна / горизонтальна); наявність прямого / непрямого додатка; спрямованість / неспрямованість руху; вплив руху на об'єкт; полярність.

Дієслова з просторовим значенням (локативні) визначають межі художнього тексту, конкретизують певні події, слугують для опису дії, вказують, що вона є реальною лише у названому просторі. У художньому тексті, де здебільшого місце, час

дії та головні герої є нереальними, типовими, вигаданими, локативні дієслова є комунікативно значущими та пов'язані з місцезнаходженням та переміщенням героїв. Їхній складній взаємодії, проникненню одне в одне, конкретизації різних видів ситуацій, тобто створенню складної тканини події сприяє категорія когезії, що являє собою певні види зв'язку, які забезпечують континуум, тобто логічну послідовність (у тому числі й просторову).

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Путь по дороге и бездорожью / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Языки динамического мира. – М.: Наука, 1992. – С. 3-17.
2. Выготский Л. С. Мышление и речь [Текст] / Л. С. Выготский. – М.: Лабиринт, 1999. – 352 с.
3. Гак В. Г. Пространство вне пространства / В. Г. Гак // Логический анализ языка. Языки пространств. – М.: Наука, 1993. – С. 22.
4. Димитренко Л. Ю. Макроконцепт «mouvement» во французской языковой картине мира [Текст] / Л. Ю. Димитренко. – Воронеж, 2005. – 194 с.
5. Кильдибекова Т. А. Глаголы действия в современном русском языке. Опыт функционально-семантического анализа [Текст] / Т. А. Кильдибекова. – Уфа: Изд-во БашГУ, 1985. – 276 с.
6. Коваленко Н. В. Группа глаголов движения в современном французском языке / Н. В. Коваленко // Уч. записки Пензенского пединститута. – Вып. 2. – Пенза, 1969. – С. 27-40.
7. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса [Текст] / Л. Теньер. – М.: Прогресс, 1988. – 656 с.
8. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков [Текст] / А. А. Уфимцева. – М.: Наука, 1974. – 264 с.
9. Borillo A. L'espace et son expression en français / A. Borillo. – P.: OPHYS, 1998. – 170 p.
10. Larousse P. Dictionnaire encyclopédique pour tous / P. Larousse. – P.: Librairie Larousse, 1980. – 1790 p.
11. Le nouveau Petit Robert: dict. alph. et analogique de la lang. fr. Nouv. éd. du Petit Robert de P. Robert. Texte remanié et amplifié sous la dir. de Josette Rey-Debove et Alain Rey. – P.: Dict. Le Robert, 2004. – 1650 p.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

1. Sarraute N. Tropismes. – P.: Editions de Minuit, 1957. – 140 p.

АНОТАЦІЯ

О. В. Семенова, І. В. Фірсова. Локативні дієслова у художньому тексті

Дана стаття присвячена дієсловам з просторовим значенням, які займають основне місце під час репрезентації категорії простору, яка є основною формою людського буття. Проаналізовані існуючі класифікації локативних дієслів. Зроблена спроба встановити семантичні групи зазначених дієслів та визначити їх функціональне навантаження в художньому тексті.

Ключові слова:

АННОТАЦІЯ

Е. В. Семенова, І. В. Фірсова. Локативные глаголы в художественном тексте

В данной статье рассмотрены глаголы с пространственным значением, занимающие основное положение в выражении категории пространства, поскольку пространство является основной формой бытия. Проанализированы существующие классификации локативных глаголов. Сделана попытка установить семантические группы данных глаголов и определить их роль в художественном тексте.

Ключові слова:

SUMMARY

О. В. Семенова, І. В. Фірсова. Локативні дієслова у художньому тексті.

This article deals with the verbs with space meaning which occupies basic position expansion of space category, because space is the main form of existence. Current classification of locative verbs was analyzed in this paper. An attempt to establish semantic groups of given verbs was done and was found their role in literary text.

Ключові слова:

УДК 378.016:811.112.2:378.091.33

**МЕТОДИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ
СТУДЕНТІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ТЕХНІЧНОМУ
НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ**

Очевидно, що в сучасних умовах зростає роль комунікативної компетенції в суспільстві, тож зростають і вимоги до рівня підготовки студентів технічних вузів з іноземної мови. Розширення міжнародної співпраці, необхідність встановлення ділових контактів і підтримки вже існуючих вимагають від фахівців, інженерів, менеджерів і вчених технічних спеціальностей активного володіння хоча б однією іноземною мовою.

Чимало студентів технічних вузів самі приходять до розуміння необхідності вивчення іноземної мови, вони виражають зацікавленість до кращого опанування мовою. Серед мотивів, якими керуються студенти, переважають наступні:

- іноземна мова потрібна для подальшого навчання в магістратурі, а можливо, й в аспірантурі;
- для пошуку більш високооплачуваної та престижної роботи в Україні, можливо на спільних підприємствах;
- для спілкування з іноземцями у фаховій сфері та під час приватних поїздок за кордон;
- для одержання сертифікату, що підтверджує рівень знань іноземної мови та подальшого працевлаштування в зарубіжній компанії.

Проте, незважаючи на значний інтерес протягом останніх десятиліть до вивчення іноземної мови, перед викладачами і студентами стоїть проблема обмеженої кількості практичних годин, що відводяться на весь обсяг дисципліни «Іноземна мова» в технічному університеті. Тож в даних умовах слід раціональним чином використовувати аудиторні навчальні години та час, відведений на самостійну роботу студентів.

Метою статті є дослідження методів оптимізації процесу навчання студентів іноземної мови в технічному навчальному закладі. Такими навчальними методиками можна назвати технологію ведення мовного портфоліо, метод вирішення проблем і метод аналізу конкретних прикладів.

Проект Європейського мовного портфоліо є результатом багаторічної роботи експертів країн-учасниць Ради Європи,

зокрема й представників України, над різними аспектами проблем удосконалення викладання та вивчення іноземних мов. В «Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти» сформульовано основні положення сучасного підходу до вивчення іноземних мов, запропоновано єдину методичну термінологію та опис системи рівнів володіння мовами, що вивчаються.

Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти пропонують три обов'язкових компоненти мовного портфоліо: мовний паспорт; мовну біографію; мовне досьє. Європейське мовне портфоліо передбачає три основні рівні володіння іноземною мовою та мовленнєвими компетенціями – А, В, С. Рівні визначаються за основними видами мовленнєвої діяльності: розуміння (усної форми мови – аудіювання та письмової – читання); говоріння (монолог як форма продуктивного говоріння або діалог як інтерактивне говоріння); письмо як окремий продуктивний вид мовленнєвої діяльності.

Мовне портфоліо (Language Portfolio) – це набір інструментів для документації та оцінювання мовних вмінь студента. Воно дозволяє власнику відстежувати процес вивчення ним іноземної мови, самостійно оцінювати свій рівень, ставити індивідуальні цілі, а також слідкувати за успішністю їх реалізації. Таким чином, мовне портфоліо виконує три функції:

1) навчальну – дозволяє студенту стати активним учасником навчального процесу, а саме, підвищує його мотивацію до вивчення іноземної мови, вчить правильно організувати свою самостійну роботу, визначати раціональні способи вдосконалення своїх вмінь, а також розвиває навик рефлексії;

2) соціальну – демонструє здібності та досягнення його власника в опануванні іноземної мови, але не замінює атестатів чи дипломів, які одержує студент по результатам здачі іспитів, а виступає як додаток до останніх й надає додаткову інформацію;

3) педагогічну – допомагає студентам розвивати здатність мислення і навички самооцінки та самопізнання й тим самим сприяти розвитку їх автономності у вивченні іноземної мови протягом усього життя.

Технологія ведення мовного портфоліо може бути використана як один з основних прийомів роботи зі студентами, оскільки установка на ведення мовного портфоліо передусім основному етапу вивчення курсу іноземної мови, ця робота

пронизує весь початковий процес і, врешті-решт, є свідченням результативності навчання, одночасно виступаючи як засіб контролю на всіх етапах. Крім того, складене мовне портфоліо залишається у студентів на майбутнє, допомагаючи їм у навчанні на наступних курсах і, що особливо важливо, при працевлаштуванні.

Мовне портфоліо дозволяє викладачу іноземної мови вирішувати наступні завдання: 1) забезпечити практичну орієнтацію та інструментальну направленість навчання; 2) використовувати інтерактивні та комунікативні форми роботи; 3) розвивати навички самостійної роботи студентів; 4) забезпечити диференціацію та індивідуалізацію навчального процесу; 5) розвивати у студентів навички рефлексії; 6) здійснювати і співставляти самооцінку студентів, взаємооцінку та оцінку викладача.

При вивченні іноземної мови у вищому технічному навчальному закладі доцільним буде ведення одного портфоліо з іноземної мови протягом усього періоду навчання або двох портфоліо: з іноземної мови та іноземної мови для спеціальних цілей.

Наступним методом, що заслуговує на увагу в контексті навчання студентів технічного вишу, є метод вирішення проблем (problem-solving method), суть якого полягає в тому, що студентам пропонують завдання проблемного характеру, способи виконання яких їм невідомі або частково відомі. Студенти повинні знайти свої шляхи виконання завдань, використовуючи навички і вміння, якими вони вже володіють. Тобто, поставлене завдання містить протиріччя, що виявляє прогалини в знаннях. Така ситуація пов'язана з доланням труднощів, мобілізацією активності та залученням елементів творчої активності [2], що забезпечує опанування новими знаннями та способами їх роздобути. Студенти розвивають також свої творчі здібності та формують навички прийняття рішень.

Елементи методу знаходять своє застосування в навчанні такого виду комунікативної мовної діяльності, як письмо, оскільки виконання письмового завдання може займати декілька днів або тижнів, і, таким чином, буде частиною самостійної роботи студента чи групи студентів.

Викладач може дати завдання написати резюме, надавши для зразка тільки загальний формат документа без детально-

го пояснення правил його заповнення. Спочатку студенти не знають, як правильно виконати завдання – відчувається відмінність того, що вони вже знають і вмінють, від того, що вони будуть знати, виконавши дану роботу. Проте це не означає, що викладач покинув студентів без допомоги. На наступному занятті триває вивчення лексичних одиниць, граматичних структур та правил оформлення, які необхідні студентам для написання резюме. Коли роботи здані на перевірку, добросовісний викладач не ставить одразу низький бал, а дає можливість внести рекомендовані ним виправлення. Можливо, потрібна буде ще одна перевірка та правка, але остаточний результат відповідатиме всім вимогам та нормам.

Наступним методом, що заслуговує на увагу, є метод аналізу конкретних прикладів (case-study method), що набуває все більшої популярності в різних сферах навчання, в тому числі й у викладанні іноземних мов. Суть даного методу полягає у використанні в навчальному процесі конкретних ситуацій, проблем, умов з життя організацій, людей чи окремих індивідуумів, що орієнтують студентів на формулювання проблеми та пошук варіантів її вирішення з подальшим розбором на занятті [3, с. 82]. Таким чином, даний метод має на меті ретельний аналіз конкретної ситуації (в організації, в міжособистісних чи професійних відносинах, в суспільстві чи культурі) [4]. Для проведення такого аналізу студентам, як правило, надається інформація, структурована наступним чином: 1) фоновий опис ситуації; 2) опис події чи проблеми, що виникла; 3) варіанти прийнятих рішень і заходів (для їх подальшого групового чи парного обговорення та індивідуальних міркувань).

Приклади повинні бути аналогічні реальним робочим ситуаціям та поширеним проблемам і задачам, з якими стикається фахівець у професії, що він здобуває. Завдання повинні бути складені таким чином, щоб студенти були максимально залучені у вивчення поставленої перед ними задачі, яка не повинна мати однозначного рішення. Зазвичай така робота носить груповий характер та здійснюється у вигляді дискусії, в ході якої студенти відстоюють свої думки, аргументують їх. В ході своїх міркувань вони можуть послуговуватись знаннями, які одержали раніше на заняттях іноземної мови чи інших предметах, а також спираючись на свій досвід, моральні установки і здоровий глузд. Як правило, робота над аналізом конкретних

прикладів завершується індивідуальним письмовим завданням, що відображає реальний світ ділової та професійної кореспонденції чи документації.

Описані вище методи навчання іноземної мови здобувають все більше прихильників серед викладачів вищих навчальних закладів. Очевидно, що їх використання цілком оправдане при навчанні студентів технічних навчальних закладів, оскільки дозволяє оволодіти студентам професійною і комунікативною компетенцією, здібностями самостійно організовувати свою навчальну діяльність, активно й творчо брати участь в обговоренні та аналізі матеріалу, який вивчається, а також активно застосовувати одержані знання та вміння на практиці. Крім того, описані методи та технології дозволяють ефективно використовувати досить обмежений навчальний час, що відведений на вивчення іноземної мови, перенісши основну частину роботи студентів з виконання завдань на самостійну та позааудиторну навчальну діяльність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Европейский языковой портфель [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://methods.ucoz.ru/publ/12-1-0-29>
2. Козлова, В.М. Применение проблемного метода в обучении иностранному языку / В. М. Козлова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fan-nauka.narod.ru /2007-2.html>
3. Методы эффективного обучения взрослых: учеб.-метод. пособие / авт. коллектив под руководством Е.А. Аксёновой. – М.: Transform; институт повышения квалификации государственных служащих, 1998.
4. Flyvbjerg Bent. Five misunderstandings about case study research. *Qualitative Inquiry*, vol. 12, № 2, April 2006, pp. 219-245.

АНОТАЦІЯ

Г.Р. Сокол. Методи оптимізації процесу навчання студентів іноземної мови в технічному навчальному закладі

У статті розглянуто методи оптимізації процесу навчання студентів іноземної мови в технічному навчальному закладі. Проаналізовано технологію ведення мовного портфолію, метод вирішення проблем і метод аналізу конкретних прикладів, які дозволяють ефективно використовувати досить обмежений навчальний час, що відведений на вивчення іноземної мови.

Ключові слова: мовне портфоліо, метод вирішення проблем, метод аналізу конкретних прикладів.

АННОТАЦІЯ

Г.Р. Сокол. Методи оптимізації процесу навчання студентів іноземному мові в технічному навчальному закладі

В статті розглянуто методи оптимізації процесу навчання студентів іноземному мові в технічному навчальному закладі. Проаналізовано технологію ведення мовного портфоліо, метод рішення проблем і метод аналізу конкретних прикладів, які дозволяють ефективно використовувати достатньо обмежене час, відведений для вивчення іноземної мови.

Ключевые слова: мовний портфоліо, метод рішення проблем, метод аналізу конкретних прикладів.

SUMMARY

H.Sokol. Methods of optimizing foreign language teaching process at technical educational establishment

Some optimizing methods of teaching foreign language process at technical educational establishment have been considered in this article. The language portfolio technology, problem-solving and case-study methods which provide the opportunity to use most effectively that limited educational period of time dedicated to foreign language learning have been analyzed.

Key words: language portfolio, problem-solving method, case-study method.

*I. Timofeyeva
(Ivano-Frankovsk)*

УДК 81'23(075.8)

PEDAGOGIC GRAMMAR: THE BASICS OF THE THEORY

Linguistics is the scientific study of human languages which is characterized by the systemic approach to the object of its investigation. The factological and taxonomic approach of the past cannot satisfy the requirements of the modern linguistic analysis of the essential characteristics in the organization of human language and

its functioning. Human languages are regarded as complex objects of reality. The complexity of the object under consideration and its specificity predetermine the cooperation of linguistic disciplines each of which outlines its sphere of analysis and pursues its own goals in the complete and thorough investigation of linguistic objects.

Grammar is one of the main linguistic disciplines which study the grammatical structure of language. The principles and methods of General grammar which are in full accord with the systematic methods of modern science provide foundations for the theory and practice of the grammar of concrete languages. That is why Modern English grammar is based in its theoretical assumptions on the fundamental principles of the scientifically consistent theories of General grammar.

Grammar is a branching discipline. It means that this discipline is represented by a number of concrete grammatical studies which have particular grammatical facts in view, proceed from the assumptions of concrete linguistic theories and implement appropriate methods in their practical analysis of grammatical facts.

There are evidently two opposite directions in approaching to language: external and internal. These orientations of linguistic analysis are crucial for distinguishing the two different types of grammars. On the one hand, there are grammatical studies which resort to the principles of the external linguistic analysis and therefore focus their attention on the investigation of the functional peculiarities of human languages. On the other hand, the language structure oriented grammars are based on the fundamental assumptions of the internal analysis. The given subdivision of grammars in accordance with their orientation seems conventional because both the foundations are essential for the adequate grammatical expositions of linguistic facts. Nevertheless it is reasonable to consider pedagogic grammar either.

The concept of pedagogic grammar (PG) has been discussed for over thirty years, and there have been several attempts [1: 59-92; 2: 1-18; 4: 287-364] to summarize the data in the field and to outline the perspectives. However the area seems to lack a framework to guideline the research to develop the theory of pedagogic grammar. This paper attempts to suggest the basics of such theory.

The theory of PG may include the following components:

- 1) pedagogic grammar itself;
- 2) the psychological grammar – pedagogic grammar relationship;

- 3) the linguistic grammar – pedagogic grammar relationship;
 - 4) the teaching material – pedagogic grammar relationship;
 - 5) the implementation of pedagogic grammar in actual teaching
- (see Fig. 1).

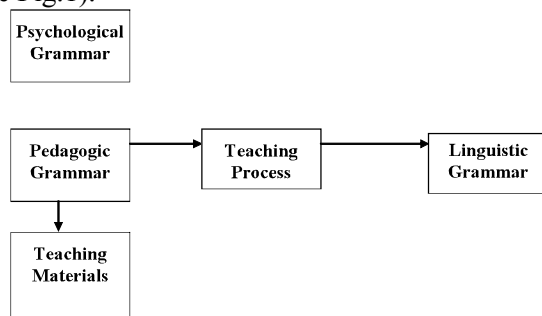

Fig. 1. The structure of the Pedagogic Grammar Theory

As it follows from Fig. 1, pedagogic grammar plays the role of filter between psychological grammar and linguistic grammar, on the one hand, and the Teaching progress, on the other. Below it is attempted to summarize the findings in each of the theory four components. Both the data from the original [5: 1-245; 6: 1-198] and other authors' research have been used.

Pedagogic Grammar. PG is a pedagogic description of a language aimed to improve the control of the acquisition/process. PG incorporates all grammar actions to be acquired (with the description of constituent operations) as well as the pedagogic information concerning these actions. The pedagogic information may be presented to the students with a varying degree of explicitness and falls into three types accordingly: a speech pattern – an implicit type, a model (a schematic representation of the grammar phenomenon structure) – a half implicit/explicit type, and a rule (which may have the form of an algorithm) – an explicit type. PG has a concentric structure which provides for a minimum but sufficient amount of material to enable communication even within the initial centres. The sequence of PG rules presentation within each centre is governed by the general teaching principles and data from language acquisition research as well as the composition of the students' intuitive grammar at each specific stage. PG may be based on structural, notional or combined principles. The notional principle is preferable. However it produces a number of problems at the initial stages involving structures of different levels within the same teaching unit.

The Psychological Grammar – Pedagogic Grammar Relationship.

Efficient PG should be based on an adequate psychological grammar (language acquisition) model. The comparative analysis of the native language acquisition and foreign languages acquisition data gives enough ground to believe that in both cases similar strategies, procedures and processes are used by the learners, irrespective of the teaching methods used in foreign languages acquisition. Some dissimilarities in the sequence of morphology acquisition in native language acquisition and foreign languages acquisition may be accounted for by frequency factors. Analogy plays a more important role in foreign languages acquisition find is one of the reasons why at the initial stages adults progress faster than children in native language acquisition. Both in native language acquisition and foreign languages acquisition the acquirers / learners go through identical stages in syntax acquisition which can be explained by the deeper structure of syntax as compared to morphology and the influence of language universals. Imitation is used by learners in foreign languages acquisition much in the same way as in native language acquisition. The boundaries between the stages in foreign languages acquisition are much blurred than in native language acquisition which can be explained by the faster progress of adults. Though the material of both the native and the foreign languages is stored in the brain according to the semantic and functional principles, other principles (including the most primitive ones) may coexist in the learner's brain at the beginning stages of foreign languages acquisition. The overwhelming majority of students' errors have to be classified as "natural" and not "interlingual", irrespective of the way the students were taught in the classroom. This and the other reasons given above can be regarded as the proof that the mechanism of native language acquisition ("acquisition" in S. Krashen's [4: 128] dichotomy) is still functioning in foreign languages acquisition.

Following this statement and the available experimental data it is safe to conclude that there is no "critical age" after which adults are not able to learn a foreign language. Adults have an alternative mechanism ("learning in S. Krashen's [3: 97]" terminology) based on the application of the conscious analysis to learn a language. Grammar actions interiorized through "acquisition" and "learning" may both be integrated into the learner's intuitive grammar. Therefore both strategies should be used in foreign languages acquisition.

Affective factors play a major role in foreign languages acquisition.

The Linguistic Grammar – Pedagogic Grammar Relationship. Pedagogic Grammar may use any information from any linguistic theory to process them into types of pedagogic information for their subsequent use in the classroom. Because of the state of modern linguistics, Pedagogic Grammar would probably stay eclectic for a while and continue the extensive use of the traditional grammar data. However new grammar models should be thoroughly analyzed in the search for new insights. Pedagogic grammarians may also conduct their own research provided the required data is absent or does not satisfy the current needs.

The Implementation of Pedagogic Grammar in the Teaching Process. The best results are achieved on the basis of a maximum parallel use of both “acquisition” and “learning”. The efficiency of “acquisition” depends on: 1) the amount of input; 2) affective characteristics in the classroom; 3) the amount of intake; 4) students’ motivation, initiative and intensity of training in real-life situations; 5) speech patterns as the only type of pedagogic information should meet the following requirements: a) provide orientation about the topic of communication; b) provide for the visual perception of the object of communication; c) model the corresponding speech acts; d) control the environment at the *L+I* level (where *L* is the actual level of the students).

The efficiency of “learning” is highest when: a) grammar subskills are developed along the materialized-to-mental-forms guidelines; b) the students’ complete orientation has been provided for; c) the students use the materialized type of pedagogic information; d) exercises start immediately after the orientation; e) involuntary memorization.

The correlation between the types of pedagogic information is dynamic. In principle the preference should be given to more implicit types. However this should be done only as far as the students’ adequate orientation has been provided for. As soon as any unfavourable factor arises, the degree of explicitness may unfold, and additional types of pedagogic information (the models and rules) should be used. The unfavourable factor list includes inter- and intra-language interference, the level of the students’ language command, their general intellectual level, the degree of the particular student’s anxiety in the classroom, operational and conceptual complexity of the grammar actions to be acquired, the students’ individual psycho-

logical characteristics, the prevailing type of orientation, the learning conditions and some others. All these factors may deteriorate the students’ orientations and cons of pedagogic information.

Pedagogic Grammar and Teaching Materials – availability of more explicit types of pedagogic information for the classroom and home use, availability of additional components (compatible home-reading materials, songs, role-plays, games, etc.) to provide for the *L+I* language environment and positive affective factors.

REFERENCES

1. Allan J. Pedagogic Grammar // The Edinburg Course of Applied Linguistics. Vol. 3. – London: Oxford Univ. Press, 1979. – P. 59-92.
2. Dirven R. Pedagogical Grammar // Language Teaching. – Vol. 23. – 1. – London: Oxford Univ. Press, 1990. – P. 1-18.
3. Krashen S. Principles and Practice in Second Language Acquisition. – Oxford: Pergamon, 1982. – 202 p.
4. Odlin T. (ed.). Perspectives on Pedagogical Grammar. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1994. – 340 p.
5. Черноватый Л.Н. Психолінгвістическіе основи теорії педагогіческої граматики. – Харьков: Основа, 1992. – 245 с.
6. Черноватый Л.Н. Психологіческіе и лінгводидактическіе основи теорії педагогіческої граматики. – Харьков: Основа, 1998. – 198 с.

АНОТАЦІЯ

І. Тимофєєва. Педагогічна граматики: основи теорії

У статті розглянуто зв'язок педагогічної граматики з психологією, лінгвістикою та навчальним процесом. Досліджена можливість наявності так званого “критичного віку” для здатності оволодіти іноземними мовами.

Ключові слова: навчальний процес, педагогічна граматики, лінгвістична граматики, граматикині навички.

АННОТАЦИЯ

И. Тимофеева. Педагогическая грамматика: основы теории

В статье рассмотрена связь педагогической грамматики с психологией, лингвистикой и учебным процессом. Исследова-

на можливість наявності так называємого «критического возраста» для способности овладеть иностранными языками.

Ключевые слова: учебный процесс, педагогическая грамматика, лингвистическая грамматика, грамматические навыки.

SUMMARY

I. Timofeyeva. Pedagogic grammar: the basics of the theory

The article considers the correlation between pedagogical grammar and psychology, linguistics and teaching process. The possibility of the presence of the so-called “critical age” for the ability to learn foreign languages is investigated in the paper.

Key words: learning process, teaching grammar, linguistic grammar, grammar.

I. Тимофєєва,

T. Яремчук

(Івано-Франківськ)

УДК 81'255

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АСИНДЕТИЧНИХ СЛОВСПОЛУЧЕНЬ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ

Атрибутивні конструкції є одним з найпоширеніших типів вільних словосполучень в англійських текстах. Як свідчать численні дослідження, синдетичні кластери не становлять особливих труднощів у перекладі. Відтворюються вони за допомогою іменника в родовому відмінку.

Вивчення особливостей відтворення двокомпонентних, трикомпонентних та багатокомпонентних атрибутивних груп українською мовою є **метою** нашого дослідження.

Асиндетичні кластери входять у сферу наукових інтересів українських та зарубіжних мовознавців. Кочерган М.П., Бистрова Л.В., Головин Б.Н., Казакова Т.А., Апполова М.А., Бертагаєв Т.А. та інші досліджують специфіку асиндетики.

Безприйменникові словосполучення, що складаються з низки лексем, не пов'язаних між собою службовими словами (наприклад: *a sequence of alternating-polarity pulses – послідовність імпульсів напруги змінної полярності*), є **предметом** дослідження. Такі препозитивні атрибутивні групи в сучасній

англійській мові мають свої особливості, які виявляються в зіставленні текстів різних стилів.

Аналіз прийомів перекладу англійських препозитивних атрибутивних груп у цих стилях передбачає попередній розгляд їх основних структурно-семантичних особливостей з метою зіставлення з атрибутивними групами української мови, що дозволить визначити мовні засоби останньої та уможливити подолання труднощів перекладу таких атрибутивних словосполучень.

Препозитивні атрибутивні групи (у мові науково-технічної літератури – термінологічні словосполучення [2, с. 88]) за кількістю компонентів поділяються на такі структурні типи: двокомпонентні, трикомпонентні та багатокомпонентні. У межах структурних типів диференціюємо структурні моделі, кількість і складність яких зумовлена ознаками текстів певного стилю.

Особливості відтворення двокомпонентних атрибутивних груп

Структура двокомпонентних словосполучень проста і прозора: 1) означуваний компонент – іменник, що займає правосторонню позицію в словосполученні; 2) лівосторонній означальний компонент, що може бути виражений різними частинами мовами, зокрема іменником, прикметником, дієсловом, прислівником, числівником, дієприкметником тощо. Означальний і означуваний компоненти можуть бути ускладненими, тобто становити сполучення двох або більше частин мови, яке виступає як єдине семантичне ціле.

Спираючись на результати дослідження двокомпонентних атрибутивних груп у перекладі англійських текстів [3, с. 192], можна запропонувати кілька прийомів їх адекватного відтворення. Найбільш численними з усього комплексу прийомів перекладу англійських атрибутивних груп є різного роду морфологічні трансформації, тобто заміни слів однієї частини мови лексемою іншої частини мови, що зумовлено лексико-граматичними особливостями та розбіжностями у мовленнєвих нормах мов оригіналу та перекладу. Наприклад: *deflection circuit – відхиляюче коло*, де іменник перекладається дієприслівником; *would-be murderer – можливий вбивця*, де простежується заміна прикметником означення, що складається з дієслівних компонентів.

Прийомом, властивим перекладу двокомпонентних атрибутивних словосполучень в англійських текстах, є їх передача за допомогою перестановки означального компонента в постпозицію до означуваного, наприклад: *translation theorist – меторетик перекладу*.

Окремим видом трансформації перестановки є перестановка в перекладі членів означального компонента (*lightning-struck tree – спалене блискавкою дерево*). Головною причиною застосування перестановки в перекладі членів означального компонента є прагнення перекладача дотримуватися норм української мови, які могли б бути порушеними при калькуванні словосполучень.

Одним із варіантів перекладу є передача двокомпонентної атрибутивної групи прийомом, де український відповідник означального компонента трансформується в прийменниково-іменникове словосполучення, наприклад: *error protection – захист від помилок*. Простежуються виняткові приклади застосування у перекладі прийому, згідно з яким український відповідник англійського означального компонента передається прикладкою, що є в даному випадку проявом тяжіння української мови до більшої компактності, наприклад: *regulator gene – ген-регулятор*. Такі словосполучення можуть передаватися за допомогою дієприкметника або дієприкметникового звороту, наприклад: *moisture-laden atmosphere – атмосфера, насичена вологою*.

Двокомпонентні атрибутивні групи можуть бути передані за допомогою трансформації вербалізації означального компонента в підрядне означальне речення, що пояснюється узусними нормами цільової мови, наприклад: *one-way slab – плита, що армована в одному напрямку*. При перекладі здійснюється заміна компонентів атрибутивних груп оригіналу українськими відповідниками, лексично та стилістично конотованими: “*sky-aspiring hotel*” – буквально “готель, що прагне увись, до неба” – замінюється українським фразеологізмом на основі існуючого в українській мові метафоричного виразу “підпірати небо”.

Англійські двокомпонентні атрибутивні словосполучення, одним з компонентів яких є прикметник, дієприкметник або прислівник, конгруентно [див. 1] відтворюються в перекладі аналогічною атрибутивною групою, наприклад: *quantum-chemical calculation – квантово-хімічний розрахунок*. Пор.

описовий переклад: *summary judgement – внесення рішення за процедурою спрощеного судочинства*.

Передача в перекладі трикомпонентних атрибутивних груп

На відміну від двокомпонентних атрибутивних груп, переклад яких, як правило, не викликає особливих труднощів, словосполучення, що складаються з трьох та більше компонентів, мають певні особливості, пов'язані, перш за все, зі складністю структури та міжкомпонентних зв'язків.

Трикомпонентні словосполучення мають означуване слово та два простих або ускладнених означення, характеризуючись складними семантичними зв'язками всередині групи. У таких словосполученнях вимога коректного розкриття смислових зв'язків між компонентами набуває особливого значення, наприклад: *plasma display panel – панель плазмового дисплея*.

Для перекладу трикомпонентних атрибутивних груп використовують морфологічні трансформації, наприклад: *semiconductor diode laser – напівпровідниковий діодний лазер*. Пор. прийом перекладу англійських трикомпонентних атрибутивних словосполучень: 1) методом транспозиції означального та означуваного компонентів: *text input mode – режим вводу тексту*; 2) методом прийменниково-іменникових словосполучень: *electronic image display – дисплей з електронним зображенням*; 3) за допомогою прикладки: *amateur theoretical physicist – фізик-аматор*; 4) використовуючи дієприкметник або дієприкметниковий зворот: *statutory maximum term – максимальний термін, передбачений законом*; 5) за допомогою підрядного означального речення: *contract engineering-and-research firm – фірма, що виконує конструкторські роботи і наукові дослідження за контрактами*. Почасти в порівнюваних видах перекладу при передачі трикомпонентних атрибутивних груп використовується прийом описового перекладу, наприклад: *computer-aided lifecycle management – система автоматизації робіт упродовж життєвого циклу виробу*. Це відбувається у випадках, коли прозорості змісту оригінального словосполучення зі складними міжкомпонентними зв'язками досягти іншими прийомами та способами перекладу неможливо. Пор. з використанням прийому транслітерації: *Internet Content Provider – Інтернет контент провайдер*.

Особливості перекладу багатокомпонентних атрибутивних словосполучень

Відтворення багатокомпонентних словосполучень характеризує складність синтаксичної структури та міжкомпонентних зв'язків. Атрибутивні словосполучення, що складаються з чотирьох, п'яти, шести та більше компонентів, можуть підлягати лише компаративному аналізу їх структур; аналіз кількісних характеристик використання способів перекладу таких груп неможливий, за незначної, порівняно з науково-технічними текстами, кількості чотирикомпонентних словосполучень та відсутності п'яти- та шестикомпонентних словосполучень в дослідженому масиві англомовних творів. Чотирикомпонентні атрибутивні групи виявлено лише у творах авторів, стиль викладу яких тягнє до компактності, у творах О. Уайльда, Е. Хемінгуей та ін., наприклад: *chaised silver Louis-Quinze toilet-set – туалетне приладдя з гравірованого срібла у стилі Луї XV*.

Слід зазначити, що порівняно з дво- та трикомпонентними атрибутивними групами, багатокомпонентні словосполучення характеризуються складнішими семантичними зв'язками між компонентами. Правильне “зчитування” конститuentів англійського словосполучення дає можливість визначити коректний порядок перекладу компонентів цієї атрибутивної групи, наприклад: *Air Force Defense Support Program satellite – супутник Програми підтримки Військово-повітряних сил*.

Науково-технічному перекладу властивий прийом відтворення багатокомпонентних атрибутивних груп аналогічним атрибутивним словосполученням: *toxic polycyclic aromatic hydrocarbon – токсичний поліциклічний ароматичний вуглеводень*. Переклад може здійснюватись підрядним означальним реченням: *bandwidth-hungry high-definition television system – система телебачення високої чіткості, що потребує широкій смуги частоти*. За неможливості вживання інших прийомів перекладу, може використовуватися описовий переклад: *Wide Area Information Service – служба пошуку розподіленої інформації*.

Таким чином, порівняно з перекладом дво- та трикомпонентних атрибутивних груп, відтворення багатокомпонентних словосполучень становить більші труднощі, зумовлені надзвичайною складністю їх синтаксичної структури та інтеркомпонентних зв'язків.

Висновок. Завершуючи розгляд особливостей відтворення препозитивних атрибутивних груп при перекладі з англійської

на українську мову, слід зазначити, що вибір способу, а зазвичай комбінації способів, перекладу атрибутивних груп залежить від декількох чинників: уміння перекладача ідентифікувати атрибутивне словосполучення, правильно віднісши його до класу дво-, три- або багатокомпонентних груп, уміння аналізувати структурно-семантичні характеристики групи, визначаючи смислові зв'язки між її компонентами та враховуючи контекст, від володіння перекладачем прийомами, традиційно існуючими в теорії та практиці перекладу, та від загальнолінгвістичної компетенції та досвіду автора перекладу, які дозволяють йому знаходити та використовувати нові прийоми перекладу, прагнучи до найадекватнішого відтворення оригіналу у перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуйванок Н.В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць: [моногр.] / Ніна Гуйванок. – Чернівці: Рута, 1999. – 336 с.
2. Маляр М.М. Особливості синтаксичних структур модифікації (на матеріалі словосполучень типу N+N у сучасній англійській мові) // Вісник нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Проблеми лінгвістики науково-технічного та художнього тексту та питання лінгвометодики. – Львів, 2002. – № 465. – С. 88-92.
3. Казакова Т.А. Практические основы перевода. – С.Пб.: Союз, 2001. – 320 с.

АНОТАЦІЯ

І. Тимофєєва, Т. Яремчук. Особливості перекладу асиндетичних словосполучень з англійської мови на українську

У статті розглядаються особливості перекладу атрибутивних словосполучень з англійської мови на українську. Атрибутивні конструкції в англомовних текстах притаманні суспільно-політичним та науково-технічним текстам та посідають значне місце в граматиці англійської мови. Українській граматиці не характерні подібні сполучення, тому стаття присвячена виявленню їх характерних рис та особливостей та вивченню конгруентних конструкцій в українській мові.

Ключові слова: переклад, атрибутивні словосполучення, конгруентні конструкції.

АННОТАЦІЯ

И. Тимофеева, Т. Яремчук. Особенности перевода асиндетических словосочетаний с английского языка на украинский

В статье рассматриваются особенности перевода атрибутивных словосочетаний с английского языка на украинский. Атрибутивные конструкции в англоязычных текстах присущи общественно-политическим и научно-техническим текстам и занимают значительное место в грамматике английского языка. Украинской грамматике не характерны подобные сочетания, поэтому статья посвящена выявлению их характерных черт и особенностей и изучению конгруэнтных конструкций в украинском языке.

Ключевые слова: перевод, атрибутивные словосочетания, конгруэнтные конструкции.

SUMMARY

I. Tymofeyeva, T. Yaremchuk. Specific features of asyndetic clusters translation from English into Ukrainian

In the article the specific features of attributive clusters translation from English into Ukrainian are considered. Attributive clusters in English texts are inherent to socio-political and scientific texts and occupy a significant place in the English grammar. Ukrainian grammar has no similar clusters, thus the article is devoted to revealing their specific features and peculiarities and to the study of congruent structures in the Ukrainian language.

Key words: translation, attributive clusters, congruent structures.

*В.В. Фефелова
(Горлівка)*

УДК 81'2(075.8)

**ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ МОВЛЕННЄВИХ
АКТІВ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ**

Проблеми лінгвістичної прагматики знаходяться в центрі уваги дослідників пострадянської України. Ще з середини ХХ-го століття на матеріалі германських, романських та інших мов проводилися дослідження в галузі прагмалінгвістики. Серед таких розробок є типологія мовленнєвих актів, прагматика

складних мовних одиниць, історична прагмалінгвістика, когнітивна прагмалінгвістика, одиниці та методи прагмалінгвістичного аналізу, проблеми аналізу дискурса.

Теоретичне осмислення питань історичної прагмалінгвістики займає передові позиції як в українській, так і в світовій лінгвістичній науці, оскільки ще не існує єдиної теорії історичної прагматики. Спираючись на системно-діяльнісний підхід, історична прагмалінгвістика визначається як галузь прагматики, яка вивчає «постійні та змінні елементи мовленнєвого акту та дискурсу; розглядає динамічні процеси вербальної комунікації як результат саморозвитку мови та змін комунікативних потреб, що обумовлюються динамікою культури і суспільства» [10, с. 76].

Не втрачають актуальності й дослідження одиниць та методів прагмалінгвістичного аналізу. Породження висловлювання та вибір типу мовленнєвого акту здійснюється у ситуаційно-мовленнєвому полі (відбувається аналіз ситуації, аналіз виду мовленнєвого акту, вибір типу мовленнєвого акту). Цей механізм взаємодіє з різними видами пам'яті: енциклопедичною, прагматиконом; з ситуацією та мотивом мовленнєвого акту; з вибором мовленнєвої / немовленнєвої реакції [1, с. 69-71].

На просторі «оперативного часу» будови висловлювання [Г. Гійом] операції мислення передують мовній та мовленнєвій фазам. Мовному етапу відповідає локутивне значення, а мовленнєвому – іллокутивне значення. «Мовленнєвий акт поєднує обидва аспекти і є реальним явищем, в якому простежується внутрішня хронологія» [4, с. 43].

У класичне розуміння мовленнєвого акту привносяться когнітивний та соціальний аспекти. В когнітивно-дискурсивній парадигмі мовленнєвий акт визначається як мінімальна одиниця дискурсу, «мовленнєва взаємодія Мовця і Адресата для досягнення певних перлокутивних цілей шляхом будови дискурсивного значення в процесі спілкування» [12, с. 113].

Починаючи з 80-х років ХХ століття вітчизняні лінгвісти розглядають мовленнєвий акт як мінімальну функціонально однозначну, завершену одиницю мовленнєвої діяльності, яка виражає міжособистісну мовленнєву взаємодію і яка володіє інтегративною, комунікативною функцією [2, с. 89]. Перехід від ізольованого мовленнєвого акту до дослідження мовленнєвих актів у межах дискурсу дозволив виокремити залежність між ними і типами мовленнєвих стратегій – ініціальні, під-

тримуючі, обрамляючі. Подібне розуміння дискурсу базується на визнанні «чотирьохмірного дискурсу», яке інтегрує чотири координати елементарних мовленнєвих сил: аргументуючої (семантика), мотивуючої (сигматика), прагматичної (прагматика), аккумуляючої (синтактика) [3, с. 62].

Згідно з новою когнітивно-комунікативною парадигмою в лінгвістиці дискурс визначається як «інтегральний феномен, як мисленнево-комунікативна діяльність, яка містить екстралінгвальний та власнолінгвальний аспекти. В лінгвістичному аспекті виокремлюються пресупозиція і контекст (прагматичний, соціальний, когнітивний), що обумовлює вибір мовних засобів [11, с. 38]. Теорію дискурсу пропонується вважати складною міждисциплінарною галуззю, заснованою на лінгвістичних підходах функціоналізму, а також на ідеях філософії, соціології, психології, теоріях символічного акціоналізму та соціального конструкціоналізму. Складниками теорії дискурсу є теорії мовленнєвих актів, зміни ролей і принципи дискурсу [13, с. 3].

Одним з новітніх напрямків, що розробляється вітчизняними лінгвістами, є когнітивна прагмалінгвістика, об'єктом уваги якої виступають когнітивно-прагматичні механізми ілюкції. За думкою М.М. Полюжина, в основі дискурсу знаходиться комунікативно-когнітивний намір учасників комунікації [6, с. 7].

Серед об'єктів дослідження акціональної прагматики слід виокремити складні комунікативні події. З точки зору акціональної прагматики досліджується процес створення висловлювання; вираження в ньому наміру Мовця, враховуючи контекст спілкування; виявляються критерії, за якими Адресат здійснює смислову інтерпретацію (обробку) інформації в контексті мовного спілкування.

На початковому етапі розвитку прагматика, зокрема її підрозділ теорія мовленнєвих актів, зосередила увагу на тому, яким чином Мовець реалізує власне «его», створює елементарні мовленнєві висловлювання егоцентричного характеру, як Мовець втілює свої інтенції, ілюктивні цілі, спрямовує інформацію на Адресата в межах певного комунікативно-прагматичного простору і намагається враховувати умови успішності мовленнєвих дій. Іншими словами, акціональний підхід підштовхує дослідника зосередити увагу на тому, хто створює комунікацію, на умовах і правилах успішності усних чи письмових мовленнєвих актів.

Класичний варіант теорії мовленнєвих актів, що спирається на діяльнісний принцип, запропонував Дж. Л. Остин у 40-50-х роках ХХ століття [5, с. 22]. Вихідною тезою Дж. Остина було твердження, що філософія мови звертала увагу тільки на речення-висловлення стверджувального, дескриптивного характеру, які вивчалися за критерієм істинно / хибно. Такі твердження описують навколишній світ. Наприклад :

(1) Погода є дощовою.

(2) Студенти 222 групи задовільно написали контрольну роботу.

(3) Король Франції – лисий. (В сучасній Франції немає короля).

Слід зазначити, що існують стверджувальні висловлювання, які не можуть характеризуватися за шкалою істинно / хибно. Це ті висловлювання, що покликані не описувати, а змінювати існуючий порядок, маніпулювати ментальним станом та поведінкою Адресата, подібні висловлювання втілюють реальні дії Мовця:

(4) Прошу тебе дати мені книжку на декілька днів.

(5) Попереджаю востаннє про наслідки куріння.

(6) Висловлюю Вам своє співчуття.

Подібні висловлювання слід оцінювати за критерієм відверто / невідверто. Дж. Остин назвав їх перформативними. Термін походить від англійського дієслова «to perform» – «виконувати». На думку дослідника, перформативи не описують певні дії як констативи, а самі виступають в якості дій. Вимовити перформативне висловлювання означає здійснити відповідну дію: наказати, пообіцяти, привласнити ім'я. В якості ілюстрації виступають стандартні висловлювання, які промовляються в певних ситуаціях:

(7) Так, я згоден взяти цю жінку в якості законної дружини (шлюбна церемонія).

(8) Я заповідаю свій годинник моєму братові (в тексті заповіту).

(9) Я називаю цей корабель ім'ям «Королева» (на церемонії освячення судна).

(10) Пропоную засідання Вченої ради вважати відкритим (голова відкриває засідання).

(11) Сьогодні дозволяю Вам гуляти на свіжому повітрі (лікар хворому).

Перформативні висловлювання реалізують перформативну формулу: займенник першої особи однини плюс перформативне дієслово в теперішньому часі дійсного способу «Я + V + р». За дієсловом міститься пропозиція у вигляді підрядного речення або інфінітива (вказівка на бажання, вірогідне або існуюче положення справ) [5, с. 98].

Перформативні висловлювання, що побудовані за такою схемою, Дж. Остин називає експліцитними. Однак дослідник приписує можливість варіювання складників цієї формули, внаслідок чого можна побудувати парадигматичний ланцюг можливих реалізацій канонічної формули :

- (12) Я вітаю тебе зі святом.
- (12а) Вітаю тебе зі святом.
- (12б) Я вітаю зі святом.
- (12в) Вітаю зі святом.
- (12г) Зі святом.
- (12д) Вітаю!

Експліцитна формула може втрачати займенник першої або другої особи, можна взагалі не вживати всю перформативну частину; можна випускати всю пропозиціональну частину висловлювання. Серед ідентифікаторів перформативних висловлювань дослідник вважає модальні слова, тон голосу, емпфузу, жестикуляцію, ритуальні невербальні дії, обставини висловлювання, для письмового повідомлення – пунктуацію, курсив, шрифт тощо.

Врешті-решт, всі мовленнєві акти можна розглядати як дію. Таку властивість їм надає ілокутивна сила (комунікативна спрямованість, ціль) висловлювання. Перформативами слід вважати ті висловлювання, які здійснюються в сфері соціальних відношень, носіями тих повноважень та традицій, що визнаються навколишнім соціумом.

Створюючи теорію мовленнєвих актів, Дж. Остин головним своїм завданням вважав виявлення характеру відношень між констативними та перформативними висловлюваннями, а також з'ясування умов успішності перформативних висловлювань. Після ретельного аналізу дослідник дійшов висновку, що принципової різниці між перформативами та констативами не існує, а діяльнісний характер є властивим для будь-якого висловлювання. Внаслідок цього Дж. Остин зосередив увагу на понятті ілокутивної сили. Акцент було перенесено з принципу

діяльності Мовця на принцип комунікативної спрямованості висловлювання (інтенціональності).

Мовленнєвий акт було розподілено на три рівні: локутивний, ілокутивний та перлокутивний [9 : 109-110]. Локутивний акт – це вимовлення висловлювання, яке має фонетичну, лексико-граматичну та семантичну структури. В такому разі реалізація локутивного акту підрозділяється ще на три акти: фонетичний; фатичний (під час якого реалізується лексико-граматична структура); ретичний акт (реалізація семантичної структури). Ілокутивний акт містить не тільки значення пропозиції, але й комунікативну ціль автора повідомлення. Цей акт є конвенціональним. Перлокутивний акт служить для цілеспрямованого впливу на адресат, для досягнення певного результату. Цей акт не є конвенціональним.

Всі три зазначених акти відбуваються одночасно, а не один за одним. Розрізнення необхідно суто в методичному плані. Під час реалізації локутивного акту, Мовець реалізує також ілокутивний акт, коли запитує або відповідає на запитання, інформує, запевняє, попереджає, оголошує рішення, намір; виголошує вирок, призначення; закликає, критикує, ототожнює, описує тощо. Експліцитний перформатив є одночасно й ілокутивним актом :

- (13) Я обіцяю, що повернусь вчасно.

Розрізнення ілокуції та перлокуції іноді не є легким. Зазвичай дослідник орієнтується на ілокутивні (попереджати, наказувати) чи перлокутивні дієслова (залякувати, переконувати, засмутити). Приклади локутивних актів:

- (14) Він сказав, що я не маю права туди їхати.
- (15) Він сказав : «Ти не маєш права туди їхати».

Приклади ілокутивних актів :

- (16) Він попереджав, щоб я йому телефонував.
- (17) Я наказав йому підкоритися.

Приклади перлокутивних актів :

- (18) Він переконав мене, що він мав рацію.
- (19) Я змусив його підкоритися.
- (20) Він роздратував мене.

Слід зауважити, що перлокутивний акт – це є складова мовленнєвого акту, а не посткомунікативна дія Адресата. Перлокуція – це вплив на інформаційний стан Адресата, на його настрій, плани, бажання, волю. Чи буде Адресат відповідати, чи

відреагує на слова Адресанта, вже ці питання виходять за межі мовленнєвого акту Мовця.

Дж. Р. Серл продовжив справу свого вчителя Дж. Л. Остина і запропонував кілька новаторських ідей щодо структури мовленнєвих актів, умов і правил їх успішності, інтерпретації непрямих мовленнєвих актів. Дж. Серл змінив модель структури мовленнєвого акту. Порівняймо структуру мовленнєвого акту Дж. Остина та Дж. Серла [9, с. 113]:

1) Локутивний акт (фонетичний, фатичний, ретичний);	1) Акт вимовлення;
	2) Пропозиціональний акт (акт референції, акт предикації);
3) Ілокутивний акт;	3) Ілокутивний акт;
4) Перлокутивний акт	4) Перлокутивний акт

У пропозиціональному акті Мовець повідомляє про навколишній світ у плані теперішнього, минулого та майбутнього. Реалізація пропозиції відбувається у двох актах референції (існує вказівка на предмет та особу) і предикації (які ознаки надаються референтові). Одна пропозиція може бути семантичним центром для кількох висловлювань, які будуть різнитися своїми ілокутивними цілями :

- (21) Мій брат їде до Київа.
- (22) Мій брат їде до Київа?
- (23) Брате, їдь до Київа!
- (24) Їхав би ти, брате, до Київа.
- (25) Радий чути, що мій брат їде до Київа.

Референт у всіх висловленнях один – мій брат, йому приписується та сама дія – поїздка до Києва. Всі ці мовленнєві акти пов'язуються загальним пропозиціональним змістом. Проте вони різняться своєю ілокутивною силою. Виразниками ілокутивної функції виступають: спосіб дієслова, перформативні дієслова, порядок слів, наголос, інтонаційний контур, пунктуація (на письмі), контекст.

Успіх перформативних висловлювань визначається дотриманням низки умов [5, с. 78]. Перша група помилок недотримання умов успішної комунікації складається з наступних порушень: 1) порушення правил звернення (акт не сприймається належним чином), 2) порушення правил виконання процедури (акт є невірним).

Мовець має дотримуватися загальноприйнятої конвенціональної процедури, а саме: мати відповідний статус, вра-

ховувати конкретні обставини та поведінку інших учасників події, промовляти певні слова, виконувати процедури, які є обов'язковими для всіх учасників. Наприклад, особа, що виконує обряд одруження, хрещення, призначає на посаду або звільнює з посади, відкриває / закриває збори, повинна мати певні повноваження і використовувати вірні формули. Ті, хто хоче побратися, повинні бути вільними з юридичної точки зору (не мати інших дружин / чоловіків). Якщо подібні умови не дотримуються, то такий шлюб стає недійсним.

Другу групу порушень успішності перформативних актів складають зловживання. Це може бути акт нещирого вибачення, обіцянки, вітання, співчуття, поради тощо.

Дж. Серл продовжив розгляд цієї проблеми і зауважив, що мовленнєва дія може досягати або не досягати поставленої мети. Дослідник сформулював конститутивні правила успішності мовленнєвих актів [8, с. 180]: 1) нормальний вхід та вихід; 2) виокремлення пропозиційного змісту; 3) приписування майбутнього акту Мовцеві; 4) відсутність відхилення від нормального перебігу подій; 5) щирість наміру Мовця; 6) Мовець пов'язує себе у висловлюванні певними обов'язками; 7) прагнення Мовця довести до Адресата свої наміри; 8) вірна будова висловлювання відповідно до семантичних норм мови.

Правила успішності мовленнєвих актів є основними, базують на них нові форми поведінки (прикладом може служити гра в футбол). Конститутивні правила відрізняються від регулятивних (наприклад, правила етикету).

Розвиваючи теорію Дж. Остина і Дж. Серла, Г.Г. Почепцов будує власну класифікацію мовленнєвих актів, спираючись на лінгвістичну теорію речення, в якому український дослідник виокремлював структурний, семантичний та прагматичний аспекти [7, с. 161]. Комунікативна функція речення, яка спрямована на вирішення певної мовленнєвої задачі, виступає в якості комунікативно-інтенціонального змісту речення, що реалізується тільки в умовах мовленнєвого спілкування і викликає реакцію Адресата. Прагматичні типи речень дослідник розрізняє залежно від реакцій Адресата. Речення обов'язково містить інтенцію Мовця, що забезпечує реалізацію різних мовленнєвих актів – форм міжособистісного спілкування. Кожна мовленнєва реакція відрізняється власною ілокутивною силою. Локутивна сила речення розуміється як його когнітивний

зміст. Досягнення комунікативної мети виражається у перлокутивному ефекті висловлювання (вплив на стан та дії співрозмовника).

За характером прагматичного компонента Г.Г. Почепцов виокремлює наступні мовленнєві акти: – констативитвердження; – прогрессиви-обіцянки; – менасиви-погрози; – перформативи-вітання, подяка, вибачення, гарантія, призначення; – директиви-ін'юнктиви-накази; – директиви-реквестиви-прохання; квесетиви-питальні речення [там само].

Отже, лінгвопрагматика поєднує когнітивні та комунікативні витоки функціональної мегапарадигми. В сучасних дослідженнях простежується два напрями – акціональний (комунікативний) та інтенціональний (когнітивний), які поєднуються в єдиний перспективний вектор аналізу пострадянської лінгвістики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ейгер Г.В. Речевые акты в схеме порождения высказывания / Г.В. Ейгер // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2006. – №726. – С. 68-72.
2. Зернецкий П.В. Единицы речевой деятельности в диалогическом дискурсе / П.В. Зернецкий // Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен. – Харьков: Изд-во Калинин. ун-та, 1987. – С. 89-95.
3. Зернецкий П.В. Четырёхмерное пространство речевой деятельности / П.В. Зернецкий // Язык, дискурс и личность: Межвуз. сб. науч. тр. – Тверь: Изд-во Твер. гос. ун-та, 1990. – С. 60-68.
4. Минкин Л.М. К теории праксематики: темпоральный субстрат речевого акта / Л.М. Минкин // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2003. – №586. – С. 38-44.
5. Остин Джон Лангшо. Слово как действие / Дж.Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17: Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. – С. 22-130.
6. Полюжин М.М. Когнітивно-прагматичні механізми когнітивних моделей мовлення / М.М. Полюжин // Проблеми романо-германської філології: Зб. наук. пр. – Ужгород: Патент, 2002. – С. 9-16.
7. Почепцов Г.Г. Избранные труды по лингвистике: моногр. /

- Сост., общ. ред. и вступ. статья И.С. Шевченко / Г.Г. Почепцов. – Харьков: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2009. – 556 с.
8. Серл Джон Р. Классификация иллокутивных актов / Дж.Р. Серл // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17: Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. – С. 170-194.
 9. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / И.П. Сусов. – Винница: Нова Книга, 2009. – 272 с.
 10. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение XVI-XХ вв.: моногр. / И.С. Шевченко. – Харьков: Константа, 1998. – 168 с.
 11. Шевченко И.С., Морозова Е.И. Дискурс как мыслекommunikativное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2003. – №586. – С. 33-38.
 12. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І.С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2005. – С. 105-117.
 13. Шевченко И.С., Сусов И.П., Безуглая Л.Р. Абрис когнитивного вектора прагмалингвистики / И.С. Шевченко, И.П. Сусов, Л.Р. Безуглая // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2008. – №811. – С. 3-7.

АНОТАЦІЯ

В.В. Фєфєлова. Принципи класифікації мовленнєвих актів у сучасній лінгвістиці

Статтю присвячено короткому огляду історії дослідження та становлення теорії мовленнєвих актів, аналізу дискурсу; зроблено спробу аналізу семіотичних витоків прагматики, прагматичного простору Мовця, класифікації мовленнєвих актів. Пропонується погляд на лінгвістичну прагматику як на новий напрямок мовознавства, що сформувався протягом другої половини ХХ століття шляхом дослідження живого творчого процесу функціонування мовних одиниць у мовленні.

Ключові слова: теорія мовленнєвих актів, дискурс, прагмалингвістика, прагматичний простір мовця, мова / мовлення, локутивні / ілокутивні / перлокутивні акти.

АННОТАЦІЯ

В.В. Фефелова. Принципы классификации речевых актов в современной лингвистике

Стаття посвящена краткому обзору истории исследования и становления теории речевых актов, анализа дискурса, осуществлена попытка проанализировать семиотические истоки прагматики, прагматического пространства Адресанта, классификации речевых актов. Предлагается взгляд на лингвистическую прагматику как на новое направление языкознания, который сформировался на протяжении второй половины XX века путём исследования живого творческого процесса функционирования языковых едениц в речи.

Ключевые слова: теория речевых актов, дискурс, прагмалингвистика, прагматическое пространство говорящего, язык / речь, локутивные / иллюкутивные / перлокутивные акты.

SUMMARY

V.V. Fefelova. Principles of classification of speech acts in modern linguistics

The article is about a brief overview of the history of research and establishment of the theory of speech acts, discourse of the analysis, it has been given an attempt to analyze the origins of semiotic pragmatics, pragmatic space of the Addresser, classification of speech acts. It has been suggested looking at the linguistic pragmatics, as a new direction of linguistics, which was formed during the second half of the twentieth century through the study of living the creative process of linguistic units in speech.

Key words: theory of speech acts, discourse, pragmalinguistics, pragmatic space speaker, language / speech, locutionary / illocutionary / perlocutionary acts.

УДК 811.111'23

СПЕЦИФІКА АНГЛІЦИЗМІВ КОГНІТИВНОГО ТА ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Мова преси є цікавим матеріалом для вивчення у галузі історії мови, культури мовлення, літературного редагування, стилістики тощо, стає джерелом дослідження найновіших процесів і явищ сучасної літературної мови.

Враховуючи сучасні тенденції у розвитку світового мовознавства, а саме розробки в галузі когнітивної науки, неможливо оминати увагою й когнітивний аспект, який є одним із найактуальніших питань дослідження мови сучасних мас-медіа, до того ж ще мало вивченим.

Хоча пізнання й не є основною функцією мас-медіа, засоби масової інформації створюють певну інформаційну картину світу, і в цьому розумінні когнітивний аспект стає визначальним, оскільки дає можливість з'ясувати характерні особливості цієї картини світу. Специфіка ж когнітивної функції ЗМІ полягає, перш за все, у комплексному підході до отримання знань, в якому важливу роль відіграє метод безпосереднього спостереження і соціальний підхід.

М.Г. Яцимірська, займаючись вивченням когнітивних та психолінгвістичних аспектів журналістської творчості, визначає когнітивізм як один з найважливіших принципів сучасної комунікативно-лінгвістичної парадигми, а мова й мовлення представлені матеріальним втіленням когнітивної діяльності. Саме через мовні явища передбачають виявлення внутрішнього світу людини, стану людської свідомості, пам'яті, духовної енергії, психологічної стабільності особистості тощо. Метою саме когнітивних досліджень, на її думку, виступає необхідність перебудовання інтегральної картини процесів мовлення, мислення та інтелектуальної поведінки людини [8, с. 363].

Шляхом лінгвістичного аналізу понять і суджень когнітивна лінгвістика спрямована на вирішення проблеми взаємозв'язків між мовою та мисленням. Тепер кореляції між мовою та мисленням розглядаються у таких категоріях, як знання, його мовні різновиди, мовні способи репрезентації знань, мовні процедури оперування знанням, ментальні структури та процеси

у свідомості (пізнання, аргументація, розуміння, прийняття рішення, сприйняття, пам'ять тощо).

Отже, мета даної статті – простежити зв'язок мовленнєвих структур із мисленнєвими та вивчити різноманітність аспектів взаємозв'язку мовних форм і концептуальних структур на матеріалі англословних запозичень у мові.

Г. Я. Солганик зауважує, що «сучасний узагальнений автор – це стриманий, часто іронічний журналіст, який уникає пафосу й виконує функцію більше інформатора, ніж аналітика. Він впливає не на емоції, а на розум, прагнучи до індивідуальності мовлення» [7, с. 31-38].

Важливо зазначити, що в кінці ХХ – на початку ХХІ століття не лише найбільш активним, але й соціально значущим мовним процесом виявився процес запозичення іншомовних слів.

У мовознавстві проблема розширення лексики іншомовними словами розглядається у багатьох дослідженнях, серед яких слід визначити наукові праці О. Потєбні, І. Огієнка, С. Семчинського, Ю. Жлуктенка, Б. Ажнюка.

Запозичення іноземних слів, а в особливості англійських, в наш час розглядається позитивно, цьому безпосередньо сприяє активність держави на світовій арені та її прогресивність у різних сферах життєдіяльності. Таким чином, англіцизми виконують сигнальну функцію: вони вказують на приналежність мовця, який пише до певної соціальної групи.

Однією з найяскравіших рис сучасної мовної ситуації у ЗМІ є надмірне запозичення англіцизмів, які є своєрідною мовною репрезентацією ментальних уявлень про світ сьогодення.

Вважається необхідним у методичних цілях виявити специфіку функціонування запозиченої лексики в мові сучасної газети, оскільки без урахування цієї специфіки при сприйнятті газетного тексту неможливо його повноцінне розуміння.

Услід за В. Костомаровим зазначимо, що сучасні мовні уподобання переваги американізмів пояснюють заміни французьких слів *жаргон*, *екран*, *макіяж* англіцизмами *сленг*, *дисплей*, *мейкап*. Також зауважмо: замість слів німецького походження *бутерброд* і *шлягер* тепер часто іноді говорять *сендвіч* або навіть *гамбургер/чизбургер* і *хіт*. Якщо слов'яни у ХІХ ст. імпортували *Savoie Faire*, то зараз вивозять *know-how* (або *ноу-хау*) зі

США. [5, с. 11].

Початок 90-х років характеризується також зростанням політичних та соціально-економічних відносин між Україною та США, тим самим поповнюючи український та російський лексикон економічними англіцизмами. Мова, як відомо, є інструментом пізнання навколишнього світу (когніція), а мовні одиниці вказують на ту змістовну інформацію, яка вже стала продуктом людської обробки.

Саме ця інформація, отримана в процесі предметно-пізнавальної діяльності, набуває свого відображення й своєї фіксації в мовних формах. В нашому випадку внаслідок розширення англословних відносин активізація пізнавальних процесів у сфері економіки віддзеркалюється на рівні мови у вигляді великої кількості економічних, комерційних, фінансових, торгових термінів із англійської мови: *лізинг*, *бартер*, *дилер*, *дистриб'ютор*, *мерчандайзер*, *холдинг*, *ріелтор*, *маркетинг*, *факторинг* тощо. Використання англіцизмів економічної сфери відзначається частотністю, бо, порівняно з українськими еквівалентами, запозичення значно компактніші, що призводить до економії мовних засобів.

Насправді ж, як вважає В. А. Гурєєв, «насичення мови новими лексичними одиницями – один із фрагментів прояву лінгвокреативного потенціалу людини», в основі якого лежить її когнітивна здібність творчо переосмислювати старі та створювати нові ментальні конструкції [2, с. 8].

В якості ілюстрації даного процесу спостерігаємо інтенсифікацію в російській та українській мовах словотвірних процесів на основі старої і нової лексики і іншомовного походження (*байкер*, *байкерство*, *байк-шоу*; *моніторинг*, *моніторинговий*, *моніторити* або *піар*, *піарити*, *піар-хід*, *піар-активність*, *піар-клас*, *піар-технології*, *піар-менеджер*, *піар-директор* тощо).

Вміння створювати нові ментальні конструкції складає основу концептуальної інтеграції – широкого класу когнітивних процесів, коли відбувається з'єднання в єдині ментальні простори різнорідних концептуальних елементів.

Стосовно мовних засобів реалізації концептуальної інтеграції, слід підкреслити широке використання в газетному дискурсі англійських укралень: «Втім, намальована Галатея разом із плоттю і кров'ю набуває такого жорстокого харак-

теру сучасної *self-made woman*, що подолавши Пігмаліон спочатку лише розгублено дивиться на неї, ... потім потрапляє у полон» [6, № 38, с. 46].

Розглядаючи функціонування запозичень в мові сучасної преси, перш за все необхідно відзначити таке явище, як актуалізацію і пасивність лексики. Зміни в суспільстві, як відомо, відображаються в мові. Потреба суспільства в певній лексиці залежить від розвитку самого суспільства: коли стають актуальними певні поняття і явища, слова, їх називають, вживаються більш активно, а коли окремі явища і предмети перестають бути в центрі життя суспільства або взагалі зникають, стає пасивною і лексика, що їх називає.

На графічному рівні Б. Ажнюк називає таке явище «перемиканням кодів» (англійська графіка в російських та українських текстах), яке «відбувається на більших чи менших відрізках тексту, від окремих слів і синтаксичних структур до цілих абзаців. У писемному мовленні видимим показником, що вказує на перемикання кодів, є машинно-алфавітна графіка» [1, с. 49].

Таке використання англійських укралень стало популярним. Однією із причин такої широкої вживаності може бути зростання кількості людей, які розмовляють англійською або принаймні розуміють її, адже поширення англійської мови сьогодні безпрецедентне і є унікальним лінгвістичним явищем.

Внаслідок злиття ментальних просторів виникають «гібридні» або інтегровані простори (blends), які, наслідуючи ролі та властивості від декількох первинних просторів, набувають власної структури та нових властивостей.

В якості ілюстрації гібридного простору розглянемо різноструктурні іншомовні вкраплення, кількість яких зростає у текстах масової інформації (наприклад, *dance-культура*, *web-адреса*, *PR-активність*, *кейтеринг-директор*, *медіаносій*). У даному випадку спостерігаємо накладання концептуальних просторів англійської та української мов, у результаті чого отримуємо інтегрований простір.

О.К. Ірісханова бачить інтегровані простори як відображення однієї з фундаментальних властивостей мовомислення людства, а саме композиційності або змістовної та структурної складності, що таким чином дає змогу детермінувати ці простори концептуальними «міксами» з різних когнітивних сфер.

Ця теорія (теорія інтегрованих просторів) ілюструє закон

мовної економії, що, в свою чергу, пояснює тенденцію у мові ЗМІ до заміни словосполучень однослівними англійськими назвами. Наприклад, спортивний термін *овертайм*, який в англійській мові утворений сполученням двох слів: *over* – *по-над* і *time* – *час*, замінює зворот *додатковий час*. Слово *саміт* від англійського *summit* замінює *зустріч у верхах*, англійське *таблорд* замінює сполучення *бульварна газета*, *армрестлінг* – *боротьба на руках* тощо.

Іноді соціальна престижність англійського слова порівняно з російським або українським аналогом породжує явище, яке може бути назване «підвищенням у ранзі». Інакше кажучи, слово, яке у мові-джерелі називає звичайний предмет, у мові-рецепторі стосується предмета у тому чи іншому розумінні більш значущого, престижного. Так, наприклад, розглянемо англійське *shop*: в англійській мові *shop* стосується звичайного магазину, а в російській мові – тільки такого, який торгує престижним товаром. Порівняймо в цьому ж плані також пари *хіт* – *шлягер*, *скул* – *школа*, *гамбургер* – *бутерброд*, *топ-модель* – *манекенниця*. Це явище знову ж таки пояснюється сучасними суспільними уподобаннями, а саме фактором моди на англійську лексику, що на когнітивному рівні призвело до змін у суспільній свідомості.

Одним з найфундаментальніших понять у характеристиці когнітивної діяльності є поняття категоризації досвіду людей, тому й актуальна зацікавленість до процесів концептуалізації та категоризації світу. І тільки зробивши узагальнювальний якісний аналіз запозиченої англійської лексики, можна її розділити на декілька основних концептуальних структур, які відображають мовну ситуацію сучасної преси. З огляду на сучасний газетний дискурс, можна виділити шість сфер, які зазнають найбільшого впливу з боку англійської культури та лексики. Це:

1) суспільно-політична. Наприклад, *грин-кард*, *імідж*, *імплантантація*, *кіднепінг*, *мас-медіа*, *паблік рилейшнз*, *саміт*: «Російські компанії та *мас-медіа* налякали співгромадян страшними небезпеками, які чекають на них у помаранчевій Україні» [3, № 51, с. 189];

2) економічна: *акція*, *акціонер*, *аренда*, *бізнес*, *бізнесмен*, *арендатор*, *грант*, *дефолт*, *консалтинг*, *тендер*, *транш*, *франчайзинг*, *трейдинг*, *холдинг*, *ритейлор*, *бренд* та інші: «Більшість наших сьогоднішніх видань живе завдяки *гран-*

там» [6, № 22, с. 41].

Загалом можна виділити дві великі групи причин запозичення економічних термінів: екстралінгвальні (позамовні) та внутрішньолінгвальні (власне мовні). До екстралінгвальних належать економічні, культурні та політичні контакти між державами, що значно посилюються в умовах глобалізації.

Внутрішньолінгвальними причинами запозичень є такі:

1) відсутність у рідній мові еквівалентного слова для нового предмета, явища чи поняття;

2) тенденція до використання одного запозиченого слова замість звороту в українській мові, напр.: *clearing* – укр. *кліринг* – система безготівкових розрахунків, що ґрунтується на зарахуванні банками взаємних платіжних вимог сторін;

3) прагнення до підвищення чіткості терміна, яке виражається у вилученні полісемії або омонімії в запозиченій мові, напр.: *factoring* – укр. *факторинг* – різновид торговельно-комісійної операції, поєднаної з кредитуванням оборотного капіталу клієнта;

4) сфера високих технологій (комп'ютери, мобільний зв'язок, сучасні винаходи тощо). Слід зазначити, що ця сфера є такою, що розвивається у даний період найбільш інтенсивно, і тому спостерігаємо велику кількість запозичень саме цієї тематики. Наприклад, *вінчестер, дискета, дисплей, картридж, модем, принтер, файл; інтерфейс, он-лайн, провайдер, сайт, сервер, роумінг* і т. ін.: «Документ повинен також... передбачити процедуру обов'язкової публікації публічної інформації та підтримку веб-сайтів органів влади» [3, № 122, с. 1]; «Відправити месу в режимі *on-line* для нього – звична річ» [6, № 30, с. 44]; «...щоб потрапити до *віртуальних* інформаційних небес, доведеться перш за все обрати *провайдера*» [6, № 35, с. 23] тощо;

5) спортивна: *боулінг, дайвінг, овертайм, плеймейкер, плейоф, шейпінг, ліфтинг, сноуборд* тощо;

6) сфера культури й мистецтва: *кліп-мейкер, блокбастер, промоушн, римейк, кліп, перформенс, ремікс, саундтрек, сейшин, ток-шоу, хіт, чарт, шоу-бізнес* та інші: «Саме невеличкий *саундтрек* до рекламного ролика... надихнув авторів...» [6, № 26, с. 44]; «Цей же диск лідирує у *чартах* п'ятнадцяти країн...» [6, № 48, с. 45] тощо;

7) суспільно-побутова сфера: *офіс, постер, степлер, супермаркет, топ, міленіум, фаст-фуд, трафік, стендборд, шопінг,*

мана, аеропорт та інші. Наприклад, «В Італії знімок вийшов *постером*, набувши нечуваної популярності» [6, № 20, с. 58]; «Український ринок *фаст-фудів*: яка перспектива?» [3, № 29, с. 34]; «Словом, розібратися нашим еседам в європейській політичній *мані* так само важко, як Шарікову – в листуванні Енгельса з Каутським» [6, № 42, с. 13] тощо.

Отже, проаналізувавши функціонування когнітивних запозичень, можна дійти таких послідовних висновків, що англіцизми: використовуються в основному в текстах економічної, технічної та рекламної спрямованості, для називання нових реалій життя, переважно не мають сучасного визначення в українській мові; надають загальному контексту відповідність міжнародним, часто – більш сучасним стандартам, що важливо для розширення міжнародних контактів нашої країни; свідчать про більш високий освітній рівень людей, що вживають у своїй промові ці запозичення. Водночас англіцизми не повинні переважувати текст, і їх використання має бути виправдане відсутністю зрозумілого, чіткого позначення якогось явища рідною мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк Б.М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 48-54.
2. Гуреев В.А. Проблема суб'єктивності в когнітивній лінгвістическ // Известия РАН. Сер. Литературы и языка. – 2005. – Т. 64. – № 1. – С. 3-9.
3. Ділова столиця. – 2004. – № 51. – С. 189; № 122 / 11 лип. – С. 1; 2005. – № 29/219. – С. 34.
4. Ирисханова О.К. О теории концептуальной интеграции // Известия АН. Сер. Литературы и языка. – 2001. – Т. 60. – № 3. – С. 44-49.
5. Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи. – М., 1994.
6. ПіК. – 2000: № 26 / 18 – 31 лип. – С. 44; № 35 / 26 верес. – 2 жовт. – С. 23; № 48 / 26 груд. – С. 45; 2001. – № 30 / 21-27 серп. – С. 44; 2002. – № 22 / 16-22 черв. – С. 41; № 38. – С. 46 2002.; № 42 / 26 берез. – 8 квіт. – С. 13.
7. Солганик Г.Я. О новых аспектах изучения языка СМИ // Вестник Московского университета. Сер. 10. Журналистика. – 2000. – № 3. – С. 31-38.
8. Яцимірська М.Г. Мислення – мова – мовлення: когнітивні

та психолінгвістичні аспекти // Проблеми української термінології. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка». – 2002. – № 453. – С 363-368.

АНОТАЦІЯ

М.Ю. Шевченко. Специфіка англіцизмів когнітивного та психолінгвістичного дискурсу

Проаналізована необхідність перебудування інтегральної картини процесів мовлення, мислення та інтелектуальної обробки – когніції. Зокрема, представлено специфіку проникнення англійських запозичень, розглянутих у комплексному підході, певному публіцистичному відображенні з вказівкою на змістовні дані. Розглянуто найважливіші принципи сучасної комунікативно-лінгвістичної парадигми, шляхом матеріального втілення мови. У контексті когнітивної лінгвістики подано аналіз англійських запозичень у публіцистичних текстах. Англіцизми, виконуючи сигнальну функцію, що демонструє прогресивність, стають яскравими рисами сучасної мовної ситуації.

Ключові слова: когнітивний аспект, англіцизми, інтегральні процеси мовлення, концептуальні структури, лексичні запозичення.

АННОТАЦИЯ

М.Ю. Шевченко. Специфика англицизмов в когнитивном и психолингвистическом дискурсе

Проанализирована необходимость перестройки интегральной картины процессов речи, мышления и интеллектуальной обработки – когнитивности. В частности, специфика проникновения англоязычных заимствований рассматривается в комплексном подходе, в определенном публицистическом отражении с указанием на содержательные данные. Рассмотрены важнейшие принципы современной коммуникативно-лингвистической парадигмы, путем материального воплощения языка. В контексте когнитивной лингвистики представлен анализ англоязычных заимствований в публицистических текстах. Англицизмы, выполняя сигнальную функцию, демонстрирующую прогрессивность, становятся яркими характеристиками современной языковой ситуации.

Ключевые слова: когнитивный аспект, англицизмы, интегральные процессы речи, концептуальные структуры, лексич-

ческие заимствования.

SUMMARY

M.Yu. Shevchenko. The specific of anglicisms in cognitive and psycholinguistic discourse

The article focuses on the necessity to reorganize the integrated picture of the speech processes, thinking and mental processing – cognition. The specific of English borrowings is defined in comprehensive approach, in journalistic reflection with indication of meaningful concepts. The important principles of modern communicative and linguistic paradigm are analyzed with consideration of language materialization. The article presents the analyses of English borrowings in the aspect of cognitive approach to the material of mass-media texts. Anglicisms performing expressive function that demonstrates progressive nature have become significant features of the modern language situation.

Key words: cognitive aspect, anglicisms, integrative speech processes, conceptual structures, lexical borrowings.

*О.И. Баранова
(Горловка)*

УДК 81'23

ЯВЛЕНИЕ ДЕСЕМАНТИЗАЦИИ В МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Цель нашей статьи – показать, как явление «десемантизация» рассматривается исследователями, принадлежащими к разным направлениям лингвистики.

Любая культура формируется под влиянием исторически сложившихся экстралингвистических условий, определяющих национальный характер, мышление, язык, невербальные и вербальные средства общения. По мнению И.И. Халеевой, «межкультурная интеракция» происходит между партнерами по взаимодействию, которые не только принадлежат к разным культурам, но при этом осознают тот факт, что каждый из них является «другим» и каждый воспринимает попеременно «чужеродность» партнера [5], поэтому невладение лингвокультурными реалиями того или иного лингвокультурного социума приводит к конфликтам и непониманию как в процессе обучения иностранному языку, так и в процессе межкультурной коммуникации.

Одной из таких проблем выступает явление десемантиза-

ции в процессе речетворчества при интеркультурном взаимодействии. Этот феномен на данный момент изучен слабо, чем и обусловлена *актуальность* данной статьи. Достаточно часто в процессе межкультурной коммуникации носителя языка и представителя иного лингвокультурного сообщества первый, может, совершенно не замечая того, может употреблять десемантизированные единицы, что, соответственно, вводит в «ступор» инокультурного собеседника и может увести разговор/переписку в совершенно иное русло. В особенности неприятно, когда речь идет о бизнес-переговорах, где фигурируют большие деньги и престиж компаний.

Мы считаем, что десемантизация – это распад, уменьшение или редукция смысла; процесс, в соответствии с которым определенный текст начинает частично или полностью терять свое значение. Значение существует, его можно найти в толковом словаре, можно восстановить в сознании, но в речи (в конкретном акте речевой коммуникации) оно не проявляется. Если текст многократно повторяется, в сознании адресата он начинает терять свой смысл (не увеличивать его): мозг перестает декодировать входную информацию как уже обработанную и начинает «отдыхать». Данной проблемой в разные времена занимались такие ученые, как О.А. Леонтович, С.Г. Тер-Минасова, И.Ф. Птицына, В.В. Красных, А.В. Чанчина и др.

С точки зрения этиологии (науки, изучающей причины и происхождение чего-либо) явление десемантизации следует рассматривать с нескольких позиций. Многие лингвистические парадигмы в той или иной мере касались данной проблемы.

Психолингвистика анализирует психологические особенности хранения и употребления десемантизированных единиц. Так, например, в контексте изучения *клише сознания и штампов сознания* В.В. Красных в работе «“Свой” среди “чужих”»: миф или реальность» различает их как единицы, несущие/не-несущие информационной нагрузки, единицы лингвистические и единицы психологической природы [4]. Критерием разграничения может служить также наличие/отсутствие семантико-информационной нагрузки: клише сознания таковую несет, штамп сознания – нет. Другими словами, для клише сознания крайне важна семантика: весь комплекс значений, поверхностных и глубинных, которые стоят за вербальной единицей, соотносимой с клише; т. е. речь идет не только

о понимании формы, но и о знании того, что стоит за данной единицей; при функционировании клише идет игра со значением. Для штампа сознания семантика значительно менее актуальна, для него в первую очередь важна форма, поэтому при функционировании штампа идет игра с формой. В нашем же случае наиболее интересным является изучение именно клише сознания, к коим, как мы считаем, относятся прецедентные феномены.

Вслед за А.Г. Чикибаевым мы выделяем *десемантизированные прецедентные высказывания* (ДПВ) и *десемантизированные фразы* (ДФ), где ДПВ выражается прецедентным феноменом, культурно-значимой единицей (*Что позволено Юпитеру, не позволено быку*), тогда как ДФ выражаются этикетными формулами (*How are you?, Hello!* и т. д.), выполняющими фатическую функцию [7]. Как считает Ю.В. Щурина, десемантизированные прецедентные высказывания входят в языковое сознание носителей языка на уровне клишированных поговорок, составляющих то, что в последнее время в науке получило название речевой субкультуры. «*Евреи, не жалейте заварки*» – из анекдота про умирающего еврея, который владел секретом заварки крепкого чая. Фраза используется в ситуации заваривания чая.

Для адекватной интерпретации комических прецедентных феноменов необходимо совпадение составляющих культурного багажа коммуникантов, общность соответствующих пресуппозиций [8]. Несовпадение элементов апперцепционной базы автора и адресата (незнание адресатом соответствующих рекламных текстов, паремий, фразеологизмов; отсутствие необходимого, хотя бы предварительного знакомства с литературными произведениями, кинофильмами и т. п.) может привести к коммуникативному сбою, возникновению незапланированного перлокутивного эффекта. Для юмористических прецедентных феноменов отсутствие ожидаемого комического эффекта равносильно коммуникативной неудаче.

С точки зрения *лингвокультурологии* десемантизация – это приписывание слову смысла, которого у него не было, и далее использование этого слова в новом смысле при одновременном попирании смысла старого. Так, например, с буквенным сокращением «КПСС» долгое время ассоциировалось слово «слава», и трудно было разъединить эти два понятия: они слились

в нечто нечленимое. Высказывание «*Народ и партия едины*» можно было написать в одно слово (без пробелов), так как утрачено внутреннее членение на смысловые единицы. В данном ключе десемантизированные прецедентные высказывания – это устоявшиеся речевые обороты, используемые для того, чтобы освободить себя от необходимости выразить личное отношение к происходящему. Например: «*Все мужики – козлы*».

Структурная лингвистика рассматривает эту проблему несколько с другого ракурса. Так, например, А.В.Чанчина считает, что практически любая языковая единица может переходить в междометие [6]. В качестве примера здесь можно представить мысли гениального лингвиста В.В. Виноградова, который пишет: «Производные, вторичные междометия нередко сохраняют грамматические остатки своих прежних синтаксических свойств, следы своего бывшего отношения к интеллектуальным, знаменательным частям речи» [1]. Вторичными междометиями считаются единицы, лексическое значение которых сохраняется, хотя и оттесняется эмоцией «на задний план». Для иллюстрации такой позиции можно привести фрагмент английского текста, в котором императивная форма «Слушайте!» представлена как междометие: *Hear, hear! Hear, hear! Hear, hear! Admirably put from the business point of view (B. Shaw, Widower's Houses)*. ('Слушайте! Слушайте! Замечательно сказано с деловой точки зрения' – Б. Шоу. Дома вдовца).

Семиотика рассматривает явление десемантизации как разрушение семантических ресурсов языковых единиц и имеет семиотическую природу, также принимая различные языковые формы. О.В. Кравченко понимает под десемантизацией семантические процессы и их результаты, приводящие к появлению образцов лингвистического абсурда. Она считает, что синтагматические аномалии являются наиболее распространенной формой десемантизации [3]. Данный факт объясняется тем, что актуализация значений слов происходит в синтагматической цепи. Как употребление некоторого слова в стандартном семантическом окружении приводит к актуализации его регулярного значения (регулярных значений), так нарушение семантической сочетаемости во многих случаях может приводить к десемантизации. Причиной нарушения семантической сочетаемости выступает противопоставленность

или неоднородность семного состава компонентов словосочетания, что соответственно приводит в замешательство представителя иноязычного лингвокультурного сообщества при встрече с данного вида языковой игрой. Ярким примером синтагматических аномалий служат словосочетания, компоненты которых в своей семантической структуре содержат противоположные семы: *Разберем кирки и лопаты и маршем бодрой печали и горестного ликования отправимся хоронить своих мертвецов* (А. Соколов).

Одной из важных составляющих процесса десемантизации являются *этикетные формулы* (десемантизированные фразы). В.В. Карнюшина под *речевым этикетом* понимает регулирующие правила речевого поведения, систему национально-специфичных стереотипных, устойчивых формул общения, принятых и предписанных обществом для установления контакта собеседников, поддержания и прерывания контакта в избранной тональности [2].

Речевой этикет в процессе межкультурной коммуникации позволяет засвидетельствовать уважение, помогает определить статус происходящего общения; формирует благоприятную эмоциональную обстановку и оказывает положительное воздействие на слушателя. Речевой этикет может реализовываться как в характеристиках речи в целом, так и в десемантизированных языковых единицах: формулах приветствия, прощания, просьбы и пр. Такие устойчивые языковые формулы определяются как культурно обусловленные национальные языковые стереотипы.

Одной из характерных особенностей дискурса международных переговоров является умение соблюдать принцип вежливости и межличностной дистанции, проявляющийся в устойчивых, конвенциональных идиомах, таких как *Could you...?*, *Will you...?* (*Would you put us up?*). Десемантизированная фраза благодарности *Thank you very much, you've been so helpful and supportive* может соответствовать русской фразе *Большое спасибо за помощь и поддержку* или *Большое спасибо, вы мне очень помогли*. При этом если в русской коммуникации такая фраза следует в ответ на реально оказанную помощь или поддержку, в английском общении достаточно того, что адресат выслушал вопрос или просьбу адресанта и проявил к ней интерес.

Здороваясь, коммуниканты в межкультурной коммуника-

ции обычно сопровождают приветствие формулой 'How're you', что также является внешним знаком внимания к адресату. В прагматическом плане она представляет собой не столько вопрос о состоянии здоровья или дел адресата, сколько знак признания его существования и значимости, способ проявления внимания к нему.

При прощании англичане очень часто сопровождают реплику прощания пожеланием (*Have a nice day / Have a relaxing afternoon / Have a great evening / Have a lovely week-end*), что также является знаком внимания к адресату, или такими репликами, как *Take care / Take it easy*, которые практически утратили свою семантику, что подтверждается возможностью их употребления незнакомыми людьми. Их прагматическая функция – сказать что-то приятное адресату на прощание, продемонстрировать интерес к нему. Следовательно, как в русском, так и в английском языке десемантизированные высказывания могут становиться знаками соответствующего коммуникативного события.

Можно выделить также дистанцирующую функцию этикетных формул. Эта функция, выполняемая определёнными грамматическими структурами для придания приказам, просьбам, предложениям вежливого конвенционально и социально обусловленного вида, позволяющего говорящему отдалиться от момента говорения, показывая этим уважение как к собственному культурно-языковому пространству, так и к личному пространству собеседника. Это тем более важно, когда речь идет о ситуации межкультурного общения. Анализ английских и аналогичных русских дискурсов также показал, что и в русском языке существуют эквиваленты подобного языкового поведения – *не будете ли Вы любезны*. Однако очевидно, что современное состояние нормы русского языка не предполагает обязательного употребления подобных десемантизированных структур в деловой речи. В связи с этим необходимо учитывать различия языковой ментальности собеседников разных культур в ситуации межкультурного общения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Виноградов В. В. История слов / В.В. Виноградов – М. : Ин-т рус. яз., 1999. – 346 с.
2. Карнюшина В. В. Сопоставительный анализ английских и

- русских этикетных клише: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языковедение / В.В. Карнюшина. – М., 2011. – 24 с.
3. Кравченко О. В. Десемантизация как семиотический механизм порождения лингвистического абсурда [Электронный ресурс] / О.В. Кравченко. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/item.asp?id=13422626>
 4. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
 5. Халева И.И. Интеркультура – третье измерение межкультурного взаимодействия? (из опыта подготовки переводчиков) / И.И. Халева // Актуальные проблемы межкультурной коммуникации. – М., 1999. – С. 5-15.
 6. Чанчина А. В. Лингвистические факторы десемантизации корня / А.В. Чанчина // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – Нижний Новгород: Нижегород. гос. пед. ун-т, 2009. – С. 272-275.
 7. Чікібаєв А. Г. Прецедентні феномени в структурі мовної особистості студента-філолога (на матеріалі англійської, французької, української та російської мов) / А.Г. Чікібаєв: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 – загальне мовознавство. – Донецьк, 2011. – 23 с.
 8. Щурина Ю. В. / Прецедентный текст в межкультурной коммуникации (на материале вторичных комических речевых жанров) [Электронный ресурс] / Ю.В. Щурина. – Режим доступа: http://library.krasu.ru/ft/ft/_articles/0088416.pdf

АНОТАЦІЯ

О.І. Баранова. Явище десемантизації в міжкультурній комунікації

У статті розглядаються різні підходи до явища десемантизації в процесі міжкультурної інтеракції. Це явище вивчається з позицій психолінгвістики, лінгвокультурології, таксономічної лінгвістики, семіотики. Десемантизація розуміється в статті як зменшення або редукція смислу. Виділяється декілька типів десемантизованих висловлювань. На матеріалі етикетного дискурсу досліджуються десемантизовані одиниці.

Ключові слова: десемантизація, десемантизовані прецедентні висловлювання, десемантизовані фрази, зменшення

смыслу, смысловая редукция, міжкультурна комунікація.

АННОТАЦИЯ

О.И. Баранова. Явление десемантизации в межкультурной коммуникации

В статье рассматриваются различные подходы к явлению десемантизации в процессе межкультурной интеракции. Это явление изучается с позиций психолингвистики, лингвокультурологии, таксономической лингвистики, семиотики. Десемантизация понимается в статье как уменьшение или редукция смысла. Выделяется несколько типов десемантизированных высказываний. На материале этикетного дискурса исследуются десемантизированные единицы.

Ключевые слова: десемантизация, десемантизированные прецедентные высказывания, десемантизированные фразы, уменьшение смысла, смысловая редукция, межкультурная коммуникация.

SUMMARY

O.I. Baranova. Phenomenon of desemantization in international communication

The article deals with various approaches to the phenomenon of desemantization in intercultural interaction. This phenomenon is studied from the standpoint of psycholinguistics, cultural linguistics, taxonomic linguistics, semiotics. Desemantization is understood as a decrease or reduction of sense. Several types of desemantized statements are distinguished. On the material of etiquette discourse the desemantized units are investigated.

On the base of etiquette discourse the desemantized units are investigated.

Key words: desemantization, desemantized precedent statements, desemantized phrases, reduction of sense, semantic reduction, cross-cultural communication.

О.В. Баранова
(Днепропетровск)

УДК 811.161.1'373

ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ РАСШИРЕНИЕ КЛИШИРОВАННЫХ КОЛОРАТИВОВ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Во множестве прилагательных русского языка можно выделить прилагательные, входящие в свободные сочетания (*осенний лист, деревянный стульчик*), и те, которые входят в различного рода фразеологизмы и связанные словосочетания (*набожный человек, дождливый день*). Соответствующая тематика в различных аспектах рассматривается в трудах Ж.Ю. Клименок, Г.В. Матченко, Н.В. Юдиной [4; 6; 11], мы же попытаемся рассмотреть эту проблему на примере цветowych прилагательных. Отметим, что дифференциация по указанному параметру характерна и для адъективных колоративов. Цветообозначения (далее ЦО) русского языка, как правило, обозначают собственно цвет (*красный, лиловый*) и, таким образом, являются определителями свойств различных предметов. Некоторые колоративы называют масть животных, цвет волос или цвет какой-то одной из частей тела человека (*соловый, половой, белокурый, краснощекий, русский, чернявый*) и, соответственно, относятся к лексически несвободным прилагательным. Использование многих из них в речи предполагает определённый класс существительных, с которыми они чаще всего употребляются. Говоря, к примеру, *карие глаза, смоляные брови, вороной конь, мышастый дог*, используют уже готовые конструкции. И тогда соответствующие словосочетания можно квалифицировать как своего рода клише («речевой штамп» [2, т. 8, с. 131]) и назвать цветочные прилагательные, входящие в эти сочетания, клишированными.

Однако в последнее время мы можем наблюдать, как ЦО, привычные в одной сфере, начинают функционировать в другой (*вороньи волосы, карий песок, оперенье пшеничного оттенка*). В нашей работе мы попытаемся показать расширение функционирования клишированных колоративов и в связи с этим проанализировать соответствующие словарные статьи в толковых словарях русского языка, а именно: в Словаре современного русского языка (в 17 томах), Словаре русского языка под редакцией А.П. Евгеньевой, Большом толковом словаре

русского языка под редакцией С.А. Кузнецова, Словаре русского языка С.И. Ожегова и Н.Ю. Шведовой (далее условно сокращенные БАС, МАС, БТС и СОШ) [10; 9; 3; 8].

Колоратив *пшеничный*, как правило, обозначает цвет волос. Об этом свидетельствуют как словарная дефиниция данного ЦО (1), так и примеры его употребления (2). (Все примеры употребления из художественных и публицистических текстов данного исследования взяты из Национального корпуса русского языка [7]).

1) ПШЕНИЧНЫЙ. 1. Цвета колоса пшеницы, очень светлый с золотистым оттенком (о волосах, бровях, ресницах) [9, т. 3, с. 568; 3, с. 1050]. 2. *перен.* Коричнево-жёлтый и золотистый, цвета спелых колосьев пшеницы. *Пшеничные волосы. Пшеничные усы* [8, с. 635].

2) «И Игорь, юноша с *пшеничной бородкой*, возглавил банк» (Сергей Шаргунов. Ура! 2003). «И то, что нас напрочь выбивает из колеи, их заставляет лишь усмехаться в *пшеничные усы* и переходить в наступление» (Юлия Калинина. В нору! 2003) / «Московский комсомолец», 2003. 01. 14) [7].

Следующие примеры использования цветового прилагательного *пшеничный* (один в составе сложного слова) свидетельствуют о потенциальной возможности использования этого колоратива не только для обозначения цвета волос: «Очень популярная маньчжурская золотистая перепёлка с *опереньем пшеничного оттенка*, а также перепёлка смокингвая, английская белая и английская чёрная» (Л. Исаченко. «Птички-невелички» // «Наука и жизнь», 2006). «Мальчик её крепко прижимает к себе, обнял, боится выронить. В *пшенично-золотистых* опилках копошатся хомяки» (Олег Павлов. Аси-столия // «Знамя», 2009) [7].

Некоторые ЦО, определяющиеся в словарях только как слова с ограниченной сочетаемостью (цвет волос, цвет глаз), или как масть животных, согласно рассмотренным нами примерам, довольно часто могут использоваться для названия цветов самых различных предметов. Остановимся подробнее на этих исключительных случаях.

По словарным толкованиям в МАС, БТС и СОШ *агатовыми* могут быть только глаза [9, т. 1, с. 24; 3, с. 28; 8, с. 18], но исходя из следующих примеров видно, что в текстах современной русской литературы таковым цветом обладают и другие

объекты: «Йогги приглашает всех на шампанское, он купил новую машину. Такая красивая, *агатовый* кабриолет, БМВ» (Михаил Гиголашвили. Экобаба и дикарь, 1998 – 2007 // «Зарубежные записки», 2009). «При этом она выбрасывала вверх руки и задирала голову в ночное *агатовое* небо» (Дина Рубина. Камера наезжает, 1993-1994). «В этот момент только *агатовый* нежный нос его живёт в могущественном мире слитных запахов...» (М.А. Шолохов. Поднятая целина. Книга 1, 1958) [7].

ЦО *вороной* также фиксируется в исследуемых словарях только как название масти лошадей: «Имеющий сплошь черную шерсть, черный с лоском или синеватым отливом (о масти лошади)» [3, т. 2, стб. 680]; «Черный (о масти лошади)» [9, т. 1, с. 212]; «Черный (о масти лошади; о лошади этой масти)» [3, с. 150]; «О масти животных: черный» [8, с. 97]. В современной художественной литературе этот адъектив употребляется для определения цвета разных предметов (*вороной край нефти, вороная щетина, вороная сталь*). Приведём примеры употребления данного колоратива: «Начался *вороной чернозем*, вспаханный построчно, вот и я вчитываюсь в него, задыхаясь от тоски и жути» (Александр Иличевский. Перс, 2009). «Грязная каша мартовского снега на Васильевском спуске была разметена дворниками, а *вороная брусчатка* густо присыпана соломой» (Павел Крусанов. Укус ангела // «Октябрь», 1999). «Тело даже не проглядывало сквозь *вороной волос...*» (Дмитрий Липскеров. Последний сон разума, 1999). «Они вновь забрались на пригорок, под которым раскинулось *воронье море*» (там же). «У вас есть смокинг. *Воронье сияние* одело мои плечи. Но где дома, в Москве, напялишь смокинг?» (Андрей Вознесенский. На виртуальном ветру, 1998). «*Вороная сталь* доспехов рыцарей придавала им зловещую красоту, черные, с глубоким лиловым сиянием вокруг фигур, они приближались...» (Сергей Осипов. Страсти по Фоме. Книга первая. Изгой, 1998) [7].

По-нашему мнению, частое использование в современной речи рассматриваемого ЦО свидетельствует о необходимости включения дефиниции этого значения слова в толковые словари также.

Отметим, что вопрос внесения новых сведений в существующие словарные статьи уже исследовался в русской лексикографии. Согласно А.М. Бабкину, «ни один словарь живого ли-

тературного языка не в состоянии зарегистрировать всей лексической наличности, которая бывает в ходу в пору составления того или иного словаря из-за исключительной подвижности лексического запаса в живых языках, однако к этому должны стремиться словари современного языка» [1, с. 39]. Несмотря на то, что задачей толковых словарей современного русского языка является представление системы, прежде всего, современной литературной лексики, в совершенно полном объёме это – невыполнимо, так как фиксируется положение языка на момент создания картотеки. По этому поводу Л.П. Крысин о толковом словаре замечает: «созданный в результате этих целенаправленных и длительных усилий лексикографический продукт отражает такое состояние лексической системы языка, которое характеризует скорее прошлое (пусть и недавнее), чем настоящее» [5, с. 3]. А значит, внесение определённых дополнений в толковые словари представляется естественной реакцией на изменения в системе русского языка.

ЦО *карий* представляется словарями как название цвета глаз или масти лошадей: «Темно-коричневый. О цвете глаз» [10, т. 5, стб. 817]; «Коричневый (о цвете глаз)» [9, т. 2, с. 33; 3, с. 418]; «О цвете глаз и масти лошадей: тёмно-коричневый» [8, с. 266]. Но мы считаем, что не стоит обозначать предмет определения этого колоратива в словарной дефиниции столь однозначно, можно, к примеру, снабжать толкование пометой *чаще всего* или *как правило*, о целесообразности чего, кстати, свидетельствуют следующие примеры употребления данного цветového прилагательного: «Он никогда не позволял своей мысли останавливаться на том, что другая женщина могла бы родить ему другого, его собственного ребенка, может быть мальчика, который бы унаследовал не эти чужие, *карие волосы*, а его, Павла Алексеевича, светловолосость...» (Людмила Улицкая. Казус Кукоцкого / Путешествие в седьмую сторону света // «Новый мир», 2000). «*Карий воздух* Рембрандта наступает приливом заката» (Александр Илличевский. Ослиная челюсть // «Урал», 2008). «Всего несколько минут тишины... было достаточно, чтобы провалиться бесчувственно высоко над бортом – и на рассвете очнуться, щурясь на полоску заревой глубины, расползающейся над *карей гладью залива*» (Александр Илличевский. Штурм // «Новый мир», 2007). «К тому же из телефона-автомата на площади никогда не бывает так хоро-

шо слышно, тем более нежное гурчание *карих горлинок*, так зачем было обманывать?» (Тамара Орлова. Ловушка для ящериц // «Октябрь», 2003). «Хьюго Ореллана, место рождения Эль-Сальвадор, 11.3. 1958, 41 год, рост: 5 футов 6 дюймов, вес: 200 фунтов, *глаза и волосы: карие*, ушёл из Карпетерсвилла, штат Иллинойс 30 июня 1986, тринадцать лет назад» (Вадим Месяц. Лечение Электричеством // «Урал», 2002). «В кабинете у него сидел человек, с которым предстояло работать: плотный, мощный и коротконогий, с *карим* детским *чубчиком*, подстриженным ровно по глубокой надбровной складке, новый директор «Студии А...» (Ольга Славникова. Бессмертный: Повесть о настоящем человеке, 2000-2001 // «Октябрь», 2001). «Обе, и мать и дочь, были высокие, крупные ... с обилием *карих*, черных, розовых *родинок*» (Ольга Славникова. Стрекоза, увеличенная до размеров собаки, 1995-1999) [7].

ЦО *мышастый* определяется словарями как название масти животных, лошадей и собак [10, т. 6, стб. 1431; 9, т. 2, с. 318; 3, с. 566; 8, с. 372], но известны случаи употребления данного адъектива для обозначения цвета безотносительно масти в произведениях таких известных русских писателей, как М.А. Шолохов, И.А. Куприн, Саша Чёрный и др. Приведём некоторые примеры использования колоратива в выделенном значении: «*Шинелки мышастые*, за спинами вьюки, иные очками посвёркивают» (Евгений Носов. Усвяские шлемоносцы, 1977). «Он швырнул на пол свой *мышастый разлетай*, издал дикий вопль и вдруг с такой неожиданной силой и ловкостью запустил ножом в стену, что острие вонзилось в неё и закачалось» (А.И. Куприн. Юнкера, 1932). «А у свояченицы городского головы родинка была *мышастая* на том месте, что самой не видно, – к добру это...» (Саша Чёрный. Солдатские сказки / Катись горошком, 1932). «И ни господа гвардия, которые бродили по дворцу, как стадные конюхи по полю, господа гвардия дворянская косточка, ни *мышастые старички* – господа Сенат, и никто из слуг не заметили, что в дом вошел господин граф Растреллий» (Ю.Н. Тынянов. Восковая персона, 1930). «Потому такое, что у королевича новорожденного пятно *мышастого* цвета на правом ухе...» (Саша Чёрный. Солдатские сказки / Королева – золотые пятки, 1928). «Через пять минут со двора исполкома вихрем вырвался Антошка, сверкнул на председателя серыми *мышастыми глазёнками* и заклебил-

ся пылью» (М.А. Шолохов. Путь дороженька, 1925) [7].

Согласно дефинициям в МАС, БТС и СОШ колоративы *смолистый* и *смоляной* обозначают цвет волос: СМОЛИСТЫЙ. «3. Черный и блестящий (о волосах)» [9, т. 4, 156; 3, с. 1218]. СМОЛЯНОЙ. «4. Черный и блестящий (о волосах)» [МАС, т. 4, с. 157; БТС, с. 1219]. «2. О волосах: очень черный» [8, с. 736].

В БАС не указаны ограничения в употреблении этих цветных прилагательных, но иллюстрирующие примеры (за исключением одного) в статьях свидетельствуют о другом: «Смолистый. 3. Похожий на смолу цветом, блеском; очень черный. Доктор этот был видный из себя мужчина, имел прекрасные смолистые бакенбарды. Гог. Нос, 2. Она потупила глаза, и черные смолистые ресницы...заблестали на щеках её. Дост. Хозяйка, II, 2. Они проехали час и другой, а взводный с лихим и смолистым чубом всё не показывался на тропе. Фадеев, Разгром, 14...» [10, т. 13, стб. 1404]. «Смоляной. 4. Похожий на смолу цветом, блеском; очень черный. Отчего же локон чёрный, этот локон смоляной, День и ночь, как дух упорный, всё мелькает предо мной? Полеж. Грусть. [Ларион] брил бороду, колечками подкручивал пышные смоляные усы. Арамил. В лесах Урала, I, 2. На путях мотался зелёный хвост уходящего поезда; над ним повис смоляной султан дыма. Крым. Инженер, II, 2» [10, т. 13, стб. 1411].

Действительно, как правило, эти ЦО употребляются как определители цвета волос. Но есть и исключения. Заметим, что частотность их использования для названия цвета других предметов, очевидно, – неодинакова. Нам удалось найти только три таких примера с прилагательным *смолистый*: «Из жестяных труб оранжево-красных вагонов серьёзно курился в ночное небо белесый дым, а с простых деревянных крылечек, устроенных для входа в тамбуры, тёк на землю *смолистый* тёплый свет» (Олег Павлов. Карагандинские девятины, или Повесть последних дней // «Октябрь», 2001). «Смолистые окна домов дрожали расплавленным блеском» (Сергей Бабаян. Ротмистр Неженцев, 1995-1996). «Немцев было немного – до полусотни человек вокруг нескольких слабых костров; один костер горел на том берегу и красной звездой отражался в ночной реке, как в черном *смолистом* зеркале» (там же) [7].

Случаев употребления колоратива *смоляной* для обозначения

цвета различных предметов значительно больше (*смоляной* взгляд, *смоляные* тарелки, *смоляные* муравьи, *смоляное* клеймо, *смоляная* окраска, *смоляное* зеркало). Приведём примеры употребления этого ЦО в контекстах: «И казалось, густая *смоляная* тьма льётся ему в глаза, в ноздри, и уж нет воздуха для дыхания и нет звёздного неба над головой, есть лишь мрак, овраг и страшные существа, шуршащие в бурьяне» (Василий Гроссман. Жизнь и судьба, ч. 1, 1960). «Черноволосая, усталая женщина с пронзительным взглядом *смоляных*, точно греческие оливки, глаз, была не лишена привлекательности» (Анатолий Лернер. Кот Баюн, 2003 // «Вестник США», 2003.07.09). «Он прищурился *смоляной* черной искрой, подержал себя за бороду, вдруг отступил и отдал низкий поклон» (Александр Иличевский. Перстень, Мойка, Прорва, 2005). «Белые буи на воде, белые зонтики над топчанами, белая одежда посетителей – загорелых не до *смоляной* крестьянской черноты, а в приятную меру» (Виктор Грицок. Магия пасторали, 2004 // «Вокруг света», 2004.07.15). «Достаточно мистеру латино лишь молчанием отразить мутно-недовольный взгляд лысого парня, который минуту назад в своем черном *смоляном* джете размером со средний грузовик пытался суетливо оттеснить-обогнать, – и маслянистые глаза быкадора тускнели, прятались за опущенными веками» (Улья Нова. Инка, 2004). «Если у пса *смоляной* нос, значит, за его психическое здоровье можно не опасаться» (Братья наши меньшие (2003) // «Встреча» (Дубна), 2003.06.11) [7]. По нашему мнению, все эти примеры свидетельствуют о необходимости корректировки информации о сочетаемости в статьях ЦО *смоляной* и возможности таковой для термина цвета *смолянистый*.

Таким образом, на современном этапе развития языка при сохранении традиционного употребления клишированных колоративов заметна тенденция к расширению их сочетаемости. В некоторых случаях есть основания для внесения изменений информации о сочетаемости в существующие дефиниции цветных прилагательных в толковых словарях современного русского языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабкин А.М. Филологические словари и их источники/ А.М. Бабкин // Проблема толкования слов в филологических словарях. Сборник статей XIV. – Рига: Изд-во Акад.

- наук Латвийск. ССР, 1963. – С. 39-47.
2. Большой академический словарь русского языка: т. 1-8. – М. – С.Пб.: Наука, 2004-2008.
 3. Большой толковый словарь русского языка / сост. и гл. ред. С.А. Кузнецов. – С.Пб.: Норинт, 2000. – 1536 с.
 4. Клименок Ж.Ю. Лексическая сочетаемость прилагательного в когнитивном аспекте (на материале русских и белорусских спортивных изданий) / Ю.Ж. Клименок // Русский язык: система и функционирование (к 90-летию БГУ и 85-летию профессора П.П. Шубы): сб. материалов V Междунар. науч. конф., 11-12 окт. 2011 г., Минск / редкол.: И. С. Ровдо (отв. ред.) [и др.]. – Мн: Изд. центр БГУ, 2011. – С. 115-118.
 5. Крысин Л.П. Проблема обновления толковых словарей современного русского языка / Л.П. Крысин // Известия Российской академии наук. Серия литературы и языка: Серия литературы и языка / Отделение историко-филологических наук РАН. – 2011. – 1. – С. 3-9.
 6. Матченко Г.В. К вопросу об ограниченной лексической сочетаемости в русском и английском языках / Матченко Г.В. // Теория языка и межкультурная коммуникация: Межвуз. сб. науч. тр. – Вып. 7. – Курск: Изд-во КГУ, 2008. – С. 54-62.
 7. Национальный корпус русского языка. – Режим доступа: <http://www.ruscorpora.ru>.
 8. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – 4-е изд., доп. – М.: ООО «ИТИ Технологии», 2003. – 944 с.
 9. Словарь русского языка: в 4 т. / под ред. А.П. Евгеньевой. – 2-е изд. – М.: Рус. яз., 1981-1984.
 10. Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. – М.; Л.: Изд-во Акад. наук СССР, 1948-1965.
 11. Юдина Н.В. Лексическая сочетаемость в когнитивном аспекте (на материале конструкции прилагательное + существительное): автореф. дис. ... д-ра филол. наук: спец. 10.02.19. «Теория языка» / Н.В. Юдина. – М., 2006. – 43 с.

АНОТАЦІЯ

О. В. Барінова. Функціональне розширення клішованих колоративів у російській мові

Розглядається функціонування колоративів з обмеженою сполучуваністю в сучасній російській мові і їх лексикографічна презентація. Виявлено розширення сполучуваності клішованих колоративів.

Ключові слова: клішований колоратив, функціонування, лексикографічна презентація.

АННОТАЦИЯ

О. В. Барінова. Функциональное расширение клишированных колоративов в русском языке

Рассматривается функционирование цветообозначений с ограниченной сочетаемостью в современном русском языке и их лексикографическое представление. Выведено расширение сочетаемости клишированных колоративов.

Ключевые слова: клишированный колоратив, функционирование, лексикографическое представление.

SUMMARY

O. V. Barinova. The functional expansion of the clichéd coloratives in Russian

The functioning of color words with limited compatibility in modern Russian and their lexicographic representation are regarded. The extension compatibility of the clichéd coloratives is revealed.

Key words: clichéd colorative, functioning, lexicographic representation.

*Ю.В. Вороніна
(Луганськ)*

УДК 81'36

**КОНЦЕПТ „ЖІНКА” У ТВОРЧОСТІ Л. ДЕНИСЕНКО
(НА МАТЕРІАЛІ ІДІОЛЕКТНИХ ПОРІВНЯНЬ)**

Дихотомія чоловік – жінка здавна цікавила людство. Погляди на природу різних статей, їхній спосіб мислення, поведінку та місце в суспільно-політичному житті світу постійно змінюються, лишаячи відбиток в історії та мові. Зокрема, це

стосується порівнянь, які нерідко формуються під впливом гендерних стереотипів.

Давні мудреці ще за часів античності намагалися осмислити природу порівняльних конструкцій, однак і досі цей феномен лишається нерозгаданим. Сьогодні вчені найчастіше розглядають порівняння під кутом зору функціональної лінгвістики (С. Рошко, Л. Прокопчук), деякі дослідники звертаються до когнітивної науки та лінгвокультурології (К. Мізін). Зазвичай у межах цих парадигм досліджують фразеологічні порівняння (Г. Добролюжа), рідше ідіолектні як елемент ідіостилу письменників (О. Марчук, Л. М'яснянкін).

Ми ж вважаємо за необхідне розглянути ідіолектні порівняльні конструкції Л. Денисенко, що не були предметом дослідження науковців. До того ж усе ще не вивчено питання формування та функціонування порівнянь із позицій гендерної лінгвістики, у чому вбачаємо актуальність нашої розвідки.

Метою дослідження є вивчення гендерної специфіки формування ідіолектних порівнянь Л. Денисенко в межах концепту „жінка”.

Завдання: визначити структуру концепту „жінка” та охарактеризувати її на рівні мікроконцептів і концептуальних аспектів; виокремити індивідуально-авторські порівняння; указати на гендерні особливості формування порівнянь.

Об'єкт дослідження – концепт „жінка” у творах Л. Денисенко.

Предметом вивчення стали ідіолектні порівняння в межах концепту „жінка”.

Дослідження виконано на матеріалі романів Л. Денисенко „Кавовий присмак кориці”, „Танці в масках”, „24:33:42” та „Сарабанда банди Сари”.

Дослідники, які вивчали концепт „жінка”, створили власні систематики. Так, Т. Маслова, розглядаючи концепти „чоловік” і „жінка”, розподіляє фраземи „за семантичними полями”: 1) внутрішні риси людини (характер, розум), 2) зовнішні риси людини, 3) шлюбні стосунки, 4) моральна сфера” [6, с. 139]. Схожою є класифікація Т. Сукаленко. Дослідниця, спираючись на розвідку О. Чибишевої, виокремлює в структурі концепту „жінка” п'ять мікроконцептів: 1) „Зовнішні характеристики”; 2) „Внутрішні характеристики”; 3) „Фізичні характеристики”; 4) „Біологічні характеристики”; 5) „Соціальні характеристики”

[8, с. 151]. Ми беремо за основу такий розподіл складників для концепту „жінка”. До цієї класифікації ми додаємо ще й мікроконцепт „Дії”, проте вилучаємо мікроконцепт „Біологічні характеристики”, оскільки в проаналізованих текстах не зафіксовано жодного ідіолектного порівняння з таким значенням. Така концептуальна структура, на нашу думку, якнайкраще висвітлює всі аспекти концепту, вираженого ідіолектними порівняннями.

Кожний мікроконцепт представлено одним чи кількома концептуальними аспектами, до яких належать ідіолектні порівняння з відповідними концептуальними ознаками. Ми також розподілили деякі порівняльні конструкції з різними концептуальними ознаками в межах розгляду концептуальних аспектів на тематичні групи за основою порівняння.

Мікроконцепт „Зовнішні характеристики” представлено концептуальним аспектом „Зовнішність”, у межах якого ідіолектні порівняння класифікуємо за тематикою: узагальнений зовнішній вигляд, обличчя (губи, очі, ніс), шкіра, сідниці, руки, груди, ноги, потворність жінки.

Тематичну групу „Узагальнений зовнішній вигляд” представлено трьома порівняннями: „Аж потім увявив, як ця чепуренька Карина, накрохмалена, як її лікарський халат, вивільняє шлунок від спожитих нею дарунків моря” [1, с. 51] – про акуратну жінку та ін.

Л. Денисенко звертає увагу на риси обличчя. Зафіксовано ідіолектне порівняння, яке описує колір носу жінки: „Мій ніс схожий на пір'я голуба. Сизого голуба” [3, с. 75]. Губи змальовують два порівняння: „Губи такі чітко вималювані, як у дам на гральних картах” [2, с. 117] – про чіткі контури жіночих губ; „У пані був східний розріз очей, прозора шкіра й ніжні рожеві губи – ясинові пелюстки” [1, с. 7] – про колір губ. Три порівняльні конструкції описують жіночі очі: „Акуратний ніс, тонке хвилясте волосся... очі, наче стиглі вишні” [2, с. 117] – про темний колір очей; „Банальні блакитні очі, як не захмарене небо над головою, саме такий колір буває в морозного неба погідної зимної днини” [3, с. 198] – про блакитні очі; „Очі не хотіли розплющуватися, наче вона була лялькою, і її вії хтось добряче змазав силікатним клеєм” [1, с. 20] – про важкі повіки та ін. Перші два порівняння мають одну концептуальну ознаку – колір очей. Останню порівняльну конструкцію побудовано за ознакою втоми.

Л. Денисенко формує порівняльну конструкцію, що описує шкіру жінки: „...шкіра прозора, наче в юних китайських акторок” [3, с. 240] – про ніжну шкіру.

У межах одного речення зафіксовано два порівняння, що змальовують руки та ноги: „Я не можу сказати, що вона мені подобалася зовні. Ні, як каже Милиця, в неї руки як ноги, а ноги як туго скручений стандартний аркуш ватману” [2, с. 159].

Зафіксовано порівняльну конструкцію, що змальовує жіночі груди: „Та й взагалі йому було приємно бачити триколір Батьківщини на дівчачих грудях, які були схожі на личка пухких немовлят з носиками-піпками” [2, с. 206].

Сідниці жінки також описано лише в одному порівнянні: „Джон спостерігав, як вона йде, як слабе тіло падає на її тугі сідниці під білим халатом, круглі та білі, які зараз були схожі на сигнали, що подають самки оленів, коли хочуть привернути увагу самців або коли відчують небезпеку” [2, с. 206].

Некрасивих жінок письменниця характеризує так: „Дікаво, чому серед східних мудреців так мало жінок? А якщо вони й є, то схожі на відьом” [2, с. 11] – про негарних, але розумних жінок; „Поруч з мамцею стояла Катрина Гуїллім. Вона дійсно була схожа на кобилу” [2, с. 234] – про некрасиву жінку.

Концептуальний аспект „Одяг” презентують чотири порівняння: „Вона сидить по-турецьки, довгонога, молода, в сірих, наче припалих пілом, джинсах...” [2, с. 92] – про сірий колір одягу та ін. Сюди відносимо й порівняння, яке характеризує звичку жінки вдягати смугасті речі: „...вдягається вона як Буратіно” [2, с. 59]. Ця група порівняльних конструкцій формується на основі гендерного стереотипу, що міцно вкоренився в суспільній свідомості: жінка має бути уважною до своєї зовнішності [5, с. 72].

У межах мікроконцепту „Внутрішні характеристики” виокремлюємо концептуальний аспект „Морально-етичні якості”, „Інтелектуальні якості” та „Емоційно-психологічні характеристики”, ідіолектні порівняння якого ми згрупували за тематикою: характер, емоції, мовлення, погляд, сміх, мовчання, звички.

До концептуального аспекту „Морально-етичні якості” належать три порівняння. Одне презентує концептуальну ознаку сором'язливості: „Я знаю, що я не червонію, але відчуття було таке, що я червона, наче безсоромна та рухлива голівка клюї-дерева” [2, с. 193] – про засоромлену жінку. Концептуальною

ознакою другої порівняльної конструкції є шахрайство: „Вона була мені схожа на нечепур-циганок, які вешталися парком та намагалися ошукувати натхненних студенток та викладачок університету, який було розташовано поруч, та й взагалі довірливих позауніверситетських людей” [2, с. 26]. Останнє описує безсердечну жінку: „... всередині в мене порцелянове серце, як у казкової курви – Мальвіні...” [1, с. 26].

Концептуальний аспект „Інтелектуальні якості” презентує три ідіолектні порівняння: „Мої думки були розкуйовджені. Наче хтось спробував розворушити сіно, що зібране в скирту, поворушив трійчаками та залишив там стирчати” [2, с. 195] – про хаотичні думки жінки; „Я завчила цю адресу, не наче вірша” [3, с. 238] – завчити адресу; „Адресу я запам'ятала легко, вона вклалася мені в голову, мов нездійсненна мрія” [3, с. 238] – легко запам'ятати щось.

Концептуальний аспект „Емоційно-психологічні характеристики” представлено різними тематичними групами. Так, характер жінки розкривають шість порівнянь, два з яких зафіксовано в одному реченні: „... вона як церберниця з тобою поводилася, наче перша вчителька” [4, с. 131] – про злобливу жінку; „Дуже пряма дівчина. Як літера, А” [1, с. 87] – про прямолінійну жінку; „Я – бідна східноєвропейська дівчинка, безправна, тиха, як скошена трава...” [3, с. 91] – про тиху жінку тощо. Якщо злосливість сприймають як негативну рису жіночої вдачі, то позитивними ознаками є м'якість, урівноваженість [5, с. 72]. Ураховуючи ці тонкощі, Л. Денисенко змальовує жінок з різними характерами, а також з різними проявами того самого темпераменту залежно від життєвих обставин.

Емоції описують два порівняння: „Інколи я прокидалася та відчувала такий відчай... Наче в тебе є зв'язка ключів, вони приємно дзеленькотять, важкенькі, і ти задоволений: багато шансів відкрити ті чи інші дверцята, але спливає час, ти береш один – не те, береш інший – не те...” [2, с. 107] – про безнадію; „Худа білявка, завжди напружена, наче пойнттер на полюванні, при цьому вона була спокійна” [3, с. 130] – про постійне напруження жінки.

Про мовлення жінки йдеться у двох ідіолектних порівняннях: „...засоловейкувала Галина так старанно і голосно вимовляючи кожне слово, наче збиралася повідомити ближніх про землетрус” [2, с. 171] – надто старанна розповідь жінки

про перебільшену вагомість подій; „Дівчина наче пробує свою мову на смак” [1, с. 47] – повільно говорити про щось. Перше порівняння свідчить про гендерний стереотип, який укорінився у свідомості людей. Жінка асоціюється з балакучістю. І це не дивно. Психологи зазначають: „...у процесі мовлення та використання мови в жінок задіяна значно більша частина мозку. Жіночий мозок без труднощів формує 6-8 тисяч вимовлених слів на день. Чоловічий же мозок насилу долає 2-4 тисячі” [7, с. 214]. Щодо другого випадку, то тут не можна говорити про суто жіночу рису, оскільки повільно розмовляють і чоловіки. Це залежить від характеру індивіда, ситуації та емоційного стану. До цієї ж групи відносимо порівняльну структуру на позначення крику: „...і, хоча крик цей був схожий на булькотіння біотуалету, її почули” [1, с. 20] – про слабкий невиразний крик.

П'ять порівнянь описують погляд жінки: „...так на мене дивиться, наче я спалила її хату” [1, с. 31] – про дуже сердитий погляд; „Я дивилася на нього, затамовуючи подих, як на бабку в дитинстві, на бабку, що присіла відпочити на річкову синь” [3, с. 199] – бережно дивитися на чоловіка; „Її сонячні очі наче захмарило” [4, с. 58] – про співчутливий погляд тощо. Останні два приклади виражають гендерні стереотипи, тому що жінка асоціюється з покірністю, м'якістю, чуттєвістю [5, с. 72].

Сміх жінки фіксують три порівняльні конструкції, дві з яких ужито в одному реченні: „Чому одні кореянки хихотять як мелодійні кришталеві дзвоники, а інші регочуть так, наче чоловіки з раком легенів” [1, с. 56] – про приємний та про некрасивий, грубий сміх; „Вони скидаються на підлітків, що хихочуть, як сором'язливі дівчатка...” [1, с. 121] – про безтурботний сміх. Сюди також відносимо порівняння з концептуальною ознакою „загрозлива посмішка”: „...зараз вона розчавить тебе цією посмішкою, як чобіт – дощового черв'яка” [4, с. 14] – про небезпечну посмішку жінки.

Мовчання жінки змальовує порівняльна конструкція з антропонімом у складі об'єкта порівняння: „Я мовчала, наче Зоя Космодем'янська” [3, с. 191] – про мовчання жінки.

Зафіксовано порівняльну конструкцію, що ілюструє звичку жінки: „Як не побачиш її – вона з філіжанкою, наче в неї така філіжанкова рука” [2, с. 95] – про жінку, яка часто п'є різні напої з філіжанки.

Мікроконцепт „Фізичні характеристики” представлено двома концептуальними аспектами: „Фізичний потяг”, „Здоров'я”. До концептуального аспекту „Фізичний потяг” відносимо порівняння за концептуальною ознакою „збудження”: „...я відчуваю таке збудження, що наче глухну...” [1, с. 116] – про фізичний потяг.

Концептуальний аспект „Здоров'я” також презентує одна ідіолектна порівняльна конструкція: „...всередині в мене... легені – як на плакатах про здоровий спосіб життя” [1, с. 26] – про здоров'я жінки, яка палить. Тут концептуальна ознака – хворі легені.

Мікроконцепт „Соціальні характеристики” представлено концептуальним аспектом „Реляційні характеристики, що виявляються в ставленні до чоловіка”, до складу якого входять три порівняльні конструкції: „Вона зверталася до мене так просто, наче ми лише вчора розпрощалися. Наче наше кохання ще вчора гралося в піску, зводило палаци, насипаючи пластмасовими лопатками вологий пісок у кольорові відерця, а сьогодні вона, як завжди, вийшла на прогулянку із собакою...” [3, с. 202-203] – про вільне спілкування жінки з чоловіком; „Я була певна, що в моєму житті буде такий чоловік, що закохається в мене до нестями, і ходитиме за мною, як маленький паж за королевою” [3, с. 22] – про уявлення жінки щодо закоханого в неї чоловіка; „Я не телефоную... коханням, яких залишила, як моряк хвойд по всіх портах...” [3, с. 193] – про байдужість жінки до покинутих коханців. Концептуальною ознакою першої порівняльної конструкції є байдужість жінки до чоловіка, якого вона раніше кохала. Основа порівняння – закоханість. „Концептуальна ознака закохана дає змогу говорити про жінку як істоту, яка здатна на глибокі почуття, уміє проїнятися почуттям кохання, пристрасно до чоловіка...” [8, с. 167].

Мікроконцепт „Дії” презентують п'ять порівняльних конструкцій: „Вона посміхнулася мені поблажливо, наче присіла у формальному реверансі” [4, с. 162] – поблажливо посміхнутися; „...вона – побігла. Наче сполохана камінцем чи собакою кицька” [1, с. 14] – швидко побігти кудись; „...немає сенсу запитувати про щось у місцевого населення, навіть такого симпатичного, як оці школярки, що випурхнули, наче з якогось серіалу...” [1, с. 69] – раптово з'явитися; „Отож вона прийшла, крутила шиєю, як чемпіонка із синхронного плавання, та мене

не було" [3, с. 149] – про жінку, що крутить шиєю тощо. Усі порівняння різняться за концептуальними ознаками.

Отож, ми виокремили ідіолектні порівняння, що є вираженням концепту „жінка”; визначили структуру концепту та охарактеризували її на рівні мікроконцептів і концептуальних аспектів. Важливу роль у формуванні порівняльних конструкцій відіграли гендерні стереотипи, хоча Л. Денисенко не завжди спирається на стереотипну модель поведінки жінки. Водночас існування гендерних відмінностей та суб'єктивний спосіб мислення письменниці сприяють свідомому чи підсвідомому формуванню гендерної опозиції, яку ілюструють порівняння.

Безумовно, порівняльні конструкції Л. Денисенко заслуговують на увагу вчених і потребують ретельних досліджень, оскільки вони є проявом майстерності письменниці та показником розвитку української літературної мови. Варто, на нашу думку, звернути увагу також на ідіолектні порівняння інших сучасних авторів із позиції гендерної лінгвістики, у чому вбачаємо перспективу нашої подальшої роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисенко Л. Танці в масках : роман / Л. Денисенко. – К. : Нора-Друк, 2006. – 212 с.
2. Денисенко Л. 24:33:42 / Л. Денисенко. – К. : Нора-Друк, 2007. – 240 с.
3. Денисенко Л. Кавовий присмак кориці : роман / Л. Денисенко. – К. : Нора-Друк, 2007. – 256 с.
4. Денисенко Л. Сарабанда банди Сари : роман / Л. Денисенко. – К. : Нора-Друк, 2008. – 240 с.
5. Ильин Е. П. Пол и гендер / Е. П. Ильин. – С.Пб. : Питер, 2010. – 688 с.
6. Маслова Т. С. Гендерні стереотипи у фразеології (на матеріалі фразеологізмів східнослов'янських та східностепових говірок) / Т. С. Маслова // Лінгвістика : зб. наук. пр. – Луганськ, 2007. – № 1. – С. 137-142.
7. Пиз А. Почему мужчины врут, а женщины ревут / А. Пиз, Б. Пиз. – М. : Эксмо, 2008. – 416 с.
8. Сукаленко Т. М. Метафоричне вираження концепту жінка в українській мові : моногр. / Т.М. Сукаленко. – К. : Ін-т української мови : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 240 с.

АНОТАЦІЯ

Ю.В. Вороніна. Концепт „жінка” у творчості Л. Денисенко (на матеріалі ідіолектних порівнянь)

У статті окреслено коло дослідників, що займаються гендерною лінгвістикою, зазначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, актуальність роботи. Досліджено ідіолектні порівняння сучасної української письменниці Л. Денисенко, що є вираженням концепту „жінка”. Висвітлено гендерний аспект побудови порівнянь: вплив гендерного стереотипу на формування порівняльних конструкцій. Визначено структуру концепту.

Ключові слова: концепт, гендерний стереотип, ідіолектне порівняння.

АННОТАЦИЯ

Ю.В. Воронина. Концепт „женщина” в творчестве Л. Денисенко (на материале идиолектных сравнений)

В статье очерчен круг исследователей, которые занимаются изучением проблемы сравнения и гендерной лингвистикой, указана цель, задачи, объект и предмет исследования, актуальность работы. Исследованы идиолектные сравнения современной украинской писательницы Л. Денисенко, которые отображают концепт „женщина”. Описан гендерный аспект строения сравнения: отражено влияние гендерного стереотипа на формирование сравнительных конструкций. Определена структура концепта.

Ключевые слова: концепт, гендерный стереотип, идиолектное сравнение.

SUMMARY

J. V. Voronina. Concept 'woman' in works of L. Denisenko (based on materials of idiolectic similes)

The article highlights the circle of scientists who investigate the problem of simile and gender linguistics. The aim, object and as well as the actuality of job are mentioned. This article finds out and classifies idiolectic similes of the modern Ukrainian writer L. Denisenko which reflect the concept 'woman'. The gender aspect of simile build-up is described: the influence of gender stereotype on comparative construction formation.

Key words: concept, gender stereotype, idiolectic simile.

С.П. Коваленко
(Горлівка)

УДК 811.133.1

АВТОРСЬКА ПЕРСПЕКТИВА ІНФОРМАЦІЇ МЕМУАРНИХ ТЕКСТІВ

Теперішній стан гуманітарних наук доводить високу значущість антропоцентричних досліджень. Проблема глобальна як в смислі діапазону наукових застосувань в рамках етнопсихології, психолінгвістики, когнітивної психології, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики, етнолінгвістики, а також у межах будь-якої гуманітарної області. В лінгвістиці тексту подібні дослідження мають на меті визначити детермінанти людського чинника, що регулює конкретний образ породжуваного тексту. Закони його створення, детерміновані антропоцентричними моментами, можна вважати визначальними для всіх текстових категорій та прикмет. Текст володіє зв'язністю, цільністю, закінченістю, модальністю та іншими категоріальними характеристиками тільки тому, що ці явища визначають континуум людського існування, поза яким людина не в змозі осмислити та пізнати дійсність. Лінгвістика з часів Я. Грімма і В. фон Гумбольдта розглядає мову з антропоцентричних позицій. Мова не тільки засіб спілкування, але й знаряддя думок і почуттів, і її розгляд як знаряддя думок і почуттів являє собою основу справжнього мовного дослідження. Такими дослідженнями займалися останнім часом Д. Менгено, І. Варнке, М. Пфістер, Л. Мурзін [1; 6; 7; 8]. Особлива увага мовознавців є свідченням того, що зазначена тема є актуальною і перспективною. Більшість робіт присвячені традиційним підходам до вивчення цієї проблематики, а саме дослідженню мовної системи. Метою даної роботи є аналіз та опис антропоцентричної перспективи тексту як основної мовленнєвої одиниці. Поєднання антропоцентричного підходу до мови з антропоцентричною установкою в аналізі тексту дозволить, безсумнівно, поглибити вивчення людського чинника в лінгвістиці тексту.

Авторська перспектива (АП), яка відображає світорозуміння автора, складає комунікативний зміст, смисл різних видів текстів і, зокрема, мемуарного. Одним з проявлень АП є модальність мемуарів.

Характеризуючи онтологічну сутність модальності, В. В. Виноградов зазначав, що модальність установлюється з

точки зору мовця і являє собою одну із синтаксичних категорій, у якій реалізується категорія предикативності зі значенням віднесеності основного змісту речення до дійсності.

У практиці лінгвістичних досліджень розуміння категорії модальності розширюється. Вона розглядається як категорія текстува. Модальність онтологічно притаманна тексту, бо він є результатом суб'єктивного авторського осмислення дійсності і, звичайно, відображає не просто світ, а світ, побачений очима автора. Модальність тексту проявляється не тільки і не стільки у наявності специфічних модальних і оціночних слів (що теж служать маркерами авторської модальності), скільки у виборі самих об'єктів оповідання, які репрезентують світ, що оточує автора у виборі характеристик, притаманних представленим у тексті об'єктам.

Відношення автора до дійсності і до текстової інформації є категорія змістовна, текстова, бо модальність являє собою один із компонентів смислу тексту, до числа яких відносяться: предмет повідомлення, інформація про буттєвість, інформація про просторово-часові параметри та оціночне значення. План змісту категорії модальності утворюють наступні елементи: об'єкт модальності, модальні прикмети, суб'єктивно-модальні смисли. План вираження модальності мемуарного тексту складають модальні сигнали, які передають інформацію про об'єкт модальності та його прикмети, і модальні засоби як сукупність модальних сигналів.

Найзагальніше розуміння категорії модальності включає відношення змісту інформації тексту, що установлюється автором, до дійсності. Це відношення може бути багатоаспектним, на чому базується різноманіття модальних значень, бо воно включає модальну домінуючу – прикмету реальності/ ірреальності. Говорячи про відношення інформації до дійсності, слід враховувати, що поняття про дійсність є авторським. Воно може бути двох видів: опосередковане – через часову, персональну локалізованість та неопосередковане, пряме – через віднесеність ситуації до реального світу і являє собою оцінку достовірності. Тому відношення до дійсності у модальному плані проявляється у домінуючих прикметах достовірності інформації. Модальність у даному випадку є суб'єктивною, бо зображене в тексті є не копія дійсності, а бачення автором картини світу під власним кутом зору. Первісне у модальній авторській оцінці того, що відбувається, містить також і об'єктивний компонент, забезпечений спільними для більшос-

ті учасників комунікативної ситуації фоновими знаннями реальної дійсності, спільним соціальним досвідом тощо.

Суб'єктом модальності у мемуарах виступає сам автор, отже, прикмета реальності в них може розглядатися як уявлення автора про існуючий світ в дійсності, яке відображається в мовних значеннях. Реальність у мемуарах відповідає поняттю фактичності, специфіка якого знаходить своє вираження у ситуації актуальної події в минулому з прикметами спостереженості і конкретної референції всіх учасників ситуації: *я-тоді-там-те*. Ця складна комбінація основних прикмет авторської модальності в мемуарах відображає логіко-семантичні відносини в тексті.

Зв'язок модального значення реальності і семантики часу в мемуарному тексті виступає у найбільш безпосередній формі, оскільки теперішній час – актуальний, що переживають зараз; час, що відновлюється по пам'яті – актуальне минуле та актуальне майбутнє, проєктоване на майбутнє, є центральним у понятті реальності. Воно може бути ускладнене оцінкою достовірності, в основі якої лежить інтелектуальний (раціональний) тип оцінки, тобто оцінка автором тексту своїх знань стосовно об'єктивної дійсності.

До поняття знання входить не власне істина, а її суб'єктивний аналог – відчуття суб'єкта, що пропозиція Р є істинною. Отже, в даному випадку доцільно говорити про стан знання, яке виникає в результаті процесу пізнання автором об'єктивної дійсності.

Для мемуариста істинність його знання про світ не вимагає обґрунтувань і, відповідно, не потребує експлікації цього знання. Інформація про ступінь упевненості автора в істинності факту, що стверджується, передбачається контекстом, тобто, якщо автор констатує наявність деякого факту, це означає, що він повністю упевнений у достовірності даного твердження. Будь-який відтінок невпевненості або незнання автора отримує вираження мовних формул типу: *я думаю, я підозрюю, мені здається* тощо.

Однак для читача істинність подій, зображених у мемуарах, завжди маркована ситуацією безпосереднього спостереження автором за тим, що відбувається і реалізується часовими модифікаторами, а також референцією конкретних учасників ситуації (деякі з них можуть бути загальновідомими).

Питанням, як переконати читача в істинності інформації, що подається в спогадах, переймаються майже всі автори-

мемуаристи. Так, С. де Бовуар в кожному томі своїх спогадів підкреслює, що її головне завдання – сказати правду: *... j'ai écrit ces Mémoires en grande partie pour rétablir la vérité...* [3, с. 496]; *Dissiper les mystifications, dire la vérité, c'est un des buts que j'ai plus obstinément poursuivis à travers mes livres* [4, с. 633]. Та все ж переконати читача – не така вже й легка справа для авторки. З одного боку, існує чимало інших свідчень, які можуть і не співпадати з її свідченнями. З іншого боку, з іменами Ж.-П. Сартра та С. де Бовуар, втім як і з будь-якими знаменитостями, пов'язана велика кількість безпідставних пліток. Тож Бовуар змушена водночас спростовувати і їх. І робити це вона має якнайпереконливіше. Це вона робить досить вдало, бо, як письменниця, вона добре оперує лінгвістичними засобами такого переконання. Ретельний аналіз її творів видає нам цілу низку таких засобів, серед яких особливе місце займають посилення на екологічні ситуації. По-перше, це констатація самого факту чогось: всі бачили, чули, ніхто цього не заперечує: *En juin, le prix de la Pléiade fut décerné pour la seconde fois* [2, с. 56]; *Le Sang des autres* " parut en septembre [2, с. 59]; *L'Union des écrivains soviétiques nous avait invités à Moscou* [3, с. 463]; *J'ai terminé "La force des choses" au printemps 1963. Le livre parut peu après mon retour de vacances, en automne* [3, с. 162]. По-друге, авторка неодноразово цитує відрізки з власного щоденника [2, с. 102-126; 3, с. 153-233]. Щоденник є більш переконливим, ніж самі спогади, бо він пишеться одразу після подій і не розрахований для читачького загалу. По-третє, в своїх спогадах Бовуар звертається до описів з багатьма дрібними деталями, їх важливість підкреслює і сама авторка: *La couleur d'un ciel, le goût d'un fruit, je ne les souligne pas par complaisance à moi-même ; racontant la vie de quelqu'un d'autre, je noterais avec la même abondance, si je les connaissais, ces détails qu'on dit triviaux. Non seulement, c'est par eux qu'on sent une époque et une personne en chair et en os ; mais, par leur non-signifiance, ils sont dans une histoire vraie la touche même de la vérité ; ils n'indiquent rien d'autre qu'eux-mêmes et la seule raison de les relever, c'est qu'ils se trouvaient là : elle suffit* [2, с. 9].

У тексті спогадів зустрічаються і інші гаранті правдивості: точні цифри, дати, дні тижня та багато іншого. Всі вони знаходяться на поверхні, вони переконливі. Це, власне, експліцитні засоби впливу.

Що ж до імпліцитних засобів, то їх можна вирізнити при детальному аналізі текстового матеріалу на лексико-граматичному, стилістичному та інших рівнях аналізу. Такий аналіз викликає безсумнівний дослідницький інтерес.

Різних авторів-мемуаристів єднає те, що вони намагаються переконати читача в правдивості того, про що вони пишуть. Задля цього вони спираються на притаманний їм мовленнєвий досвід, хоча цей досвід – не єдине, що нас переконує. До мовленнєвого досвіду слід додати цілу низку засобів такого впливу: конкретна референція дат, загальновідомих особистостей, географічних назв, історичних подій та їх більш-менш однозначне тлумачення тощо. Але все ж поруч з ними в спогадах на перше місце виходить особистість самого автора, власне його репутація. Нерідко буває, що спогади, бідні на факти, стилістично недосконалі, набувають неабиякої спроможності впливу завдяки імені, загальновідомості, іміджу автора в суспільстві. Причому цей імідж необов'язково може бути позитивним. Дуже часто спогади покликані не висвітлити якусь подію, факт, явище, а, навпаки, приховати ці факти, принаймні подати себе на тлі цих фактів у більш вигідному для себе світлі. Таке «амо обілення» не викликає у нас подиву, бо егоцентризм мемуариста завжди стояв, за дуже рідким винятком, на першому місці в його спогадах. Саме «позитив» мемуариста і є одним із важливіших його спонукань взятися за перо.

Які ж засоби використовують мемуаристи, щоб істинність викладеного ними не викликала у читачів жодних сумнівів? Перш за все, це якомога частіше згадування, головним чином, загальновідомих особистостей, які теж були «там-тоді», бачили і чули те, про що пише автор. Це своєрідний опосередкований заклик до них засвідчити написане.

Іншим свідченням істинності є звернення мемуаристів до точного або приблизного датування тих чи інших подій (в хронологічному, ремінісцентно-спонтанному порядку або в їх переможуванні).

Оскільки спогади пишуться зазвичай через деякий час після подій, що відбулися (через роки та навіть і десятиліття), мемуарист не в змозі відтворити все в достеменно точному датуванні цих подій.

Підсумовуючи, слід додати, що сила впливу всіх виділених

гарантів правдивості інформації полягає в їх поєднанні, постійному переможуванні, в їх динамічній стратифікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мурзин Л. Н. Текст и его восприятие / Л.Н. Мурзин, А.С. Штерн. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1991. – 172 с.
2. Beauvoir S. de. La force des choses I / S. Beauvoir. – P.: Gallimard, 1963. – 384 p.
3. Beauvoir S. de. La force des choses II / S. Beauvoir. – P.: Gallimard, 1963. – 512 p.
4. Beauvoir S. de. Tout compte fait / S. Beauvoir. – P.: Gallimard, 1972. – 640 p.
5. Daniel J. Le temps qui reste / J. Daniel. – P.: Editions Stock, 1973. – 320 p.
6. Maingueneau D. Linguistische Grundbegriffe zur Analyse literarischer Texte / D. Maingueneau. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2000. – 208 S.
7. Pfister M. Konzepte der Intertextualität // Intertextualität: Formen, Funktionen / M. Pfister. – Tübingen: Niemeyer, 1985. – S. 1-30.
8. Warnke I. Schnittstelle Text: Diskurs / I. Warnke. – Ffankfurta. Main: Peter Lang, 2000. – 472 S.

АНОТАЦІЯ

С. П. Коваленко. Авторська перспектива інформації мемуарних текстів

У статті досліджується категорія інформативності та її стратифікація. Подвійна структура мемуарних текстів. Суб'єктивно-авторська точка зору та засоби її перспективації. Рівні стратифікації мемуарних текстів.

Ключові слова: інформативність, мемуарний текст, стратифікація, перспектива.

АННОТАЦИЯ

С. П. Коваленко. Авторская перспектива информации мемуарных текстов

В статье изучается категория информативности и ее стратификация. Двойная структура мемуарных текстов. Субъективно-авторская точка зрения и средства ее перспективизации. Уровни стратификации мемуарных текстов.

Ключевые слова: информативность, мемуарный текст,

стратифікація, перспектива.

SUMMARY

S. P. Kovalenko. Author's aspects for memoir texts information

The article is dedicated to the research of the informative structure of memoir texts. The dual nature of memoir texts. The subjective-authorial point of view and means of its perspectivization. The levels of stratification of memoir texts.

Key words: information, memoir text, stratification, perspective.

*Н.Г. Махоніна
(Горлівка)*

УДК 811.112.2'373.7

ВПЛИВ СУБСТИТУЦІЇ КОМПОНЕНТІВ НА МОДИФІКАЦІЮ ЗНАЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ (ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ)

Постановка проблеми та аналіз основних досліджень. Фразеологізми – найменш рухливий шар мови, який відрізняється певною стабільністю (стійкість складу, значення, вживання), однак, за даними дослідників [3, с. 162], у німецькій мові біля $\frac{3}{4}$ фразеологічного складу ХІХ століття зазнали протягом останніх двохсот років різноманітних змін. Серед усіх структурно-семантичних трансформацій фразеологічних одиниць (далі – ФО) кількісно переважає субституція компонентів.

Численні наукові студії з питання заміни складників фразеологізмів можна розділити на дві групи:

1. Аналіз субституції у межах дослідження варіантності, започаткований у слов'янських мовах В.Л. Архангельським, Б.О. Ларіним, В.М. Телією, В.М. Мокієнком і продовжений на матеріалі інших мов О.В. Куніним, О.Д. Райхштейном, І.І. Чернишовою, М.Л. Шадріним, В.І. Школярєнком, М.Р. Межубовським та ін. Зарубіжні дослідники також найчастіше виявляли зацікавленість щодо субституції саме в цьому аспекті: вивчалася синтаксична варіантність (S. Jacobson), варіативність відношень між значенням і формою (P. Tedeschi), зв'язок варіативності і розвитку мови (U. Weinreich) тощо.

2. Вивчення субституції як засобу вторинного фразотвору (Г. Абреїмова, Л.В. Лисоченко, В.М. Мокієнко, Н. Скиба, О.Ю. Семушина, С.Б. Пташник, П. Браун, В. Мідер), але своїм

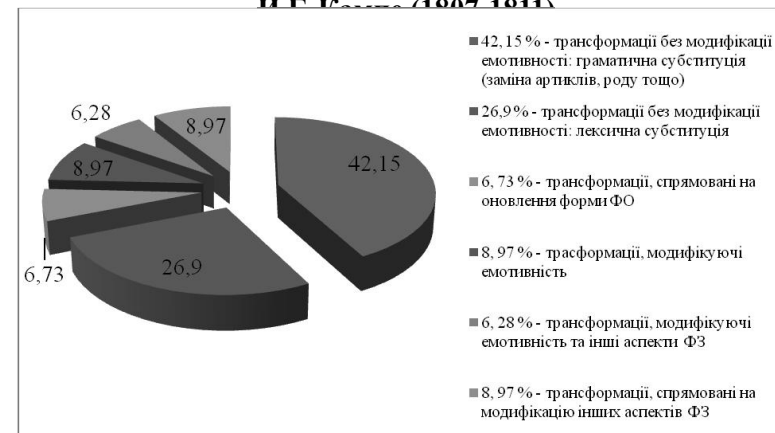
предметом ці дослідження мали оказіональні перетворення форми, які відбувалися задля надання індивідуального забарвлення мовленню, узуальні аспекти залишалися майже поза увагою.

Отже, багато суто фразеологічних питань (наприклад, модифікація в результаті структурно-семантичної заміни такого аспекту фразеологічного значення, як емотивність) рідко потрапляли до кола наукових інтересів лінгвістів. Таким чином, **мета** запропонованої **роботи** полягає в розкритті шляхом діахронічного аналізу модифікацій різних аспектів фразеологічного значення (далі – ФЗ), які відбуваються в результаті субституції компонентів ФО німецької мови.

Матеріал дослідження. Для виявлення домінуючих тенденцій розвитку ФЗ вивчення субституції компонентів ФО здійснювалося у межах останніх двох століть, тобто в період існування сучасної німецької літературної мови. У роботі виділено три синхронічні зрізи, які підлягають діахронічному аналізу: кінець ХVІІІ – початок ХІХ ст., середина – кінець ХІХ ст., кінець ХХ – початок ХХІ ст. ФО, що аналізуються, були отримані методом суцільної вибірки з тлумачних словників ХІХ століття та лексико-фразеологічних джерел німецької мови ХХ-ХХІ століть: словників Й.Г. Кампе [5], лексикону К.Ф.В. Вандера [9] та словників серії «Duden» [6-8]. Для унаочнення стратифікації змін у ФЗ кожен із проаналізованих періодів представлений у вигляді діаграм.

Діаграма 1

Відсоткове співвідношення між випадками субституції в словнику «Wörterbuch der deutschen Sprache» Й.Г. Кампе (1807-1811)

Отже, вже у першій половині XIX століття позначилися тенденції, які стануть типовими і для наступних зрізів:

1. Субституція компонентів ФО, спрямована на модифікацію вираження емоцій у похідному фразеологізмі порівняно з базовим. Наприклад, при застосуванні диминутивів у субституті спостерігалася зміна в інтенсивності: *in die Faust lachen* [5, т. 2, с. 28] (букв. «у кулак посміюватися», тобто «зловтішатися») > *in das Fäustchen lachen* [5, т. 2, с. 28] (букв. «у кулачок посміюватися», що також дорівнює «зловтішатися»).

2. Субституція компонентів з метою оновлення форми, пошуку найбільш вдалого формального вираження для певного змістовного наповнення. При порівнянні базового фразеологізму *einem etwas von dem Maule wegnehmen* (прибл. «вихопити з рота») [5, т. 3, с. 232] і похідного від нього *etwas von dem Maule wegschnappen* (прибл. «видерти з рота») [5, т. 3, с. 232], стає зрозумілим, що дієслівний компонент новоствореної одиниці є – через присутність у його семантиці вказівок на характер руху «*gespannt*», «*schnell*» [5, т. 4, с. 226] – більш виразним. Це робить експресивнішою, а отже, й «емотивнішою» (мається на увазі інтенсивніше вираження емоції), всю ФО цілком.

Треба зазначити, що типовий для похідного фразеологізму ефект новизни (який, власне, і спричиняє модифікацію емотивності, а саме зміну в бік здатності виражати емоцію яскравіше, а отже, й інтенсивніше) з часом тьмяніє. Разом із ним стирається й більш інтенсивна, модифікована емотивність, у результаті чого похідна ФО вирівнюється за всіма аспектами значення з базовою, наприклад: *das ist Wasser auf seine Wiese* (букв. «це вода на його луку», тобто «надавати підтримку») [5, т. 5, с. 714] > *das ist Wasser auf seine Mühle* (букв. «це вода на його млин», значення ідентичне) [5, т. 5, с. 714].

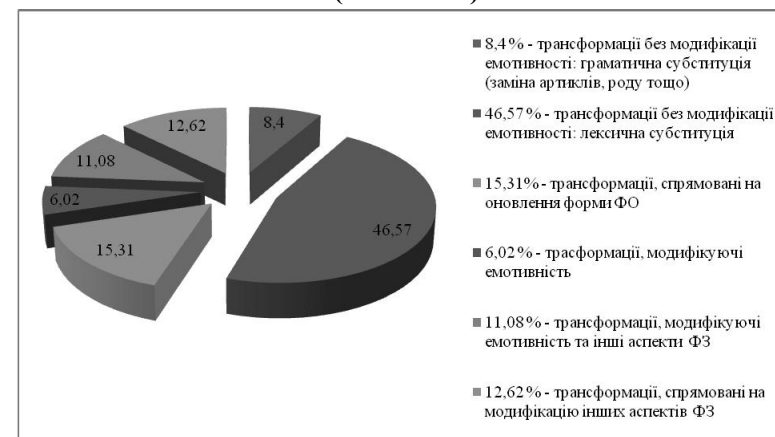
Щодо подальшого існування в мові трансформованого та вихідного фразеологізмів, то нівелювання емотивного аспекту значення і початкова рівність їх семантики вступає у протиріччя з однією з базових загальнономовних закономірностей: ідентичне значення не повинно мати різні форми вираження. Отже, одна з одиниць або щезає (наприклад, вже у словнику К.Ф.В. Вандера зустрічається лише другий фразеологізм *Dar is watin'r Mühl* (букв. «це вода на її млин») [9, с. 32441], який зберігся в мові й до сьогодні *Wasser auf j-s Mühle sein* (букв. «бути водою на чиемусь млині») [6], або у ФО спостеріга-

ється розшарування значення, що обумовлюється потребами комунікації в більш тонкій та ускладненій деталізації позначуваних понять.

3. Субституція, спрямована на трансформацію інших аспектів ФЗ (зміна в денотації, сполучувальні / ситуативні обмеження тощо). Типовим прикладом для цього роду заміни є фразеологізми *einen in Harnisch jagen / treiben* (букв. «у лати заганяти», тобто «злити») [5, т. 1, с. 549] та *in Harnisch geraten* (букв. «у лати потрапляти», тобто «злитися») [5, т. 1, с. 549], які відрізняються граматичним аспектом. У той час як перша ФО виражає приведення якоїсь особи до стану злості, друга вказує на впадання в гнів без сторонньої допомоги.

Діаграма 2

Відсоткове співвідношення між випадками субституції в словнику «*Deutsches Sprichwörter-Lexikon – Ein Hausschatz für das deutsche Volk*» К.Ф.В. Вандера (1867-1880)

Щодо загальних тенденцій субституції компонентів ФО у кінці XIX століття, то всі показники по цьому етапу розвитку німецької мови цілком зіставні з даними інших проаналізованих періодів (див. діаграму 2). Єдиною нетиповою рисою є досить високий порівняно з попереднім та наступним синхронічними зрізами відсоток (46,57 %) лексичної субституції, що не стосується змін в емотивності або в інших аспектах ФЗ. Обґрунтування цього факту стає можливим, якщо виходити з теорії початкової «багатоликості» фразеологізму [2, с. 16-17].

Згідно з нею ФО викристалізується в єдину форму поступово, відшліфовуючись у мовленні та позбавляючись невдалих варіантів. В.М. Мокієнко вважає, що «еволюція фразеологізмів виступає як рух від варіантного розмаїття до синтаксичної та компонентної одноманітності» [2, с. 17].

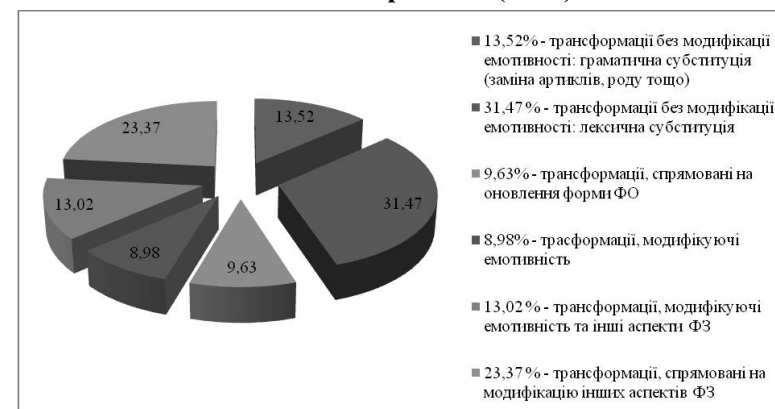
Зібраний нами матеріал підтверджує, що етап формальної поліфонії, коли варіантність виступає як конкуренція засобів вираження, проходить значна кількість фразеологізмів, у результаті чого перемагають одиниці найбільш зручні й придатні для конкретних умов спілкування, оскільки конкуренція – це закономірне явище, продиктоване комунікативною доцільністю. Показовим є випадок із сімдесятьма двома фразеологізмами на позначення здивування, зафіксованими словником К.Ф.В. Вандера. Всі вони походять від *Potz Blitz!* (дослівний переклад неможливий, оскільки перший компонент вигуку *Potz* (*botz*) є евфемізмом для слова *Gott* («Бог»), прибіл. «грим і блискавка!») [9, с. 36568]. Наведемо в якості прикладу лише декілька: *Potz Stern!* [9, с. 36568], *Potz Blitzstern!* [9, с. 36568], *Potz Welt!* [9, с. 36568], *Potz Mord!* [9, с. 36568], *Potz hinkende Gans!* [9, с. 36568], *Box Esel!* [9, с. 36568], *Botz Zucker!* [9, с. 36568], *Potz Krütsalat un Speck!* [9, с. 36569], *Botz Ziegenbart!* [9, с. 36569], *Potz tausend Sack voll Enten!* [9, с. 36569], *Potz Fahne-n-Element!* [9, с. 36569], *Botz hunderttausend Elen vnd Enden!* [9, с. 36569], *Potz Hühnerwetter!* [9, с. 36569], *Potz heilige Sack... am Bündel!* [9, с. 36569], *Potz Himmel!* [9, с. 36569], *Botz Morgenkranz!* [9, с. 36569], *Sommer botz Wurst!* [9, с. 36569], *Potz Sapperment!* [9, с. 36570], *Potz Potz Hebel!* [9, с. 36570], *Potz Hund!* [9, с. 36570].

Процес витіснення варіантів, скорочення їх кількості – процес нерівномірний, часто суперечливий, їх суперництво або навіть досить спокійне співіснування може спостерігатися достатньо тривалий період, при збереженні цієї варіантності аж до наших днів. Наприклад, можливість вибору дієслівного компонента була доступною мовцю як у XIX столітті: *durch den Mark und Bein gehen, fahren* (відчувати якусь неприємну емоцію (страх тощо), букв. «проходити через кістковий мозок та ноги») [9, с. 30509], так і в XXI: *j-m durch den Mark und Bein gehen, fahren* [6]. Проте, незважаючи на це, варіанти є явищем синхронним, причому, безсумнівно, тимчасовим, минулим [4, с. 40-41], а їх убування – постійним процесом, так само як і по-

ява нових варіантів. Отже, кінець XIX століття – час активного пошуку багатьма фразеологізмами найбільш придатної форми для певного змістовного наповнення.

Діаграма 3

Сукупне відсоткове співвідношення між випадками субституції у словнику «Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache» (1998)

Якщо говорити про сучасний етап розвитку німецької мови, то всі отримані дані (див. діаграму 3) говорять про те, що більше половини субституцій компонентів ФО (55 %) у наш час викликані необхідністю змін у будь-якому аспекті ФЗ (у тому числі, й в емотивності). ФО, в яких заміни не є дистинктивними, представляють субституцію як процес, що віддзеркалює зв'язки та співвідношення, які існують між словами в системі мови, до етапу перетворення їх у складові сталих виразів, наприклад:

1) синонімію: вигуки на позначення здивування *da bleibt mir die Klappe offen!* (букв. «так пелька в мене і залишилася відкритою») та *da bleibt mir der Mund offen!* (букв. «так рот у мене і залишився відкритим») [6];

2) тематичну спорідненість: *O du mein Arsch!* > *heiliges Bein!* (вигуки на позначення здивування, відбувається заміна компонентів *Arsch* («дупа») на *Bein* (при буквальному перекладі – «нога», але на увазі мається *Kreuzbein* («крижі»), які тримають таз) [6];

3) гіперо-гіпонімічні відношення: у ФО на позначення здивування *es haut einen aus den Stiefeln* (букв. «це витрушує з чобіт») [8] та *das reißt einen aus den Schuhen!* (букв. «це вири-

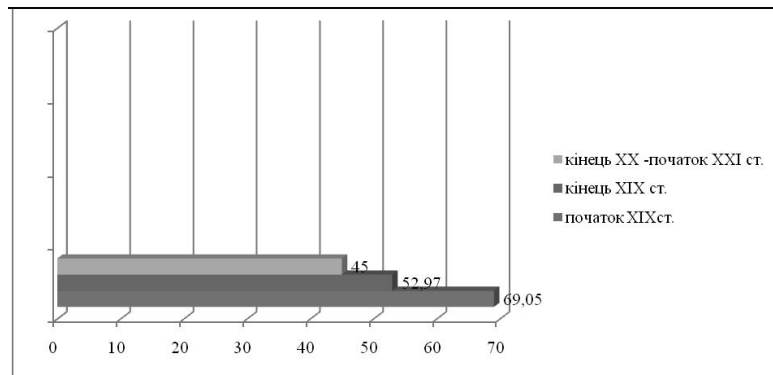
ває із взуття») [8], де *Schuhe* («взуття») – це гіперонім, а *Stiefel* («чоботи») – гіпонім;

4) синонімію в межах різних граматичних конструкцій: емотивні вигуки здивування *ich fahre ab* (букв. «я від'їжджаю») [7] та *ich bin völlig abgefahren* (букв. «я повністю від'їхала») [7];

5) історично сформовану традицію або тенденції – заміну супровідних слів: *die (auch: seine) Beherrschung verlieren* (букв. «втрачати здатність володіти собою», тобто «не тямитися від гніву») [7] або форм числа: *die Faust (auch: Fäuste) in der Tasche ballen* (букв. «стискувати кулаки», про емоцію гніву) [7].

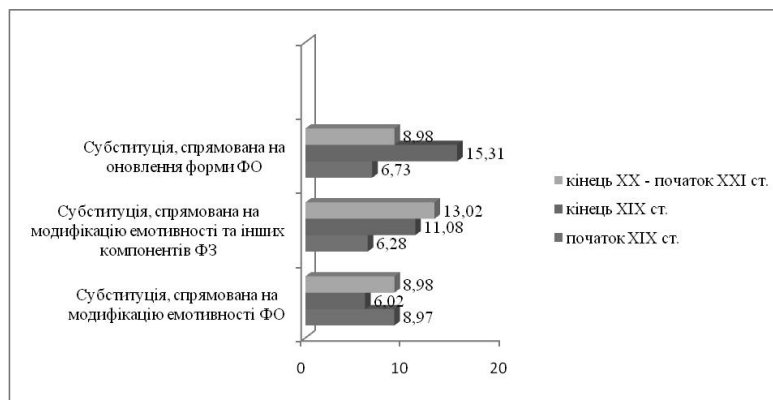
Діаграма 4

Субституція компонентів ФО, яка не супроводжується змінами у ФЗ

Діаграма 5

Модифікація емотивності ФО на різних синхронічних зрізах

Діаграми 4 і 5 дозволяють дійти **висновків** щодо тенденцій, притаманних усім проаналізованим періодам.

1. Останні два століття характеризуються поступовим зменшенням числа випадків заміни складових фразеологізмів без зміни аспектів ФЗ.

2. Доля субституцій, які викликали зміни виключно в емотивності, або сукупні модифікації емотивності з іншими аспектами ФЗ, поступово зростала, досягнувши на сучасному етапі 22 % всіх фразеологічних заміни. Якщо взяти до уваги субституцію, спрямовану на оновлення форми ФО, яка на початковому етапі через свою новизну (див. вище) впливає, у тому числі, і на емотивність, то ця цифра може бути збільшеною до 30,98 %.

ЛІТЕРАТУРА

- Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ: современная английская медиаречь: учеб. пособие / Т. Г. Добросклонская. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 264 с.
- Мокиенко В. М. Славянская фразеология: учеб. пособие / В. М. Мокиенко. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М.: Высш. шк., 1989. – 287 с.
- Школяренко В. І. Динаміка розвитку фразеологічної системи німецької мови 19-20 століття: моногр. / В. І. Школяренко. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2003. – 324 с.
- Юрченко О. С. Формування фразеологічного фонду німецької літературної мови (кінець XVIII – початок XIX ст.): моногр. / О. С. Юрченко. – Харків: Вид-во ХДУ, 1984. – 208 с.
- Campe H.-J. Wörterbuch der deutschen Sprache / H.-J. Campe. – Braunschweig: Buchhandlung, 1807-1811.– Bd. 1. – 1807. – 1023 S., Bd. 2. – 1808. – 1116 S., Bd. 3. – 1809. – 908 S., Bd. 4. – 1810. – 940 S., Bd. 5. – 1811. – 977 S., Bd. 6 (Ergänzungsband). – 1813. – 673 S.
- Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache [CD-Version]: elektronisches Wörterbuch / [hrsg. vom wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion]. – basiert auf der 3., völlig neu

- bearb. u. erweit. Aufl. der Buchausgabe in 10 Bänden, 1996. – Mannheim: Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus AG., 1998. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор., 12 см. – Systemvoraussetzungen: Windows: Windows 98/ ME/ 2000/ XP, 151 MB freier Festplattenspeicher; Mac OS X 10.3/ 10.4, 151 MB freier Festplattenspeicher. – Назва з контейнера.
7. Duden. Das große Buch der Zitate und Redewendungen [CD-Version]: elektronisches Wörterbuch / [hrsg. vom wissenschaftlichen Rat von Dudenredaktion]. – Mannheim: Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus AG, 2007. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор., 12 см. – Systemvoraussetzungen: Windows 2000 (SP4)/ XP (SP2), 53 MB freier Festplattenspeicher; Mac OS X 10.3/ 10.4, 53 MB freier Festplattenspeicher; Linux: Suse 11.0, 53 MB freier Festplattenspeicher. – Назва з контейнера.
8. Duden. Redewendungen: Wörterbuch der deutschen Idiomatik [CD-Version]: elektronisches Wörterbuch / [hrsg. vom wissenschaftlichen Rat von Dudenredaktion]. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор., 12 см. – Mannheim: Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus AG, 2002. – Systemvoraussetzungen: Windows 2000 (SP4)/ XP (SP2), 5,82 MB freier Festplattenspeicher; Mac OS X 10.3/ 10.4, 5,82 MB freier Festplattenspeicher; Linux: Suse 11.0, 5,82 MB freier Festplattenspeicher. – Назва з контейнера.
9. Wander K.F.W. Deutsches Sprichwörter-Lexikon: Digitale Bibliothek [CD-Version]: elektronisches Wörterbuch / Karl Friedrich Wilhelm Wander. – Band 4. – Berlin: DIRECTMEDIA Publishing GmbH, 2006. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор., 12 см. – Systemvoraussetzungen: PC ab 486, 32 MB RAM; Grafikkarte ab 640 × 480 Pixel, 256 Farben; CD-ROM-Laufwerk, MS Windows 98/ NT/ 2000 oder XP. / Mac ab Mac OS 10.3; 128 MB RAM; CD-ROM-Laufwerk. – Назва з контейнера.

АНОТАЦІЯ

Н.Г. Махоніна. Вплив субституції компонентів на модифікацію значення фразеологічних одиниць німецької мови (діахронічний аспект)

Стаття присвячена кількісному аналізу впливу субституції компонентів на модифікацію значення фразеологічних одиниць.

Вивчення модифікаційних процесів здійснено на трьох діахронічних зрізах (кінець XVIII – початок XIX ст., середина – кінець XIX ст., кінець XX – початок XXI ст.). У дослідженні детально розглядаються зміни у різних аспектах фразеологічного значення, викликаних структурно-семантичною субституцією.

Ключові слова: субституція структурно-семантичних компонентів; модифікація фразеологічного значення; емотивність; діахронічний аспект.

АННОТАЦИЯ

Н.Г. Махонина. Влияние субституции компонентов на модификацию значения фразеологических единиц немецкого языка (диахронический аспект)

Статья посвящена количественному анализу влияния субституции компонентов на модификацию значения фразеологических единиц. Изучение модификационных процессов осуществлялось на трех диахронических срезах (конец XVIII – начало XIX вв., середина – конец XIX в., конец XX – начало XXI вв.). В статье подробно рассматриваются изменения в различных аспектах фразеологического значения, вызванные структурно-семантической субституцией.

Ключевые слова: субституция структурно-семантических компонентов; модификация фразеологического значения; эмотивность; диахронический аспект.

SUMMARY

N.G. Makhonina. The Influence of Substitution of Components on the Modification of Meaning of Phraseological Units in German Language (Diachronic Aspect)

The article deals with the quantitative analysis of the components substitution influence on the modification of phraseological meaning. The research of modification processes was carried out in three diachronic periods (the end of the 18th century – the beginning of the 19th century, the middle – the end of the 19th century, the end of the 20th – the beginning of the 21st century). The article deals with the changes in different aspects of phraseological meaning, which take place as a result of semantic and structural components substitution.

Key words: substitution of semantic and structural components; modification of phraseological meaning; emotivity; diachronic aspect.

І.В. Павлій

(Бакинський слов'янський університет)

УДК 347.78.034

ДЕЯКІ ЗАУВАЖЕННЯ ВІДНОСНО ПЕРЕДАЧІ КОНОТАТИВНИХ ЗНАЧЕНЬ В АЗЕРБАЙДЖАНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Передача конотативних значень лексичних одиниць (слів та фразеологізмів) відіграє дуже важливу роль у літературному перекладі художнього твору – адже саме в цих значеннях значною мірою фіксуються ті особистісні, емоційно-експресивні та морально-естетичні моменти смислу, що так важливі для сприйняття тексту і його впливу на читача. Водночас оскільки конотації пов'язані саме з «суб'єктивними компонентами» світоглядного та емоційного світу автора і його аудиторії, на формування яких безпосередньо впливають конкретні реалії суспільного історичного життя та психічного складу носіїв мови, то досить часто вони мають помітне «національно-культурне забарвлення», що ставить додаткові вимоги до перекладу. В цій статті ми хочемо показати специфіку передачі конотативних значень ряду позитивно та негативно емоційно забарвлених слів і ряду фразеологізмів в азербайджанських перекладах творів української художньої літератури. В результаті можна буде і ясніше побачити, наскільки важливим для забезпечення оптимальної передачі конотативних значень є врахування національних культурно-емоційних особливостей тих народів, між мовами яких здійснюється переклад.

Однак спершу уточнимо, що саме ми будемо розуміти під конотативним значенням (конотацією) лексичної одиниці (див., наприклад, [1]). Всі мовні одиниці лексичного рівня (слова та фразеологізми – як лексеми) відносяться до числа *знаків* знакової системи мови, поєднуючи в собі план вираження (експонент, «матеріальну форму») і план змісту (або значення, «систему значень»), причому у значеннях цих одиниць (лексичних значеннях) перш за все відображаються результати психічної діяльності людей, пов'язані з «ментальною фіксацією» елементів досвіду, пережитого у зв'язку з різними моментами *об'єктивної реальності*: окремими речами та їх класами, їхніми ознаками, процесами, явищами та фактами реальної та уявної дійсності, власними діями, внутрішніми станами і від-

носинами людей тощо. Лексеми звичайно і «представляють» в системі мови конкретні ментальні утворення, в яких фіксовано такі елементи досвіду, – тим самим *номінуючи* фіксовані в цих ментальних утвореннях «моменти реальності» (які виступають як *денотати* відповідних лексем). Саме ж ментальне утворення, що його «представляє» дана лексема, визначає основну частину її лексичного значення – так зване *денотативне* (чи *референційне, когнітивне* і т. д.) значення.

Але оскільки лексеми є *одиницями мови*, причому їхня поява і існування завжди відбуваються в умовах історичного життя *певної людської спільноти*, то в їхніх значеннях, крім «денотативного змісту», дуже часто фіксуються і певні *додаткові «суб'єктивні моменти»*, пов'язані з загальним ставленням членів даної мовної спільноти до денотата лексеми, відображенням їхніх емоцій та переживань, їхніх оцінок та установок тощо. Відповідно, в структурі лексичного значення, крім *денотативного значення*, часто присутні ще і додаткові «суб'єктивні компоненти значення», які і називаються *конотативними значеннями*, або *конотаціями* (чи *емотивним, експресивним, прагматичним* і т. д. значенням).

Отже, *конотативними значеннями* є, наприклад, такі компоненти лексичного значення, в яких відображається *суб'єктивна оцінка денотата лексеми* (за певною «оціночною шкалою», типу *схвалюється – не схвалюється, добре – погано, добро – зло, гарно – негарно*), експресивно-емоційне та естетичне ставлення до цього денотата, модальність (тобто відношення денотата до актуальної дійсності), «безпосередня емоція» (як це має місце «в чистому вигляді» у випадку *виуків*). Крім того, на окремі слова може переноситись і те «експресивне забарвлення», яке часом супроводжує весь «конкретний процес мовного спілкування» (і яке певним чином співвідноситься із «стилістичною різноманітністю» мови), – тоді ми стикаємося з таким видом конотативного значення, як «*стилістична маркованість*» слова. Проте зрозуміло, що достатньо повна класифікація поняття «конотативне значення» є окремою досить складною задачею, що не відноситься до предмета нашої статті.

Слово може нести в собі конотативне значення просто через те, що у відповідному мовному колективі визначилось загальне стійке суб'єктивне ставлення до денотата цього слова. З іншого боку, в структурі мови існують і спеціальні «механіз-

ми», які дозволяють надавати певним розрядам слів конотацію конкретного типу. Так, наприклад, в слов'янських мовах, в тому числі і в українській, є ряд суфіксів, які надають іменникам позитивно емоційно забарвлене зменшувально-пестливе значення, а також є і ряд суфіксів, що, навпаки, надають їм негативно емоційно забарвлене значення. В українській мові, наприклад, «нейтральне» (яке не має конотативних значень) слово *рука* за допомогою ряду суфіксів набуває емоційно позитивних конотацій: *ручка, рученька, рученя, рученятко* і т. п.; це ж саме слово за допомогою іншого суфікса отримує емоційно негативну конотацію: *ручище*.

Подібні афікси існують і в азербайджанській мові (наприклад, афікси *-cıq/cik/cuq/cük*: *qulaqcıq* (вушко), *evcük* (хатка); *-can*: *apacan* (матуся), *atacan* (татусь), *bacıcan* (сестричка); *-cığaz/ciyəz*: *qızcığaz* (дівча, дівчатко), *kögrəciyəz* (малюток) та ін.), однак їхнє вживання є набагато більш обмеженим. По-перше, їх значно менше, ніж згаданих вище українських суфіксів, а по-друге, афікси з негативно забарвленим значенням взагалі відсутні. В цьому відношенні системи словотворення, з одного боку, слов'янських, а з іншого боку, тюркських мов помітно відрізняються одні від одних, і можна припустити, що ця їхня різниця певним чином пов'язана також і з культурно-емоційними особливостями відповідних сімей народів – носіїв мови.

Наявність вказаних культурно-емоційних особливостей вимагає спеціальної уваги до передачі конотативних значень при азербайджанському перекладі української художньої літератури. У зв'язку з цим буде цікаво простежити, як справлялася з задачею передачі цих значень автор азербайджанського перекладу оповідання Марка Вовчка «Горпина» Р. Шихамірова. Текст оповідання просто наповнений словами у зменшувально-пестливій формі, що використовувалися Марком Вовчком як засіб для створення певного стилю. Дамо кілька прикладів перекладу окремих місць цього тексту ([2]; український оригінал цитується за [3]. *Слова та словосполучення з чітко вираженими конотаціями далі всюди будуть виділятися жирним шрифтом*):

«Таке славне **дитятчко**, веселе й здорове, **на пречудо!**» – «Elə qəşəng, elə şən, elə sağlam uşağı ki, **gəl görsən!**» (Така красива, така весела, така здорова була дитина, **що куди там!**).

«**Сестриці-голубоньки**» – «bacılar» (сестри).

«І в **долонечки** вже плеще!» – «Əl çalır» (У долоні плеще).

«Ой, **паночку, голубчику!**.. **Паночку** мій!» – «**Əziz pan... Əziz pan**» (Милий пане... Милий пане).

«**Дитинко** моя! **Донечко!** Чи ви ж доглядали її, **батеньку?**» – «Qızım, **əziz balam! Atacan**, ona baxmısınız?» (Моя дочко, **моя мила дитино!** **Татусю**, ви доглядали її?).

«От уже й **домовинку** принесли **новеньку**» – «Təzə tabutgətirdilər» (Нову домовину принесли).

На цих прикладах можна бачити, як у кількох випадках перекладачка тією чи іншою мірою передавала емоційне забарвлення, виражене зменшувально-пестливою формою, причому тільки один раз (**батеньку** – **atacan**) вона виконала це за допомогою афікса, а частіше використовувала інші способи (у першому прикладі вона просто обмежилася позитивним емоційним забарвленням всього перекладеного речення в цілому, а в четвертому і п'ятому прикладах конотацію двох слів частково передала емоційно забарвленими словосполученнями: **паночку** – **əziz pan** (**милий пане**), **дитинко** – **əziz balam** (**моя мила дитино**)). Але в другому, третьому і шостому прикладах вона взагалі відмовилась від передачі конотативних значень. Проте такий вибір перекладачки можна пояснити тим, що хоча в українській мові широке вживання зменшувально-пестливих афіксів цілком припустиме, в азербайджанській мові воно без сумніву виглядало б неприродним. І важливо зазначити, що у випадку саме такого типу тексту оригіналу для правильного сприйняття азербайджаномовними читачами *тексту перекладу в цілому* перекладачка була просто зобов'язана передавати не конотацію кожного слова окремо, а *загальний стиль* тексту: надмірний же «буквалізм» у передачі конотацій окремих слів міг лише нашкодити перекладу, зробивши його текст «експресивно чужорідним» для «культурно-емоційної практики» азербайджанців! В цілому ж з передачею *стилю* українського твору (враховуючи «канони» азербайджанської мови) перекладачка, на нашу думку, впоралася успішно.

Розглянемо тепер кілька прикладів з перекладів інших творів:

«Моє **дитятко**» – «kögrə balam» (моє мале дитя) (І. Котляревський, «Наталка Полтавка» [4], переклад Аббаса Абдулли [5]).

«Бувало, таке мені здавалося, буцім я літала по широкому світу, билася **крильцями** у синє небо...» – «Vəzən mənə elə gəlirdi ki, guya işıqlı və geniş dünyada ucur, **qanadçıqlarımı** çırağaq mavı göylərə qalxırdım...» (Інколи мені таке здавалося, немовби я літала по світлому й широкому світу, билася **моїми крильцями**, піднімалася в синє небо...» (П. Мирний, «Лихий попутав» [6], переклад С. Шамілова [7]). Тут перекладач використав афікс *-cıq*.

«До того ще дядина – **злюща-презлюща**, і чоловіком своїм орудувала, а то що вже казати за **мале дівча-сиротя!**» – «Əmim arvadı da ki, **üzdən iraq, qəddarın biri idi**, hələ ərinin başına min oyun gətirirdi, o ki, **mənim kimi yetim qızcığaz** ola!» (А жінка мого дядька взагалі, **подали від очей, жорстока одна була**, та й чоловіку своєму влаштовувала тисячі сцен, тим більше **такій, як я, сироті-дівчатку!**) (П. Мирний, «Лихий попутав» [6], переклад С. Шамілова [7]). Тут для передачі зменшувально-пестливого значення вживається афікс *-cığaz* (*qızcığaz* – дівчатко). Водночас перекладач не став перекладати на азербайджанську мову слово «сиротя» за допомогою пестливого афікса *-cik* або *-ciyəz*. Для азербайджанців буквальный переклад тут звучав би зовсім штучно: «*qızcığazyetımcıyəz*». Помірне ж вживання зменшувально-пестливого афікса *-ciyəz* лише в слові «*qız*» (дівчина, дівчинка) прозвучало цілком природно.

Отже, в ході наведеного аналізу поданих вище прикладів ми переконались, як важливо під час перекладу емоційно забарвлених слів (та текстів) належним чином враховувати культурно-емоційні особливості (відповідно, і «культурно-емоційну практику») народу, на мову якого виконується переклад. Звернемо тепер увагу, що в тексті оригіналу останнього прикладу є також і слово, що має яскраво виражене негативне емоційне забарвлення, створене за участю афіксів. Однак частіше емоційно негативна конотація визначається вже просто самим денотатом слова – ставленням до нього членів мовного колективу. Розглянемо кілька прикладів таких слів та їхніх перекладів:

«**Голодрабець**» – «**lüt oğlu lüt**» (**обірванець, син обірванця**) (І. Котляревський, «Наталка Полтавка» [4], переклад Аббаса Абдулли [5]).

«Вон, **розбишако**, із нашого села зараз...» – «Rədd ol, bu saat bizim kəndimizdən, **quldurun biri, quldur!**...» (Забирайся

геть зараз же з нашого села, **розбійник один, розбійник!**...) (І. Котляревський, «Наталка Полтавка» [4], переклад Аббаса Абдулли [5]).

Треба відзначити, що в багатьох тюркських мовах «підкреслене» негативне ставлення до людини передається такими мовними конструкціями, як «*A один*», «*A один, A*» та «*Асин A*», – які теж можна розглядати як «спеціальні механізми» для надання словам емоційно негативних конотацій (так що можна сказати, що вони деякою мірою «компенсують» відсутність «негативно забарвлених» афіксів – але лише відносно до людей та їхніх характеристик). Ці конструкції якраз і вживалися в усіх наведених прикладах перекладу слів з негативним емоційним забарвленням. Таким саме чином і Мікаїл Рзагулузаде переклав в оповіданні І. Франка «Муляр» [8] фразу «Забирайся, **опришку!**»: «Rədd ol buradan, **asinin biri!**» (Забирайся геть звідси, **бунтівник один!**) [9]. В результаті можна говорити, що за наявності референції до людини використання для передачі негативно забарвлених конотацій вказаних вище мовних конструкцій є типовим для українсько-азербайджанського літературного перекладу.

Дещо інші акценти виступають на передній план у випадку перекладу *фразеологізмів* (тобто таких *стійких словосполучень*, що стали окремими лексичними одиницями внаслідок «зсуву значення» деяких їхніх компонентів – в силу чого значення всього даного словосполучення не відтворюється за відомими значеннями повнозначних слів, що його складають (див., наприклад, [10, р.6 гл.ІІ] та [11, р.ІІ])). Досить часто зміна звичного значення, яка має місце у певних (або й у всіх) повнозначних компонентах фразеологізму, надає фразеологізму яскраво виражених конотацій, що суттєво посилює емоційно-експресивний вплив тексту на читача. Саме це нерідко й спричиняє використання фразеологізмів у художніх творах, і тому при перекладі фразеологізму особливо важливо по можливості зберегти його «експресивність», що вимагає від перекладача ретельного пошуку якомога більш «експресивно (та емоційно) наповненого» відповідника у цільовій мові. Звідси успіх перекладу фразеологізму може багато в чому залежати як від рівня так званих «фонових знань» перекладача у вихідній та цільовій мовах, так і від рівня його письменницької майстерності.

Розглянемо з цієї точки зору кілька прикладів перекладу фразеологізмів.

«Тепер ніхто не хоче собі **сушити** цим **головоу**» – «İndi heç kəs bu işə **baş qoşmaq** istəmir» (Тепер ніхто не хоче в це встрявати (букв. **запрягати голову**)) (О. Гончар, «Маша з Верховини», переклад І. Алієвої [12]). Тут перекладачка використала для перекладу українського фразеологізму *сушити голову* азербайджанський фразеологізм *baş qoşmaq* (встрявати (букв. **запрягати голову**)) – що дозволило зберегти в перекладі властиву фразеологізму експресивність.

«Він мученик і добровільно **несе свій хрест**» – «O, məzlumdur və könüllü surətdə **ölümə gedir**» (Він гноблений і добровільно **йде на смерть**) (М. Коцобинський, «Кони не винні» [13], переклад М. Акбара [14]). Перекладач вживає для перекладу ідіоми *несе свій хрест* ідіому *ölümə gedir* (**йде на смерть**), певною мірою зберігаючи експресивність української ідіоми. Зазначимо, що українська ідіома має «культурологічно чужорідний» для азербайджаномовного читача «християнський конотаційний відтінок», перекладач же використав відповідник без цього відтінку.

«Однак ти служиш, то вже краще йти у місто служити, а не **чорт батька зна** у кого та ще й даремно!» – «İndi ki, qulluq edirsən, yaxşısı budur gedib şəhərdə eləyəsən, uoxsa **Allah bilir** hansı ailədə, özü də haqsız-muzdsuz» (Коли вже ти служиш, то добре було б тобі піти служити в місті, а не **Бог знає** в якій сім'ї, та ще й без платні) (П. Мирний, «Лихий попутав» [6], переклад С. Шамілова [7]). Тут варто звернути увагу, що, незважаючи на «протилежність образів» ідіом *чорт батька зна* та *Allah bilir* (**Бог знає**), їхні *денотативні значення* співпадають (хоча вони відрізняються за *конотаціями*). Вибір відповідника був однозначно визначений для перекладача тією «культурологічною обставиною», що на відміну від української та інших слов'янських мов, де вживаються і вираз *Бог знає* (звичайно з емоційно позитивною конотацією), і вираз *чортзна* (частіше з емоційно негативною конотацією), в азербайджанській та інших тюркських мовах вживання виразу *чортзна* є взагалі неприпустимим і завжди вживається *Бог знає*.

«...він по городу **гав ловив** та **витрішки продавав**» – «Şəhərdəgöydə **qarğaları, yerdə milçəkləri sanayıb**» (Він у місті **в небі гав рахував, а на землі мух**) (І. Котляревський,

«Наталка Полтавка» [4], переклад Аббаса Абдулли [5]). Тут ми зустрічаємося з прикладом творчого підходу до перекладу, властивого відомому азербайджанському літератору і українознавцю Аббасу Абдуллі. Перекладаючи дві українські ідіоми (*гав ловив, витрішки продавав*), він фактично зробив спробу створити нову азербайджанську ідіому: в азербайджанській мові немає ідіоми *в небі гав рахував, а на землі мух*, але цей новостворений метафоричний вираз, маючи чітку мотивованість і відповідаючи вихідним українським ідіомам за денотативним значенням, одночасно є і дуже експресивно насиченим, так що він сприймається як «гідний відповідник» до цих двох ідіом.

«...вельми нашкодів і **наколотив гороху з капустою**» – «...*kələm əvəzinə kələm deyirdilər*» (...**замість капусти слова говорили**) (І. Котляревський, «Наталка Полтавка» [4], переклад Аббаса Абдулли [5]). Українська ідіома *наколотив гороху з капустою* вжита в тексті оригіналу як частина реакції Виборного на слова Петра, що «сю штуку написав москаль по-нашому і дуже поперевертав слова». Знову-таки вона перекладена Аббасом Абдуллою не за допомогою фразеологізму, але шляхом створення нового експресивного метафоричного виразу, який і мотивованістю, і денотативним значенням дуже добре відповідає вихідній українській ідіомі. Треба також відзначити, що емоційно-експресивний вплив тексту перекладу на азербайджаномовного читача ще додатково посилюється тим, що перекладач використовує в перекладі характерний для азербайджанської мови художній прийом «паронімічної гри слів»: адже *капуста* (kələm) і *слова* (kələm) по-азербайджанському звучать дуже схоже.

Вказане використання паронімії можна вважати характерним «само тюркським» способом посилення експресивності тексту. Ми знову зустрічаємося з ним в перекладі «Муляра» І. Франка, виконаному письменником М. Рзагулузаде [9]. Ідіоматичний вираз «**Масті хлопа лоєм, а він смердить гноєм!**» він переклав як «**Üstün bəzək də olsa, için hələ təzəkdir!**» (Навіть хоча твоя зовнішність прикрашена, та твоя середина все одно кізяк!) (тут «грають» співзвучні слова *bəzək* (прикраса) і *təzək* (кізяк)). Оскільки існує й другий азербайджанський переклад цього твору (А. Ахмедової [15]), то можна відразу відчувати, наскільки цей переклад ідіоми відрізняється в кращу сторону від її «стандартно-згладженого» перекладу: «Gədə nə

olur-olsun, elə gəda da qalacaq!» (Холуй, ким би не став, все одно залишиться холуєм!)

Всі розглянуті вище приклади перекладу можна, на нашу думку, вважати прикладами вдалої передачі конотативних значень. Однак, на жаль, слід визнати, що азербайджанські перекладачі української художньої літератури нерідко нехтували передачею конотацій. Тут, напевно, зіграло свою роль і те, що в радянські часи цим перекладам відводилася в основному «інформативна роль» (познайомити читача з тим чи іншим художнім твором), а художня цінність перекладу вважалася другорядною. Ми наведемо кілька прикладів з азербайджанського перекладу роману О. Гончара «Людина і зброя» ([16], переклад М. Фаїга; текст оригіналу ми цитуємо за [17]), щоб проілюструвати в цілому досить звичайну практику «безбарвного» перекладу художніх творів. Переклад цього роману виконувався з його перекладу на російську мову, і перекладач, як видно, зовсім не переймався передачею «конотативного забарвлення» тексту. Більше того, нерідко він навіть випускав цілі частини розповіді, скорочував мову героїв.

«Тільки **тривога мовби розлита в повітрі**, вона вже **проїняла** місто і душі людей» – «Nəyəsan artıq şəhərdə, insanların qəlbində hökm sürürdü» (Хвилювання вже панувало в місті, в серцях людей).

«Духнович теж **поплентався** з ними, хоч мешкає він у місті, з батьками» – «Duxnoviç də valideynləri ilə şəhərin mərkəzində yaşamasına baxmayaraq onlara qoşuldu» (Духнович теж, незважаючи на те, що живе зі своїми батьками в центрі міста, приєднався до них).

«...Магазин **зустрів їх порожнечю**: полиці **голі, аж гудуть. Розмели**» – «Mağaza **bomboşdu**, rəflərdə **diş qurdalamağa da şey uox idi**» (Магазин **був порожнісінький**, на полицях **не було чим і в зубах поколупатися**).

Зрозуміло, що передача конотативних значень часом буває зовсім не простою справою, і інколи перекладачі вдавалися до найлегшого шляху – скоротити важкі місця, обійти їх стороною. До того ж більшість з них виконували переклади вже з існуючих перекладів на російську мову, в яких і конотативні значення, і навіть стилістичні особливості українського оригіналу іноді бувають певною мірою спотвореними.

На жаль, в перекладі роману О. Гончара «Людина і зброя» ми зустрічаємося з викривленнями на кожному кроці. В ре-

зультаті такого перекладу авторська особистість Олесея Гончара постала перед азербайджаномовним читачем у спотвореному вигляді. Відомий радянський письменник і перекладач К.І.Чуковський писав з цього приводу, що «від художнього перекладу ми вимагаємо, щоб він відтворив перед нами не тільки образи й думки автора, який перекладається, не тільки його сюжетні схеми, але і його літературну манеру, його творчу особистість, його стиль. Якщо це завдання не виконане, то переклад ні на що не годиться. Він є наклепом на письменника...» [18, с. 22]. І такий наклеп може створити у читачів перекладів літератури іншого народу негативне уявлення про неї як про літературу нудну, нецікаву, безбарвну. Тому перекладачам художньої літератури так важливо розуміти роль конотативних значень і досягати високої майстерності в їхній передачі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сусов И. П. Введение в языкознание. – М.: Восток – Запад, 2008.
2. Hekayələr. Ukrayna yazıçılarının hekayələri. – Bakı, Gənclik, 1979.
3. Вовчок М. Оповідання. Казки. Повісті. Роман. – К.: Наук. думка, 1983.
4. Котляревський І. Поетичні твори. Драматичні твори. Листи. – К.: Наук. думка, 1982.
5. Kotlyarevski İvan. Natalka Poltavka. – Bakı, Azərnəşr, 1978.
6. Мирний П. Твори в 2 т. – К.: Наук. думка, 1989. – Т. 1.
7. Mirni Panas. Şeytan yoldan çıxartdı. – Bakı, Usağgəncnəşr, 1960.
8. Франко І. Зібрання творів у 50 т. – К.: Наук. думка, 1978. – Т. 15.
9. Ukrayna hekayələri. – Bakı, Azərnəşr, 1954.
10. Маслов Ю. С. Введение в языкознание. – М.-С.Пб.: Академия, 2005.
11. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). – Вінниця: Нова Книга, 2003.
12. Oles Qonçar. Dənizə uzanan yol. – Bakı: Yazıçı, 1982.
13. Коцюбинський М.М. Твори в 2 т. – К.: Наук. думка, 1989. – Т. 2.
14. Kotsyubinski M. Fata-Morqana. – Bakı, Usağgəncnəşr, 1961.
15. Franko İ. Balaca Miron. Hekayələr. – Bakı: Gənclik, 1976.

16. Qoңcar Oles. İnsan və silah. – Bakı, Azərənşır, 1963.
 17. Гончар О. Людина і зброя. – Харків, Фоліо, 2007.
 18. Чуковский К.И. Высокое искусство. – М.: Сов. писатель, 1968.

АНОТАЦІЯ

І. В. Павлій. Деякі зауваження відносно передачі конотативних значень в азербайджанських перекладах української художньої літератури

У статті показано специфіку передачі в азербайджанських перекладах української художньої літератури конотативних значень ряду позитивно та негативно емоційно забарвлених слів і ряду фразеологізмів. Виявлено особливу важливість для забезпечення оптимальної передачі конотативних значень врахування національних культурно-емоційних особливостей тих народів, між мовами яких здійснюється переклад.

Ключові слова: літературний переклад, лексичне значення, конотативне значення, емоційно забарвлене слово, фразеологізм.

АННОТАЦИЯ

И. В. Павлий. Некоторые замечания относительно передачи коннотативных значений в азербайджанских переводах украинской художественной литературы

В статье показывается специфика передачи в азербайджанских переводах украинской художественной литературы коннотативных значений ряда позитивно и негативно эмоционально окрашенных слов и ряда фразеологизмов. Выясняется особая важность для обеспечения оптимальной передачи коннотативных значений учёта национальных культурно-эмоциональных особенностей тех народов, между языками которых осуществляется перевод.

Ключевые слова: литературный перевод, лексическое значение, коннотативное значение, эмоционально окрашенное слово, фразеологизм.

SUMMARY

I. V. Pavlii. Some notes on rendering the connotation in the Azerbaijani translations of Ukrainian belles-lettres

The literary Azerbaijani translations of Ukrainian belles-lettres

are considered in the paper due to the specific character of rendering the connotation for the series of “positive and negative emotionally coloured” words and for the series of idiomatic/phraseological expressions, and the importance of taking into consideration the national cultural & emotional peculiarities of source and target language speakers for optimization of such rendering is emphasized.

Key words: literary translation, lexical meaning, connotation, “emotionally coloured” word, idiomatic/phraseological expression.

*Л.Д. Смирнова
(Горлівка)*

УДК 811.112.2+81'272

ПРОГРАМНА ПРОМОВА ПРЕЗИДЕНТА ЯК ЖАНР МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

(на матеріалі промов російського та німецького президентів та інавгураційної промови президента США)

У наш час відзначається збільшений інтерес лінгвістів до проблем дискурсу як активних соціальних груп, так і політиків. Політичний дискурс являє собою явище, яке має частотний прояв і набуває особливого соціального значення в житті суспільства. Політичний дискурс виступає складним об'єктом дослідження, оскільки знаходиться на перетині різних дисциплін – політології, соціальної психології, лінгвістики і пов'язаний з аналізом форми, задач і змісту дискурсу, що вживається в певних (політичних) ситуаціях [1, с. 118].

Теоретичною основою дослідження слугували: положення теорії тексту та лінгвістики тексту (роботи І. Р. Гальперіна, О. А. Гончарової); положення теорії дискурсу (роботи Т. А. ван Дейка, Н. Фейрклау, Н. Д. Арутюнової); положення теорії комунікації та аналізу дискурсу (роботи О. Й. Шейгал, Т. А. ван Дейка, Ю. Хабермаса, О. С. Кубрякової, О. М. Паршиної); положення когнітивної лінгвістики (роботи О. В. Олександрової, Л. Л. Баранової, О. С. Кубрякової); положення порівняльної культурології (роботи Т. А. Комової, В. В. Червоних тощо).

Об'єктом даного дослідження виступає політичний дискурс, який за своєю природою неоднорідний. У ньому виділяється газетний дискурс друкованих ЗМІ, усний журналістський дискурс

на радіо й телебаченні та усний політичний дискурс самих політиків, у який включаються: усний публічний виступ політика в передвиборних дебатах, у ток-шоу, у різного роду телеінтерв'ю з ним, мова в умовах „прямой лінії”, програмна промова, інавгураційна промова, звернення глави держави до населення з приводу особливої, „кризової” ситуації, вітальна промова з приводу пам'ятної дати або ювілею, вітальне слово, напутнє слово, прощальне звернення президента та ін. **Предметом дослідження** є програмна/інавгураційна промова президента, яка розглядається як жанр монологічного мовлення усного політичного дискурсу.

Різноманітні трактування дискурсу розглядав Т. ван Дейк [6], який зазначав, що даний термін використовується в науці в декількох значеннях:

- дискурс у широкому сенсі слова (як комплексна комунікативна подія) може бути мовним, письмовим, мати вербальні/невербальні складові;
- дискурс у вузькому сенсі (як текст або розмова) – це письмовий чи мовний вербальний продукт комунікативної дії;
- дискурс як жанр.

Н. Фейрклау розглядає дискурс в трьох основних напрямках соціальної практики [7, с. 29]:

- жанрах (способах дії);
- дискурсах (способах репрезентації);
- стилях (способах ідентифікації).

Жанри, дискурси та стилі виступають як елементами тексту, так і соціальними елементами. На рівнях соціальних практик вони функціонують як елементи дискурсивної впорядкованості. Н. Фейрклау схематично описує діалектичні зв'язки між жанрами, дискурсами та стилями наступним чином: дискурси (репрезентаційне значення) встановлені жанрами (діяльнісне значення) і реалізуються в стилях (ідентифікаційне значення). Дії та ідентичності (включаючи жанри й стилі) представлені в дискурсах (репрезентаційне значення). Отже, Н. Фейрклау пропонує трирівневу концепцію дискурсу, яка задає три основних напрямки його дослідження:

- дискурс як текст (усний та писемний);
- дискурс як дискурсивна практика (процеси провадження тексту);
- дискурс як соціальна практика (інституційні обстави-

ни комунікативної події, провадження і сприйняття текстів).

Мовні жанри як особливу область в дискурсі виокремлює також О. Й. Шейгал [5]. Суб'єктами таких жанрів можуть бути лише особи, що займають найвищі поверхи в політичній ієрархії, наприклад, керівники держав. На відміну від діалогічних жанрів, у монологічних жанрах, як правило, є письмова основа, що ослабляє, а часто виключає спонтанність мовлення, тому монологічні жанри характеризують стратегії та тактики мовної поведінки політика, але в значно меншому ступені – усний політичний дискурс.

Як один із можливих критеріїв стратифікації політичного дискурсу О. Й. Шейгал називає віднесеність жанру до тієї чи іншої події політичного життя, яке може бути циклічним (вибори, інавгурація, з'їзд партії, церемонія патріотичного свята, щорічний виступ президента з посланням Федеральним зборам), календарним (зустріч депутата з виборцями, парламентські слухання, візит політичного діяча) або спонтанним (мітинг, політичний скандал, референдум) [4, с. 209]. Класифікація О. Й. Шейгал побудована на широкому матеріалі не тільки російського, але й американського політичного дискурсу, але без урахування специфіки усної або письмової комунікації.

Розширює уявлення про сучасний політичний дискурс дослідження О. М. Паршиної [2], результати вивчення якого та знайдені прийоми аналізу є новими. Вперше зроблена спроба виділення, класифікації та аналізу мовних стратегій російських політиків на основі вивчення використовуваних ними мовних засобів. Автор виокремлює монологічні жанри усного політичного дискурсу та звертає увагу на те, що „при характеристиці політичного дискурсу в його як монологічних, так і діалогічних формах слід враховувати мету, яку ставить політик у своєму публічному виступі. Цілі комунікації співвідносяться з реалізацією мовних функцій” [2, с. 29].

Легко помітити, що усний політичний дискурс реалізується за участю політика в тих чи інших подієвих жанрах, що включають в себе як риторичні, так і мовні жанри.

Ми розглядаємо дискурс як сукупність текстів писемного та усного мовлення, вживаних у певній комунікативній ситуації і звернених до однієї загальної теми, тому й аналізуємо дис-

курс як текст.

Матеріалом для аналізу слугували тексти, які фіксують на письмі зміст виступів російського, американського та німецького президентів з метою проаналізувати їх як жанр монологічного мовлення усного політичного дискурсу. Для досягнення поставленої мети в роботі передбачається вирішити такі завдання:

- 1) прослідкувати механізми, за допомогою яких особистість політика проявляється в його промові;
- 2) виявити вербальні засоби політичної промови;
- 3) виявити в них загальні та розбіжні риси/характеристики.

Порівняймо передвиборний програмний виступ російського президента Володимира Путіна у 2012 році [3], програмну промову президента ФРН Йоахіма Гаука [8], сказану ним 22 лютого 2013 в Берліні, присвячену сучасним проблемам Європи, та інавгураційну промову президента США Барака Обами [9]. У них багато спільного, що в цілому характерно для цього жанру, сформованого в європейській та американській політичній культурі.

У В. В. Путіна представлена не тільки картина сучасного становища Росії, але й концепція майбутнього міжнародного, політичного та економічного розвитку країни. Це перша мікротема основної частини програмного виступу. Друга мікротема програмної промови у відповідності з особливостями цього жанру пропонує конкретні способи реалізації запропонованої кандидатурою програми. Тут ми бачимо звернення до майбутніх результатів із зазначенням шляхів їх досягнення в мові В. В. Путіна. Він зупиняється на двох принципах діяльності: реформі влади та реформі економіки. При цьому вказуються конкретні шляхи реформування, названі мовними дієслівними моделями з модальними словами російської мови *нужно, надо, нужен, необходимо, должно, нельзя*. Наприклад:

Нужно воспитывать / приверженность семье, ответственность за судьбу Отечества, уважение к людям//

Нужен масштабный рост инвестиций//

Современные технологии /должны помочь нашим гражданам быть в курсе событий, общаться, учиться и работать//

Каждому / должен быть обеспечен свободный выбор /

Нашей стране / необходимо воспитать собственных

высококвалифицированных специалистов//

Социально незащищённым гражданам / надо предоставить надёжные социальные гарантии//

Регионы должны иметь мощные стимулы для самостоятельного развития//

Налоговая политика государства должна быть справедливой и эффективной//

Труд людей /должен быть оценён по достоинству//

/нельзя допускать участия силовых ведомств в экономике и политике[3].

Свою інавгураційну промову президента США Барак Обама починає з твердження, що американці від виборів до виборів „затверджуються у власній демократії“: *affirm the promise of our democracy* [9] (тут і далі переклад наш. – Л. С.). У центрі виступу претендента на пост президента США – виклад програми розвитку країни, власних поглядів і пропонує дій. По-перше, Б. Обама дає оцінку внутрішнього становища Америки та називає шляхи вирішення зазначених завдань та проблем, що виникають.

Велика нація повинна турбуватися/дбати про постраждалих від природних катаклізмів, таких як, наприклад, буревій Сенді:

/ a great nation must care for the vulnerable / from natural disasters – such as “superstorm Sandy”//

Президент США виступає також за зміни та поліпшення оподаткування, шкіл і охорони здоров'я:

/the US must reform healthcare to reduce costs while preserving access to services/

При цьому Барак Обама, як справжній патріот, переконаний: „Мої співвітчизники американці, ми створені для цього моменту, і ми скористаємося ним, якщо зробимо це разом” та „наша прихильність ідеї робить нас американцями”: *What makes us American is our allegiance to an idea/*

По-друге, президент США представив концепції розвитку економічного, політичного та міжнародного розвитку Америки. Він говорить про зміни клімату та говорить, що США повинні зберегти нашу планету:

/the US must „preserve our planet”//

Президент сказав, що після десятиліття воєн та затяжної економічної кризи перед Америкою відкриваються необмежені можливості.

For now decisions are upon us, and we cannot afford delay /

На даний момент рішення чекатимуть на нас, і ми не можемо дозволити собі затримку.

We cannot mistake absolutism for principle, or substitute spectacle for politics, or treat name-calling as reasoned debate / Ми не можемо приймати абсолютизм за принципи, заміняти/заміщати видовищами справжню політику, а аргументоване обговорення – взаємними докорами/закидами.

Легко помітити, що протягом усієї промови президент США вживає модальні дієслова англійської мови *can* (який передає вміння, здатність, можливість) та *must* (що повинно бути, необхідність конкретних дій).

Під час промови, яка тривала близько 18 хвилин, пан Обама закликав до „спільних дій” задля збереження свобод, які він пов’язав із соціальною та економічною рівністю.

До промови Йоахіма Гаука було прикуто особливу увагу німецьких ЗМІ, адже це була перша за майже рік його перебування на президентській посаді промова стосовно базових європейських питань, про майбутнє Європи. Президент без прикрас описав ситуацію в Європі [8]. Він говорив про „охопленний занепокоєнням континент, виснажене терпіння, втому та розчарування”. Єврокриза разом з глобалізацією призвели до сумнівів у вірності європейського курсу. До цих пір, на переконання Й. Гаука, „мир і свобода цементували європейську єдність”. Він визнав, що нині є багато незадовільного, і закликав європейців до тіснішої співпраці.

Сучасний стан континенту, за словами Й. Гаука, не описується лише кризою євро, серед населення відчувається невдоволення, яке не можна ігнорувати. „Існує потреба в роз’ясненнях у Європі, з огляду на нетерплячість, виснаження та розчарування громадян”, – сказав німецький президент, промовляючи перед двома сотнями гостей 22 лютого у своїй берлінській резиденції – палаці Бельвю. „Ця криза не обмежується лише економічним виміром, це також криза віри в європейський політичний проект”, – наголосив він.

Тепер потрібен новий імпульс, історія, „що зміцнює спільну ідентичність, яка хвилює серця і кличе до роботи руки”. А для цього Гаук закликає відродити сформовану протягом століть сукупність європейських цінностей: *Frieden und Freiheit, Demokratie und Rechtsstaat bis zu, Gleichheit und Solidarität so wie auch Toleranz/*, мир і свобода, демократія та правова держава,

рівність і солідарність, толерантність, любов до ближнього.’

Президент Німеччини назвав конкретні шляхи „подальшого внутрішнього об’єднання” („*Innere Vereinheitlichung soll bleiben*“). Він наголосив, що лише об’єднана Європа може ствердити себе у ролі глобального гравця. „Без спільної фінансової та економічної політики спільній валюті дуже важко буде вижити“. Крім того, *Ängste vor Deutschland sollen/zerstreut werden//*, Треба розвіяти побоювання перед Німеччиною’/seine Botschaft ist Europa doch gerade in Deutschland zu erleben//, звернення до народу Європи повинно появитися саме в Німеччині’

Dort ist der Schlüssel für die bislang fehlende europäische Identität zu finden [8]// ’Там треба знайти ключ до досі відсутньої європейської ідентичності.’

Muss ein Bundespräsident eine Betriebsanleitung für eine rund erneuerte Europamaschine liefern?// Чи повинен президент доставляти керівництво з експлуатації відновленої євромашини?’

Водночас, на його переконання, глибша інтеграція не може обмежуватися лише економічною сферою. За його словами, європейська спільнота, що підтримує єдині цінності, має бути „простором свободи та толерантності”:

man hat mit der Bitte zu bleiben//an die Nachbarn mit dem Wunsch, an das europäische Deutschland zu glauben.

Президент Німеччини – гарячий прихильник об’єднаної Європи. Він звертається до громадян: *Wir wollen mehr Europa wagen.* ’А що можеш зробити для Європи ти?’

Можна помітити, що конкретні задачі та шляхи подальшого розвитку німецький президент виражає мовними дієслівними моделями з модальними словами німецької мови *sollen, müssen, wollen*, конструкціями *sein/haben + zu+Infinitiv*, які в німецькій мові мають також модальне значення.

Й. Гаук висловлює три бажання для європейців. По-перше: „*Seid nicht gleichgültig*“gegen über europäischen Entscheidungen. „Не будьте байдужими“ до європейських рішень’. По-друге: *Seid nicht bequem!* ’Не будьте зручними!’ ЄС заслуговує на те, щоб люди були зацікавлені в ньому, незважаючи на всі складності. По-третє: „*Erkenne deine Gestaltungskraft!*“ *Auch im europäischen Maßstab.* („Визнайте вашу творчу силу!“ Крім того/також і в європейському масштабі). Кожен може знайти

причину, аби пояснити фразу: „*Ja, ich will Europa.*“ ”Так, я хочу Європу”.

Як і в промові В. В. Путіна, у виступі Й. Гаука багато формул акцентування: *я думаю / ich denke (glaube), я хочу (должен) сказать / ich will (muss) sagen (behaupten), для меня (нас) главное / das Wichtigste für mich (uns) ist.* Звертає на себе увагу ключове слово *новый*, яке неодноразово підкреслюється російським президентом: *новый* (курс), *новая* (власть / партия / страна).

Президенти промовляють програмні виступи, близькі за структурою та стилем тексту. Але у російського президента, який переобирається на другий термін, формули акцентування більш категоричні: *убежден, подчеркиваю* тощо:

Убежден/для поступательного развития государства и общества нам абсолютно необходима цивилизованная политическая конкуренция//

Убежден/только развитое гражданское общество может обеспечить незыблемость демократических свобод/гарантии прав человека и гражданина //Еще раз подчеркну/свободы и права граждан/это высшая ценность, которая и определяет смысл и содержание государственной работы.

Лейтмотивом промов президента, як російського, так і американського, є заклик до об'єднання як усіх громадян в єдиний народ, так і до тісного зв'язку керівника держави та народу. Німецький президент – прихильник об'єднаної Європи, він – за європейську спільноту. Цьому насамперед сприяє активне використання займенника *we/ wir* (ми) в усіх трьох промовах. В інавгураційній промові американського президента заклик до єднання нації включає також ідею необхідності подолання політичних розбіжностей заради спільного майбутнього.

Усі президенти позначають шляхи вирішення зазначених завдань та проблем, що виникають, вказують конкретні шляхи реформування за допомогою дієслівних моделей з модальними словами російської мови *нужно/надо, должно*; англійської мови – *can* та *must*; німецької мови – *sollen, müssen, wollen*.

Звернення до традиційних цінностей (мир і свобода, демократія та правова держава, соціальна та економічна рівність і солідарність, толерантність, любов до ближнього) у всіх трьох промовах президентів покликане викликати патріотичні почуття у громадян кожної з названих країн, дати їм надію на краще майбутнє.

У подальшому планується проаналізувати діалогічні жанри усного політичного дискурсу (інтерв'ю або теледебати, суспільно-політичне ток-шоу або „пряма лінія”).

ЛІТЕРАТУРА

1. Демьянков В. З. Интерпретация политического дискурса в СМИ // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования / В. З. Демьянков. – М.: Изд-во МГУ, 2001. – С. 116-133.
2. Паршина О. Н. Стратегии и тактики речевого поведения современной политической элиты России: дис... д-ра филол. наук: 10.02.01 / Ольга Николаевна Паршина; Саратовский государственный университет им. Н. Г. Чернышевского. – Саратов, 2005. – 325 с.
3. Предвыборная программа Путина от 2012 года (полный текст). – [Электронный ресурс]. – 2012. – Режим доступа: // <http://supercook.ru/decoration/prezident-putin-programma.html>
4. Шейгал Е. И. Инаугурационное обращение как жанр политического дискурса // Жанры речи: сб. науч. статей. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 2002. – Вып. 3. – С. 205-214.
5. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – Волгоград: Перемена, 2000. – 386 с.
6. Dijk T. A. van. Political Discourse and Racism: Describing Others in Western Parliaments // The Language and Politics of Exclusion: Others in Discourse. – Thousand Oaks (Cal.): Sage Publications, 1997. – P. 31-64.
7. Fairclough N. Textual analysis for social research / Norman Fairclough. – New York: Routledge, 2003. – 270 p.
8. Herausforderung für die Euroskeptiker. Gaucks Grundsatzrede zu Europa. – [Электронный ресурс]. – 2013. – Режим доступа: // <http://www.dw.de>
9. Inauguration of President Barack Obama in 2013. – [Электронный ресурс]. – 2013. – Режим доступа: // <http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-21117466>.

АНОТАЦІЯ

Л.Д. Смирнова. Програмна промова президента як жанр монологічного мовлення усного політичного дискурсу

Політичний дискурс становить складний об'єкт дослідження. У даній статті політичний дискурс розглядається як жанр. Пред-

метом дослідження є програмна промова президента, яка розглядається як жанр монологічного мовлення усного політичного дискурсу. На матеріалі промов російського президента В. Путіна, президента Німеччини Йоахіма Гаука та інавгураційної промови президента США Барака Обами показано спільні риси, в цілому характерні для цього жанру, сформованого в європейській та американській політичній культурі, та їхні розбіжності.

Ключові слова: політичний дискурс, мовні жанри, монологічне мовлення, політична промова, інавгураційна промова.

АННОТАЦІЯ

Л.Д. Смирнова. Програмная речь президента как жанр монологической речи устного политического дискурса

Политический дискурс является сложным объектом исследования. В данной статье политический дискурс рассматривается как жанр. Предметом исследования является программная речь президента, которая рассматривается как жанр монологической речи устного политического дискурса. На материале речей российского президента В. Путина, президента Германии Йоахима Гаука и инаугурационной речи президента США Барака Обамы показано общие черты, в целом характерные для этого жанра, сложившегося в европейской и американской политической культуре, и их несоответствия.

Ключевые слова: политический дискурс, речевые жанры, монологическая речь, политическая речь, инаугурационная речь.

SUMMARY

L.D. Smyrnova. Speech of the president as a monologue genre of spoken political discourse

Political discourse is a complex object of the study. In this article, the political discourse is regarded as a genre. The subject of the study is the speech of the president, which is seen as a monologue genre of spoken political discourse. Similarities in the general characteristic of the genre that emerged in the European and American political culture, and their differences are analyzed on the material of Russian President Vladimir Putin, the President of Germany, Joachim Gauck speeches, and inaugural speech of the US President Barack Obama.

Key words: political discourse, speech genres, monologues, political speech, inaugural speech.

УДК 811.161.2'367

СПОНУКАЛЬНА ІНТЕНЦІЯ ІНФІНІТИВНИХ РЕЧЕНЬ

На сучасному етапі розвитку синтаксичної науки увагу мовознавців привертають питання репрезентації семантичної структури речення формально-граматичними й комунікативно-прагматичними засобами. Зацікавлення питаннями вербальної комунікації пояснює зосередження уваги лінгвістів на мовленнєвому акті як результаті комунікативної взаємодії адресанта й адресата, а також на мовних засобах вираження інтенції адресанта в процесі мовленнєвого спілкування. Вивчення функціонального аспекту мови передбачає не тільки встановлення мотиваційного підґрунтя мовленнєвої діяльності адресанта, а й з'ясування специфіки позамовних чинників, які впливають на результати комунікації. Урахування прагматичного аспекту синтаксичних одиниць актуалізує дослідження прагматичної функції мови, яку найкраще реалізовано в спонукальних конструкціях, що відображають волонтактивні стосунки між комунікантами.

Структурно-семантичні та комунікативні характеристики спонукальних конструкцій, зокрема питання семантичних різновидів висловлень зі спонукальною модальністю, темарематичного зв'язку між частинами спонукального речення тощо було розглянуто в працях І. С. Андрєєвої, Л. В. Бережан, Н. О. Бондарєвої, І. Р. Вихованця, А. П. Загнітка, М. У. Каранської, Н. В. Швидкої, С. В. Харченко, Л. П. Чахоян та ін. Логіко-філософський підхід до вивчення проблеми спонукальних мовленнєвих актів реалізовано в дослідженнях Г. П. Грайса, Дж. Ліча, Дж. Остіна, Дж. Сьорля, П. Ф. Строссона, які було доповнено прагмалінгвістичним підходом до проблеми в роботах Ф. С. Бацевича, О. І. Беляєвої, В. В. Богданова, А. Вежбицької, В. Г. Гака, Л. М. Медведєвої, Г. Г. Почепцова, О. Г. Почепцова, Б. Фрезера та ін. Прагматичні особливості директивів досліджено такими вченими, як Н. Г. Гладуш, О. Л. Дмитренко, В. І. Карабан, Л. В. Михайлова, С. В. Мясоедова, О. В. Нарушевич-Васильєва, І. С. Шевченко та ін., які вважають, що директивний мовленнєвий акт – це волевиявлення, адресоване мовцем своєму співрозмовнику і спрямоване на виконання слухачем мовленнєвої дії та її перетворення з ірреальної в реальну з урахуванням інтенції мовця.

У сучасній лінгвістиці проблема вивчення категорії спонукання, в якому б аспекті її не розв'язували, була й залишається **актуальною**. Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених вивченню категорії спонукання, недостатньою мірою висвітлені механізми утворення та функціонування непрямих спонукальних утворень, зокрема інфінітивних речень у функції спонукальних.

Метою роботи є дослідження спонукального потенціалу інфінітивних речень, зокрема розв'язання таких **завдань**: окреслення вторинних способів вираження спонукального значення; з'ясування місця інфінітивних речень у функції спонукальних серед інших способів волевиявлення; опис механізмів виникнення додаткової спонукальної інтенції для інфінітивних речень; визначення типологічних особливостей інфінітивних речень зі значенням спонукання.

Матеріалом дослідження є українські публіцистичні тексти початку ХХІ століття.

Спонукальні конструкції, вилучені з публіцистичних текстів, привертають увагу розмаїттям вираження волевиявлення як в семантичному, так і в синтаксичному плані. Серед них виокремлюються дві групи: конструкції, для яких спонукання є первинною функцією, та утворення, для яких спонукання є функцією вторинною. Останні формують досить велику за обсягом групу, до якої входять різноманітні конструкції, об'єднані спільною рисою – вторинність спонукальної функції. Такі утворення спочатку виконували й формально продовжують виконувати інші функції в мовленні, передаючи значення не спонукальної, а розповідної чи, наприклад, питальної модальності. Тобто вони формально належать до розповідних, питальних, умовних, ймовірних, бажальних, але фактично виконують спонукальну функцію: *А можна московському гостю повідомити, що в Україні Прем'єр-міністр Микола Азаров не володіє українською мовою?* („Велика політика”. – Інтер. – 08.10.2010. – 23:00); *Спробуємо розібратися – навіщо?* (Дзеркало тижня. – 16-22.10.2010); *Отже, порахуємо.* [Три представники непарламентських партій (скільки з них опозиційних – як складеться) плюс дев'ять (коаліційних), усього 12] (Дзеркало тижня. – 16-22.10.2010); *<...> протягом першого тижня бажано більше відпочивати та раніше лягати спати* (Високий замок. – 28.10.2010); *<...> було б непогано запросити зовнішніх фахівців <...>* (Музеї України. – 07.10.2010).

Розмаїття форм і способів вираження спонукання ускладнює систематизацію спонукальних конструкцій вторинної функції. Не претендуючи на вичерпність у розв'язанні питання класифікації, спробуємо все ж таки здійснити систематизацію таких утворень, спираючись на публіцистичний стиль.

На нашу думку, до конструкцій із вторинною спонукальною функцією належать:

1. Формально питальні речення.
2. Формально непитальні речення:
 - 2.1. Формально непитальні речення з предикатом-дієсловом у формі умовного способу.
 - 2.2. Формально непитальні речення з предикатом-дієсловом у формі дійсного способу.
 - 2.2.1. З предикатом-дієсловом у формі минулого часу.
 - 2.2.2. З предикатом-дієсловом у формі теперішнього часу.
 - 2.2.3. З предикатом-дієсловом у формі майбутнього часу.
 - 2.3. З предикатом-дієсловом у формі інфінітива.
 - 2.4. З предикатом, вираженим модальним словом у поєднанні з інфінітивом.
 - 2.5. З предикатом, вираженим перформативом.
 - 2.6. З предикатом, вираженим іменником.
3. Неповні речення.
4. Еквіваленти речень.

Конструкції із вторинною спонукальною функцією становлять периферію поля спонукання. У синтаксичному аспекті вона є великою за обсягом. Периферія цього поля представлена різноманіттям способів вираження спонукального значення. Усі їх об'єднує вторинність спонукальної функції.

Значне місце в групі периферійних утворень посідають речення із предикатом-дієсловом у формі **інфінітива**. На думку О. В. Нарушевич-Васильєвої, інфінітивні речення передають категоричність, повинність, необхідність спонукання: *Відділення, покласти зброю!; За огорожу не заходити!* Проте в ситуаціях, коли мовець хоче пом'якшити тон спонукання, речення з предикатом у формі інфінітива нерідко оформлюється як питальне, при цьому в конструкцію обов'язково вводиться сполучник **а**. Наприклад: *[Заявився нарешті додому?] А двері за собою зачинити?; [Уже біжиш до клубу?] А винести сміття?; [Вже збираєшся на вулицю у футбол з хлопцями ганяти?] А прибрати в себе в кімнаті? [6].*

Можливість заміни імперативних форм інфінітивами пояснюється тим, що останні мають здатність набувати ірреального об'єктивно-модального значення. Конструкції такого типу передають досить категоричні вимоги. Наприклад: **Зібрали** всі наявні у м. Львові оперативні резерви 62 СД (стрілецької дивізії. – Авт.) ВВ (внутрішніх військ. – Авт.) МДБ, штабу українського прикордонного округу і Управління міліції м. Львова (Музеї України. – 24.12.2009); **Операцію провести** методом блокування села Білогорця, прилеглих до нього хуторів, західної околиці селища Левандувка і лісного масиву (Музеї України. – 24.12.2009); **Без команди не стріляти. Піднестити** якнайближче (Дзеркало тижня. – 5-11.11.2009).

Часто інфінітивні речення вживаються з окличною інтонацією. Це посилює притаманну їм категоричність, необхідність, повинність. Висловлення цього типу зазвичай передають наказ чи вимогу: **Руками не чіпати!** (Музеї України. – 23.12.2009); **Голів не піднімати!** (Дзеркало тижня. – 5-11.11.2009).

С. В. Харченко підкреслює, що „речення спонукальної модальності, в яких предикат – носій інваріантного імперативного значення – виражений формами інфінітива”, передають спонукування категоричніше, ніж речення з імперативними формами. Із таким твердженням можна погодитись частково. Справді, більшість спонукальних речень, побудованих за схемою Inf, є значно більш категоричними й передають спонукування суворо: **Пиво без паспорта не наливати!** (Україна молода. – 12.01.2009); [Центральна виборча комісія постановляє:] 1. Утворити закордонні виборчі дільниці закордонного виборчого округу з виборів Президента України 17 січня 2010 року згідно із додатком. 2. Цю постанову опублікувати в газетах «Голос України», «Урядовий кур'єр» та надіслати Міністерству закордонних справ України, Міністерству внутрішніх справ України, Міністерству оборони України (Голос України. – 13.12.2009). Проте використання інфінітивів у рецептах не має значення категоричної вимоги. У такий спосіб подається інструкція щодо виконання тих чи інших дій: **Квашену капусту зварити** в підсоленій воді, **викласти** на сито, ... **змолоти** на м'ясорубці. Отриманий капустяний фарш **посипати** тертим сиром, манкою, дрібно нарізаними яйцями, чорним меленим перцем, сіллю і ретельно **перемішати**. З фаршу **зробити** галушки (Високий замок. – 09.12.2009). У реченнях

такого підтипу інфінітив добре підкреслює анонімність, невизначеність особи і числа виконавців дії: <...> **одягтися** у світлий, однотонний одяг, який щільно прилягає до тіла, **аби легко помітити кліщів** (Світ молоді. – 22.06.2009).

У публіцистичних текстах, як показав аналіз зібраного матеріалу, інфінітивні речення можуть бути вжиті у двох випадках: з метою посилення категоричності вимоги, наприклад, **Розпочати ремонтні роботи, підготовку до зими!** (Музеї України. – 18.09.2010); або з метою підкреслення анонімності, невизначеності особи й числа виконавців дії, що спостерігається в текстах рецептів, наприклад, **Відварити гриби, порізати їх соломкою, підсмажити з цибулею** (Високий замок. – 16-22.10.2010).

Таким чином, усі інфінітивні речення є односкладними, мають схему-модель Inf, завжди можуть бути транспоновані в спонукальні речення, що містять імперативні форми. Усі інфінітивні речення можна поділити на дві групи: ті, що передають більш категоричне волевиявлення (порівняно з конструкціями із предикатами-імперативами), та такі, що передають анонімність, невизначеність особи та числа виконавців дії (наприклад, у рецептах, рекомендаціях).

Велику за обсягом периферійну групу формують речення з головним членом, вираженим **модальним словом у поєднанні з інфінітивом**. Усі вони мають модель (N₁) PraedInf. Підмет N₁ взято в дужки на позначення того, що такі речення можуть бути як односкладними, так і двоскладними: **Саме цього ви маєте боятися** (День. – 08.02.2011); <...> **Україні та Молдові необхідно давати перспективу** (День. – 08.02.2011); **Тому треба пояснювати з самого дитинства, що це таке смерть, що для кожного віку є свої проблеми, і коли ти їх переростаєш, то вони здаються безглуздими і ти розумієш, що треба тільки пережити** (Світ молоді. – 22.02.2011); **Людина має прикрашати себе сама, демонструвати свій внутрішній світ, а не металеві прикраси в тілі** (Світ молоді. – 07.05.2009); **От тут я повинен перейти на те, що погодитися з вами. Дійсно, треба узгоджувати позиції, треба узгоджувати історичні факти** („Велика політика”. – Інтер. – 15.10.2010. – 22:00).

До модальних слів, що разом з інфінітивом утворюють предикативне ядро, належать **слід / не слід, варто / не варто, треба / не треба, потрібно / не потрібно, необхідно** тощо:

Так, треба переходити на вугілля, якого в Україні на 300 років. Треба переходити на уран, бо ядерна енергетика України виробляє 50% електричної енергії. Треба переходити на сучасні системи обігріву („Від першої особи”. – Радіо „Ера”. – 20.10.2010. – 18:00); Якщо ми хочемо серйозно ставитися до Києва та Кишинєва, то маємо говорити про 25 років – серйозну зміну покоління (День. – 08.02.2011).

Конструкції типу (N₁) PraedInf, належачи до поля спонування, мають зони перетину із полем необхідності. Модальні слова надають інфінітивам відповідних модальних значень. Крім того, введення в речення модального слова дещо зменшує категоричність волевиявлення, пом'якшує спонування. Речення (N₁) PraedInf не містять імперативних форм, проте завдяки наявності в їх структурі модальних слів сприймаються як спонукальні: *Ми повинні дати можливість людям відкривати рахунки за кордоном сьогодні* (Дзеркало тижня. – 23-29.10.2010); *Це тривожний сигнал, і з цим треба розібратися* (Кореспондент. – 01.11.2010); *Слід згадати вже легендарний акінак <...>* (Музеї України. – 01.11.2010); *<...> протягом першого тижня бажано більше відпочивати та раніше лягати спати* (Високий замок. – 28.10.2010). Каузовану дію в спонукальних конструкціях, виражених за участю модальних слів, називає зазвичай інфінітив або віддієслівний іменник: *<...> Михайло Добкін упевнений, що партію „Свобода” треба „вимітати поганою мітлою”* (Кореспондент. – 01.11.2010); *Систему треба міняти, а не зводити до водія, до його вини* („Шустер-LIVE”. – ТРК Україна. – 15.10.2010. – 20:20); *Я думаю, що сьогодні нам потрібно думати про майбутнє, нам потрібно думати про те, як виходити з цього стану* („Велика політика”. – Інтер. – 15.10.2010. – 22:00).

Також значення спонування може бути передане за допомогою дієслова *мати* (=бути необхідним) у поєднанні з інфінітивом, який і називає каузовану дію: *Ми маємо подолати прірву* (Дзеркало тижня. – 12-18.02.2011).

Отже, речення з головним членом, вираженим модальним словом у поєднанні з інфінітивом, формують велику за обсягом групу. Усі вони мають модель (N₁) PraedInf, маючи можливість бути як односкладними, так і двоскладними. Модальне слово в таких конструкціях є засобом формування спонукальної модальності, а сама каузована дія названа інфінітивною формою.

Таким чином, у виборі того чи іншого способу оформлення спонування вагомим чинником є загальний контекст спілкування, зокрема врахування особливостей комунікативної ситуації. Не всі різновиди спонування можуть бути виражені непрямими способами, зокрема неможливо в такий спосіб передати мольбу та заклик. Індикатором для визначення спонукальної функції речення є комунікативна ситуація, в межах якої інфінітивне речення розкриває спонукальний потенціал.

Запропонований аналіз потенційно спонукальних інфінітивних речень окреслює коло можливих у подальшому досліджень, не претендуючи на вичерпність розв'язання проблеми, оскільки питання дослідження різноманіття спонукальних конструкцій вимагає спеціально призначеного ґрунтовного вивчення їхньої функціонально-стилістичної спроможності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляева Е. И. Грамматика и прагматика побуждения: Английский язык / Е. И. Беляева. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1992. – 168 с.
2. Бережан Л. В. Волонтеративні відношення в мовленнєвій діяльності: Конспект лекцій зі спецкурсу / Л. В. Бережан. – Чернівці: Рута, 1999. – 36 с.
3. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: Функціональний і прагматичний аспекти: моногр. / І. Я. Завальнюк. – Вінниця: Нова Книга, 2009. – 400 с.
4. Конрад Р. Вопросительные предложения как косвенные речевые акты / Р. Конрад; пер. с нем. В. А. Плунгяна // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16. – М.: Прогресс, 1985. – С. 216-227.
5. Мясоедова С. В. Категорія спонування і її вираження в непрямих висловленнях сучасної української мови: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова” / С. В. Мясоедова. – Харків, 2001. – 16 с.
6. Нарушевич-Васильєва О. В. Категорія спонукальності у прагматилістичному аспекті: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова” / О. В. Нарушевич-Васильєва. – Одеса, 2002. – 22 с.
7. Харченко С. В. Семантико-синтаксична та комунікативна структура речень спонукальної модальності: автореф.

- дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова” / С. В. Харченко. – К., 2001. – 20 с.
8. Филатова Е. А. Побудительные высказывания как речевые акты в современном русском языке: дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 „Русский язык” / Елена Алексеевна Филатова. – М., 1997. – 231 с.

АНОТАЦІЯ

О.С. Шатилова. Спонукальна інтенція інфінітивних речень

Стаття присвячена дослідженню спонукального потенціалу односкладних інфінітивних речень. Окреслено вторинні способи вираження спонукального значення. З'ясовано місце інфінітивних речень у функції спонукальних серед інших способів волевиявлення. Описано механізми виникнення додаткової спонукальної інтенції для інфінітивних речень. Визначено типологічні особливості інфінітивних речень зі значенням спонукування.

Ключові слова: спонукальна модальність, вторинна спонукальна функція, інфінітивне речення, спонукальна конструкція.

АННОТАЦИЯ

Е.С. Шатилова. Побудительная интенция инфинитивных предложений

Статья посвящена изучению побудительного потенциала односоставных инфинитивных предложений. Обозначены вторичные способы выражения побудительного значения. Выяснено место инфинитивных предложений с функцией побуждения среди других способов волеизъявления. Описаны механизмы возникновения дополнительной побудительной интенции для инфинитивных предложений. Определены типологические особенности инфинитивных предложений со значением побуждения.

Ключевые слова: побудительная модальность, вторичная побудительная функция, инфинитивное предложение, побудительная конструкция.

SUMMARY

O. Shatilova. Incentive intension of infinitive sentences

Article is devoted to studying of incentive potential of infinitive sentences. Secondary ways of incentive value expression are

designated. The place of infinitive sentences with motivation function among other ways of will is found out. Mechanisms of emergence of additional incentive intension for infinitive sentences are described. Typological features of infinitive sentences with value of motivation are defined.

Key words: incentive modality, secondary incentive function, infinitive sentences, incentive construction.

*О. С. Антипов
(м. Луганськ)*

УДК 81'373

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ “ПАТРІОТ” В ЕСЕЇСТИЦІ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Кардинальні суспільно-політичні зміни, що відбулися в Україні за останні двадцять років, засвідчили потужний патріотичний потенціал українського народу. Це зазвичай відбувається у кризові й перехідні етапи розвитку суспільства. Провідною темою, активно розроблюваною в літературі кінця ХХ століття – до наших днів, є шлях, яким рухатися країні далі.

Патріотизм як соціальний феномен – це аспект життя суспільства, який є джерелом його існування та розвитку. Важливим чинником розвитку громади є самостійна, незалежна, самодостатня держава, а головним об'єктом патріотизму виступає громадянин, який розуміє свою роль у розвитку країни, і значення країни в його житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання досліджуваної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена означена стаття. Явище патріотизму тісно пов'язане з поняттям державності. Воно є предметом дослідження багатьох наукових галузей. У філософській, психологічній, лінгвістичній, педагогічній літературі розкрито суть патріотизму, його конкретно-історичний характер, ознаки прояву.

До ідеї патріотизму, любові до держави, народу і його традицій зверталися у своїх працях стародавні філософи (Конфуцій, Платон, Аристотель), мислителі епохи Відродження

(Н. Макіавеллі), Нового часу (К. Гельвецій, Д. Локк, І. Кант). Ідея патріотичного виховання громадян будь-якої держави була і є однією з фундаментальних проблем в історії філософії і педагогіки.

Професор німецької комунікативної філософії К. О. Апелъ вважає, що людина будь-якого етносу не здатна зберегти власну ідентичність без патріотизму [2, с. 372-394]. Тому цілком природним є дослідження патріотизму у тісному зв'язку з національною ідеєю, національним характером, менталітетом.

Значну увагу поняттям “патріот” і “патріотизм” приділено в українській філологічній, педагогічній і філософській літературі.

Формулювання цілей статті. Головним джерелом висвітлення проблеми патріотизму була й залишається література, зокрема художня публіцистика, покликана формувати громадську думку. Метою нашої розвідки є дослідження лексико-семантичного поля (ЛСП) “патріот” в сучасній українській письменницькій публіцистиці на матеріалі збірки есеїв Юрія Андруховича “Диявол ховається в сирі”.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ю. Андруховича вважають батьком сучасної української есеїстики. Його творчий доробок представлений у трьох збірках: “Дезорієнтація на місцевості” (1997), “Моя Європа” (українською мовою видана 2001 року), “Диявол ховається в сирі” (2006).

Для есеїв письменника характерні стрімка думка, парадоксальність мислення, ліричне чуття. Основними темами, порушеними автором, є українська ментальність, національна ідентичність, історична доля та сучасний стан розвитку Галичини, інтеграція України з Європою чи Росією.

Дослідження ЛСП в українській лінгвістиці залишається актуальним, його розглядають як парадигмальне об'єднання одиниць певної частини мови за спільністю інтегрального компонента значення [9, с. 327]. ЛСП є сукупністю лексичних одиниць, “що віддзеркалюють поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ”, що “розгалужується на мікрополя, які є меншими за обсягом сукупностями лексичних одиниць, об'єднаних спільністю

змісту, що виділяються в межах ЛСП” [4, с. 6-7].

Головними властивостями ЛСП вважають: 1) наявність семантичних відношень між складниками; 2) системний характер цих відношень; 3) взаємна залежність і взаємна детермінованість лексичних одиниць; 4) відносна автономність поля; 5) безперервність позначення у смисловому просторі; 6) взаємозв'язок полів у межах усієї лексичної системи [7, с. 99].

Загально визнаним є поділ поля на ядро, центр, периферію. В основі семантичного поля перебуває слово, навколо якого групуються найбільш близькі слова, формуючи ядро, а “навколо ядра розміщуються, як кола на воді, слова більш віддалені, аж до периферії, де містяться значення оказіональні, образні переосмислення, що можуть входити і в інші семантичні поля” [8, с. 123]. У польовій системі мають місце синонімічні та антонімічні зв'язки, що виникають в ядерній, навколоядерній та периферійній зонах.

Учені зазначають, аби визначити загальне значення слова потрібно звернутися до лексикографічних джерел, і загальне, що є в слові, називають “основним значенням”, “елементарним значенням”. Сукупність основного значення лексичної одиниці складає набір елементарних смислів-сем, “тобто узагальнених <...> ознак відповідного поняття, що набули структурної якості як компоненти лексико-семантичної системи мови” [3, с. 81]. Досліджуючи ЛСП, потрібно враховувати і таке явище, як виявлення семантичних множників (сем) – мінімальних семантичних одиниць двосторонніх мовних знаків – морфем і слів; елементарне лексичне чи граматичне значення, яке є складовим елементом плану змісту цих одиниць [10, с. 575]. Семантичну структуру конкретного слова становить ряд впорядкованих сем, які у складі одиниці мови мають неоднакове структурне і функціональне навантаження.

Ю. Андруховича ми можемо сміливо називати патріотом країни, незважаючи на те, що він неоднозначно до неї ставиться, що відбилося в авторських метафорах (“горілчане тепло”, “примарне світло” [1, с. 62], “дивна частина світу” [1, с. 45], “остання територія” [1, с. 63]), хоч його патріотизм межує з космополітизмом і виражається в свободі особистості, внутрішній незалежності, але й одночасному узалежненні: “...Виявляється, ятаки патріот. Моя особиста свобода

детермінована доволі стійким узалежненням, від якого немає жодної терапії [1, с. 73]; “Я не можу перестати бути собою, хоч як кортіло б мені бути інакшим – блискучим, легковажним, космополітичним [1, с. 62], “Я ніколи не думав про дверні замки – а надто московські – як про запоруку моєї внутрішньої незалежності [1, с. 253].

В одному з інтерв'ю письменникові поставили питання: чи вважаєте Ви себе патріотом? Відповідь була неординарною. Він – патріот Західної України, і почуття патріотизму, на його думку, проявляється лише за територіальною належністю. На думку Ю. Андруховича, патріотизм в Україні аморальний та “його місце хіба що на стадіоні – там, де цілком виразно й однозначно, за кольорами майок і трусів, видно наших і їхніх, і наші конче мусять перемогти, адже вони кращі вже тим, що вони наші [1, с. 78]. Найбільше письменника дратують атрибути радянського патріотизму: “Я не люблю патріотичних пісень, віршів і маршів – це засіло в мені з радянських часів, коли такого добра було задосить, і з усіх можливих патріотизмів найбільше не любив саме радянського з його патріотичним вихованням [1, с. 73]. Автор називає Україну місцем, звідки „тікають“, проте він залишається в ній, і це є підтвердженням його патріотичних почуттів до країни: “...Особисто для мене, одного з тих, які все ще намагаються писати там, звідки втікають, це стало черговим крахом задоволеної, ніби хворої, ілюзії [1, с. 269].

Ю. Андрухович стверджує, що патріотизм у державі виростає через етнічне, національне, родове, статеве, а все, що понад – це прояв антипатріотизму, що все на світі глобалізує, універсалізує, уніфікує, нівелює [1, с. 76]. Письменник зізнається: “...Я страшенно не люблю ані самого слова – “патріотизм“, ані будь-яких похідних від нього, воліючи вживати їх винятково у саркастичній чи комічній тональності [1, с. 73]. Він любить батьківщину палко, усім серцем, але при цьому називає його “рудиментарним органом [1, с. 78]. Патріотизм, на думку автора, найчастіше “безнадійний“, “приречений на невдячність“, однак він залишається чесним проявом любові [1, с. 298-299].

Для моделювання поля важливо з'ясувати значення лексеми “патріот“, яке ми подаємо за матеріалами сучасних лексикографічних джерел: патріот – це особистість, громадянин,

який відданий своєму народу, країні, малій батьківщині, праці, глибоко прив'язаний до чого-небудь, проіннятий почуттям патріотизму. В середині ЛСП “патріот“, представленого в есеях Ю. Андруховича, ми виокремлюємо три мікрополя: “патріот як такий“, „антипатріот“ та “псевдопатріот“, що репрезентовані широкою низкою лексем з відповідною сполучуваністю і яскравими епітетними характеристиками. Назви мікрополів представлені трьома ядерними лексемами: “патріот“, “антипатріот“ та “псевдопатріот“.

Мікрополе “патріот як такий“ представлене лексемами та словосполученнями, що виступають гіпонімами в гіперо-гіпонімічних відношеннях: “письменник“ (“Батько Нації“), письменство автор називає “агентами універсальної реанімаційної служби [1, с. 51], “армією спадкоємців“ (“Країна, в якій мені випало з'явитися на цей світ, має всі підстави, аби вважатися поезієцентричною. Історично склалося так, що поезія становила один із небагатьох шансів національного чи <...> мовного виживання, насамперед у нищівному для України ХІХ столітті. Фактично воно стало століттям поетів, точніше одного Поета <...>, услід за яким рушила ціла армія спадкоємців. Слово “армія“ я вживаю тут не випадково. Приблизно відтоді <...> поет і поезія <...> набувають виняткового суспільного значення, писання віршів прирівнюється до визвольної боротьби, слово – до зброї, індивідуальне й інтимне відтіснено на задній план, як того й вимагає армійська дисципліна [1, с. 168]); “молодь“, яка “позбавлена патріотичного офіціозу [1, с. 47] – надія країни, нової культури, нової мови, нового середовища, проте “саме тому (аби вони не були надією, оскільки, на думку письменника, сучасна Україна не потребує патріотів країни – прим. О. А.) тих людей покляли на асфальт обличчям, бо вони надія [1, с. 45]; “громадянин“ (“Інша річ Україна. Її глибинна зануреність у радянський, <...> пострадянський антропологічний стандарт виявляється <...> явищем сутнісним, над яким працювати не одному поколінню тих її громадян, котрі з таким стандартом погодитися не хочуть і не можуть [1, с. 103]), “мафія“ (“Львівські чутки й балачки – це такий спосіб взаємної підтримки. Бо справжні львів'яни – це велика родина, la famiglia, мафія, де всі підтримують одне одного своїми ненастанними пліткуваннями, зацікавленням, заздрістю, ненавистю на межі

з любов'ю, настирливою увагою. Він шалено живучий, цей Львів, недаремно ж він з родини котячих [1, с. 19-20]); "нація" ("...Шевченко першим розбудив приспану українську національну свідомість, націю назвав нацією, окреслив їй національну ідею та історичну перспективу. Ідеалом поета є Воля, що її, безперечно, слід розуміти як волю для України [1, с. 149]), "сім'я" ("А той самий заповітний образ сім'ї великої, вольної, нової однозначно трактується як поетова візія майбутньої єдиної соборної Української держави [1, с. 149]); "позитивні герої" ("...В <...> дійсності, зовсім поруч зі мною, з усіма нами, стільки позитивних героїв. Мені щастить знати багатьох із них особисто. <...> Навколо мене і справді страшенно багато людей, без яких я не бачив би жодного сенсу в житті. Вони – вирішальний чинник мого, перепошую на слові, яке може здатися формальним, патріотизму. Я прожив із ними вже понад пів життя – цілком достатньо для того, аби змінити якщо не власну країну, то бодай самого себе. Зрештою, припускаю, що друге тотожне першому [1, с. 212]).

У ЛСП "патріот" ми виділяємо мікрополе "антипатріот", яке представлене лексемами, що створюють яскравий іронічний і навіть саркастичний колорит: "протестувальники-українці" ("...Чому, бодай, триста тисяч протестувальників-українців так і не вийшли на вулицю жодного разу після того, як їхній, щиро кажучи, малопопулярний президент віддав Росії черговий шматнафтогону, суверенітету, свободи, гідності. Щось мусить сидіти в цій пересічній свідомості таке, що гарантує тому гарантові його безкарність [1, с. 94]); "не надто сміливі люди" ("Ліна Костенко <...> прищепила сотням тисяч українців непохитну певність у тому, що цензура – це зло і злочин, а самоцензура дорівнює самогубству. Саме вона привчала цих духовно вайлуватих і від природи не надто схильних до максималізму та різкості, а по-іншому кажучи, не надто сміливих людей до того, що слова "незалежність", "гідність", і "свобода" в українській мові існують не просто так [1, с. 185-186]); "велика українська родина" ("Ця типологічна, кодово-генетична, хромосомна спорідненість ментів із бандюками аж волала про себе. Найгірше, що вона поширювалася далеко за межі цієї контори – це була всенародна спорідненість, адже всюди були вони, ця велика українська родина, ця пародійно-травестійна тафія, родина-родина – від

батька до сина, роде наш красний, роде наш прекрасний... [1, с. 251]); "люди Woolworth, або нормальна людина" ("Людською мовою виїзд на пеемже мав би називатися, скажімо, виїзд назавжди. Себто інформація про те, що NN отримав дозвіл на постійне проживання в Німеччині і в сраці він тепер бачив усю цю Україну, і їде він з неї чимшвидше, аби чимшвидше опинитися поза Межею, стати нормальною людиною<...> і ніколи знову за ту Межу не повертатися. Тип нинішніх людей пеемже цілком відмінний. Він тяжіє не до інакшості, а до типовості. Він переважно і є тим абсолютним *homosovieticus* ("нова радянська людина" – прим. О. А.), який так і не зміг відшукати себе на уламках позірної розвалені системи, ефемерне й без того поняття "батьківщини" остаточно втратило для нього сенс, і, цілком дезорієнтований, він кинувся туди, де більше всього у крамницях. Я дозволив би собі назвати цих людей людьми Woolworth [1, с. 263-264]). Ю. Андрухович називає людину, що виїжджає на постійне місце проживання за кордон, фразеологізмом "сучийсин", у якого "keinlebensmittel" ("відсутнє живлення" – прим. О. А.) [1, с. 270].

Розкриваючи зміст поняття "патріот" на сучасному етапі, ми говоримо й про патріота малої батьківщини, тобто про патріота міста (села). Таким є й Ю. Андрухович, який не хоче "віддавати своїх останніх територій жодній абсолютній деспотії" [1, с. 262]. Своє місто письменник вважає родичем, оскільки його любов до нього є інцестуальною: "Це був потяг передусім до свого міста, яке я нерозбірливо і часом недоречно називаю то Станіславом, то Франківськом, забуваючи при цьому, що насправді є два міста в одному, і вони співіснують <...> не найкращим чином, хоч у кожному з них я почуваюся не наче вдома, а таки вдома" [1, с. 253].

Однією з провідних тем творчості письменника є урбаністична. Використання есеїстом лексики, що описує місто Лева та столицю України, їх мешканців, мовну ситуацію в них, репрезентує патріотичні мотиви в есе "Мала інтимна урбаністика". До складу мікрополя "патріот" належить лексеми "національна мова", адже володіння державною мовою – це один із проявів патріотично налаштованого громадянина країни ("В уявному Львові розмовляли тільки українською, хіба що старі відьмаки й чарівниці дозволяли собі

якусь латину чи греку [1, с. 13]); “потерпілі мешканці села [1, с. 13]); “Великих повеней у Брустурах було дві. <...> Обидва рази потерпілі мешканці села щось там від держави отримували, якісь кошти, будівельні матеріали, багатьом пропонували переїхати до низинних, значно безпечніших місцевостей. Майже всі вони (патріоти свого села. – прим. А. О.) згодом повернулися. Не знаю чому, але здогадуюсь: живокіст серцевидний <...> – ідеальний засіб зрощувати поламані кістки [1, с. 309]); “щопталюдей [1, с. 309]); “... малесенька шопта людей, які тут живуть, розкидані <...> – ті, що вже впродовж років <...> протистоять київській механістичності й залишаються живими людьми [1, с. 16]).

Лексеми “студенти [1, с. 13]), “так звана національна інтелігенція [1, с. 13]), “монстри [1, с. 13]), “народ [1, с. 13]), “мешканці міста [1, с. 13]), що вжиті у переносному значенні із яскравим негативним забарвленням, відносимо до мікрополя “антипатріот [1, с. 13]): “Студенти університету всім своїм виглядом, рівнем спілкування і побутом нагадували <...> вихованців якогось імбецильного петеу. А т. зв. національна інтелігенція демонструвала чудеса вірнопідданства й сервілізму, цілу свою українськість сублімуючи в розгодовані фізії та вишиті сорочки [1, с. 14]; “Навколо блукають монстри з перекривленими пиками і щось неясне варнякають своєю напівмовою [1, с. 17]; “Не менш важливими для мене є слухати інших: як хто говорить на цьому світі і що він кому втирає. У своїх багатогодинних вечірньо-нічниходисеях по стекляшках і кнайпах я ладен вислухати всіх – зіжмаканих життям пияків, потертих спортсменів і бізнесменів, митців і мисткинь, веселих бандитів, сентиментальних повій, скурвих синів, сучих дочок, увесь цей люд, інколи помилково званий народом [1, с. 17]; “Ти, що не заспокоїшся, поки остаточно не вчиниш їх усіх такими ж сомнамбулічними нелюдками й невдахами, як і переважна більшість твоїх мешканців [1, с. 253-254].

Словосполучення “вишиті сорочки [1, с. 253-254]), “український колір трусів і майок [1, с. 253-254]), “напівмова [1, с. 253-254]) репрезентують також і мікрополе “псевдопатріот [1, с. 253-254]), оскільки досить часто за українською атрибутикою, національною мовою приховане нещире ставлення до своєї країни. Псевдопатріотизм представлений автором як такий, що доволі легко купується за гроші та репрезентований лексемою “патріоти за стипендію [1, с. 253-254]), якими можуть бути навіть іноземці: вони за винагороду “перекладали

наших авторів, пізнавали наше життя, їздили нашими потягами, пили нашу горілку і курили наші “Прилуки [1, с. 110]), відкривали для себе всі неформальні й неофіційні сторони нашої країни, <...> захоплювалися нашими митцями, ідеями, нашою іронією, гумором, щоби навчалися реготати від наших анекдотів і розумілися на сленгах і жаргонах [1, с. 110]).

Також це мікрополе включає лексеми “солдати [1, с. 110]), щоправда в переносному значенні: “Ідеться про фактично невиліковне і незгладиме – про сліди однієї з тих воєн, під час яких так звані солдатидоблесно захищають вітчизни переважно двома способами: вбивають хлопчиків і гвалтують дівчаток [1, с. 192].

У середині мікрополів “патріот як такий [1, с. 110]), “антипатріот [1, с. 110]) та “псевдопатріот [1, с. 110]) виділяються категоріальні семи ‘космополіт’, ‘вірнопідданство’, ‘сервілізм’, ‘поборник’, ‘носійментальності’, ‘українець’, ‘воля’, ‘суверенітетнаціональності’, ‘населення країни, жителі держави’, ‘люди в певній кількості’, ‘колективіст’, що конкретизують однойменну родову сему ‘патріот’, яка також сполучається з прикметниками – художніми означеннями та займенниками – особовими (“ми [1, с. 110]), “вони [1, с. 110]) та присвійними (“наш [1, с. 110]), “свій [1, с. 110]).

Аналіз семантики лексем, що репрезентують мікрополе, патріот як такий [1, с. 110]) в есеїстиці Ю. Андруховича, дозволяє виділити диференційні семи: ‘надія’ як майбутні патріоти країни та ‘полонофіли’ як істинні українські патріоти, яких нам так не вистачає і яких вдосталь у сусідній країні Польщі, що додаються до родової семи і впливають на формування значень інших її компонентів.

Ядро ЛСП “патріот [1, с. 110]) включає такі лексеми: патріот, патріотизм, до приядерної зони зараховуємо лексеми: держава, країна, батьківщина, місто, нація, громадянин, до складу периферії поля, яка представлена переважно оказіональними перифрастичними утвореннями – атмосфера, космополіт, сепаратист, одностудець, молодь, юність, українство, воля, солдат, військо, чесність, співгромадянин, армія спадкоємців, межа тощо.

Як бачимо, в аналізованому полі найяскравіше представлена периферійна зона, оскільки саме вона репрезентує індивідуально-авторське розуміння феномену “патріот [1, с. 110]) і “патріотизм [1, с. 110]).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У публіцистиці Ю. Андрухович веде оповідь від першої особи, висловлює особисте ставлення до описуваних проблем і хоча й опосередковано, але впливає на громадську думку.

Перспективи дослідження вбачаємо в розширенні ЛСП “патріот”, представленого в письменницькій публіцистиці помежів'я XX – XXI століть.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухович Юрій. Диявол ховається в сирі. – К.: “Критика”, 2007.
2. Апель К. О. Спрямування англо-американського “комунітаризму” в світлі дискурсивної етики [Текст] / К. О. Апель / Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія: Підруч. – К.: Лібра, 1999. – С.372–394.
3. Батрин Н. Мотивація семантичного поля [Текст] / Наталія Батрин // Наукові виклади. – 2008. – №2. – С.80-83.
4. Бондаренко О. С. Концепти “чоловік” і “жінка” в українській та англійській мовних картинах світу [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.17 / Бондаренко Олександр Сергійович; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2005. – 19 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
6. Караулов Ю. Н. Структура лексико-семантичного поля [Текст] / Ю. Н. Караулов // Филол. науки. – 1972. – №1. – С.57-68.
7. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика: Учебное пособие. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
8. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична структура української мови. – Х.: ХДПУ, 1997. – 131 с.
9. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2011. – 844 с.
10. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – К.: Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. – С.575.

АНОТАЦІЯ

Антипов О. С. Лексико-семантичне поле “патріот” в есеїстиці Юрія Андруховича

Художня публіцистика, творена письменниками, чії думки викладені на папері, характеризується прямим втручанням в явища життя суспільства. Вона формує громадську думку та впливає на національно-зорієнтовану особистість.

Предметом аналізу в статті є сучасна українська художня публіцистика. У роботі окреслено жанрову специфіку есе, що виявляється в стрімкості думки, парадоксальності мислення, ліричному чутті автора. Усі ці риси яскраво репрезентовані в есеїстиці Ю. Андруховича.

На матеріалі збірки есеїв “Диявол ховається в сирі” здійснено дослідження лексико-семантичного поля “патріот”, яке представлено трьома мікрополями: “патріот як такий”, “антипатріот” та „псевдопатріот”; виокремлено категоріальні, диференційні семи, якими письменник збагатив досліджуване поле, та лексеми, що його репрезентують.

Ключові слова: патріот, патріотизм, есе, лексико-семантичне поле, мікрополе, лексема, сема.

АННОТАЦІЯ

Антипов О. С. Лексико-семантическое поле “патриот” в эссеистике Юрия Андруховича

Художественная публицистика, что создается писателями, чьи мысли изложены на бумаге, характеризуется прямым вмешательством в жизнь общества. Она формирует общественное мнение и влияет на национально-ориентированную личность.

Предметом анализа в статье выступает современная украинская художественная публицистика. В работе описана жанровая специфика эссе, что проявляется в стремительности мысли, парадоксальности мышления, лирическом чутье автора. Все эти черты красочно показаны в эссеистике Ю. Андруховича.

На материале сборника эссе “Диявол ховається в сирі” проведено исследование лексико-семантичного поля “патриот”, что представлено тремя микрополями: “патриот как таковой”, “антипатриот” и “псевдопатриот”; выделено категориальные и дифференциальные семи, которыми автор

обогатил исследуемое поле, и лексемы, что его представляют.

Ключевые слова: патриот, патриотизм, эссе, лексико-семантическое поле, микрополе, лексема, сема.

O. Antipov. Lexical semantic field “patriot” in Yuri Andrukhovich’s essays

Art publicistic created by writers whose thoughts are represented on paper is characterized by direct interference in phenomenon of the society’s life. It forms the social opinion and influence to the national oriented personality.

Subject of analyzes is contemporary Ukrainian art publicistic. In work is circulated genre specific of essay that appears in impetuosity of mind, paradoxical thinking, author’s lyrical feeling. All these features are brightly represented in Andrukhovich’s essays.

Using the material of digest of essays “Devil hides in cheese” it was made investigation of lexical semantic field “patriot”, which is represented by three micro-fields: “patriot as so is”, “anti-patriot” and “pseudo-patriot”, separated categorical, differential semes, due that writer enriched the researching field and lexemes which are represented it.

Key words: patriot, patriotism, essay, lexical semantic field, micro-field, lexeme, seme.

*Решетняк О. О.
(м. Слов'янськ)*

УДК 811.161.2'371:26-23

БІБЛІЗМ ЯК КОНОТОВАНА СИМВОЛІЧНА ОДИНИЦЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

У свідомості індивіда об'єктивна картина світу є фрагментарно відображеною, це не точна копія дійсності, а інтерпретація з елементами людського суб'єктивізму. В. Постовалова свого часу зазначила, що «з кожною картиною світу пов'язана певна логіка світобачення, засіб світосприйняття, зумовлені нею мисленнєві звички» [8, с. 28], а Л. Боброва стверджувала, що «мовець членує та оцінює навколишню дійсність, як це прийнято в його рідній мові» [2, с. 19].

Картина світу людини є результатом взаємодії умов та обставин життя та психічного розвитку індивіда під час про-

цесу життєдіяльності із залученням усіх форм свідомості, серед яких О. Семенець виокремлює дотеоретичну (повсякденну), теоретичну (наукову, філософську), позатеоретичну (релігійну, мистецьку) [9, с. 51], наголошуючи на значущості впливу рідної мови. А. Зеленько досліджує такі різновиди мовної картини світу, як: міфологічну, релігійну, філософську, повсякденну, побутову, художню [4, с. 35].

Релігія є суттєвою складовою життєдіяльності суспільства, усієї історії людства. Це величезний і складний пласт особливості людської діяльності – релігійних почуттів, думок, предметів, бажань, вчинків, взаємовідношень людей і соціальних інституцій. Невипадково у вимірах людини й соціуму неабияке місце посідають такі ознаки, як мова, етнічність та конфесійна приналежність. Ці виміри є основними чинниками, що формують своєрідність культури й ментальності нації.

З виникненням релігії пов'язують початок формування іншого типу світогляду, підґрунтям якого є розрізнення сакрального й профанного, що й змодельовано в релігійній мовній картині світу. У сучасному соціумі надзвичайно актуальною є проблема взаємозв'язків світського й релігійного як складових екзистенції, свідченням чого є посилення уваги до сакрального, збільшення наукових розвідок, присвячених біблійній тематиці. Наука знову звертається до Біблії як традиційного носія моральних максим. Книга Книг концептувала людину як складну, спроможну до пізнання добра і зла, істоту.

В українській лінгвістиці завжди приділяли увагу дослідженню як біблійних текстів, так і функціонуванню біблізмів у різних галузях мовленнєвої діяльності. Традиційним об'єктом мовознавчих зацікавлень й дотепер є біблізми. Зокрема, для українських мовознавців особливий інтерес становить не лише сам корпус біблійних фразеологізмів, а й текстологічні зіставлення усталених зворотів у перекладах текстів Біблії різних авторів. Фразеологічні одиниці конфесійного стилю стали об'єктом спеціальних мовознавчих досліджень лише впродовж кількох останніх років. Так, спостереження Г. Бурдіної щодо цих одиниць сфокусовано на українських народних пареміях, їх змістовій спорідненості з біблійними афоризмами [3]. Проблематику типологічного аналізу фразеологічних одиниць порушено в наукових розвідках Л. Ткач, Т. Мороз, І. Лобачової, де, зокрема, окреслено склад фразеологізмів,

репрезентованих у текстах таких перекладачів як П. Куліш, І. Пулюй, І. Огієнко та І. Хоменко, схарактеризовано усталені звороти за тематичною співвіднесеністю, лексичними компонентами, ступенем їх семантичної єдності [10]. Науковці по-різному потрактовують поняття бібліїзм, інколи використовуючи дещо нечітко окреслені визначення, питання щодо умов функціонування цих одиниць у мовному дискурсі та їх складу є недостатньо дослідженими, що й дозволяє констатувати актуальність опрацювання цього питання в лінгвоукраїністиці. Загальний огляд лінгвістичних студій засвідчує, що порушена проблематика є перспективною.

Метою статті є з'ясування критеріїв потрактування термінів бібліїзм як конотованої символічної одиниці мовного дискурсу та символеми як складової мовної картини світу.

Окреслена мета зумовлює розв'язання таких завдань:

узагальнити потрактування терміну бібліїзм як конотованої символічної одиниці мовної картини світу;

проаналізувати культурно-марковану конотацію бібліїзмів як результат інтерпретації їх асоціативно-образного підґрунтя;

репрезентувати умови функціонування символем у мовному дискурсі.

Біблійний дискурс відіграє неабияку роль у формуванні мовної картини світу, а парадигма бібліїзмів уможливує вербалізацію буттєвих реалій і маркування мовлення реципієнтом, усвідомлення підтексту й тих значень, притаманних кожній онімній чи апелятивній одиниці, що й сприяє окресленню прототипу того чи того біблійного персонажу й з'ясуванню мети й основних способів такого кодування.

Саме біблійні символи моделюють безперервний процес культурного розвитку, фіксують і транслюють від покоління до покоління загальнолюдські універсалії, формуючи особливе світосприйняття носіїв мови. Такий спосіб світоусвідомлення завдяки залучення вторинних відчуттів, закодованих у метафорах, символах, архетипах як складових фразеологізмів, є основним чинником, що зумовлює специфіку мовної картини світу. Святе Писання маніфестує такі універсалії, а символічна парадигма є засобом їх збереження й трансляції.

Гене́за уявлень про священне передує альтернативі добра й зла, воно видається божественним і демонічним водночас. Модус священного має вияв і в його невичерпному виражально-

му потенціалі: священні символи є репрезентацією цілісності буття, його повноти й вічності, виражаючи в конкретно-чуттєвому, одиничному вічне і всезагальне, безкінечне. Біблія є тому символічним світом, що в ній фігурують небесні й земні створіння, які маніфестують розуміння вічної сутності Бога. У Писанні все є символічним, і потрактування останнього є одним з нагальних релігійних та мовних завдань індивіда.

Біблійні архетипні символи є стрижнем загальнолюдської культури, носіями ідеалів, що забезпечують збереження інформативно-ціннісної спадщини. Такі символи як згорнутий текст у стислій формі завдяки своїй усталеній структурі репрезентують колективний досвід. Фразеологічні одиниці, крилаті вислови, стійкі метафори й окремі слова-символи (символеми) є лаконічними формулюваннями ідей та уявлень про довкілля, що виникають у людській свідомості. Ці одиниці мови конденсують складні образи й викликають у свідомості людини низку асоціацій, тому вони є важливим джерелом відомостей про національну культуру.

Завдяки змістовому багатству й високим естетичним цінностям Писання чимало біблійних висловів легко відтворюються в умовах іншого контексту зворотами й метафорами, які в лінгвістичній літературі номінують бібліїзмами. Бібліїзм – це конотована одиниця культурно-національної картини світу. За визначенням В. Маслової, культурна конотація – це інтерпретація денотативного чи образно-мотивованого аспектів значення в категоріях культури [7, с. 12]. Конотовані одиниці здатні не лише створювати, але й утримувати «глибинний зміст», що перебуває у складних відношеннях із семантикою слова, закріплювати його в мові. Така лінгвокультурологічна одиниця створена поєднанням елементів трьох семіотичних систем: мови, яка моделює форму цієї одиниці, релігії, що наповнює її «прихованими» смислами, і національної культури, яка надає біблійним онімам національно зумовленого значення. Отже, у бібліїзмах виникає культурно-маркована конотація як результат інтерпретації асоціативно-образного підґрунтя завдяки співвіднесенню його з основними концептами, закладеними в єдиному культурному тексті – Біблії. Мова Святого Письма – це не лише система знаків, її потрібно кваліфікувати як ієрархією символів, універсальних для всіх національних культур різних історичних епох.

І хоча мови є різними системами лінгвального кодування, «різними системами культурного кодування, різними способами та напрямками сенсоутворення та організації, різними системами «сегментування» та осмислення світу» [6, с. 11], прагматично універсальна система символів і є абеткою метамови, якою написана Біблія.

Бібліїзми з первинними текстовими ремінісценціями мають властивість не лише словесно виражати, а й нагадувати образ і ситуацію із Священного Писання, хоча властивість фразеологізмів виявляють тільки деякі з них. Саме тому чимало бібліїзмів, різнопланових за своєю структурою, не ввійшли до складу фразеологічних збірок і словників, тим самим виключаючи можливість їх вивчення в межах фразеологічної системи мови. Кількість бібліїзмів, наявних у фразеологічних словниках, зовсім незначна.

Семантика біблійних фразеологізмів висвітлює морально-дидактичні та морально-етичні норми, що пов'язано, насамперед, з релігійністю самої Біблії та її віровчення, підґрунтям яких є протиставлення понять добра і зла, вони проповідують добро у всіх його іпостасях. Будь-який бібліїзм позитивно чи негативно конотований.

Символіка інтерпретує біблійні оповіді як такі, що мають, крім буквального, ще й інший фігуральний рівень референції поза тими подіями, які є експліцитними в текстах Книги Книг. Окремою формою такої інтерпретації є типологічне тлумачення, згідно з яким основні події Старого Заповіту є передвіщенням подій Нового. Домінантними є такі образи Писання, що до кінця тексту Біблії набувають рис символів чи архетипів (*Ісус Христос, Адам і Єва, Авель і Каїн, Іуда, Вавилон, Єгипет, Содом і Гоморра* тощо).

Отже, світ Біблії символізує усталені традиційні критерії філософського гатунку. Вони слугують своєрідним опертям у пошуку сутнісного, у втіленні найзагальніших засад буття й свідомості людини. Залучення біблійної символіки означає, власне, входження у вимір «наскрізного» часу замість тривіального, профанного часу щоденного буття. Подібні дослідження вважаємо перспективними, особливо для сучасного соціуму, духовно збайдужілого, зокрема й до релігійних настанов. Більш докладного аналізу потребують власне процеси символічної апелятивації онімів-бібліїзмів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту [переклад проф. Івана Огієнка]. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2002. – 1375 с.
2. Боброва Л. Ментальність: її прояв у мові / Л. Боброва // *Studia methodological*. – Тернопіль: ТДПУ, 1998. – №4. – С. 18–21.
3. Бурдіна Г. Вплив Біблії та конфесійного стилю на збагачення української лексики й фразеології / Г. Бурдіна // *Християнство й українська мова: Матеріали наукової конференції*. – Львів: Вид-во Львівської Богословської Академії, 2000. – С. 259–266.
4. Зеленько А. С. Різновиди моделей світу і місце мови у процесі пізнання (від семи до моделі світу) / А. С. Зеленько // *Studia methodological*. – Тернопіль: ТДПУ, 1998. – №4. – С. 34–38.
5. Еліаде М. Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андроген; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / Мірча Еліаде. – К.: Основи, 2001. – 591 с.
6. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму) / Р. Кісь. – Львів: Літопис, 2002. – С. 11.
7. Маслова В. А. Лінгвокультурологія: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова – М.: Изд. центр «Академия», 2001. – 208 с.
8. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В. И. Постовалова // *Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира*. – М.: Наука, 1998. – С. 8–69.
9. Семенець О. О. Синергетика поетического слова / О. О. Семенець. – Кировоград: Умекс ЛТД, 2004. – 338 с.
10. Ткач Л. Фразеологічні скарби української мови в перекладах книг Святого Письма / за текстами П. Куліша, І. Пулюя, І. Огієнка / Л. Ткач, Т. Мороз // *Науковий вісник Чернівецького університету*. – Вип. 214–215: «Слов'янська філологія». – Чернівці: Рута, 2004. – С. 115–125.

АНОТАЦІЯ

Решетняк О. О. Бібліїзм як конотована символічна одиниця мовної картини світу.

У статті з'ясовано критерії потрактування термінів бібліїзм як конотованої символічної одиниці мовного дискурсу та символеми як складової мовної картини світу: проаналізовано культурно-марковану конотацію бібліїзмів як результат інтерпретації їх асоціативно-образного підґрунтя; репрезентовано умови функціонування символом у мовному дискурсі.

Ключові слова: бібліїзм, символема, конотація, сакральний узус, мовна картина світу.

АННОТАЦІЯ

Решетняк Е. А. Библиизм как коннотированная символическая единица языковой картины мира

В статье определены критерии толкования терминов библиизм как коннотированной символической единицы языкового дискурса и символемы как составляющей языковой картины мира: проанализировано культурно-маркированную коннотацию библиизмов как результат интерпретации их ассоциативно-образной основы; представлено условия функционирования символом в языковом дискурсе.

Ключевые слова: библиизм, символема, коннотация, сакральний узус, языковая картина мира.

SUMMARY

Reshetnyak E. A. Biblicism as a connotated symbolic unit of language worldview

The criteria for correctly interpreting the term biblicism as a connotated symbolic unit of linguistic discourse and the term symboleme as part of language worldview are clarified in the article. Cultural marked connotation of biblicisms as a result of interpretation of their associative-imaginative background is analyzed; the conditions of the functioning of symbolemes in linguistic discourse are represented.

Key words: biblicism, symboleme, connotation, sacred language usage, language worldview.

УДК 811.161.2'373.421

СИНОНИМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ТА ПРОСТОРОВИХ ВЕЛИЧИН У МОВОТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО (НА ПРИКЛАДІ СИНОНІМІЧНОГО РЯДУ ВЕЛИКИЙ)

У кожній національній літературі є митці, творчість яких була й залишається визначальною для світосприйняття та світорозуміння свого народу. Ліна Костенко належить до тієї генерації письменників, які своєю неповторною поезією намагаються пояснити час, світ і себе в ньому. На думку Л. Мацько, „поетеса зуміла самовизначитися в слові й своєю мовою виразити свій народ, відчуваючи, що його доля болить їй, що вона лиш інструмент у снах свого народу” [1, с. 47].

Поезія Ліни Костенко – це креативний мовний світ, часткою якого виступають синонімічні засоби, що заслуговують на увагу дослідників. Мовотворчість поетеси різнопланово вивчали Г. Губарева, І. Дишлок, С. Єрмоленко, Т. Іванова, Л. Краснова, Ю. Карпенко, М. Мельник, Н. Місяць, Н. Яценко та інші. Науковці досліджували особливості функціонування кольоративів у мовній картині світу Ліни Костенко [2], ономастичний простір, його наповнення та функціонування в поезіях авторки [4], художні образи, що реалізують концепт „природа” як визначальний у філософії поетеси [3], зовнішні та внутрішні причини, що зумовили появу полонізмів у творах митця [10], військову лексику в історичних романах „Берестечко” та „Маруся Чурай” [11] тощо. Проте лексичним синонімам, що функціонують у поетичній мові Ліни Костенко, приділено недостатньо уваги. Актуальність обраної теми зумовлена потребою комплексного вивчення семантики та функціонування ідеографічних та контекстуальних синонімів у мовотворчості поетеси.

Мовний світ Ліни Костенко є складним структурно-семантичним утворенням, тому охопити його весь в одній статті неможливо. Метою на сьогодні є з'ясування природи лексичних та контекстуальних синонімів-прикметників на позначення розміру та просторових величин, стилістичних особливостей їхнього функціонування в поетичних текстах Ліни Костенко. Для досягнення мети було виконано такі завдання: а)

виділено прикметники на позначення розміру та просторових величин, що утворюють синонімічний ряд з ядерним словом *великий*; б) з'ясовано лексико-стилістичну природу синонімів та виявлено їхні функціональні особливості в мовотворчості поетеси.

У творах Ліни Костенко значне місце посідають синоніми на позначення просторових величин, які групуються навколо ядерного слова *великий*.

Прикметник *великий* – багатозначне слово. Оскільки кожне значення може мати синоніми, то цілком природно, що різні значення цього слова входять у різні синонімічні ряди. У поетичних текстах Ліни Костенко нами виявлено вживання прикметника *великий* у чотирьох значеннях: 1) який значно перевищує звичайний, властивий даним предметам розмір, обсяг; 2) який займає значний простір; 3) який перевищує інші подібні за ступенем або силою вияву; 4) який перевищує інші подібні кількістю. Ці значення вступають у такі синонімічні зв'язки:

великий – *чималий, величезний, велетенський, величезний, немізерний, гігантський, огрядний, здоровий, здоровецький, оттакецький, такенний, могутній, грандіозний, монументальний, безмежний, неймовірно великий, тотальний, дебелий;*

великий – *широкий, пустиширокий, безмежний;*

великий – *найбільший, безнемірний, безмірний, вагомий, безкрайї, страшний, неземний, циклопічний, нелюдський;*

великий – *немалий.*

Спільне ядерне слово наведених груп – прикметник *великий* – Ліна Костенко використовує в усіх значеннях, але найчастіше воно виступає на позначення предмета, значного своїми розмірами, величиною: „Очі у них *великі* і круглі” [8, с. 223]; „І що там смерть з *великою* косою? – мужчина, лицар, сонячне дитя!” [6, с. 80]. У такому значенні цей прикметник позбавлений емоційної оцінки.

Більшою художньо зображальною силою позначено вживання поряд зі словом *великий* кількісно-означального прислівника *неймовірно*, що посилює емоційний вплив на читача: „Але хтось у вікно заглянув до тих і сказав: – народилася дитина з *неймовірно великим* серцем!” [8, с. 290].

Прикметник *чималий* указує на приблизну міру будь-чого, на певну неозначеність розміру чогось, який значно менший,

ніж розмір, визначуваний прикметником *великий*: „Напевно, *чималий* кусень прийшлося йти віддаля, аж звисли козацькі вуса з-під крисів старого бриля” [8, с. 54]. Цей синонім тяжіє до розмовного стилю, тому він переважно трапляється в текстах побутового характеру.

Уживання поетесою синоніма *величезний* зумовлене необхідністю виразити дуже велику міру якості й надати висловленню певного емоційного забарвлення: „Затисну вуха, чую крізь долоні і ту церковцю прямо в бастіоні, і той соборний *величезний* дзвін” [7, с. 30]; „Така собі, всього у ній потроху, а головне – ім'я на видноті, мале ім'я із літер *величезних!*” [8, с. 141].

Синонім *велетенський*, який позначений виразною поетичною емоційністю, майже у всіх контекстах може заступати собою попередній синонім: „А тут ще та комета *велетенська*, що наче в небі схрещені мечі” [7, 95].

Одним із засобів розширення синонімічного ряду з ядерним словом *великий* є залучення стилістично маркованої лексики. Розмовні прикметники *здоровий, здоровецький, величезний* градаційно відтворюють величину: від звичайного розміру, обсягу до найбільшого об'єму.

Рідко трапляється в Ліни Костенко розмовний синонім *здоровий*: „Чого там, глечики *здорові*, горнят надтріснутих нема” [8, с. 169]. У романі „Маруся Чурай” зазначене слово підкреслює розмір казкової істоти: „Десь, певно, й змії сховався тут *здоровий*” [7, с. 96].

Більшу величину прикметника *здоровий* передає синонім *здоровецький* у такому мовному контексті: „А вартові оружні, *здоровецькі*, щось говорили не по-грецьки” [6, с. 434].

Один раз Ліна Костенко використала розмовний синонім *величезний*, що за своїм значенням близький до *величезний*: „Білим цвітом, крилатим голосом і бджолиними віолончелями, підперезана дядьковим поясом попід хмарами *величезними*” [8, с. 236].

Для відтворення величини мистецької споруди Ліна Костенко в драматичній поемі „Сніг у Флоренції” залучає низку синонімів, що належать до розмовної лексики чи виражають вищий ступінь ознаки в порівнянні з ядерним словом *великий* (показово, що прикметник *великий* для визначення розміру споруди не використаний жодного разу): „Звелів,

щоб Мікеланджело створив йому *гігантську* статую із снігу” [6, с. 482]; „Але створив ту статую, створив! *Гігантську*, всю, до самого чола від льодової брили п'єдесталу!...” [6, с. 483]; „І сам Вазарі навіть визнавав, що ця моя скульптура – досконала... Бо це ж не путто, янголи, опецьки, – це твір *монументальний*, на віки!” [6, с. 485]. Використовуючи різнопланово в одному тексті зазначені синоніми, поетеса досягає особливого виражального ефекту.

На позначення предмета значного за розміром Ліна Костенко використовує прикметник *не мізерний*, що утворений від антонімічного до *великий* слова *мізерний* за допомогою додавання до нього заперечної частки *не*: „І сила ж є, і серце *не мізерне*, і сто віків ні вмерти, ні заснути, – все вернем, вернем, вернем, вернем!” [6, с. 25]. *Не мізерний* указує на значно меншу міру ознаки, що передає поняття *великий*.

Міру величини виражає також прикметник *огрядний*: „Здається в обідню пору, що сонце *огрядне*, з рум'янцем на вилицях, іде по схилах з тобою поруч” [VI, с. 80]; „Ніби йду я між двома рядами *огрядних* лантухів, і що не ткну пальцем у лантух – з дірок сиплеться пшоно, пшоно, пшоно!” [8, с. 178].

До прикметників аналізованого ряду належать відзайменникові ад'єктивні (*такенний*, *оттакенський* тощо), що семантизують номінацію предметів великого розміру.

Синонім *оттакецький*, використання якого посилює домінуючу вислову, утворений від застарілої форми *отакенний* – *оттакенний* за допомогою суфікса *-ецьк*: „Мечі *оттакецькі* щербилися об шаблю мою” [7, с. 21].

Подібну підсилювальну функцію виконує розмовний синонім *такенний*: „*Такенна* миска страви на столі” [6, с. 518].

Прикметник *грандіозний* запозичений з німецької чи французької мови. Німецьке *grandios*, французьке *grandiose* походить від італійського *grandioso*, що означає „розкішний, грандіозний”, утвореного від лат. *grandis* – „великий”. У мовотворчості Ліни Костенко прикметник *грандіозний* характеризує надзвичайно великий предмет та вносить у контекст емоційно-експресивний відтінок захоплення: „Навколо риштування – *грандіозне!*” [6, с. 483].

Іронічне забарвлення вносять у поетичні тексти авторки синоніми цього ряду *могутній* та *дебелий*, які Ліна Костенко

залучає для змалювання частин тіла людини: „*Могутній* стовбур шиї охопили дві гілочки дитячих рук” [8, с. 332]; „З яких жінок – бува, чи не своїх? – він брав натуру для отих баберій, що на фасадах стали, як на сміх, на литки осідаючи *дебелі*” [6, с. 152].

До зазначеної групи належить і слово *безмежний*, яке Ліна Костенко як гіперболу вжила до іменника *кожух*, щоб передати значну величину предмета: „Дрімучий сторож глухо забухикав, вилазячи з *безмежного* кожуха” [8, с. 194].

Книжний прикметник *тотальний*, використаний у поезії „Місто Ур”, виступає на позначення великого предмета, що займає багато місця: „Все вище й вище, вище й вище смітник *тотальний* виростав” [6, с. 360].

Не менш експресивно насиченою є група синонімів із словом-показником *великий*, що виступає в значенні „який займає значний простір”. Добір кожного окремого слова зумовлений семантикою та виразністю самого прикметника, а також особливостями того іменника, з яким сполучається прикметник, бо значення прикметників до певної міри залежить від означуваного ними слова. Найчастіше ці прикметники виступають означеннями до іменників *поле*, *степ*, *земля*: „*Земля велика*, радості нема” [7, с. 95]; „*Старий* ти, а поле таке *широке*” [8, с. 295]; „*Стоїть* могила свіжа при дорозі. Будяк. *Стерня*. *Пустоширокий* степ” [6, с. 380]; „*Налаштували* з ночі свою валку, вже без погроз, без лютих перехвалок, знялись тихенько – та й у степ *безмежний*” [7, с. 131]. Наведені в прикладах синоніми різняться між собою ступенем вияву ознаки.

За допомогою прикметника *великий* Ліна Костенко передає також силу почуття людини: „*Палив* мене такий *великий* відчай, отак би встав та й безвісти забіг!” [7, с. 60]; „*Прийшла* я з *великим* горем” [8, с. 275].

Синоніми цієї групи здебільшого позначають ознаки абстрактних понять. Найчастіше їх уживано з іменниками, що позначають стан душевного болю людини. Щоб показати, як широко використовує поетеса синоніми цього ряду, подамо в переліку найчастіше вживані прикметники до абстрактних іменників, виявлених нами у творах Ліни Костенко:

1. Синонімічним означенням до іменника „горе” виступає лексема *найбільше*: „І скорбота горя *найбільшого*, і гнітючий тягар гіркоти...” [8, с. 293].

2. Два синонімічних прикметники є епітетами до іменника „біль”, дуже великою силою свого вияву, прояву: „І в хаосі смерті, в судомі *нелюдського* болю творили життя підвладні життю матері” [8, с. 123]; „Зніміть з душі цей *безнемірний* біль!” [7, с. 62].

3. До іменників на позначення самоти, самотності й душевної пустоти авторка добирає лексеми *циклопічний* і *вагомий*: „*Циклопічною* самотністю небо дивиться на Париж” [6, с. 223]; „І, невагома, у блакитній прірві відчує враз *вагому* самоту” [8, с. 111]; „Чудна пустота, порожнеча гірка, – холодна, тривожна, *вагома!*” [8, с. 291].

4. Образним епітетом до іменника „жаль” виступає прикметник *безмірний*: „Важкі повіки ... стежечка сльози... і жаль *безмірний* однієї втрати” [6, с. 225].

5. Коли мова йде про людське щастя, Ліна Костенко використовує образний епітет *безкрайі*: „Даруйте їй дні променисті, і долю, і щастя *безкрає*” [8, с. 153].

6. На позначення понять, які виражають чималу силу прояву, інтенсивність дії, виступають прикметники *страшений*, *неземний*: „Коли ж невдовзі чую – у Бобренків *великий* гвалт” [7, с. 6]; „Здіймали *страшений* вереск, ласкаво просили дощ...” [8, с. 180]; „Бо хто ж не зна – у нього сила *неземна*” [8, с. 186].

Інокли Ліна Костенко використовує лексему *великий* на позначення характеристики предмета, який набагато переважає звичайний рівень, звичайну міру. Це, зокрема, стосується такого поняття, як гроші: „Буває так, що слова на дурняк, а в нього слова за *великі* гроші” [7, с. 40].

Подібну семантику виражає прикметник *немалий*: „Пошли до сина. З прикрої нагоди. Нехай допоможе. Гроші *немалі*” [5, с. 15].

Отже, прикметник *великий* у Ліни Костенко виступає в чотирьох значеннях, які певною мірою об'єднуються, адже загальне значення слова *великий* – вираження кількісних відношень, тобто вираження розміру, інтенсивності дії чи стану та інше. Тому ми говоримо про один синонімічний ряд з відгалуженням від нього.

Багатство синонімічних лексем у мовотворчості Ліни Костенко свідчить про органічне засвоєння поетесою різноманітних засобів народної мови, про прагнення поєднати

традиційне й новаторське, про „відповідальність митця перед словом” (П. Гриценко).

Подальше комплексне дослідження синонімічного словника поезій Ліни Костенко дасть можливість глибоко й різнобічно розкрити різноманіття основних компонентів лексичної системи, семантичні відтінки слова та специфіку його функціонування в мові художньої літератури ХХ – початку ХХІ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вона як хліб : на пошану творчості Ліни Костенко : публікації 2005-2011 рр. / упоряд. : Л. Голога, Є. Букет. – К. : Укр. пріоритет, 2011. – 160 с. – (Бібліотека „Слова просвіти” ; кн. 4).
2. Губарева Г.А. Семантика та стилістичні функції кольоративів у поетичній мові Ліни Костенко : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Г.А. Губарева. – Х., 2002. – 20 с.
3. Дишлюк І.М. Лексико-семантичне вираження концепту „природа” у поетичній мові Ліни Костенко : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / І.М. Дишлюк. – Х., 2003. – 18 с.
4. Карпенко Ю.О. Літературна ономастика Ліни Костенко / Ю.О. Карпенко, М.Р. Мельник. – Одеса : Астропринт, 2004. – 215 с.
5. Костенко Л.В. Берестечко: [історичний роман] / Ліна Василівна Костенко. – К.: Укр. письменник, 1999. – 157 с.
6. Костенко Л.В. Вибране / Ліна Василівна Костенко. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
7. Костенко Л.В. Маруся Чурай: [іст. роман у віршах] / Ліна Василівна Костенко. – К.: Дніпро, 1982. – 135 с. (Серія „Романи й повісті”, №2).
8. Костенко Л.В. Поезії / Ліна Василівна Костенко. – Baltimore-Paris-Toronto: Українське Видавництво СМОЛОСКИП ім. В.Симоненка, 1969. – 357с.
9. Краснова Л. Поезія Ліни Костенко : посібник для вчителя / Л. Краснова. – Дрогобич : Коло, 2001. – 200 с.
10. Місяць Наталія. Полонізми в творах Ліни Костенко / Наталія Місяць // Українська полоністика. – 2009. – Вип. 6.

Філологічні дослідження. – С. 145-157.

11. Яценко Ніна. Військова лексика в історичних романах Ліни Костенко / Ніна Яценко // Дивослово. – 2000. – № 3 (517). – С. 30-32.

АНОТАЦІЯ

Щербатюк В.С. Синоніми на позначення розміру та просторових величин у мовотворчості Ліни Костенко (на прикладі синонімічного ряду великий)

Статтю присвячено аналізу семантики й функціонування синонімів на позначення розміру та просторових величин у поетичній мові Ліни Костенко. Окреслено синонімічний ряд із ядерним словом *великий*, з'ясовано його кількісний склад та якісне наповнення; встановлено зв'язки між лексичними одиницями та визначено їх стилістичну роль в організації художнього тексту.

Ключові слова: мовотворчість, ідіостиль, синонім, синонімічний ряд, лексична одиниця.

АННОТАЦИЯ

Щербатюк В.С. Синонимы, обозначающие размер и пространственную величину в творческом языке Лины Костенко (на примере синонимического ряда великий)

В статье сделано анализ семантики и функционирования синонимов, обозначающих размер и пространственную величину в поэтическом языке Лины Костенко. Очерчено синонимический ряд с ядерным словом *великий*, выяснено его количественный состав и качественное наполнение, установлено связь между лексическими единицами и определено их стилистическую роль в организации художественного текста.

Ключевые слова: язык художественного произведения, идиостиль, синоним, синонимический ряд, лексическая единица.

SUMMARY

Shcherbatyuk V. S. The synonyms which describe the size and spatial variables in the Lina Kostenko's linguistic creativity (on the example of synonymous series great)

The semantics and the functioning of synonyms which describe the size and spatial variables in the Lina Kostenko's poetic language

are analyzed in the article. The synonymous series with the dominant word *great* is outlined and its quantitative and qualitative composition of the filling is found; the connections between lexical units are established and their stylistic role in the literary text is defined.

Key words: linguistic creativity, individual style, synonym, synonymous series, lexical unit.

ЗМІСТ

<i>Е. Панченко</i> ВЕКТОРЫ МОДИФИКАЦИИ СОВРЕМЕННОГО ТЕКСТА	3
<i>В.И. Теркулов</i> СОБЫТИЕ КАК ПОРОЖДЕНИЕ ЛИНГВАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ ..	8
<i>А.М. Эмирова</i> ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ГНЁЗДА, СЕРИИ И ПОЛЯ КАК СИСТЕМНЫЕ КАТЕГОРИИ КРЫМСКОТАТАРСКОГО ЯЗЫКА	17
<i>Е. Ветрова</i> ФУНКЦІОНАЛЬНО- ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОБАЖАНЬ У МОВЛЕННЄВОМУ ЕТИКЕТІ УКРАЇНЦІВ І ЛЕЗГІНІВ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ	26
<i>И.В. Ганеева</i> О ТИПОЛОГИИ ОШИБОЧНЫХ ПЕРЕВОДОВ АНГЛИЙСКИХ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ В СВЯЗИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СОМАТИЗМОВ И АНИМАЛИЗМОВ	42
<i>С.М. Григораш</i> ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКИ ІНТИМНОЇ СФЕРИ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ ПРО КОХАННЯ	51
<i>С.П. Грушко</i> ПЕРЕВОД НАУЧНОЙ СТАТЬИ КАК ЭЛЕМЕНТ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ	60
<i>Л.І. Дубовик</i> ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИЧИНОВОГО ЗНАЧЕННЯ У КОНСТРУКЦІЯХ З КІЛЬКОМА ПРИСУДКАМИ	65
<i>Н.А. Жихарева</i> ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕПРЯМИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У ДРАМІ ХІХ-ХХ СТОЛІТЬ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ	72
<i>В.В. Корольова</i> СИНОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ОЦІННИХ ОСОБОВИХ НАЗВ	80
<i>Т.А. Клименко</i> ОДИН ИЗ АСПЕКТОВ ПРИКЛАДНОГО ХАРАКТЕРА ЦИКЛА КОГНИТИВНЫХ НАУК	87
<i>Р.А. Куцова</i> ПРИЙМЕННИКОВІ КОНСТРУКЦІЇ ДАВАЛЬНОГО ВІДМІНКА: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ	94
<i>О.В. Горлова</i> ЛАТИНСЬКА МОВА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО БАРОКО	103
<i>Л.І. Пац</i> КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ 'ЖІНКА' В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ЛЮКО ДАШВАР	110
<i>О.В. Семенова, І.В. Фірсова</i> ЛОКАТИВНІ ДІЄСЛОВА У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ	115

<i>Г.Р. Сокол</i> МЕТОДИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ТЕХНІЧНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ	123
<i>І.Тимофеева</i> PEDAGOGIC GRAMMAR: THE BASICS OF THE THEORY	128
<i>І. Тимофеева, Т. Яремчук</i> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АСИНДЕТИЧНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ	134
<i>В.В. Фесфлова</i> ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	140
<i>М.Ю. Шевченко</i> СПЕЦИФІКА АНГЛІЦИЗМІВ КОГНІТИВНОГО ТА ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ	151
<i>О.И. Баранова</i> ЯВЛЕНИЕ ДЕСЕМАНТИЗАЦИИ В МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ	159
<i>О.В. Баранова</i> ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ РАСШИРЕНИЕ КЛИШИРОВАННЫХ КОЛОРАТИВОВ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ	167
<i>Ю.В. Вороніна</i> КОНЦЕПТ „ЖІНКА” У ТВОРЧОСТІ Л. ДЕНИСЕНКО (НА МАТЕРІАЛІ ІДІОЛЕКТНИХ ПОРІВНЯНЬ)	175
<i>С.П. Коваленко</i> АВТОРСЬКА ПЕРСПЕКТИВА ІНФОРМАЦІЇ МЕМУАРНИХ ТЕКСТІВ	184
<i>Н.Г. Махоніна</i> ВПЛИВ СУБСТИТУЦІЇ КОМПОНЕНТІВ НА МОДИФІКАЦІЮ ЗНАЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ (ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ)	190
<i>І.В. Павлій</i> ДЕЯКІ ЗАУВАЖЕННЯ ВІДНОСНО ПЕРЕДАЧІ КОНОТАТИВНИХ ЗНАЧЕНЬ В АЗЕРБАЙДЖАНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ	200
<i>Л.Д. Смирнова</i> ПРОГРАМНА ПРОМОВА ПРЕЗИДЕНТА ЯК ЖАНР МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ (на матеріалі промов російського та німецького президентів та інавгураційної промови президента США)	211
<i>О.С. Шатілова</i> СПОНУКАЛЬНА ІНТЕНЦІЯ ІНФІНІТИВНИХ РЕЧЕНЬ	221
<i>О. С. Антипов</i> ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ “ПАТРІОТ” В ЕСЕЇСТИЦІ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА	229

Решетняк О. О.

БІБЛІЗМ ЯК КОНОТОВАНА СИМВОЛІЧНА ОДИНИЦЯ МОВНОЇ
КАРТИНИ СВІТУ 240

В.С. Щербатюк

СИНОНІМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ТА ПРОСТОРОВИХ
ВЕЛИЧИН У МОВОТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО (НА ПРИКЛАДІ
СИНОНІМІЧНОГО РЯДУ *ВЕЛИКИЙ*) 247

Наукове видання

Східнослов'янська філологія

Збірник наукових праць

***Випуск двадцять четвертий
Мовознавство***

Відповідальний редактор С.О. Кочетова
Технічний редактор А.М. Калашников
Комп'ютерне верстання та макетування Г.В. Шевченко
Коректори: Н.А. Жихарева,
О.Т. Захарова

За зміст і достовірність фактів, цитат, власних імен
та інших відомостей відповідають автори

Підписано до друку ???.
Формат 60x84/16. Папір 80 г/м².
Гарнітура Times. Друк - ризографія.
Умов. друк. арк. 8,38. Обл.-вид. арк. 10,0.
Умов.-вид. арк. 9,3.
Тираж 300 прим. Зам. № ???.

Видавництво Горлівського інституту
іноземних мов ДВНЗ «ДЦПУ»
Свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта видавничої справи
ДК № 1342 від 29.04.2003 р.
84626, м. Горлівка, вул. Рудакова, 25